

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

CELAL NURİ

TÜRK DEVİRİMİ

- İnsanlık Tarihinde Türk Devriminin Yeri -

Günümüz Yazı ve Diline Çeviren:
Özer Ozankaya



TÜRK DEVRİMİ
-İnsanlık Tarihinde Türk Devriminin Yeri-



T.C. KÜLTÜR BAKANLIĞI YAYINLARI/2799
Yayımlar Dairesi Başkanlığı
Cumhuriyet Kitaplığı Dizisi /23

CELAL NURİ

TÜRK DEVRİMİ

- İnsanlık Tarihinde Türk Devriminin Yeri -

Günümüz yazı ve diline çeviren:

Prof. Dr. Özer Ozankaya

©T.C. KÜLTÜR BAKANLIĞI, 2002-ANKARA
ISBN-975-17-2948-3

Celal Nuri

**Türk devrimi : -İnsanlık tarihinde Türk
devriminin yeri- / Celal Nuri ; Günümüz yazı ve
diline çeviren: Özer Özankaya. - Ankara :
Kültür Bakanlığı, 2002.**

**XI, 350 s. ; 20 cm. - (Kültür Bakanlığı
yayımları ; 2799. Yayınlar Dairesi Başkanlığı
cumhuriyet kitaplığı dizisi ; 23)**

ISBN 975-17-2948-3

**I. k.a. II. Özankaya, Özer. III. Seriler:
956.1**

www.kultur.gov.tr

E.Posta:yayimlar@kutuphanelergm.gov.tr

Birinci Baskı, 5.000 Adet

Basımevi: HAS-SOY MATBACILIK LTD. ŞTİ.

0.312 341 59 94 - 384 03 04

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

SUNUŞ

Cumhuriyetimiz, Atatürk'ün Türk milletine olan güveninin ve Türk milletinin de Atatürk'e duyduğu sonsuz inancın bir eseridir.

Ülkemiz bugünkü güçlü, demokratik, çağdaş ve laik çizgisine cumhuriyet sayesinde ulaşmıştır. Bizlere düşen görev, bu çizgiden hiçbir zaman sapmadan Türkiye Cumhuriyeti'ni sonsuza kadar yaşatmak olacaktır.

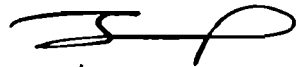
"Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli kültürdür." diyen Atatürk, hem kültürün millet hayatındaki önemine işaret etmiş hem de cumhuriyeti yaşatacak gücün kültürel kalkınmada olduğunu vurgulamıştır.

Kültür Bakanlığı olarak izlemiş olduğumuz kültür politikamızın özünde de Atatürk'ün bu son derece anlamlı direktifleri vardır.

Çok değerli bilim adamlarımızdan ve sanatçılarımızdan oluşturduğumuz "Cumhuriyet Kitaplığı Yayın Danışma Kurulu", Cumhuriyet tarihi ve Cumhuriyet felsefesi konusunda çalışmalar yapacak ve bu çalışmalar sonucunda topluma aydınlatıcı, bilgilendirici kitaplar hazırlayacaklardır.

Sizlere büyük bir kıvançla sunacağımız bu yayın diziniz içerisinde Atatürk ve Cumhuriyetin kurucu kuşağıyla ilgili araştırmaları, anıları bulabileceğiniz gibi, edebiyat, bilim ve sanat alanlarında Cumhuriyet ile birlikte meydana gelen gelişmeleri, atılımları inceleyen kitapları da bulabileceksiniz.

Cumhuriyetimizin sonsuza kadar Atatürk aydınlığında yaşaması için herkesi kitapların ıstıklı dünyasına davet ediyor, kitapların hazırlanmasında ve sizlere ulaşmasında emeği geçenlere teşekkürlerimi sunuyorum.



M. İstemihan TALAY
Kültür Bakanı

İÇİNDEKİLER

Sunuş	IX
Önsöz	1
Ortam	7
İrk	15
Zaman	29
Uygarlık	47
Batı Uygarlığına Karşı Eleştiriler	63
Batı ile Doğu Arasında Osmanlılık	71
'Yeni Uygarlık' - 'İzleyici Uygarlık'	77
Devrimden Önceki Düşünce Hazırlıkları	105
Kimi Soru Noktaları - Yenilikler, Eskilikler	117
Dil Konusu	127
Osmanlıca ve Türkçe	145
ABECE (Alfabe) Sorunu	155
Arap ve Latin Harfleri	165
Kültür Üzeine	171
Yazın Üzerine	175
Toplum Yaşamı Üzerine	185
Nüfus	195
Biraz Ekonomi	201
Dünya Bunalımı	209
Aykırı Düşünceler	219
Kimi Uygulamalar	227
Son Bölüm	237
Ek-1 Dil Üzerine	247
Ek-2 Uygarlık Terimi ve Kavramı Üzerine	277
Ek-3 Eski Yunan Uygarlığı	301
Ek-4 Katılmadığımız Üç Genel Devrim	307
Ekonomik Devrim	309
Yazın ve Güzel Sanatlarda Devrim	317
Dinsel Devrim	333
Ek-5 Celâl Nuri Bey'e, Süleyman Nazif'in mektubu	347

SUNUŞ

*Türk Devrimi üzerine bildiğimiz ilk **toplum bilimsel** nitelikli değerlendirme olan bu kitabın yazarı Celal Nuri (sonradan aldığı soyadı: İleri), II. Meşrutiyet döneminde Osmanlı düşünce yaşamında belirginleşen akımlardan "Yenileşmecilik" ya da "Batıcılık" diye bilinen akımın en önde gelen temsilcisidir. Çünkü bu yoldaki düşüncelerini en yoğun biçimde ve çağdaş toplumsal bilimin verilerine en geniş ölçüde dayanarak dile getirmiştir.*

Osmanlı Ayan Meclisi üyelerinden birinin oğlu olan Celal Nuri 1877 yılında Gelibolu'da doğmuş, orta öğrenimini Galatasaray Sultanisi 'nde, yüksek öğrenimini ise Hukuk Mektebi 'nde yapmıştır. Fransızca ve İngilizceyi çok iyi öğrenmiş, II. Abdülhamit'in baskıcı yönetimini eleştiren Karabasan romanını bu iki yabancı dilde yazmıştır. Le Cauchemar ve The Nightmare.

Son Osmanlı Meclis-i Meb'usan'ında Gelibolu'yu temsil eden Celal Nuri, Kurtuluş Savaşı'ndan başlayarak 1935 yılına değin Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde bir yıl kadar süren Malta sürgünlüğü dışında Gelibolu ve Tekirdağ Milletvekili olarak bulunmuştur. 2 Kasım 1938'de, Atatürk'ten sekiz gün önce öldü.

Celal Nuri 2. Meşrutiyet döneminde düşüncelerini çok yoğun bir biçimde hem dergilerde ve özellikle kendisinin kurup yayınladığı İleri Gazetisi'nde, hem de çok sayıdaki kitaplarında yayımlanmıştır. Düşüncelerini elden geldiğince geniş halk kesimine ulaştırabilmek için

yazılarını açık ve kolay anlaşılır bir dille yazmaya özen göstermiştir.

Kitaplarının en büyük bölümünü Osmanlı Devleti'nin yaşamının son on yılı olan 2. Meşrutiyet ve I. Dünya Savaşı yıllarında yayınlayan Celal Nuri, bütün yapılarına yön veren ana düşünceyi şu tümcede özetlemiştir, diyebiliriz: **"Bütün insanlık tarihinde her sorunun ancak özgürlük ortamında çözülebileceği, kanıtlanmış bir yasadır."**

Celal Nuri çok sayıdaki yazı kitaplarında zamanının ve toplumun bütün temel sorunlarına değinmiştir. **Türk İnkılabı** (1926) dışında kalan başlıca kitapları şunlardır:

- **Tarih-i Tedenniyat-ı Osmani** (Osmanlı Devleti'nin Yıkılış Tarihi)

- **Havaic-i Kanuniyemiz** (Bize Gerekli Olan Yasalar)

- **İştirak Etmediğimiz Harekat** (Osmanlı yönetiminin Avrupa'daki Rönesans, Reform ve Coğrafi Keşifler devrimlerinin dışında kalmasının Türk ulusu ve Türkiye bakımından yol açtığı yıkımlı sonuçları anlatan bu kitabı günümüz dil ve yazısına aktararak Ankara Üniversitesi Basın-Yayın Yüksek Okulu YILLIK, 1988, s. 139-164'de yayınlamış bulunuyoruz.)

- **Kadınlarımız** (Bu kitabı günümüz dil ve yazısına aktararak, Kültür Bakanlığı kitapları arasında yayımlamış bulunuyoruz, 1993).

- **Tarih-i İstikbal** (üç cilt) (1914-1915)

- **Şimal Hatıraları** (Yazarın İskandinav ülkelerine yaptığı geziye ilişkin gözlemleri)

- **Tac Giyen Millet** (1923)

- **Kendi Nokta-i Nazarımdan Hukuk-u Düvel**

Celal Nuri **Türk Devrimi**'ni devrim tüm hızıyla

sürüyorken ve daha birçoklarına da açıkça girişilmiş değilken yazmıştır. Bunun sakınlı davranmayı gerektirdiğini de giriş bölümünde açıkça belirtiyor. Ne var ki, Türk ulusunun ve Türk ülkesinin yıkılıp yok olmaktan kurtuluşunun, bilim, sanat, hukuk ve teknoloji Avrupası'na taşınmasına bağlı olduğunu açık ve kesin bir dille savunan yazar, Türk Devrimini bu temel düşüncesinin doğrultusunda değerlendirmektedir. Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nin devlet yönetiminden ulus ve yurt anlayışına, hukuk düzeninden eğitime, aile düzeninden ekonomiye, dilden sanata değin her alanda bir çöküntü durumunda bulunduğunu, bu yıkımdan kurtuluş için bütün bu alanlarda çağdaş bir toplum olmanın zorunluluğunu çok öğretici örneklerle belirtmekte, bu çağdaşlaşmanın gereklerine ilişkin görüşlerini açıklamakla ve Türk Devriminin de bu yönde bir devrim olduğunu vurgulamaktadır.

Kitabın günümüz diline çevirisinin aslı ile karşılaştırarak değerli düzeltimler yapan Prof.Dr. Sayın Sina Akşin'e ve basımında emeği geçen Has-Soy Basımevi çalışanlarına teşekkür ederim.

Prof.Dr.Özer Ozankaya
ORAN Şehri, 19 Mayıs 2002

ÖNSÖZ

Bir dönem insanlarının, o dönem üzerine tarihsel nitelikte görüş belirtmeleri ne denli güç ve ne denli tehlikelidir! Bunun gibi daha tarihe karışmamış kahramanlıklardan da sanatçıların esinlenmesi hiç kolay değildir. Olaylar bizden bir ölçüde uzaklaşmalı, daha uygun deyişle belirginleşmeli, karşılıklı uyumlarına karışmalı ki, düşünürler gerçekler üzerine uslamlamalarını yapsınlar, ya da sanat ustaları onları duysal güzellikler biçiminde anlatıp dile getirebilsinler. Tarihsel bir olguyu tanıklarının ve özellikle yapıcılarının, her türlü yantutuculuktan sıyrılarak, bin yıl önceki bir olayı inceler gibi inceleyebildiklerini sanmıyorum.

1789 Fransız Devriminin, Napolyon serüveninin tarihlerini o çağa yetişenler yazmadılar.

Ardı gelmeyen Bolşevik Devriminin daha tarihi yoktur. Komünist ozanlar ne denli çabalarlarsa çabalaşınlar, Rus olayları dizisinden hiç esinlenemezler.

İşte bunun içindir ki, şimdiye değin Türk Devrimlerinin niteliği üzerine bilimsel ve tarihsel bir önem taşıyabilecek hiçbir görüş ileri sürülmemiştir. Biz, bu alanda ne yazsak, ancak bu yüce hareketi övmüş oluruz. Karşıtlarımız da ne derlerse, savlarının sonucu bir kötölemeye varır.

Bu gerçeği teslim etmekle birlikte, bir çağdaşın var olan toplumla düşünmesine ve düşündüklerini yazmasına da hiçbir engel yoktur. Tarih, bunları daha sonra ya benimser, ya da geri çevirir.

Kabul edelim ki, Genel Savaş'ın (Birinci Dünya Savaşı'nın, Ö.O.) patlamasıyla açılan tarih bölümünün en geniş konusu Türk Devrimidir.¹ Bu devrimin, kuşkusuz yeryüzünde insanlığın serüveni demek olan tarihte bir yeri vardır ve kuşkusuz bu değişimlerin nedenleri olduğu gibi sonuçları da olacaktır. Bugün her ne dense, yarın bir yalanlama tokatı yemeyeceği kesin değildir. Bundan dolayı konu güçtür. Bu alanda yazı yazmak belki biraz da gözüpeklik sayılabilir. Ama bütün bu duraksama ve çekingenlik gerektiren ögelere karşın, kimi düşüncelerimizi yazmak istiyoruz.

Biraz kendimi yargılayacağım: Çoğumuz Sultan II. Abdülhamit döneminde yetişenlerdeniz. O dönemin doğrulukla düşünen insanları "Eshab-ı Kehf" (Yedi Uyurlar) gibi birkaç yıl uyuyup şimdi uyansalardı, bu dakikada doğruluklarından kuşkulananılmayan düşünceler, inançlar, umutlar kendilerine bildirilince, hiç kuşku yok ki bu kişilerin düşüncelerinin düzeni bozulacaktır. Hiçbir birey tasarlamıyorum ki, Genel Savaş'ın açıklanış gününde bile, Versailles Andlaşması'nın imzalandığı sıradaki düşünceleri, durumu, değişim ve dönüşümleri öngörmüş olabilsin. Hiçbir diplomat, hiçbir yandaş, hiçbir karşıt, daha da ötesi bir Lenin, Rus Devriminin nereye varacağını kestirebilmiş miydi?

Düşünce bir başka düşünceyle güç değişir. Onu değiştirecek olan ancak olaylardır. Olaylar ise güneş ve aytutulması hesapları gibi, bir gözlem aracıyla önceden kestirilemez. Kimi kez bir düşünce sanıldığından daha büyük bir çabukluk ve kolaylıkla gerçekliğe dönüşür: Kimi kez de, tersine, apacık görünüp hemen kabul

1 Rus Bolşevik Devrimi savaş sırasında olmuştur.

edilebileceği umulan bir düşünce, kamuca kabul edilmek yolunda yüzyıllarca engelle karşılaşılır.

Ama her halde düşünce gerçeklikten daha ilerdedir² ve pek seyrek olarak ondan geride kalır. Eğer bu olasılıklar bir ölçüye bağlanabilseydi her şeyi önceden anlayabilirdik.

Bunun içindir ki dünkü düşüncelerimizle bugünküler arasında çelişkiler aramak, karşılaştırılmalara girişmek anlamsız bir iş olur. Bir bireyi değil, bir ulusu, dahası tüm insanlığı bile olaylar görüşünden döndürmüştür!

Olgular dünkü sanıları, olasılıkları, kamuoyuna aykırı görülen görüşleri bugün kesin doğru biçiminde bize sunuyor. Bugün pek yalınkat ve dahası ilkel saydığımız düşünceler dün nasıl çapraşık, kurumsal ve belki öznel idi!... (İlk Çağ'da dünyanın güneş çevresinde döndüğünü öne süren Aristarkhos³ görüşünü kabul ettirememiştir. Ama on altıncı yüzyıl bu düşünceyi taçlandırabilirdi.)

Bu kurala yalnız insanoğlu değil, iyilik ve kötülüğün yaratıcısı da uymuştur: İnsan yapısı olmayan Kelam-ı Kadim'de (Kur'an da, Ö.O.) çok sayıda değiştirici ve değiştirilen ayetler vardır!

Özetle, Genel Savaş ile onu izleyen kuşkulu ve cılız barış, Osmanlı saltanatının tarihe göçmesi, Türk Cumhuriyeti'nin ortaya çıkması, düşüncelerde öylesine değişikliklere yol açmıştır ki, dengesini yitirmeyen bir insan, "Ben hiç düşüncemden dönmedim ya da düşünce değiştirmedim" savında bulunamaz.

2 "Efkâr-ı beşer ona ufuktur.

Efkâr ki berkten çabuktur."

Abdülhak Hamit

3 Milattan önce 3. yüzyılda yetişen Yunan gökbilginidir. Sisamlıdır. Yer yuvarlağının ekseninde ve güneşin çevresinde döndüğünü öne süren bu bilgin, bundan dolayı tanrıların esenlik ve dinçliğini bozmakla suçlanmıştır.

Türk Devrimi! Bunu incelemek için nereden başlamalı? Osmanlı ailesinin olay-yazarları (vak'a nüvisleri) sağ olsalardı, Doğu Anadolu olaylarından başlayarak bu devrimin türlü aşamalarını yazarlardı. Ama iş öylesine yalınkat değildir. Böyle eskimiş yöntemlerle yazılan tarihler okuyucularını aldatır ve karanlığa boğarlar. Türk Devrimi bir "sonuç"tur. Bunun öncesi vardır. Bütün bir yenilik devrimleri, Cumhuriyetin açıklanmasından önce baş göstermişti. Yenileşme düşüncesi Osmanlı tarihinde gerçekten izlenip incelenmeye değer bir bölümdür. Bu düşünce kimi düşünür ve siyasetçilerin usuna gelen soyut bir dilekten oluşan bir şey değildi. Bir gereksinimdi. Ama tutucular bunun bir zorunluluk olduğunu anlayamadılar. Belki yenilikçiler de bu gereksinimin ölçüsünü bilemiyorlar, onlar da yeniliği kendi dileklerinden oluşuyor sonıyorlardı. Ama olaylar, belki yenilikçilerin tüm kanıtlarından daha güçlü ve daha kesin bir biçimde sorunu çözdü.

Yenileşme düşüncesi yalnız o zamanki akımları incelemekle anlaşılmaz. Gülhane Buyruğundan biraz daha öncesinden, Sultan II. Mahmut'un Yeniçerileri ortadan kaldırmasından, bunun da ötesinde, O'ndan önceki padişahların dönemlerinde beliren cılız, ama her halde kesinlikle muştulayıcı girişimlerinden başlamak bile insanı yanıltır. Acaba Türkiye Cumhuriyeti'nin oluşumuna yol açan devrimi anlamak için Osmanlı Saltanatı'nın kuruluşuna değin geri mi gitmeliyiz? Kesinlikle gitmeliyiz; ne var ki devrimimizi gereğince anlamak için bu da yetmez.

İlerleyelim: Düşünceme göre işin başlangıcı Türk ulusunun kökeni, ikinci aşaması İslâmlığın ortaya çıkışı ve

Türklerin bu topluluğa girmeleri; bir başka görüş açısından işin başlangıcı Avrupa toplumunun doğuşu, ikinci aşaması bu toplumun uyanması, yani Rönesans⁴, Reform⁵ devinimleriyle keşifler dönemleri⁶, ikincil önemdeki aşamaları ise bizdeki Tanzimat (Düzenlemeler), Meşrutiyet (Sınırlı Buyurganlık) ve onlardan sonra Genel Savaş'ın ertesinde Avrupa'da ortaya çıkan düşünceler ve Doğu ile Batı'nın birbirlerine saldırmalarıdır.

Eğer devrimimizin tarihi üzerine söz söylemek için bu kaynaklara değin gitmezsek, tek tek bugünün olayları bir yana, genel değişimler bile bizi çok aldattır. Özetle, devrimlerimizi yalnız kendi tarihimizin değil, genel tarihin çerçevesi ve ana çizgileri içinde aramak zorunluğundayız.

İpoliten⁷ (Hippolyte Taine) tarihsel incelemelerinde 1. zamana, 2. ortama, 3. ırka önem verir. Bu görüş tümünden doğru olmamakla birlikte, her halde bir ölçüde sağlıklıdır. Biz de devrimimizin akışını anlayabilmek için, kesinlikle, zamanın ona nasıl yol açtığını, ortamı, başka deyişle ülkemizin coğrafyasal durumunu, ırkımızı (bu terim bizi daha sonra kimi düşüncelere yöneltecektir) ve irksal yeteneklerimizi araştırmak zorundayız.

Saydığımız bu konular, tarihimizin anlaşılması için birtakım hazırlayıcı ve geliştirici başlangıçlardır. Bunlar üzerine birkaç söz söylemeden önce konuya girmek

4 On beşinci ve on altıncı yüzyıllarda yeniden canlandırılan Yunan ve Roma kültürü üzerine Avrupa'da ortaya çıkan yazınsal, sanatsal ve bilimsel yenilikler. Bu devinim, kültürün yayılmasında büyük etken olan basıncılığın bulunuşuyla hız kazanmıştı.

5 On altıncı yüzyılda katolik kilisesinin birliğini parçalamaya yönelik siyasal devinim. Rönesans, reform devinimini hızlandırmıştı.

6 O yüzyıllarda Amerika'nın ve dünyanın öbür bucaklarının bulunması.

7 Fransa'nın en ünlü filozoflarından, tarihçilerinden, eleştirmenlerindendir (1828-1893). Doğal bilimlerin yöntemlerini, insan düşüncesinin en değişik ürünlerini eleştirirken uygulamıştır. Başlıca yapıtları: "İngiliz Güzel Yazın Tarihi", "Sanat Felsefesi", "Çağdaş Fransa'nın Kökenleri".

sakınımsızlık olur. Ancak bu konuları açıkladıktan sonradır ki, Türk Devrimine varan Doğu ve Batı'nın genel akımlarını izleyeceğiz.

Bu bölümü pek kısa tutuyoruz. Amacımızı belirtmek için söyleyeyim ki, bu kitabı yazmaktan maksadımız, devrim tarihimizin ancak nirengi noktalarını göstermektir. Üst tarafı amacımızın dışındadır.

ORTAM

"Türk" ve "Türkiye" sözcükleri, Osmanlılığın baskısı sonucu belirginleşememiş, ancak Türk Devrimi ile resmîlik kazanmıştı. Ondan önce Türk'ün Osmanlı topluluğu ya da resmî ulusluğu içinde etnografik⁸ bir sayısal öge olduğunu görüyoruz: Rum, Arap, Kürt, Arnavut, Ermeni gibi. Dahası, Türk bundan daha da aşağı bir konumda kaldı: Nüfus sayımı kâğıtlarında Rum, Ermeni diye kayıtlar bulunabilirdi, ama Türk diye bir nitelemenin eklenmesi hep savsaklanmıştır.

Yalnız Türkçe-o zamanki yazılışıyla Türkçe - anayasa gereğince (madde 18) ve uygulamada devletin resmî diliydi.

Türkiye sözcüğü, dahası bu sözcüğün yazılışı yepyenidir. Frenkler "Osmanlı ülkeleri", "Osmanlı Saltanatı" yerine Empire Ottoman deyimini kullanırlarken yanlış olarak Turquie, Empire turc dedikleri olurdu. Ama resmî Osmanlıcaya "Türkiye" sözcüğü hiç girmemiştir. Son buyurganların fermanlarında "Biz ki Tanrı tarafından Türkistan ve kapsadığı ülkeler ve beldeler padişahıyız" gibi sakat bir deyim kullanıldığı görülür. "Türkistan" Orta Asya'da bir yerin adıdır. Biz ülkemize bu adı hiç vermeyiz.

Gerçi Osmanlı ülkesine "Türkiye" demek haklı

8 Etnografya: Etkinliklerinin maddî sonuçlarına bakarak türlü halkları inceleyen bilim. Etnoloji: İnsan ırklarının maddî özelliklerinin oluşum biçimini inceleyen bilim.

9 Bu ailenin Türklüğü konusunda bir kuşku Hammer tarihinin girişinde yer almaktadır.

olamazdı. Evet, o saltanatı kuran, büyük olasılıkla⁹ bir Türk büyük ailesiydi, ama o aile yalnız Türklere egemen değildi. Türlü öğeler Osmanlı ailesini bir ölçüye değin ulusların üzerine çıkarmış, daha doğrusu onu ulusluğundan çıkarmış bulunuyor. Eğer güçlü bir Türk topluluğu ülkede önemli bir etken olmasaydı, Türk olan Osmanlı ailesi, ırkdaşlarından Hindistan'a egemen olan "Babür ailesi", İran'a rahat vermeyen "Kaçar ailesi" gibi her halde kimliğini değiştirirdi. Nitekim Danimarkalı Gloksburglar Yunanistan'da ve Norveç'te, Prusyalı Hohenzollernler Romanya'da, Saksen-Koburg-und-Gota'lar Belçika ve Bulgaristan'da, Fransız Oranj ve Bernadotlar Hollanda ve İsveç'te, Saksonyalı Prens Alber'in çocukları İngiltere'de vb. hep ulusluklarını değiştirdiler. Tarihte ve çağımızda bunun örnekleri çok görülür.

Osmanlı Saltanatı, Genel Savaş ile artık Avrupa'da örneği kalmayan bir devlettir. Eskiden, ulusluk düşüncesi-nin doğmasından önce, bir buyurgan, bir yönetici aile, coğrafya ve etnografya farklarına bakmadan, kılıç gücüyle, dahası kalıt ve vasiyet, bağış ve satınalma yollarıyla birçok ülekelere ve türdeş olmayan uyruklara sahip olur ve bir imparatorluk kurardı: Şarlken¹⁰ gibi. Böyle karışımalar eski zamanlarda, Orta Çağlarda, dahası 19. yüzyılda doğal görülürdü. Gerçi bunlardan Büyük İskender ve Napol-yon'un imparatorlukları pek kısa sürmüşse de, tarihte bin yıldan çok yaşayanların örnekleri yok değildir.

İşte Türk ulusu ve Türkeli, böyle bir tarihsel karışım içinde belki bin yıl güneş tutulmasına uğramıştı. Osmanlı

10 İspanya kralı ve Almanya imparatoru. Bu buyurgan, kalıt ve başka nedenler dolayısıyla İspanya'ya ve Amerika'daki bütün İspanyol sömürgelerine, İtalya'nın bir bölümüne, Flandır'a, Avusturya'ya sahip olmuştu. Güneş bu buyurganın ülkesinde hiç batmamış (1500-1558). Kanuni Sultan Süleyman'la savaşmıştı.

lkeleri nedir? Bir coğrafya sorusuna benzeyen bu soru, coğrafyayı değil tarihi ilgilendirir. Bu lke kimi kez Viyana dolaylarından İran'ın göbeğine değin uzanıyordu. Böyle toplulukların birliği olamaz. Sonlarında, yani V. Mehmet'in tahta çıkışında, Avrupa ve Asya'da, Afrika'da doğrudan doğruya yönetilen kimi vilayetlerle birtakım özerk eyaletlere inmişti. Bu imparatorluk hiçbir biçimde bir tek ulusun yurdu olan, rneğin Fransa, İtalya, İspanya'ya benzemez. Bir ölçüye değin tanımlanması ve sınırlandırılması olanaklı bir Fransa vardır; ama böyle bir Osmanlı lkesi yoktu. Bir Osmanlı padişahı rneğin Mazdandran eyaletini ele geçirip, Osmanlı hkmeti orayı uzun süre ynetseydi, orası da Osmanlı ülkesinden sayılacaktı. Çünkü Osmanlılık bir ulusal ve doğal kavram değildir. Bunun içindir ki yurt duygusu eski zamanlarda Osmanlı dünyasında, rneğin Fransa'da olduğu gibi, güçlü olamazdı.

İkinci Abdülhamit'in düşüşünden nceki Osmanlı lkesi neresidir?

İşi kolaylaştırmak için "Memalik-i şahane" denilen toplamın merkezden uzak bölümlerini, Trablus-Garb'ı, Arabistan yarımadasını bir yana bırakalım ve anayasaya aykırı olmakla birlikte sömürge sayalım.

Öbür bölümler hangi kıta ya da kıtalarda bulunuyor?

(Kıta ya da kıtalar dedik. Bu noktada küçük bir ayraç amamıza izin verilsin. Sanırım ki Yunanlı coğrafyacı Strabon'un¹¹ görüşüne ve O'ndan sonra gelenlerin inancına göre yer yuvarlağı beş bilinen kıtaya ayrılmıştır. Gerçi Amerika doğal olarak bağımsız bir alandır, ama

11 nl Yunan coğrafyacısı olup Kapadokya'da (Anadolu) doğmuştu. Değerli bir coğrafya yazarı bu kişi Tiber döneminde lmştir.

ötekiler görelidir; sınırları da doğal değildir. Dahası, diyebiliriz ki Asya ile Avrupa'nın kuzey-doğu sınırı bugün bile coğrafyacılar göre kesin sayılmıyor. Kimileri Ural¹² ırmağı ve sıradağlarının, kimileri eski Rusya imparatorluğunun yönetsel sınırlarının iki kıtayı birbirinden ayırdığını kabul ederler. Oysa bu dağ, ırmak ve yönetsel sınırların her iki yanındaki nüfus ve toprak hep bir türdendir.

Yer yapısı bakımından Akdeniz ve Karadeniz Boğazlarının iki kıyısı arasında hiçbir fak görülmez; yine de Eyüp Sultan, Ayvansaray Avrupa'dan, Kadıköy, Büyükağa Asya'dan sayılıyor. Afrika ile Asya'nın sınırı neden Süveyş Kanalı ya da Tih Çölü olsun da onların biraz daha doğusu ya da biraz daha batısı olmasın? Arap Yarımadası Hindistan'dan çok Libya Çölü'ne¹³ benzer. Hicaz Asya'dan, Trablusgarp da Afrika'dan sayılıyor. Okyanusya'dan saydığımız Cava, Sumatra, Borneo Hindistan'a ya da Çin Hindi'ne mi daha çok benzer, yoksa Avustralya'ya mı? Elize Reklo¹⁴, çağdaş coğrafyacılar farklı olarak bunlara insulinde -yarımada-benzeri Hindistan-diyor ki, haklıdır. Özetle, Bursa, Kütahya, Asya'da, Edirne, Kırklareli Avrupa'da yer alır demek, gelişigüzel bir varsayıma uymak demektir.)

• Eski "Güvenli Ülke" (Memalik-i Mahruse) ve bugünkü Türkiye, her ne denirse densin, Asya dünyasına daha uzak, Avrupa dünyasına daha yakındır. Paris, Londra ve Viyana'daki bir olay, her halde İstanbul'u, Anadolu'yu, Delhi'de, Pekin'de, Tokyo'daki bir devrimden daha çok

12 Avrupa'yla Asya arasındaki sıradağlar; uzunluğu 2400 km.

13 Kuzey Afrika'da Büyük Sahra'nın bir uzantısı olan çöl; Trablusgarp.

14 Ünlü Fransız coğrafyacı, coğrafyası ve "İnsan ve Yeryüzü" adlı yapıtı pek ünlüdür. Bu filozof-bilgin, anarşist okulu içinde yer almıştır.(1830-1905)

etkiler. Bir düşünce, bir inanç, bir yaşayış biçimi, Hindistan'da, Çin'de, Çin Hindinde doğar, ölür, unutulur da, bunun haberi Türkiye'ye belki varamaz; oysa biz ne kadar gözümüzü yumsak, kulaklarımızı tıkasak, Avrupa'da baş gösteren bir devinim dalgalana dalgalana ya doğrudan doğruya ya da ölü deniz biçiminde bize değin gelir, bizi de çemberi içine alır.

Bu, coğrafyasal bir yazgıdır ve bundan kurtuluş yoktur. Dünyayı kıtalara ayırmaktansa daha başka bölmeler aramak uygulamaya daha uygun düşer. Bir Akdeniz dünyası vardır. Bunun kendine özgü bir birliği olduğu yadsınamaz. O birlikten uzaklaşanlar, önce geride kalırlar, sonra tutsak olur ve en sonunda çökerler. Uluslar karmaşıktır; deniz onları birbirine karıştırmıştır. Sadı gibi "uluslar, birbirlerinin parçasıdırlar" diyebiliriz.

Türkler, küçük Asya ve Anadolu denilen ve özel bir adı bulunmayan¹⁵ yarımadayı, kimi yerleri karışık olmak üzere, bin yılı aşkın bir süreden beri kendilerine yurt seçmişlerdir. Öbür yarımadaya (ki, son zamanlarda ona "Balkan" adı verilmiştir) büyük ölçüde girmiş olmakla birlikte, orada Anadolu'da olduğu kadar rahatlıkla yerleşememişti. Bu iki yarımadanın birleştiği nokta İstanbul'dur. Bu kent en eski çağlardan beri Avrupa ve Asya denilen anakaraların geçidi, köprüsüdür. Ama unutmayalım ki Asya'dan çok asıl Avrupa yakındır ve oradan sayılır, yazgısı da onu bağlatır. Anadolu Batı dünyasını onun aracılığı ile tanıyor ve anlıyor. Biz Türkiye'yi ne kadar çok Asya'dan çok asıl Avrupa'ya yakındır ve oradan sayılır, yazgısı da ona bağlıdır. Anadolu Batı dünyasını onun aracılığıyla tanıyor ve anlıyor. Biz Türkiye'yi ne kadar çok Asya'dan sayarsak o ölçüde aldanırız.

15 Anadolu Yunancada "doğu", "güneşin doğduğu yer" demektir.

Çevre, iklim öylesine güçlüdür ki, bunların etkisinden ancak yok olunarak kurtulunabilir. Avrupa dediğimiz anakaranın batısıyla doğusu arasında yaşayış koşulları bakımından fark görülemez. Oysa "Yakın Doğu" ile "Uzak Doğu"nın farkı pek büyüktür. Bu iklimlere uyamayanlar her zaman yok olurlar. Orta Çağların başlangıcındaki genel göçte Avrupa'ya yayılan Asyalı topluluklarda bu uyarlanma özelliği olmadığından, bunlar ta İspanya'ya değin tüm Avrupa'ya yayıldıkları halde, tarihte kuru ve kötü bir addan başka, hiçbir yerde bir iz bile bırakmadılar.

Türk ulusunun Avrupa ya da oraya yakın yerlerde kalmak koşuluyla Asyalılığını sürgit koruması, doğallığa çok aykırı olurdu. Çevre, yaşamda temel bir etkidir.

Avrupa ve Akdeniz dünyası alan olarak Asya'ya göre küçük olduğundan, oradaki karışım Asya'dakilerden daha çoktur. Hindistan Çin'den başka bir yaşayış sürdürebilir, çünkü Sinde ve Ganj ırmaklarından başlayarak güneye doğru sarkan yarımada başlıbaşına bir anakara durumundadır. Himalaya sıradağları bu anakarayı Çin'den ayırır. Bu iki ülke arasında ilişkiler her zaman azdı, bugün de öyledir. Hindistan nüfusuyla Çin halkını birbirinden ayıran duvarın, Himalaya dağlarından daha kalın ve yüksek olduğu açıktır.

Oysa aslında küçük ve dar olduğunu söylediğimiz Avrupa ve Akdeniz ülkeleri, birbirlerinden bütünü ayrı yaşayamazlar. Bu coğrafyasal etken, yaşam koşulları bakımından Latin, Cermen ve Slav dünyalarını yaşayışta ve düşünüşte günden güne birleştiriyor. Böylesine küçük bir alanda çok sayıda uygarlıklara yer yoktur. Orada diller bile girift olmuş, giyimlerde de bir fark kalmamıştır. Bir Alman bir Fransız'a her halde yabancı ise de, bu yabancılık hiçbir vakit bir Hintli ile bir Çinli arasındaki ayrılık ölçüsünde göze çarpmaz. Özetle Avrupa'nın bir birliği vardır; Asya'nın böyle bir birliği düşünülemez.

Bir ova topluluğu deniz kıyısında bir yeri yurt edinse ve denizle hiç uyuşmasa, bu topluluğun yaşayacağı düşünülebilir mi? Seyhun ve Ceyhun ırmakları arasında do-laşan bir oymağı, düşüncemizle, Akdeniz adalarından bi-rine taşıyalım. İki olasılıktan biri, ya bu oymak Yunanlılar, Danimarkalılar gibi denizci olacak, ya da sönecektir. Üçüncü bir varsayım akla gelmez. Buna karşılık Sunbeki, Kalimnoz, ya da Burnehulm, Langland ¹⁶ halkını Arjan-tin'de Pampa denilen uçsuz bucaksız otlaklara sürelim. Eğer bunlar hemen hayvancılığa başlamazlarsa, ölüm er-tesi gün olanca uğursuzluyla karşılarına dikilir.

Osmanlı saltanatı bu inceliği anlayamamıştı. Tersine, İslâmlığa ve Türklüğe geçen Yakın Doğu'nun eski halkla-rını bile Avrupalılıktan uzaklaştırdı. Osmanlılık, Avrupa'nın ortasında bir Asya ortaya çıkarıp sürdülmeye çalışmıştı, desek yeridir.

Avrupalılaşmak gereksinimi -ki, ancak böylece ya-şamak olanağı vardı- gerçek bir açlık gibi Osmanlılığın ya-pısını kemiriyordu. Ama devletin yapısındaki sakatlık bu-na hep engel oluyordu. Belirttiğimiz duruma, "uyarlanma yeteneksizliği" diyebiliriz. Devlet örgütü ve devletin koru-duğu kafa, tutuculuk, çalışma ve yaşama yöntemleri ile Osmanlı halklarının gereksinimleri arasında çelişki vardı. O devlet o halklara uyamadı; Osmanlı saltanatı Asyalı ve eski niteliğini belki bilinçsiz olarak bir türlü unutamıyor-du. Bu durum karşısında Osmanlılıktan ayrılan halklar, es-kiden uyruğu olduğu saltanatın tuttuğu yoldan ayrılıkları için, pek çabuk Avrupalılığa geçip böylece yaşama hakkı-nı elde ettiler. Düşüncemizi bir özete bağlayalım: Osman-lılık ile çevre ve resmen Osmanlı sayılan halklar arasında uyumsuzluk vardı; çevre değişmez; bundan dolayı Os-manlılığın ya kendiliğinden çevreye uyması, ya da yenil-mesi gerekirdi. Osmanlılık çevre ile uzlaşmadı, dağıldı.

16 Bu dörtlünün ikisi Akdeniz adalarından sayılır; öbür ikisi Danimarka'ya aittir.

IRK

Çetin bir konuya geliyoruz: Devrimin ruhunu anlamak için Türk ırkının yeteneklerini bilmenin yararlı olacağını söylemiştik. Sık sık yinelenen bir ırk sözcüğü vardır. Irk ne demektir? Bunun gibi kimi kez ırk ile eş anlamda kullanılan, kimi kez onunla genel ve özel ortak öğeleri bulunan bir "ulusluk" sözcüğü kullanılıyor. Ulus da ne demektir? Bu iki terimi her şeyden önce tanımlamadan, tarihsel konumuza girmek istemiyorum.

Irk, "soy", sonradan dallara ayrılan ve sözde bir kökten, bir aile ya da babadan gelme halktır. Bunun temelini saptamak için birçok belgelere gerek görülür. Oysa tarih ve etnografya bu belgelerden yoksundur. İnsanın kökeni bile bilim için henüz karanlıktır. Saymaca olarak "ırk" denilen kümelerin de tarih öncesine değil, bir ölçüye değin bilinen tarihine gidilecek olursa görülür ki, onlar da bir zamanlar şimdikiler gibi birer halktı. Örneğin bugün bir ulus olmak üzere Yahudilerden söz ediliyor. Konuyu inceleyelim: Bir zamanlar şimdiki uluslara benzer bir Yahudi topluluğu vardı. Bu ulus başkaları gibi savaşçıydı, fetihlerde bulunuyordu. Başka toplulukları kendine benzettiği de olmuştur. Nitekim bugün bile Orta Asya'da Turanlı Yahudiler (bir zamanlar İdil yani Volga dolaylarındaki Türk asıllı, Yahudi dininden Hazerleri de unutmayalım), Habeşistan'da zenci Yahudiler vardır ki, bunlar eski benzeşmelerin kalıntılarıdır. Birçok yabancı kanı karışma yoluyla Yahudi ırkına girmişti. Öyleyse

bugün pek belirgin ve yapışkan bir ırk biçiminde, her ulusun içinde gözümüze çarpan İsrailoğulları, terimin ideal anlamıyla nasıl bir ırk oluşturabilir?

İrk, bugünkü anlayışlara göre, olsa olsa, 'eski bir ulus' demektir ve her ulus da bir karışımdır, bir geçişme ürünüdür. Coğrafya bölgeleri nasıl görelî ise, etnografya bölümleri de öyledir.

Bundan dolayı Okyanus ortasında ya da Afrika'nın kuytularında kalmış, başka ülkelerle karışmamış, tek tük ada ya da küçük bölgelerde yaşayanlardan başkaları, ırk açısından bir aralık savında bulunamazlar.

Öyleyse karşılaştırma birimi ırk değil, ulustur. Bu sözcük de türlü türlü tanımlara uğruyor. Resmi olarak ulus, bir devletin uyrukluğunda bulunan, ırk, din ayrımı gözetilmeksizin tüm bireylerin oluşturduğu topluluğa denir. (Bizim Anayasamız, Md. 88'de bu tanımlı kabul etmiştir.) Köken olarak Anglo-Sakson olmayan ve daha dün İngiliz uyrukluğuna kabul olunan bir zenci, bir Çinli ya da bir Japon resmen İngilizdir.

Bir de olabildiğince etnografik nitelikte ulus vardır ki, buna göre örneğin İstanbul'daki bir Rum, Türk değil, Rumdur. Aralarında dinsel, etnografik ve dilsel bir fark olmayan iki birey, iki ayrı devletin uyruğu olmakla, resmi açıdan birbirlerine yabancıdır: bir Avusturyalı ile bir Alman gibi.

Din, çoğunlukla ulusluğu birlikte getirmez. Ama bu ölçü pek yakınlara değin Doğu'da doğru sayılmıyordu. Bunun gibi dil de birliğin göstergesi değildir. İngilizlerle Amerikalılar, Norveçlilerle Danimarkalılar, İsveçlilerin çoğunluğu Almanlar ve Avusturyalılar aynı dili konuşsalar da, aynı ulusu oluşturdukları savında bulunmazlar. Ama dilin ve ırkın da üstünde olmak üzere, dilin ulusluğu oluşturmada temelli bir öğe olduğu yadsınamaz.

Dilin , dinin ve ırkın da üstünde, "bir ulustan olma isteği", "yaraqlar ve tarih ortaklığı" ulusluğu doğurur. (Almanca konuşan, hiç Fransızca bilmeyen Alsacelılar, Fransızlarla tarihte ortak olduklarından ve eski destanlar kendilerine pek değerli geldiğinden, Almanlığı kesinlikle reddetmektedirler.)

Bugünkü uluslar da dünküler gibi bir karışım ürünüdürler: Bireysel ya da toplu olarak, isteyerek ya da istemeden, yavaş yavaş benzeşmeler, tutsaklık ve insan alım satımı yollarıyla kimi bireylerin bir ulusa girmesi, evlenmeler, çoğunluğu dilini ve kültürünü benimsemek ve daha birçok biçimler altında, uluslar arasında tıpkı alış verişler oluyor. Hele coğrafya açısından geçit yeri durumunda olan yerlerde bu alış-verişler pek önemlidir. Kimi ülkeler vardır ki, yer yapısı oralarını her fatihe açık tutar: Rumeli gibi. Eskidenberi bu bölgeyi türlü türlü fatihler ellerine geşirmişler ve onların çocukları orada birbiri ardından ve yüzyıllarca egemen olmuşlardır. Bundan dolayı Rumeli'de topluluklar birbirlerine karışmış ve nüfuslarının arılığı bozulmuştur.

Anadolu da Rumeli ölçüsünde olmasa da -böyle bir ülkedir. Orduların ve kervanların bir geçitidir. Hele "Anakent" (Kazime) sözcüğü ile Türkçeye çevirebileceğimiz Metropoller -pek büyük ve merkezi kentler- aynı durumdadır.

Eski Babil'de, İskenderiye'de, Roma'da, Atina'da, Antakya'da, bugünkü Londra'da, Newyork'da, Paris'te ve özellikle İstanbul'da ırk arılığı aramak boşunadır.

Görkemli bir devletin, özellikle bir imparatorluğu anakentinin uluslararası bir nitelik kazanmaması olanaksızdır. Eğer oranın kültürü güçlü ise, bu türlü türlü bireyler, kısa bir oturma dan sonra doğal olarak

benzeşirler. Hele ikinci kuşak artık kökenini unuttur. New York tıpkı bir etnografya kazanıdır. Eskiden Hollandalılar'ın bir sömürgesi olan Nive Amsterdam, New York kentine dönüşmüştü. Bu anakente dünyanın dört yanından göçmen aktı. Buna ek olarak, iş ve kazanç çoğaldığından, kollarında ve kafalarında güç bulan yüzbinlerce yabancı oraya gelip yerleştiler.

Eski Roma da tıpkı yeni New York gibiydi. Bir büyük ulus, ortaya çıkışının başlangıçlarında çok özgür olur; kendine katılmak isteyenleri kolaylıkla kabul eder. İşte bunun gibi, Avrupa'nın güney-doğusundan, Asya'nın en batısından, Afrika'nın kuzey-doğusundan kurulu olan Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti de kapılarını herkese açmıştı. Zaten İstanbul'un yerine geçtiği Bizans da böyle bir siyaset izlemişti. Çünkü coğrafya durumu ve imparatorluğun gerekleri bunu kesinlikle buyuruyordu.

İkinci Sultan Mehmet'in fethinden önceki 'Konstantiniye' Yunan mıydı? Evet, dil bakımından öyle. Ama bu kent birçok insan topluluğunun buluşma yeri oldu... Batı Roma'dan kalma Latince, yerini yavaş yavaş Eflatun'un diline bıraktıktan sonra, sağdan soldan gelen her birey, Konstantinopolis'te pek üstün olan Yunan dil ve kültürünü isteyerek kabul ediyor ve az sonra bunların ulusal özelliklerinden bir iz bile kalmıyordu.

Acaba eski Yunan ulusunda bir ırk arılığı var mıydı? Buna ünlü söz ustası İsostratis'in ¹⁷ bir sözüyle kestirmeden yanıt verelim: "Yunanlı kimdir? Yunan kültürüne sahip olan "her"kestir."

Rum Konstantinopolis'inde, Osmanlı İstanbul'unda olduğu gibi bir aile egemen değildi. Orada her üstün

17 Yunan söz ustalarından (M.Ö. 436-437). Bu kişiyi filozof Sokrat'la karıştırmamalıdır.

gelen kişi Kayzer olabilirdi. Nitekim Araptan, Ermeniden, Bedeviden, vb. sürülerle imparator gelmiştir.

Ama Turan kökenli sayılan Osmanogullarına ne kadar Rum, Frenk, Slav, özellikle Çerkes kanı karışmıştı! Yönetici katmanları çoğunlukla Türklerden değil, Türkleşen Osmanlılardan ve birçok yabancılardan kuruluydu. (Bu konuda bir görüş edinmek için Hadikat-ül-Vuzera'nın okunmasını salık verimiz.)

Ama Anadolu halkının çekirdeğini oluşturan ve Orta Asya'dan Mülk-ü Rum'a (Rumeli'ne) göçen Türkleri önemle belirtelim. Bu çekirdeğin öz niteliği, karışma ve eklenmelerle güç bulan ulusta üstünlüğünü göstermiş ve bir yaygın bolluk biçiminde hep beliregelmiştir.

Başlangıçta resmi ulusluk bakımından "Rumeli" ve din bakımından "Ortodoks" olan bir küçük Asya vardı ki, bin yıl önce büyük olasılıkla orada Turanlılar yoktu. Bu Anadolu'yu bugün tümüyle Türk ve Müslüman görüyoruz. Genel göçler döneminde ve ondan sonra nasıl Asya'da bir çok topluluklar Avrupa'ya göçmüş ve oranın bugünkü nüfusunu oluşturmuş ise, bundan yaklaşık on yüzyıl önce Türkler de büyük yerbilimsel değişmelere uğrayan ve yaşamaya elverişli olmaktan yavaş yavaş çıkan Orta Asya'dan batıya doğru sarkmışlardı. Türkler yalnız bu ülkeleri ele geçirip yurt yapmadılar; yerli halktan bir bölümünü de kendilerine benzettiler. Bundan başka devlet görkemli olduğundan, birçok yabancıları da kendi topluluğuna çekiyordu. Eskiden çok büyük sayılarda tutsaklar elde edilirdi. Ordularımız Avrupa'nın bir bölümünü sık sık dolaşır, oradan birçok insan ganimeti getirir, donanmalarımız ise Akdeniz'de fır döner ve İstanbul'a binlerce tutsak getirirmiş. İmparatorluğun Türk olmayan bölümlerinden, Arabistan'dan, Arnavutluk'tan,

Hırvatlık'tan, Kürdistan'dan, Adalardan gelme binlerce insanın hizmete girdiklerini, İstanbul ve başka merkezlere yerleştiklerini tarihlerde okuyoruz. Türklük, bunları hep kendine benzetti. Müslüman olan herkes siyasal hakları kazanır ve sonunda Türkleşirdi.

Eğer Türk ırkı güçlü olmasaydı bu işlem gerçekleşebilir miydi?

Türk bu benzetme yetisine sahip olmakla birlikte, bir de başka halkların birçok özelliklerini edinmeğe de yetili olduğunu gösteriyor: Batı Türklerinin Turan'dayi ataları kuşku yok ki gemici değillerdi. Daha sonra iki yarımada, kıyıları pek çok ve oldukça girintili-çıkıntılı olan Rumeli ve Anadolu'ya yerleşince, Batı Türkleri denizle de, deyim yerindeyse, evlendiler. Eskidenberi gemici olan Venedikliler ve Cenevizlilerden hiç geri kalmadılar. Roma ve Türk dünyaları arasında pek büyük toplumsal alış-verişler olmuştur ki, ne yazık tarihlerimiz bu konularda hep susmaktadır.

Şimdiki Orta Asya halkı başka uluslar ve ülkeler çok karışma ve geçişmelerde bulunmadıklarından, bundan bin yıl önceki atalarından pek farklı olmasalar gerektir. Ayrıca o atalar kültürce yüksektir; sonraki kuşaklar ise o gelenekleri unutmuşlardır. Çekirdeği o soydan gelen bugünün Batı Türkleri ise günümüz Buharalılarından ne kadar başkadır...

Türklerin bir özelliğini önemle göz önüne alalım: Birkaç bin yıldanberi fetih yapıp egemen olmak, başka uluslara sözünü geçirmek Türkün doğasına ve huyuna girmiş ve O'nda pek değerli siyasal erdemler doğurmuştur. Belki Osmanlı tarihinin son iki, üç yüzyılı bizi yalanlar gibi görünür. Ama buna aldanmayalım: Bir, iki yüzyıl bir ulusun yaşamında kısa bir dönemdir. Her halkta

yönetmek yeteneği olamaz. Kimseyi incitmemek için örnek vermiyoruz. Uzun yüzyıllarda elde edilen bu yetenek, bir, iki yüzyılda yitip gider mi? İşte bu yetenek dolaşısıyladır ki, yapısı pek sağlam olmayan Osmanlı İmparatorluğu, son döneminde Türk ulusuna dayandığından, birçok tehlikelere göğüs germiştir. Ve yine bu erdemli yetenektir ki, Genel Savaş'ın ertesinde, Sevr Antlaşmasıyla bütün Avrupa bizim öldürülmemize yargıtay yolu da kapalı olmak üzere karar verdiği halde, Türk kendine kurulan idamı sehpası üzerinde celladını yenmiştir.

Yönetmek yeteneği, en temelli incelemeler değin, başlıbaşına bir konudur.

Şu son yıllarda yaşayabilmek için yenileşmek, Avrupalılaşmak gereğini duyan ilk ve (bugün için tek) Hristiyan olmayan Doğu ulusu, yine Türk ulusudur.

Bu yeteneğin ortaya çıkışında, ulusumuzun kökenlerinden getirdiği birçok erdemleri gibi, yaşadığı yerler ve şimdiki ortamından aldığı birçok güzel huyları da hesaba katmalıyız.

Şu saydığımız üstün nitelikler ve huylar, güçlü bir biçimde öne sürebilirim ki, Batı'da da, tarihte de bilinmemektedir. Hele Avrupa'da iş başında olan yöneticilerin çoğu Türk ulusunun özelliği ve doğası üzerine hiçbir şey bilmezler; tersine, ulusumuzu bütün bütün başka biçim ve huylarda tasarlarlar. Okul kitaplarında bile gülünç yanlışlıkları üzümlere görüyoruz.

Pek güzel... "Türk ulusu dünyaya değer bunca yeteneklere sahipse, neden şimdiye değin bunları göstermedi ve Osmanlı İmparatorluğu Vahdettin'in kaçıış gününe değin, Avrupa'da doğanın ve zamanın bir yanlışlığı gibi sürüklendi gitti?" gibi oldukça korkutucu bir

sorunun karşısında. Eğer buna inandırıcı bir yanıt vermezsek, yukarıdaki savlarımız, kendi kendimize karşı yapılmış bir dalkavukluktan öteye gitmez.

Demistik ki bir, iki yüzyıl bir ulusun tarihinde az bir şeydir. Bir ulus ancak daha uzun bir zamanda kimliğini gösterir. Ulusların görkemli dönemleri de, talihsizlik dönemleri de olur. Özel bir tarihin yalnızca bir bölümü okunursa, belki bir ulus üzerine çok olumlu ya da çok olumsuz yargılar verilebilir. Yalnız Saint-Barthelemie gecesinin¹⁸ tarihi okunacak olursa Fransız ulusundan daha hayağına rastlamak güçtür. Ama sayfaları çeviriniz: Fransa'nın özel tarihinde öyle erdemli olguları vardır ki, onlar okununca bu ulusun soyluluğunu kabul etmemeye olanak kalmaz.

Öyleyse neden Türk ulusunun başına bu kötülükler geldi? Osmanlı tarihi baştan başa bu sorunun yanıtıdır. İmparatorluk biçimi, altı yüzyıl süreyle Türklerin güneş tutulmasına uğramasına neden olmuştu. Deyim yerindeyse Osmanlılık ve imparatorluk Türk ulusu için zararlı, uzun ve yorucu bir boş oyundan başka bir şey değildir. Tarihçiler Osmanlı saltanatı için bir yayılma ve bir de çöküş dönemleri düşünürler. Bu ayrım yanlıştır; Osmanlı saltanatı yükselirken düşüyordu. Ülke genişletmek görünüşte güçlülüğün belirtisi sayılırsa da, gerçekte bir tehlike ve düşüştür. Bu gidişle, egemen ulus olan Türkler, kurdukları imparatorluk içinde azınlıkta kaldılar. Bunun içindir ki Osmanlı halklarına yönetimde oy hakkı verilse, bundan en çok zarar görecekt olan Türklerdi.

Egemen olmak gerçi pek tatlıdır. Ama bu sevincin

18 Fransız kralı Dokuzuncu Şarl'ın döneminde protestanların yığınlarla öldürdüğü gece (10 Ağustos 1572). Yobazlık tarihinin en korkunç ve üzücü olayı olarak bilinir.

ertesi günkü uyuşukluğunu da hesaba katmalıdır. Egemen, buyurmaktan başka bir iş görememişti. Bir ulus, türlü katmanlardan ve kesimlerden kuruludur: Yalnız bir kamu görevlisi ve yönetici katmanı ve bir köşede unutulmuş bir halk yığını tam bir ulus oluşturmaz. Bundan dolaydır ki sanat ve ticaret başkalarına kalmıştı. Türk  ğesi serüvene koyuldu. Bir zamanlar savaş kazançları, vergiler, bir yönetici katmanın ge inmesine, dahası savurganlığına yetiyordu. Ama bu kapı kapanınca yokluk hemen baş gösterdi. Kırım (1854) savaşından sonra borçlanmalar yardımı yetişiyor. Eğer o da olmasaydı Osmanlı Devleti ekonomik ve mali  ırpınmalar arasında daha o zaman can verecekti.

Osmanlı Devleti, Türklerin benzeşmesi söz konusu olmadığı için, bu halkı düşünemedi. Osmanoğulları yalnız sultasını korumaya bakıyordu. Bundan dolaydır ki gelecek kendisi için bir uğraş konusu olmadı. Padişahlar ulusal birlikten ürkerek, daha baştan Müslümanı Hristiyanı ayırmışlar ve Müslüman halkları t rkleştirmemek istemişlerdi. Osmanlı Devleti kurulurken, Yeniçeri Ocağı'nın kuruluşunda bile Osmanlı padişahları'nın bu korkularını sezebiliriz.

Devlet ulusun hukuksal anlatımı olduğu halde, henci on dördüncü Louis¹⁹ "Devlet benim!" dermiş. Osmanoğulları da tam anlamıyla bu d ş ncedeydiler. Ne yazık ki Osmanoğullarının bu döneminde, geniş yığınları devletin g revbilmezliği yüzünden bilgisizlik ve yoksulluk içinde kalan, seçkinleri de yalnız imparatorluk dolayısıyla yaşayan Türk ulusu, kurtuluşu o haneclana sarılmakta gördü. Kendisi için durum da biraz  apraşıktı ve bugünkü kadar açık değildi. Elde büyük bir ülke varken, öbür halkları bir yana bırakıp kendi başının çaresine bakmak, o

19 On dördüncü ya da "Büyük" Louis, Fransa'nın en ünlü kralıdır. G zelyazın bu buyurgan döneminde çok ilerlemişti (1638-1715)

zaman, düşünülemezdi. Osmanlı saltanatı günü gününe geçinebilmek için her şeyi unutup ve her fırsatı, her gelişme olanağını kaçıyordu.

Osmanlı yönetiminin ta Fatih döneminden başlayarak niteliğini belirleyen, 'bilgisizlik'tir. Bu devlet Avrupa'yı tehdit etmeye en yeterli olduğu bir dönemde dünyayı hiç göremiyor, anlamıyordu. Fatih'in eline en büyük tarihsel fırsat geçti: Her ne denirse densin, son döneminde bile Bizans, o zamanki dünyanın kültür bakımından en yüksek, en verimli merkezidir. Avrupa'da o dönemlerde düşünce devinimleri başlamamıştı. Orta Çağ, bir geceler dönemidir. Rum İmparatorluğunun merkezi ise, çevredeki halkların saldırıları dolayısıyla kültürünü geliştiremiyor, ancak o hazineler Konstantinopolis'te bozulmaktan, unutulmaktan korunmuş oluyordu. Binyüz yıl süren bu anakentin coğrafyasal konumundan, varlık ve rahatlığından çok kültürü değerliydi. Osmanlı yöneticileri her gün 'Konstantiniye'yle alış-verişte oldukları halde, bundan hiç haberleri yoktu. Sanki önemli bir hazine bulan Fatih, yalnız altınların bulunduğu küplerle yetinip içindekileri bırakmış oldu.

Fatih'in kendini-beğenmiş, övünge bir tutumla Konstantinopolis'e girdiğini tasarlayınız... Rumların verecekleri haraçtan yararlanmak için²⁰ İkinci Mehmet'in gördüğü ilk iş, dindaşı olan Kayzer'in bile aşağıladığı patriği bu makamında tutmak ve ona daha çok ayrıcalıklar

20 Osmanlı Saltanatı, ülkeyi her zaman bir çiftlik, halkı da onun demirbaşı saymıştı. İlk ortaya çıkışında, devletin açıkça söylenmeyen ilkesi bu olduğu gibi, sonlarına doğru da, devlet kurumları oldukça ilerlediği halde, bu anlayış süregitmiştir. Bizi seven Sayın Mustafa Reşit Bey'in Bedayi-ül İnşa (Güzelyazın) sınavı (yayınlanışı 1886) 105. sayfasında Cevdet Paşa'nın Bosna'dan gönderdiği bir mektup var: Saraybosna'daki Ticaret Meclisi (yani Mahkemesi) gelir getirmiyormuş. Nedeni de tüccar ve esnafın pek temiz kimseler olup aralarında çok güven bulunması dolayısıyla işlerini mahkemelerde gördürmemeleri imiş. Ne güzel! Keşke dünyada hiçbir anlaşmazlık olmasaydı da mahkeme de bulunmasaydı... Cevdet Paşa merhum, yerel tüccarların örf ve ahlakını pek güzel betimleyerek gelir ekde edilememesinin nedenlerini açıklıyor. Paşa'nın mektubu kime yazdığını bilmiyoruz. Ama bu zavallı kişi pek kaygılanmış olmalı ki, "Kısak-ı Enbiya" yazarı kendisini durmadan aydınlatmaya çalışıyor.

tanımak olmuştur. Oysa eski Yunan kültürünü saklayan bilginler, güzelyazıncılar, akın akın İstanbul'dan kaçtılar ve eski felsefeden geriye kalanları İtalya'ya, Avrupa'nın her yanına, dahası Büyük Britanya'ya dek götürdüler. Hiçbir tarihçinin yadsımayacağı apaçık, belli bir gerçektir ki, Avrupa ve Amerika'nın bugünkü gelişimine başlangıç olan Rönesans dönemini açanlar, 'Konstantiniye'den kaçan ya da koğulan bu kültür sahipleridir.

Fatih koruyucu elini papazlara uzatacağına o düşünürleri koruması altına alsa, Türk'ün yeteneği ile Doğu Roma'nın kültürü birleşseydi, hiç kuşku yok ki Rönesans dönemi Türkiye'de açılacak, Avrupa kaba ve koyu bir uyku içinde uyurken, ilerlemeler buradan başlayacaktı. Fatih, kendini beğenmişliği ve büyüklük taslamasıyla gözleri kamaşmış bir sultan olmasaydı, her halde Konstantinopolis'teki kültür hazinelerini görürdü.

Ama görmedi; açgözlü, bilgisiz birtakım bilgiçlik taslayanlara kapıldı. Bu bilgisiz 'bilginler' Bizans'a benzediler. İlk iş, ortodoks rahiplerinin aşama sıralamasını taklit edip, bizde "La ruhbanıyet fi'l islam" ilkesi gereğince Müslümanlığa aykırı olan bir İslâm ruhaniliğinin yaratılması oldu. Giyime değin, bilginlerimiz Rum rahiplerini kopya ettiler.

Türk ulusu işte bundan dolayı daha sonra Batı'ya bakacağına, Doğu'ya yöneldi.

Oysa Doğu'daki uygarlıklar Arap ve İran uygarlıkları o zaman bütün güçlerini tüketmişler, gerileme ve çöküş sırtmasının nöbetlerini geçiriyorlardı. Yani o zamanın yöneticileri gerçeği kavrayıp, İstanbul denilen kürsüden Doğu'ya değil, eski Yunan ve Roma'ya baksalardı, bugün İngiliz ve Fransızlar bizim

durumumuzda bulunacaklar, biz de onların durumunda olacaktık. Biz dini, kültürü ve dilin bir bölümünü Doğu'dan aldık. Bunları aldığımız zaman Doğu'da din, kültür, dil canlı ve devingen bir durumdan çıkmış, dengeli, durgun bir duruma girmişti. Oysa bizim İstanbul'u ele geçirmemizden sonra bu olayla Orta Çağ kapanıyor, Avrupa'nın doğusundan başka her yerinde din de, kültür de, dil de baskıdan kurtulmaya ve canlı, devingen bir duruma gelmeye başlıyor.

Kanuni dönemi, Osmanlı bilgisizliğinin en yoğun olduğu dönemdir. Hızlı çöküş o dönemden başlar. Rönesans, dinde düzeltim (reform) ve yeryüzünün bilinmeyen yerlerinin bulunması, sahiplenilip kullanılması o döneme rastlar. Zamanın zafer sarhoşu Osmanlı yöneticileri ise dünyadan hepten habersiz idiler.

Ataların gerekli çabayı göstermemesi hiçbir biçimde bağışlanamayacağı gibi, o dönemleri alkışlayan, yurt sevgisinden başı dönmüş Namık Kemal merhumun üç buçuk yüzyıl sonraki tarihsel tarih bilgisizliğini de hoş görmeye kalkışacak hiçbir düşünce sahibi tasarlayamam.

İşte eski yöneticiler, yalnız saltanata kul, köle olmakla övünen eski yöneticiler, tarihin akışını hiç izleyememiş, hangi çağa gelindiğini insanlığın gelişme yolunda hangi aşamaya vardığını hiç anlayamamışlardı.

Bugün sıradan bir devlet adamı, günümüzde insanların kafalarını uğraştıran konuları bilmede nasıl bağışlanabilir, ve o adam devletini yönetmek için kendinde nasıl yetki görür? İşte Kanuni'nin "kul" devlet görevlileri, zamanlarında o çağın gelişmelerini zerrece bilmiyorlardı. Şeyhülislamlık makamına değin çıkan ünlü tarihçi Hoca Sadettin Efendi'nin "Tac-üt-Tevarih"ini açınız ve okuyunuz; Onun kafasıyla çağının eğilim ve yeteneklerini hemen anlarsınız.

Ek: Fatih'in Bizans bilginlerini Konstantiniye'den kaçırdığını bu bölümde öne sürdük. Oysa Tayyarzade Ata Bey Enderun Tarihinde (Cilt 1, s. 63) diyor ki: "Fatih Hazretleri, her hükümdarın ülkesinde varlığını işittiği kültür ve bilim adamlarından, cömertçe özendirip inandırmaya ve bağışlarla kendine çekmeye çalıştığı bilginlerin çabalarıyla cihangir saltanatının merkezi olan İstanbul kentini büyük bir bilim eğitimi merkezine dönüştürmek yolunu açtığı gibi..."

Bu bilginlerden kastedilen, hacı ve hocalardır.

ZAMAN

Bireyler gibi uluslar ve devletler de şanslı ya da şanssız olabilirler. Prusya Kralı Büyük Frederik (1712-1786) buna "Haşmetli Tesadüf Hazretleri" (Sa Majesté le Hasard) der.

Osmanlı devleti elverişli bir zamanda doğmuştu. Zaten zaman elvermeseydi, Osmanlı devleti ortaya çıkamazdı. İlk Osmanlı yöneticilerinin ve savaşçıların değerini hiç küçültmeden ileri sürelim ki, Osman Gazi'den sonra gelenler Doğu Roma ülkelerini hemen hemen sahipsiz bulmuşlar. İşte zamanın mucizesi burada görülür.

Tarih hiçbir zaman tek açıdan incelenmemelidir. Yalnız Osmanlı olgu yazıcılarının (vak'a-nüvis) yapıtları okunacak olursa, Konstantnopolis'in fethi tahta yeni oturmuş İkinci Sultan Mehmet'in bir kerameti sanılır. Ama bir de o zamana kadarki Osmanlı tarihiyle koşut Bizans tarihlerini okuyunuz, fetih işi Osmanlılar için nasıl kolaylaşır! (Şurası belirtilmeye değer ki, o zamanki tarihçilerimiz Fatih'in karşısı olan Kayzer Konstantin Dragazos Paleolog'un adını bile anmıyorlar ve "yenik tekfur" diye geçiyorlar!...)

Bu yapıtımız bir tarih kitabı değildir; bunun içindir ki görüşlerimizin belgelerine burada yer vermiyoruz. Ama Osmanlı tarihi bu açıdan incelenerek olursa, birbirini izleyen hızlı başarıların gizi ve nedeni ortaya çıkar. İlk Osmanlı padişahlarının büyüklüklerini sağlayan iki etken unutulmamalıdır: 1- O sırada Doğu dünyasının sahipsizli-

ği; 2- Fethedilip elde tutulan yerlerin askerlik ve coğrafya bakımlarından olağanüstü önemleri.

İlk Osmanlıların bağışlanmaz bir yanlıları oldu: 'Konstantiniye', Osmanlıların eline geçtiği güne değin, o zamanki dünyanın yer olarak ticarete en elverişli naktasıdır. İllerinden ve güç kaynaklarından yoksun kalmış küçücük bir Bizans İmparatorluğu, ancak bu sayede yaşayabiliyordu. Bizans sıkıntılarla uğraşmak durumunda değilken, yalnızca bir ticari geçit olduğundan, dünyanın alış-verişini kendi üzerinde toplamıştı. "Konstantinopolis" o çağlarda dünyanın 'Londra'sı ya da "New York"u görevini görüyor. Böyle bir merkezi ele geçirmek neden istendi? Doğal olarak ondan yararlanmak için. Yazık ki Osmanlı devleti bu fethi ulaştığı halde, bu merkezin ekonomik öneminden gereğince yararlanamadı. Tarihçiler diyorlar ki, Osmanlıların Akdenizi ele geçirmeleri üzerine Venedikli, Bizantin, Ceneviz, İspanyol gibi gemicilere o denizde artık iş kalmamış, bunlar Cebelitarık Boğazı'ndan öteye geçmek istemişler ve sonuç olarak Amerika ile Ümit Burnu üzerinden Hindistan'ın yolu bulunmuştur.

Bu ekonomik anahtarı kullanmayan Osmanlı devleti, yayılma döneminde neyle uğraşıyordu? Halkları benzeştirmek amacı bulunmaksızın ülkesini genişletmekle... Fetihler bu saltanat için ekonominin yerine geçmişti.

Şu birkaç satırla özetlediğimiz tarihsel nedenlere göre "zaman", Osmanlı devletine kuruluşu sırasında son derece elverişli olmuş, ama daha sonra bu saltanat ondan yararlanmanın yolunu hiç bulamamıştır.

Osmanlı tarihinin bu cildini kapayalım. Onu izleyen cildi açalım:

Bizans tükenirken Avrupa'nın öbür devletleri de

güçten kesilmişlerdi. Rusya o tarihte daha ergin değildi. Bunun içindir ki Osmanlı devleti o sıralarda Avrupa'nın önemli bir bölümüne yerleşti. Ama ondan sonra Avrupa kendini topladı... Hele son zamanlarda, çevremizde kültür ve ekonomi bakımından yükselmiş, askerlikte kendini göstermiş bir dizi devlet görüyoruz. (Ne tuhaftır ki Avusturya, Lehistan ve Rusya ile sınırdaş ve sürekli ilişkide bulunduğumuz halde, yöneticilerimizin de, tarihçilerimizin de bu devletler ve ulusların ilerlemeleri ve yönetimleri üzerine hiç bilgileri yoktu! Buna eski tarih kitapları tanıktır.) Bu devletler, şişkin Osmanlı devletinin yorulduğu sıralarda, Müslüman olmayı kesimlerimizi koruma dolayısıyla Osmanlılık dünyasında fırıldaklar çevirmeye başladılar ve işte o zaman, dış görünüşünün tersine, Osmanlı devletinin ne denli zayıf olduğu anlaşıldı.

Ondan önce Osmanlılığın içişlerine karışmak hiçbir devletin kalkışabileceği bir şey değildi. Bundan dolayı o zamanlar Osmanlı uyrukluğunda Müslüman olmayan halklar var mıdır, yok mudur, kimse bunun farkına varamıyordu. Tarihlerde de bu halklardan kaynaklanan olaylar görülmüyor. Hükûmet içerde zorba olduğundan, o halklar de ellerini hiç kaldıramaz olmuşlardı.

İmparatorluk ulusal bir devleti olsa, başka deyişle ülkede tek bir halk bulunsaydı, kuşkusuz dışarının karışmasına olanak kalmaz, ancak yönetimdeki zayıflık bir karışmaya yol açabilirdi; oysa bir devlet ulusal olunca kendini savunmanın yollarını daha kolaylıkla bulurdu.

Müslüman olmayan halkların ve onlar dolayısıyla yabancıların karışmaları devlet öylesine yordu ki, yöneticiler ancak bu sorunlarla uğraştılar, başka işleri ele alamadılar. Hemen hepsi yenilgiyle son bulan savaşlar hep bu yüzden çıktı.

Osmanlı devletinin yıkılmasına yol açan hastalığın tanısı şöylece ortaya konabilir:

1- Devletin birçok halklardan kurulu olması; bu halklar yüzünden güçlü devletlerin Osmanlı bağımsızlığını sakatlamaları; dinsel ayrıcalıklar dolayısıyla bu bağımsızlığın haciz altında bulunması; bütün bu sorunlardan yararlanan Müslüman olmayan halklarda ulusluk kavramının üstün gelmesi ve bu yolla kültürel ve ekonomik bakımdan yükselip Türkleri geride bırakmaları.

2- Türklerin, o zamanlar, öbür halklar gibi ulusal bir amaç izlememeleri nedeniyle, bütün güçlerini saltanatın korunmasına vermeleri; işte bunun içindir ki Osmanlılık büyük bir yönetim zayıflığına uğramış ve yalnız bu nedenle uykudan uyanamamıştır.

İşte "zaman", Osmanlılığa, tarihinin bu aşamasında hiç elverişli olmuyor.

Görünüşte, Osmanlılık içindeki Türklerin bir yardımcısı, bir dayanağı vardı: Saltanat.

Yine görünüşte bu topluluğun içinde Türk olmayanların böyle bir yardımcısı, elinden tutanı yoktu.

Oysa gerçekte kendilerini umarsız durumda gören ve Türk olmayan halklar, önce kuruluşları, sonra yabancıların dirençli bir program gereğince yardımları dolayısıyla hem kültürce, hem ekonomice yükseldiler ve pek geliştirici amaçlar arkasında koştu. Batı devletleri ve onların yolunu izleyen Rusya kendilerine koruyuculuk ettiği için, bunlar tam çağında, Doğu geleneklerinden, Asya'ya özgü uyuşukluktan kurtuldular ve Avrupalı bir biçimde çalışmaya başladılar.

Türklerin ise görünüşte dayanağı saltanattı. Evet! Yönetici ve devlet görevlileri katmanları çoğunlukla Türklerden ya da Türkleşenlerden seçiliyordu. "Kodaman"ların

tantanr ve gösterişleri gözleri kamaştıra dursun, ekonomi politik açısından bu tantanaların hiçbir anlamı olamayacağı açıktır.

Yoksa, imparatorluktan soyutlanmış bir Türk ulusu, her halde daha ekonomik, daha düzenli ve yararlarının nerede olduğunu kavramış bir devlet kurabilirdi.

İmparatorluk biçimi, hiçbir zaman baskıcı olmayan bir hükümet ve yönetim ortaya çıkaramaz. Bunun gibi imparatorluk, ulusluk kavramıyla da uyuşamaz, uzlaşamaz. Çünkü, niteliği gereği, imparatorluk ulusların üstünde bir yönetim demektir. Böyle bir kuruluş ister istemez baskıcı olur. Osmanlı saltanatı da Avrupa ilerlemelerine büsbütün yabancı, dahası aykırı ve karşıt bir geleneği sürdürüyordu. Osmanlılığın önemli bir bölümünü oluşturan ve Türk olmayan özellikle Hristiyan-halklar, buna hepten karşıt ve kendileri için geliştirici bir yol izlediler. Yineleyelim ki, Hristiyan topluluklarının din adamları buna pek yatkındı. Patrikhaneler birer dinsel makam olmaktan çok, ulusal kimliği koruyup pekiştirmek için kurulmuş yarı gizli hükümetciklerdi.²¹

21 Paris Üniversitesi profesörlerinden Vendreys'e göre (Le Langage, s. 333) "dinsel bir topluluğun duygu ve düşünceleri, bir dilin direnme gücünü artırır. Din bunda önemli bir etkidir. Ermenice, canlılığının büyük bir bölümünü, bağımsız bir Ermeni kilisesinin varlığına borçludur. Bir dilin ünü ve saygınlığı da onun korunmasında güçlü bir etkidir. Hiçbir Latin barbar dillerini öğrenmeye tenezzül etmemiştir. Bu dilin ünü öylesine büyüktü ki, Romalıların Galya ülkelerini fetihleri üzerinden daha yüzyıl geçmediği halde, o ülkelerden Roma'ya güzel ve açık konuşma öğretmenleri gitti... Yunanlılar'ın ülkelerini fethedenlerin dillerine kendi dillerini feda etmeme kararlılığı, yüzyıllar geçtikçe Yunancanın korunmasına yol açmıştı. Türkçe hiçbir zaman Yunancanın yerine geçmedi; onu gölgede bile bırakmadı. Egemen ulusun dili ancak yönetsel işlerde kullanılıyordu; ama İtalyanların dediği gibi hiçbir vakit "gönül dili" yerini "ekmek dili"ne bırakmamıştır. Bir dilin ünü ve saygınlığı, çoğunlukla onun değeriyle belirlenir. Yunancada olduğu gibi. Oysa Avrupa'da Ermenicenin Rusça karşısında hep

Bunların egemenliğı iki biçimde kendini gösteriyordu: Önce kültür ve ekonomi bakımlarından gelişmeleri sağlayacak her söz, bir dinsel önderce söylendiğinden, dinsel bir buyruk biçimini alıyor ve buna hiçbir birey karşı çıkamıyordu; ikinci olarak, Osmanlı devleti de hoşgörüyü ve aldırmaazlığı aşırıya götürdüğünden, devlet görevlerinin bir bölümünü patrikhanelere vermişti. Bu kurumlar aynı zamanda hem din adına, hem de uyruğı oldukları hükûmet adına topluluklarına buyruk vermekteydiler.

Osmanlı devleti aslında sakat ve kötürüm idi: 1- Yabancı ayrıcalıkları, bağımsızlığını derin biçimde haciz altına almıştı; 2- toplulukların ayrıcalıkları ise uyrukların büyük bir bölümüne içerde nerdeyse bağımsızlık veriyordu. Demek ki daha Birinci Sultan Süleyman döneminde Osmanlı Saltanatı gönül hoşluğu ile haklarından vazgeçmiş bulunuyor! İmparatorluk hiçbir düşkünlüğe uğramamışken, örneğin Fatih zamanında dinlere, Kanuni döneminde de yabancılara ayrıcalıklar verildi...

İçerden zayıflayan böyle bir devletin, hele komşularının güçlü bir döneminde, varlığını korumasına olanak var mıydı? Osmanlılığın can çekişmesini bir-iki

gerilediğini görüyoruz. Fransız profesörün görüşlerini olduğu gibi çevirmedik. Yunanca'nın Türkçeye üstünlüğü konusundaki bölüm bizi sinirlendirdiği için ana çizgileriyle aktarmayı uygun bulduk. Yazarın "Hiçbir vakit Türkçe Yunancanın yerine geçemedi" cümlesi biraz incelenmeye değer: Anadolu'daki Rumlar Rumca'yı bırakıp Türkçeyi mi seçtiler, yoksa bunlar asıl olarak Türk olup Rumların dinine mi geçmişlerdi? Birinci şık bana daha olası görünüyor. "Bir dilin değeri ve ünü onun korunmasının güçlü etkenlerinden biridir." Görüşünü doğrulamak üzere diyebiliriz ki, bunun önemli bir örneği de Arapçadır. Arapçanın ünü, sanı ve değeri de onun başka dillere üstün gelmesine yol açmıştır. Arapça konuşulan yerlerde öteki diller sönüyor; Arabistan'a giden Banlılar bile bu dili öğrenmek zorunda kalıyorlar.

yüzyıl uzatan yine "zaman"dır, yine talihtir. Bu aşamasında saltanatın imdadına "Avrupa Dengesi", yani devletlerin birbirleriyle yarışmaları yetiştirilmiştir. Hünkâr İskeleyi Andlaşmasıyla "Sultan-el Berreyn ve Hakan-ül Bahreyn" (iki Anakara'nın Sultanı ve iki Denizin Hakanı), Rusya Çarının boyunduruğuna girmişken, devletler arasındaki birbirini çekemezlik üzerine kurulu denge, hiç de saray ve Bab-ı Ali'nin kerameti olmadığı halde, devleti kurtardı.

O tarihten pek çok sonra Rusya gücüyle Osmanlı devletini ezmiş, Ayastefanos'a dek gelmişken, yine denge sorunu ortaya çıkmış ve bir süre için Saltanat'ı rahat bırakmıştır. Eğer böyle bir etken olmasaydı Kavalalı Mehmet Ali ya da başka bir paşa seksen kez "Taht-ı Ali-yi Baht-ı Osmani"yi (Osmanlı Talihinin Yüksek Tahtını) darmadağın edebilirdi.

Biraz da "Tanzimat-ı Hayriye"den söz edelim: Mustafa Reşit Paşa iktidar yerine geldiğinde, devleti gerçek bir kargaşa (anarşi) içinde görüyoruz. Dışarısı durmaksızın devleti sıkıştırıyor; içerisi, daha doğru bir terimle tutucular, her girişimi körükörüne engelliyorlardı. O zaman "Müslüman olmayan" demek, bu tutuculara göre "insan olmayan" demekti. Reşit Paşa durumu anladı. Devletin Batı yöntemlerini kabul etmesini zorunlu gören ve oldukça yüreklilikle işe girişen ilk yöneticiler arasında bu kişi, tarihsel önemde bir yer tutar.

Şu aralık Tanzimatı hoş görmeyen kimi düşünce adamlarına rastlıyoruz. Bu eleştirilerde ben bir damla insaf bulamıyorum. Reşit Paşa her neye girişse, pek güçlü ve inatçı bir yığın gerici buna engel olmaktaydı. Padişah'ta da hiç kişilik yoktu; bugün Reşit Paşa'ya biraz yakınlık gösterse, yarın kesinlikle karşıtlarının yüzüne gülerdi.

Çağımızda düşünceler ve inançlar taşlaşmıştır. Ama İkinci Mahmut ve Abdülhamit dönemlerinde öyle değildi. Eğer biz bugünkü mantığımızla Tanzimat dönemini yargılayacak olursak haksızlık etmiş oluruz. O zamanları göz önüne alalım. Ulusal savaşın zaferle sonuçlanmasından sonra kolaylıkla kabul ettiğimiz yenilikleri, acaba Gülhane Buyruğu okunurken Koca Reşit Paşa, benimsemek bir yana, ağzına bile alabilir miydi?

"Ya hep, ya hiç" uygun bur düşünüş biçimi değildir. Rahmetli Reşit Paşa 1839'da devleti bir anayasayla donatabilir miydi? Avrupa uygarlığının kayıtsız, koşulsuz kabulü de kendisi için olanaksızdı. Bu kadarına gitmeye olanak bulunmadığına göre, bu yenilikçi sadrazam yaptığını da mı yapmamalıydı? Evet bugünkü deneyimlerimiz ve mantığımızla görüyor ve anlıyoruz ki, Türk ulusunun duraklamasına neden, Osmanlı saltanatının tuttuğu yolmuş. Ama Reşit Paşa, henüz ulusta hiçbir tür hazırlık yokken ve özellikle her yeniliğe karşı şiddetli bir kafa tutmak varken, örneğin Cumhuriyet ilan edecek güçte miydi?

İkinci Sultan Mahmut tahta çıkarken ulusluk kavramı şimdiki gibi belirgin değildi. Bu ilkeye göre ortaya çıkan Almanya ve İtalya bile henüz o günlerde doğmamışlardı. Yalnız Yunanistan uyanmaya istekliydı. Avrupa'da hâlâ "ulusal devlet" düşüncesi benimsenmiş değildi.

"Tanzimat-ı Hayriye" ile Koca Reşit Paşa Osmanlı Devletini bir "keyfi devlet" (müstebit devlet) olmaktan kurtardı; onu bir "saltıkçı devlet" düzeyine çıkardı. Bu, Cumhuriyete varan devlet örgütlenmesi aşamalarının birincisidir.²²

22 Şurasını belirtelim ki İkinci Sultan Abdülhamit, Birinci Meşrutiyeti bir olgu olarak ortadan kaldırmakla kalmamış, devletin "saltıklık" niteliğini de geçi-

23 Aralık (Kanun-u Evvel) 1876 tarihli bir buyruk ile ilan edilen bu yasa, yaşam boyu sürmek üzere atanan kimselerden kurulu bir Ayan Meclisi, bir de seçilmiş üyelerden oluşan bir Mebusan Meclisi kuruyor. İlk Osmanlı parlamentosu 19 Mart 1877'de açıldı. Ama o yılın 14 Nisanında Rus-Türk savaşı patladığında, parlamento süresiz olarak askıya alınmıştır. O zaman hiçbir ulusun görmediği en kötü baskı ve yolsuzluklar başladı: Abdülhamit tarihte "katil" ve "kızıl" sultan olarak kalacaktır.

(EK: Keyfi devlette buyurgan, kendi koyduğu yasaya da bağlı olmadan buyruğunu yürütür; uyruklara hiçbir hak tanımamıştır. Padişah isterse onların haklarını onaylar. İstemezse onaylamaz.

Saltıkçı devlette ise buyurgan, çıkardığı yasaya uyar ve uyruklanna bağışladığı hakları tanır. Aradaki fark budur.)²³

İkinci aşama, yani 1876 Meşrutiyeti daha temelli mi oldu? İkinci Sultan Hamit bu meşrutiyeti durumu kurtarmak için ilan ettiği halde, iki yılda geri aldı ve buna karşı çıkan olmadı.

Üçüncü aşama 1908 Meşrutiyeti... gerçekte bu Meşrutiyet iyi niyetle ilan edilmesine karşın, "İttihat ve Terakki" baskısının yerleşmesi için bir perde oldu. Ama

ci olarak "keyfilige" dönüştürüp, babası Abdülmecit ve Koca Reşit Paşa'nın başardıkları biçimsel ilerlemeleri de gölgelemiştir.... Bordeaux Üniversitesi hukuk öğretim üyelerinden Duguít, Anayasa Hukuku'nun birinci cildinde (s.395) diyor ki: "Türkiye'nin hükümeti 1908 yılına değin gerçek bir keyfi saltanat olmak üzere kalıyor. (Yazar Tanzimat'ın unutmaktadır.) Abdullaziz'in öldürülmesi ve Murat'ın indirilmesinden sonra, 1876'da Sultan Abdülhamit tarafından çıkarılan Anayasadan söz edelim.

- 23 26 Şubat 1855 Gülhane Buyruğunun son fıkrasıdır: "...Konulmuş olan bu yasalara aykırı davranışlar Yüce Tanrı Hazretlerinin lanetine uğrasınlar ve sonsuzluğa değin kurtuluş bulmasınlar, amin." 1905-1906 devrimlerine değin Rusya keyfi değil, saltıkçı bir imparatorluktu; çünkü Çarlık 'temel yasaları'nın 47. maddesinde "Rus İmparatorluğu" nun hükümeti, konulmuş yasaların sarsılmaz ilkelerine dayalıdır" deniyor.

konumuzdan uzaklaşmayalım. Reşit Paşa zamanında devletler henüz ulusçuluk akımına girmemişlerdi. Bu düşünce o sıralarda yalnızca soyut bir düşünce sayılıyordu. Osmanlı yurdu türlü ve birbirine karşıt öğelerin ortaklaşa kullandıkları bir ülkeydi; Türkler bu ülkeyi yalnız başlarına kullanmakta değildiler.

Sevinerek görüyoruz ki bugün Türk yurdunda yabancı öğeler kalmamış gibidir. Bugünkü mucizeye bakıp da dünkü dağınıklığı o noktadan eleştirmemeliyiz. Varsayalım ki Tanzimatçılar insanüstü bir çabayla 1839'da bir anayasa ilan etmiş olsunlar. Meşrutiyet, kuşkusuz, kamunun seçimiyle oluşmuş bir parlamentonun varlığını gerektirir. Yine varsayalım ki, İstanbul'un bir sarayında bir Millet Meclisi açıldı: İyi niyetimizle bu meclisin meşrutiyet kurallarına sıkı sıkıya bağlı kaldığını düşleyelim. Bu meclise gelecek Müslüman-olmayanlar acaba yönlerini neye göre çecekler? Egemenlik çoğunlukta olduğundan, örneğin Rumlarla Arapların kaçınılmaz bir birleşmesi Türk ulusunu yönetim başından düşürür. O zaman ulusal egemenliğin belirlenmesine olanak verecek kararlar alınabilir miydi? Düşüncelerde açıklık olmadığından, tutucular yasa yapılmasını hile gereksiz görecekler ve eski fetvalarla yetineceklerdi. Müslüman olmayanlar ise kendi istekleriyle başka bir dinin boyunduruğuna giremeyeceklerinden, tutucuların kararlarını kabul edebilirler miydi?

Bağımsızlığı haciz altında, yabancı ve din ayrıcalıklarıyla zincirlere vurulmuş bir devletin parlamentosu, ulusal egemenliğin gereklerine uygun ve adına yaraşır kararlar alabilir miydi? Öne süreriz ki, Osmanlı parlamentosu tarihte düşük bir cenin gibi görünmeye mahkûmdur.

Kimi yöneticilerin Osmanlılık döneminde anayasa

konusunda pek yürekli olmamalarının hafifletici nedenleri yok değildir.

İkinci Abdülhamit bilgisi ve kültürüyle değil - çünkü bunlardan tümünden yoksundu-, ama sezgi ve kuruntusuyla anlamıştı ki, bu yolda biraz ileri gitme, devletin çökmesine yol açabilir. Onun için bu padişah aşırı ölçülerde tutucu olmuş ve otuz üç yıl süren saltanat süresi içinde her şeyden ürkmüştü.

Özetle, ancak "zaman"ın yapabileceğini, kaçınılmaz an gelmeden yöneticiler yapamaz.

Osmanlı meşrutiyeti, 1908'de "zaman"dan hiç yardım görememişti. Yöneticilerde de olgunluk görmüyoruz. Güçlü biçimde öne sürebilirim ki, 31 Mart olayından sonra iş başına gelen yöneticiler hazırlıklı değillerdi. Birkaç soru: Türk olmayan halklar sorunu ne olacak? Türk olmayan halklarla mı bir meşruti saltanat kurulacak, yoksa egemen öge olan Türklerle mi? Bu ikinci durumda öbürleri ne durumda kalacak? Müslüman olmayanlar işe karıştırılmazlarsa, yabancı devletler bize karşı ne tutum takınacaklar? Ulusal egemenlik kavramlarıyla eski fetvalara körü körüne uyma alışkanlığı nasıl bağdaştırılacak? Doğu uygarlığı bırakılıp Batı uygarlığı alınacak mı? vb.²⁴

Ne tuhaftır ki Şeyhülislamlık ve Vakıflar bütçeleri hatta Rum ve Ermeni milletvekillerinin denetiminde

24 Meşrutiyet'in üçüncü (1910) yılında Millet Meclisi Harbiye bütçesini görüşürken, o meclise Serfiçe mebusu olarak gelmiş olan 'ünlü' Boşo Efendi -ki, daha önce Yunan fedai çeteleriyle birlikte Makedonya'da çalışmış ve Türk askerlerine bizzat kurşun atarak, olabilir ki onlardan kimilerini şehit etmişti- Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'ya seslenerek, yaklaşık olarak: "Harbiye bütçesini benim onaylamam için askerin barış ve savaşta ki sayısı ile donanımını, sayılarını ve yerlerini bilmeliyim." demişti. Mahmut Şevket Paşa Rum Osmanlı milletvekilinin bu önerisinde anlatılmak istenen amacı hemen kavrayarak, Boşo'nun sorduğu şeylerin Genel Kurmay Dairesi' nin demir kasaları içinde saklı olduğunu ve hiçbir neden ve biçimde açıklanmayacağını bildirmişti.

bulunuyorken patrikhane bütçeleri böyle bir denetime açık değildi!

İttihat ve Terakki adının başında bir de "Osmanlı" sıfatı göze çarpıyordu. Meşrutiyeti elde edenlerden birçok kişi, vaktiyle gurbet ellerinde Ermenilerle işbirliği etmişlerdi. Özgürlük günlerinde üniformalı sarıklılar, dinsel giysilerini giyinmiş papazlara önden gitme hakkı vererek arabalarla İstanbul sokaklarında dolaşırlar. Sonuç: demek ki, İttihat ve Terakki bütün halkların birleşmesi ve dayanışmasından yanaydı.

Ama git gide İttihat ve Terakki, ne denli özveride bulunulsa, Türk olmayan halkların bizimle bağdaşamayacaklarını ve Balkan savaşında Arnavut ve Arap gibi Müslüman olan toplulukların bile bize karşı Hristiyanlarla işbirliği yaptıklarını gördüğünden, yalnız Türklük dairesine çekilip ondan sonra olaylara ve ne yapılması gerektiğine hep bu açıdan bakıp ona göre davrandı. Demek ki İttihat ve Terakki iş başına geldiği gün yöneticilerde bir hazırlık yoktu. Bu derneği, ulusluk düşüncesinin yerinde olduğuna ancak "zaman" inandırmış oldu.

İttihat ve Terakki Derneği 1908'de zafer kazanacağına, 1877'den biraz sonra kurulsaydı, belki zaman kendisine daha elverişli olurdu. Çünkü 1877 savaşından 1908 yılına değin Avrupa'da hiçbir devlet, öbürünün zararına dengeyi bozmak istemiyordu. Oysa Osmanlı meşrutiyetinin ikinci kez ilanından sonra "zaman"da ne büyük değişmeler!... İttihat ve Terakki için de ne büyük talihsizlik! Özgürlük günlerini uğursuz günler izliyor... Bulgaristan bağımsızlığının ilanı, Bosna-Hersek'in Avusturya-Macaristan'a katılması dengeyi bozdu. Devletler arasında genel olarak uyulan bir davranış ölçüsü kalmadı. Elcezire (Algerias) andlaşmasının savsaklanmasıyla Fas'ın bütünlüğü

bozulunca, İtalya Trablus'a saldırdı. Bunu bir Balkan Birliği'nin izlememesine olanak yoktu. Onu da bütün bir dünya savaşı, Sevr Andlaşması, Yunan'ın Anadolu'ya saldırması izliyor...

Ama Türkiye Cumhuriyeti talihler içinde doğdu: Her şeyden önce Türk ulusunun niteliğini bilmeyen bir Avrupa, özellikle Lloyd George ve Clémenceau, yalnız Osmanlı devleti için değil, Türk ulusu için de hepten bir idam buyruğu veriyorlar ve Venizelos'u bunu uygulayacak cellat olarak görevlendiriyorlar. Osmanlı ordusu dağıtılmış, ortada binlerce önde gelen yetenekli, yurtsever, güçlü komutan ve subay var. Avrupa ise güçsüz, dirençsiz, deyim çirkin kaçmazsa, loğusa. Müttefikler arasında hiç birlik, hatta görüş benzerliği yok. Genel Savaştan önceki dengeye benzer bir durum bile -geçici dahi olsa- oluşmamış. Bizim için ne fırsat! Önceleri ulusta bir dikkatlilik var. Ulusluk düşüncesi yalnız kuramsal bir biçimde değil, uğursuzluklar sonucunda işlemsel ve uygulamalı bir biçimde yerleşmiş, artık yalnız kalan ve saltanat tarafından tepilen ulus, ona dayanmakta gelişme değil, kötülük görüyor. Hele o yılda, o aylarda, o günlerde, o saatlerde "Vahdettin" gibi birinin tahtta bulunması, o taht ve tacın yıkılmasını hazırlamıştı. Son Osmanlı padişahının Ermenileri koruyarak bu yüzden Türklere karşı kovuşturma yaptırıp suçsuz insanları divanı harp kararıyla idam ettirmesi bütün Anadolu Türklerini yıldırırdı.

Şurası hiç hatırdan çıkarılmamalıdır ki o sıralarda, gerçekten benzersiz, üstün yaradılıştaki bir "Mustafa Kemal", hiçbir kaygıya önem vermeden, geleceği pek uzaktan görüp kavrayarak, ulusun başına geçiyor.

"Zaman", türlü fırsatlar, Türk ulusunun çaba ve

yürekliliğine, hazırlıklarına bu sırada son kertede elverişli olmuştur.

Tarihin bu bölümü yazılınca görülecektir ki, bir yandan Türk ulusunun tarihinin mantığını doğrulayacak ölçüdeki yetenekleri, uyanışı, yaşamak için kesin bir karar vermesi, bütün bunların gerçekliği, yani soyut kuramlar olmaktan çıkarak uygulama alanına girmesi; öte yandan uluslararası durumun ortaya çıkardığı fırsatlar, Osmanlılığın ölmesi sırasında Türk ulusunun bir devlet olarak ortaya çıkmasına ve yurttaki ortaklığın son bulmasıyla "Trakya, Anadolu ve İstanbul"dan kurulu bir Türkelî'nin dünya haritasına eklenmesine yol açıyor.

Belki yakalanması olanaklı fırsatlar çok çıkabilir. Ama asıl sorun, onlardan yararlanmanın yolunu bilmektir. İşte Mustafa Kemal'in başkanlığı altındaki Türk ulusu, Genel Savaş yenilgisinden sonra bu yeteneği bol bol göstermiştir. Eğer bu fırsatların doğuşunda ulusta hazırlık ve uyanıklık olmasa, "Gazi" çapında da bir kişi bulunmasaydı, acaba kurtulabilir ve bu verimli ortama kavuşabilir miydik? Ancak bu etkenlerin bir araya gelmesinden Türkler için zafer ve devrim doğmuştur.

Mustafa Kemal'i büyütmekle ulusun hakkı güçlendirilmiş olur. Çünkü o kişiyi bu ulus yetiştirmiştir. Gazi yalnız bedeni varlığını değil, bilim ve kültürünü de yalnızca bu ulustan aldı.

Gelecekte tarih, zaferimizi de, devrimimizi de bu açıdan irdeleyecektir.

Her devrimin anahtarı zaferdir. Osmanlı devleti gibi bağımsızlığı sınırlı bir kuruluştaki devrime olanak yoktu. Eski saltanatla yeni Cumhuriyet bu bakımdan birbiriyle karşılaştırılacak şeyler değildir. İmparatorlukta Türklere hiç uymamış, onlarla kaynaşmamış, hatta maddi çıkarları

bile karşıt halklar vardı. Bu denli uyumsuz öğelerle bir devlet kurulamaz. Türkiye'de ise bizden başka öğe kalmamış gibidir.

Osmanlı İmparatorluğu kapitülasyonlarla zincirlenmişti. Hemen her konuda Beyoğlu'ndaki elçilikler Sultan'ın Mülkünde Bab-ı Ali'den daha etkiliydiler. Kolları, bacakları bağlı bir Osmanlı-saltanatı! Bugün anlıyoruz - ama dün anlamıyorduk- ki, Osmanlı İmparatorluğu' nda varlığını sürdürme özellik ve yeteneği yokmuş. Hangi açıdan bakılsa, bu kuruluşun ölmesi kaçınılmazdı.

İmparatorluk kurulduğunda bugünkü görüşler, devlet ve hukuk ilkeleri, ulusluk ilkeleri bilinmiyordu. Bu devlet, öbürleri gibi zamana uyamadı, kendi içinde değişikliğe elverişli olmadı. Bundan dolayıdır ki Osmanlı saltanatı ne onu kuran üstün ögeye -yani Türklere-, ne de raiyet (vergi veren halk) sayılan ve daha sonra kendilerine haklar tanınan öbür ögelere uygun gelmiyordu. Ama Türk olmayanlar bunu anladıkları halde Türkler, saltanat serabına kapılarak, bunun farkında olamadılar.

Ama acı deneylerden sonra "zaman" bizi bu konuda da inandırdı. Eğitimiz odur. Bugünkü gerçekleri, ilk çırpıda üzüntü verici sayabileceğimiz bir deney, bir olay sonunda öğrendik. Bunun içindir ki bu edindiklerimiz ve fethettiklerimiz pek değerli, pek saygıdeğerdir. Bugünkü kazançlarımızın çoğu artık elden çıkmaz.

Devrimin fethettiği şeyleri bu açıdan irdeleyecek olursak, kazancımızın ne denli çok ve ne denli büyük olduğunu anlarız. Eski yöndeki fetihlerimiz bile çok önemlidir. İlerleme ve gelişmemize engel olan kurumların ortadan kaldırılmaları, tarihimizde belli başlı bir aşamadır. Eğer o kurumları, geleneğe uyarak saklı tutmakta inat etseydik, bizim için istediğimiz gibi yaşamanın olanağı bulunmayacaktı.

"Yıkamak kolay, yapmak güçtür" derler. Ama yıkıntı ve gereksiz şeylerle dolu bir arsa üzerinde bir saray kurmak için, her şeyden önce onları kaldırmak, yeri düzeltmek gerekir. Bunun için "yıkamak" da zorunlu ve güç bir işlemdir. Bu da ancak birçok hazırlıklardan sonra, "zaman"la oluşur.

Yıktıklarımızı bundan bir-iki yüzyıl önce değil, hatta daha sonra, Koca Reşit Paşa zamanında yıkmaya olanak var mıydı? Sultan Abdülhamit döneminde örneğin şapkanın kabulü olanaklı mıydı? Ama zaman, o yenilmez atlı, her geleneğe, her yobazlığa, her engele karşın bunu başardı.

Özetle, Reşit, Ali, Fuat, Mithat Paşalar, iş başında bulundukları yıllarda bugünkü işleri yapamazlardı.²⁵

EK: Bu sayfalarda "reaya"dan söz ediliyor. Yeri gelmişken bu sözcüğü ve bunun karşılığı olması gereken bir başka sözcüğü inceleyeceğiz: Fransızca *citoyen* terimi, bir Cumhuriyet düzeninde siyasal haklara sahip bireylere, *sujet* ise hükümdarların ya da Cumhuriyetle yönetilen bir devletin sömürgelerdeki uyruklarına denir. Devletler hukukunda her ikisine *ressortissant* denmektedir. Citoyen, kent anlamına gelen *Cité* halkı, yani kentliler değildir. Cite (Yunancası Polis), eski Yunanistan ve Roma'da bir soydan gelme halk, çok geniş bir aile örgütünün bireylerinden

25 Irk, çevre, zaman ile ilgili kuramsal görüşler konusunda son bir söz söylemek için diyelim ki, bunların tümünün ancak göreceli bir değeri vardır. Çoğu kez çevre ırka ve zamana; ırk çevre ve zamana; zaman çevreye ve ırka; eğitim ise bunların hepsine etkide bulunduğu gibi, gelişmelerde akla gelmeyecek birçok etkenlerin ve güdülerin etkisi de olabilir. Gelişigüzel uzak bir olayın türlü türlü etkileri olabilir. Hint yolunun ve Amerika'nın bulunması, Avrupa'da soylular ve din adamları katmanlarının karşısında o zaman hiçbir önemi bulunmayan kentli-burjuva-katmanını kaldırmış ve siyaset alanına getirmişti. Buluşlar ve icatlar her yerde ırk, çevre ve zamandan daha etkili oldu.

kurulu bir topluluktur. Siyasal haklara yalnız bunlar sahip olup, halkın çoğunluğu -reaya-sayılırdı ve tutsaklarla köleler ve cariyelerden kuruluydu. İslâmda siyasal haklara sahip olmayanlara 'raiye' (çoğulu reaya), olanlara ise 'yaratılmış' anlamına gelen 'beriyye' (çoğulu beraye) denir. Bundan dolayı Cumhuriyette 'uyruk' olamaz. Yurttaş sözcüğü ise *Citoyen* karşılığı değildir, *compatriote*'un çevirisidir. Bu durumda 'citoyen'i 'beriyye' (yaratılmışlar), 'sujet'yi 'raiye' diye çevirmeliyiz. Hazret-i Peygamberin niteliği 'Hayr-el beraya' (yaratılmışların hayırlısı) idi.

UYGARLIK

İnsanlık, şu bulunduğumuz yüzyılda, uygarlık bakımından hiç de bir uyumluluk göstermemektedir. Avrupa ve Avrupalıların yaşadığı Amerika ve sömürgeler, düşünüş, yaşayış ve bir ölçüde din bakımlarından ortak bir uygarlığa girmektedirler ki buna yanlış olarak Hristiyan uygarlığı diyorlar; 'Avrupa Uygarlığı' deyimi eksik olmakla birlikte kavrama daha bağı bir deyimdir.

Bu uygarlığa girenler insanlığın ancak bir azınlığını oluşturuyorlar.

Şimdiki insanlığın çoğunluğu ise başka uygarlıklara bağıdır. Avrupa uygarlığına yabancı olanlar ikiye ayrılabilirler: 1. Çoğunluk; kitabı olmayanlar: Hindin, Hind Çini'nin, Çin'in en büyük bölümleri, Afrika'nın çoğunluğu, Japonya, Hindistan ötesindeki adaların azınlığı; 2. Azınlık; Müslümanlar.

Bugünkü duruma göre Avrupa uygarlığı üstün durumda, öteki uygarlıklar ise durgunluktadır.

(Ek: Japonya, Avrupa'nın üstün "teknik" uygarlığını almışsa da onun öbür bölümlerini tümüyle kabul etmemiştir.

Hristiyan olup da henüz Avrupa uygarlığını alamayan, yalnız "Habeş" kalmıştır ki onun da bu yoksunluğunun nedeni çevresi ve ırkı olsa gerektir.)

Üstün uygarlığın ilkesi *dynamique*, yani devingen; durgun uygarlığın ilkesi ise *statique*, yani durağan olmaktadır.

Görüyoruz ki Avrupa uygarlığına giren ve hatta katılan her toplum ilerliyor ve yine görüyoruz ki bu uygarlığın dışında bulunan her toplum, karşısındaki uygarlığa yeniliyor. Yalnız Türkiye bunun istisnasıdır ki bu bölümün sonunda bu durumu inceleyeceğiz.

Şu özet tanımlar ve nitelemeler biraz belirsizdir; amacımızı açıklamalıyız:

Avrupa'daki ulus ve devlet ayrılıklarına karşın 'Avrupa' sayacağımız bir halk var (kuşkusuz Amerikalıları bu hölüme giriyor sayıyoruz). Bunların tüm giyimleri, bir ölçüye değin yaşayışları, hukuk ilkeleri, dahası ahlakları, bilim ve kültürleri, ve belki de dinleri aşağı yukarı birdir. Aradaki ayrılıklar başka ve daha özel alanlarda kalıyor.

Oysa Avrupa uygarlığına girenlerle ondan olmayanlar arasındaki fark karşılaştırılmayacak ölçüde büyüktür. Durum böyle olduğu gibi, Avrupa uygarlığı dışında kalanlar arasında da temelli farklar görülür. Örneğin Çinlilerle Hintliler, Afrika Mecusileriyle Müslümanlar arasında pek önemli ayrılıklar göze çarpar ki bu kadarına Avrupa ve Amerika halkları arasında rastlanmaz.

Avrupalılar ve Amerikalılar ile ötekiler arasındaki farklar konusuna gelmeden, doğrudan doğruya Avrupalılar arasındaki uyumun nereden kaynaklandığını incelemeliyiz. Bana göre bu uyumun iki nedeni var: 1. Başka bir sayfada dediğimiz gibi Avrupa ufak bir kıtadır; bir kıta bile değil, Asya'nın batı ucunda bir yarımadadır. Coğrafya bakımından yeryüzünün bu bölümü, çok uygun ve elverişli bir konumda bulunuyor. Orada denizler ve dereler ve daha başka geçitler toplulukların birbiriyle karışmasını artırır şır. Bu uluslardan biri öbürünün etkisinden uzak kalamazdı. Hele ulaştırma araçlarındaki

ilerlemeler, ilişkileri yıldan yıla arttırdı. Oysa başka bölgeler birbirleriyle böyle girift değildirler. Amerika ise doğrudan doğruya Avrupa'nın doğurduğu bir ülkedir. Halkının büyük çoğunluğunu Avrupa göçmenleri oluşturur. Yerliler ise ya yıkılmış, ya da Meksika'da olduğu gibi Avrupalılığa benzeşmiştir. Bu görüş, Avrupalıların yaşadığı sömürgeler için de aynen geçerlidir.

2. Avrupa ve Amerika'nın başka bir birliği daha vardır ki o da, mezhep anlaşmazlıkları bir yana bırakılırsa, din, yani Hristiyan dinidir. Hristiyanlığın iyiliği ya da kötülüğü konumuzun tümünden dışında ve uzağındadır. Burada belirttiğimiz nokta, Hristiyanlık birliğidir. Bu din, Avrupalıların canlılığına uyarak durgun durumdan oldukça çıktı. Hazreti İsa'nın bildirdiği din ile bugünkü Hristiyanlığın ilgisi azdır. Öne sürülebilir ki şimdiki Hristiyanlık, ilke olarak asıl Hristiyanlıktan bambaşkadır. Avrupalılar Hazret-i İsa öyküsü üzerine, yaklaşık bin yedi yüz yılda²⁶ bir din ortaya çıkarmış oluyorlar. Bu din, yöneticilerinin görüşlerine karşın, her çağda o çağın anlayışına ve düşünüşüne kendini uydurmuştur. Avrupa Orta Çağların karanlık yüzyıllarında bilgisizlik içinde bocalarken, Hristiyanlık da pek çirkin bir görüntü veriyordu. Ama sonraları, yani bundan dört yüz yıl önce, dinde köklü bir arınma oldu. Genel katolik kilisesinden birçok uluslar ayrıldılar. Katolik mezhebi de bundan sonra kendi içinde düzeltimler yapmaya başladı. Özetle bu dinin, kendisine inanan uluslara eski bir biçimi zorla kabul

26 Hazreti İsa'dan sonra Hristiyanlık bir süre durgun kalıyor. Unutuluyor. Bu dinin temelli düşmanlarından Şaul -ki, sonraları 'Paulus Resul: Saint Paul' adını alıyor- Hristiyanlığı kabul edip İsa'nın dinini yaymaya başlamışır. Roma Hristiyanlığı şiddetle karşı çıktığından yeni din ancak iki yüzyıl sonra belirdi ve güçlendi. Bir görüşe göre Hristiyanlığın asıl kurucusu Saint Paul'dur. Hristiyanlık ilk gününden başlayarak yayılmaya koyulmuştur. Müslümanlık ise yayılmasında başka bir yol izlemiştir.

ettirmeye gücü yetmedi; tersine yeni anlayışlar ona yeni bir renk verdi. Hristiyanlığın bundan sonra gördüğü iş, bir türlü birliğin korunmasından ileri gitmez. Avrupa anlayışları ilk niteliğini değiştiren bu Hristiyanlık üzerine kuruludur.

İşte bu etkenler Avrupa uygarlık birliğinin temellerini oluşturuyor sanırım.

Oysa Müslüman ve mecusi dünyalarında türdeşliği göremiyoruz. Her şeyden önce, Avrupa uygarlığına girmeyenler birbirinden uzak alanlarda yaşıyorlar. Aralarındaki ilişkiler görece çok azdır. İkincisi bu dinler duraklamışlardır. Kuşku yok ki sözünü ettiğimiz dinlerin kendilerine özgü erdemleri çoktur. Amacımız karşılaştırmalı bir din tarihi ya da kitabı yazmak olmadığından, bu konuda sözü uzatmayacağız. Ama şurasını belirtelim ki, en yüce ilkeleri içinde toplayan İslâmlık, son yüzyıllardaki din adamlarının tekeli altında durgun bir duruma girdi. Bugün bir Hristiyana ancak Hazret-i İsa dönemindeki kurallarla yetinmesi salık verilse o adam pek sıkıntılı bir durumda kalır. Hristiyanlık İsa'nın öyküsünden yalnız bir ruh almıştır. Ondan sonraki din, on dokuz yüzyıla yakın bir çalışmanın ürünüdür. Özellikle son zamanlarda Hristiyanlık dünya işlerinden tümenden çekilmeye mecbur oldu ve siyaset bu dünyada özgürce gelişti. Oysa Müslüman din adamları hiç mi hiç bu yolu tutmadılar ve dine aykırı olarak, kuralların değişmeye ve arınmaya bağımlı olmadığı sanısına kapılarak görüş geliştirme (icthad) kapısını gerçekte kapadılar. Bunun gibi inanç ile dünya işlerine ilişkin kuralları da birbirinden ayrı bulundurmak ellerinden gelmedi. Bundan dolayı Müslümanlık duraklamış, ayrıca bütün insan ilişkilerinin de eski gereksinimlere karşılık olmak üzere verilmiş olan fetvalara

göre düzenlenmeleri gerektiği sanısına kapılarak onlarda da gelişme gücü bırakmamıştır.

Bunun tersine, din bilginleri arınma, ya da daha doğru bir deyimle gelişme yolunu tutsalardı bugünkü korkunç durum ortaya çıkmazdı.

İlk dönemlerin Müslüman bilginleri, kendilerinden sonra gelenlerden çok daha yenilikçi ve akıllı, düşünce olarak da pek ileri imişler: Örneğin peygamberin ölümü üzerinden çok zaman geçmediği halde İmam-ı Âzam Ebu Hanife ve daha başkaları, var olan kuralları o çağın gereksinimlerini karşılamaya yeterli görmediklerinden, yenilerini koydular. Pek yalınlık ve sadelik çağı olan o dönemde "satma" biliniyordu, ama "kiralama" o ölçüde bilinmediğinden, Kur'an'ın metninde ve peygamberin söylediklerinde buna ilişkin kurallar yoktur. Ama İslâm ülkeleri genişlediğinden ve Müslümanlık Hicaz halkından daha başkalarını da içine aldığından, Dört İmam, üstelik Tanrı Sözü'ne aykırı gibi görünen birçok kurallar düzenlemeye, yani birçok gelenek ve göreneğe dinsel bir nitelik vermeğe mecbur olmuşlardır.

Bu yoldan gidilseydi, din bilgisi de bu çağın gereksinimlerine uygun bir ilke durumuna gelirdi. Oysa öyle olamadı! İmam-ı Azam bugün dirilse, yalnız kendi görüşleri gereğince fetva veren izleyicilerine hem gülmesi, hem darılması gerekir. İzleyiciler, ustalarının yaptığı gibi yapıp yeni kurallar düzenlemek zorundaydılar; oysa onlar bu yolu tutmadılar, eski ustanın görüşlerine kör körüne uyarak davrandılar. Bilemediler ki o kurallar ancak o zamanlar için düzenlenmişti; zamanın değişmeleriyle kurallar da, hatta kimi inanç konularının anlaşılış biçimi de değişir ve değişmelidir; yoksa ilerleme kavramı ortadan kalkar ve bunun sonucu olarak uluslar başkalarının tutsağı

olurlar. Bir fetvayla zincirlenip kalmak her hareketi engeller; o fetvanın verildiği gündeki toplumsal, ekonomik, medeni, siyasal durum nasıl idiyse onda kalmak demektir. Hareketli olmayan her şey yok olmaya adaydır.

İnançlar gibi işlemler de İslâm dinine göre dine girer, diye düşünülmüştür. Ama buna karşılık İslâmlığa göre, görüş geliştirme (ictihad etme) buyrulmuş bir görevdir. Bizim son din adamlarımız bu ilkenin birinci şikkını almışlar, ikincisini görmezlikten gelmişler.

Halkın görüşü (İcma-ı ümmet), Müslümanlığın anayasasına girdiği halde, bu husus tümünden unutulmuştur. Kamu oyundan amaç, çağdaş ve anayasalı her devletteki yasama gücünden, millet meclisinden başka şey değildir.

Sonuç olarak şunu öne sürebiliriz ki, İslâmlığın ruhu köreltildi. Son din bilginlerinin tuttıkları yol, gerçek anlamda İslâmlığa uygun değildir. İslâm dünyasının bugün durgunluk içinde bulunması, yükselememesine neden olan işte budur. Dinimiz insanları işlemlerde geniş tuttuğu halde, bu ruha aykırı olan fetvalar Müslümanları dar bir daire içine aldı, kısıtladı.

Avrupa'ya geçelim: Ora da karanlık çağlarda aynı hükümlerin yürürlükte olduğunu görüyoruz. Ama daha sonra anlayış, görüş, düşünüş değişti. On altıncı yüzyıl bu tarihte önemli bir aşamadır. Hiçbir kelim ile sınırlanmış olmayan Yunan ve Roma kültürü, İstanbul'un Türklerce ele geçirilmesinden sonra, olduğu gibi Avrupa'ya geçti. Kilise hemen bunlara karşı düşmanca bir tutum alıyorsa da, bu savaşta hepten yenildikten başka, gün geçtikçe uygarlığın yeni fetihlerini de kabul etmiştir. Örnek: "Yer dönüyor!" görüşüne karşı kilise Galile'yi cezalandırdı. Demek ki ona göre yer yuvarlağı dönmüyor... Acaba o

zaman gökbilimini yasaklayan Papalık şimdi de bu düşüncede diretiyor mu? Ne gülünç bir olaydır ki çağımızın en önemli bir gözlemevi Vatikan'ındır.

Buluş ve yeniliklerden, basımcılıktan ve gazeteden, gözlemden ve pusuladan, yeni bilim ve kültürden Batı ve Hristiyan dünyası ve hatta kilise hemen yararlandılar. Avrupa dışı uygarlıklar bunlardan o hızla yararlanabildiler mi? On altıncı yüzyıldanberi ve belki daha önce Avrupa yürüdü, koştu; buna karşılık Asya, Batı uygarlığı karşısında yenilip tutsak oldu.

Görüyoruz ki ikiye ayırabileceğimiz uygarlıklardan biri ilerleme uygarlığıdır, öteki değildir. Kimi geleneklerin sürdürülmesi için yaşamak hakkindan vazgeçilemez. İşte bu kurala karşı gelerek Avrupa uygarlığının dışında kalanlar, yaşamdan vazgeçtiler, gelenekten silkinmediler!

Yaşam mı, gelenek mi? Bunu yanıtlamak için düşünmeye bile yer yoktur. Yaşamak asıldır, gelenek ise ne denli soylu olursa olsun bir süstür. Gerçi kimi gelenekler değerli olabilir. Ama bunların değerleri yararlı olmalarına bağlıdır. Zararlı olursa, bu konuda direktmek ciddi bir tutuma yakışmaz.

Acaba yaşamak, ilerlemek hakkindan, güç ve sağlıktan vazgeçmemek koşuluyla eski düşünüş biçimini, her geleneği olduğu gibi korumak olanaklı mıdır? Daha açık söyleyelim: Avrupa'nın yalnız araçlarını alalım, ama düşünüş yöntemlerini almayalım mı? Birçok konularda bunlar giriftir; birbirinden ayrılmalari güç, çoğu kez olanaksızdır. Genel düşünüş biçiminden söz ediyoruz; yoksa amacımız Avrupa goncasının dikeninden ayrılarak devşirilmesi olanaklıysa, kesinlikle dikenini de birlikte almak değildir. Kesinlikle Avrupalı olacağız diye gerileme yönündeki ilerlemelerini de kabul etmek ciddi bir tutum olamaz.

Avrupa'nın özgür düşünce üzerine kurulu, deyim yerindeyse bilimsel bir düşünüş yöntemi vardır. Batı'da, düşünce konularında bir yaşlının, bir kılavuzun, bir görüş sahibinin, bir yazının söyledikleri ile safça yetinmek olmaz. Kirvan'da bir şeyh, şu bulunduğumuz 1926 yılında tutum ve davranışlarını düzenlemek için bir metin, bir söz arar ve bulur. Bu kişinin akli ne ölçüde sağlıklı olursa olsun, metin ve sözden ayrılamaz, ufacık bir sapma gösterirse kendisini günahkâr ve belki dinsiz sayar. Şeyhin bu bağımlı düşünüş biçimi, yüzyılların birbirini izlemesiyle kalıtsal bir huy durumunu almıştır. Bunun içindir ki islâm dünyasında, siyaset de, uygarlık, yaşayış da, giysi de, yiyip içme de din açısından görülüyor. - Şu su temiz midir, değil midir? Şeyh Kirvani hazretleri bu sorunun çözümü için hemen ünlü kara kaplı kitabını açar. Eğer 'havz-ı râkid' (durgun havuz) ise, içindeki yeşil yosunlara, kurbağa ve kurbağa leşlerine ve pisliklerine bakmaz, suyun kokusu hazretin koku duyusunu etkilemez, çünkü kitabının kutsallığı suyun rengini ve kokusunu bastırır, hemen fetvasını verir: 'Bu su temiz, hatta tertemizdir.'

Oysa, koyu bir papaz bile olsa bir Avrupalı böyle bulanık bir suyun kıyısına gelince, önce onu duyu organlarıyla inceler, o da yetmezse kimya biliminin yardımına başvurur.

Siyasette ve yasalarda da böyle. Şeyh Kirvani, her işte, bin yıldan önce dünyadan göçmüş imamlarının belirttiği görüşler içinde bunalır ve boğulur, güçlkle onlardan örnek çıkarır. Oysa ışıklı dinimizin her buyruğu kolaylaştırıcı olmak gerekmez mi?

Eski fetvalar birçok konularda Müslümanlığın ilkelerine de aykırıdır. Zamanın padişahları fetvaları ve müftüleri siyasetlerine araç yapmışlardı. Fetvalara çoğu kez siyaset egemendir. Bu ise, açıktır ki, baskıcıydı.

Din de yeryüzünün Müslüman kesiminin ilerlemesine, benimsemesine engel olmuştur. Git gide, her dinin amacı olan maneviyat ve ahlâk da oldukça gevşedi ve özellikle karakter bozuldu. Bugün birçok İslâm ülkesinde dinin bu güzel ahlaka ilişkin bölümünün tümünden unutulduğunu, yalnız bağınazlığın salgın bir durum aldığını görüyoruz.

Düşüncesiyle, görgüsüyle ilerleyen bir Müslüman, maneviyat ve ahlâk bakımından olsun, artık üyesi olduğu topluluğa iltifat etmiyor. Oysa böyle bir ilerleme gösteren kimi Hristiyanlar, özgürce düşündükleri halde, yine kiliseye bağlı kalıyorlar. Bunun nedeni, Müslüman dünyasındaki din adamları engin bir bağınazlığa dalmışlar, dinin en üstün amacı olan maneviyat ve ahlâkı savsaklamışlardır. Bunun tersine, Avrupa'da ve özellikle İngiltere ve Amerika'da din adamları bağınazlığa, ilerlemeyi önlemeye pek bağlı kalırlarsa her şeyi yitireceklerini düşündüklerinden, kendilerinden önceki kuşaklar gibi davranmadılar, maneviyat ve ahlâkı yükselttiler.

(Konumuzun biraz dışına çıkalım: Birkaç yüzyılda heri Avrupa uygarlığınca en geri, en ilkel görülen toplumsal durum, çok karılılıktır. Avrupalılar, özellikle Mormonları²⁷ cezalandıran Amerikalılar her şeyi bağışlar, ama bir erkeğin yasal nikâhla birden çok kadını eşliğe almasını hoş göremezler. Avrupa'nın düşüncesi bunu kabul edemiyor. Çok karılılık yandaşları -ki vardır ve yenilerine de rastlanmaktadır- ne kadar kanıt getirselers, Avrupalılar bu konuda diretmediler. Oysa Müslüman-

27 ABD 'de dinsel bir kuruluş: Kuruluşu 1827. Bunlar Utah eyaletinin nüfusunu oluştunurlar. Çok karılılığı benimseyen bu mezhep 1887 yılında devletçe yasaklanmıştır.

lık gibi Yahudilik ve Hristiyanlığın da çok karılılığa hiç de engel olmadığı unutulmasın.

Böyle olmakla birlikte kilise, Avrupa'nın toplumsal anlayışına uyarak çok karılılığa müsait davranmamıştır. Yani Avrupa, Hristiyanlığın ilk hükümlerine uyacağına, onu kendine uydurmuş oldu! Tüm papazlar, Türkiye aleyhinde bulunmak için, Türklerin çok karılı olduklarını ileri sürerek propagandalarını yoğunlaştırıyorlar. Oysa bu papazlar, hepsi çok karılı olan İsrail Oğulları peygamberlerini hak peygamber sayarlar. Yücelttikleri Kitab-ı Mukaddes, çok karılılığa açıkça müsait yüzlerce ayet içermektedir.)

İslâm dünyasında çağın anlayışlarına uyum gerçekleşti mi? Ne son zaman din adamları zorunlu olan yenilikleri kabul ettiler, ne de onlara karşı bir başkaldırı oldu. Avrupa ve Hristiyan dünyasında Martin Luther'e²⁸ gelinceye değin genel olarak kilise yeniliklere karşı kafa tutuyordu. Kavga büyük ve şiddetli oldu. Müslümanlık tarihinde ise, Müslümanların dinden çıkmamak üzere bağnaz din adamlarına karşı ayaklandıklarını da, bilginlerin çağa uyduklarını da hiç görmüyoruz.

Demek ki gelenek Müslümanları uyuşturmuş, duygusuz bir duruma getirmişti. Bu ağır uykudan ilk uyanan, Müslüman ulus, gerçekten Türklerdir.

Müslüman ve mecus dünyaları içlerine kapanıp dünyadan soyutlandıklarından, yüzyıllardan beri Avrupa'da oluşan uygarlığa, anlayışa, eğitime ve bunların zorunlu gereklerinden olan keşiflere, icatlara katılamadılar.

Yüzyılların geçmesiyle Doğu ile Batı arasındaki uzaklık büyüdü ve iki dünya birbirine bir kat daha yabancı kaldı.

28 Almanya'da protestanlığı çıkaran ünlü papaz (1483-1546).

Avrupa'nın ilerlemelerinde -ki, bütün bilim ve kültürün ilerlemeleri demektir-, hemen her Avrupalı ulusun katkısı olmuştur (kuşkusuz doğu Hristiyanları için bu katkı yoğun bir biçimde söz konusu değildir). Hangi bir bilim vardır ki onun yaratılması ve geliştirilmesi onuru yalnız bir ulusa ait olsun? Örneğin yeni gökbiliminin kurucularından biri olan Kopernik²⁹ Lehlidir, öbürü (Galile) İtalyan'dır, Kepler³⁰ Alman'dır, Tikobrahe³¹ Danimarklı'dır, Laplace³² Fransız'dır... Tıp biliminde de öyle. Kimya ve fiziğin bütün gelişmelerinde, bu bilimlere ilişkin keşiflerde türlü Avrupalı uluslara ait büyük insanların adlarına rastlıyoruz. Bunlar arasında bir Müslümana, bir Çinliye, bir Hunduya rastlamak güççedir.

Edebiyata gelem: Batı edebiyatının ileri gelenleri, herhangi bir ulusa bağlı olsalar ve öbür ulusları kötülemiş bulunsalar bile yine Avrupa'nın kültür uluslarından sayılırlar. Alman Kant³³, Fransız Descart³⁴, İspanyol Servantes³⁵, İtalyan Dante,³⁶ hatta Rus Tolstoy³⁷ ... bunlar kendi ulusdaşlarından başkasına, yani bütün Avrupalılara etkide bulunmuş ve bu bakımdan uluslararası, uluslarüstü büyükler sırasına girmiş kimselerdir. Bu edebiyat şimdiki Avrupa'nın düşünüş biçimini doğurdu. Oysa Avrupa dışındaki uygarlıklara ne Avrupa ünlülerinin, ne de başka

29 Dünyanın güneş çevresinde ve kendi ekseni üzerinde döndüğünü kanıtlayan Polonyalı gökbilgini. Bu görüş İncil'e aykırı olmak suçlamasıyla Papa'ca mahkûm edilmişti (1473-1543).

30 Adıyla anılan gökbilim yasalarını bulan ünlü Alman gökbilgini, (1571-1630)

31 Ünlü Danimarkalı gözlemci (1546-1601).

32 Ünlü Fransız matematikçi ve gökbilgini (1749-1827).

33 Ünlü Alman filozofu (1724-1804).

34 Okul kurucusu Fransız filozof ve fizik öğreticisi, geometri bilgini (1596-1650).

35 Ünlü 'Donkişot'un yazarı, pek tanınmış İspanyol ozanı (1547-1616) .

36 İtalyan dilinin nerdeyse yaratıcısı sayılan büyük ozan (1265-1321).

37 Rusya'nın en büyük ozanı (1828-1910).

bir yer önde gelenlerinin böyle kapsamlı bir etkide bulunduklarını göremiyoruz. Shakespeare³⁸, ki en yüksek İngiliz ozanıdır, Fransa'da bir yere sahiptir. Pastör³⁹, ki bir Fransız bilginidir, bütün dünyada bir ilerlemeye yol açtı. Bundan dolayı Pasteur Amerika'ya yabancı değildir. Buna karşılık Victor Hugo' nun⁴⁰ şimdiki İslâm edebiyatında (Türkiye ayrı) bir etkisi olmuş mudur? Kia-Cung-Ming adlı Çinli ozan Almanya'da ne etkide bulundu?⁴¹

Edebiyat da, ulusal olsa bile, Avrupa'da uluslararası bir duygusal eğitimin ortaya çıkmasına yol açtı. Evet, örneğin Flaman resim okulu var.⁴² Bunun özel bir niteliği bulunduğu gözle görülüyor. İtalyan okulunun da öbürlerinden farkı açıktır. Ama bütün bu ulusal güzel sanatlardan ortaya bir genel Avrupa sanatı ve zevki çıkmıştır. Bunun başka uygarlıklara etkide bulunmadığını öne sürebiliriz. Bir zamanlar örneğin Arap yapı sanatı gibi kimi konular Avrupa'yı etkileyebilmişti; ama bu etki hiçbir zaman bir karşılıklı alış-veriş biçimini alamadı.

Alış-veriş diyoruz. Türlü Avrupa ve Amerika ulusları arasında hiçbir gün eksilmeyen ve tersine, artan sanatsal, bilimsel, yazınsal bir alış-veriş vardır. Bu sürekli karışıma başka yerlerde rastlanmıyor.

Avrupa ilerlemelerinden önemli bir bölümü, örneğin bilim ve uygulayımın (teknolojinin) birikimleri, ulusal bir renkte değildir. O ilerlemeler artık bütün insanlığın malı olmuştur. Çünkü örneğin bilim ve

38 İngiltere'nin en büyük ozanı (1564-1616).

39 Mikrop görüşünü bularak tıp bilimini alt üst eden çok ileri Fransız kimyacısı (1822-1890)

40 19. yüzyılda en ünlü Fransız ozanı (1802-1885).

41 Yüzyılımızda Hind'de yetişen pek büyük ozan Rablindcramat Tagor'u saygıyla istisna ederiz.

42 Belçika'da Flandre'da bir zamanlar bir özellik kazanan sanat okulu ve ona giren ressamlar.

uygulamanın bugünkü gelişiminden bir başka türlü tasarılamaz. Demek istiyoruz ki, Batı'nın attığı adımlar yalnız kendisi için değil, bütün insanlık için atılmışlardır.

Öyle uygarlıklar, başka iklimlerden gelme exotique sanatlar var ki bunların özel, hatta ulusal yerel renkleri apaçıktır. Bunları almak da olur, almamak da. Oysa Avrupa uygarlığının kimi birikimlerini görüyoruz ki bunların alınmamaları olanaksızdır. Çin'in kendine göre bir eğitim düzeni varmış. Diyecek yok! Bunu ülkemize aktarmazsak ne olur? Hiç. Şii hukuku önemli kurallar içerir. Bunları Almanya ya da Romanya almazsa zarar görür mü? Hiç görmez. Ama Hindistan Pasteur yöntemini kabul etmezse? 375 milyon halk kududur.⁴³

Bizim eski bilginlerimiz arasında pek önemlilerine rastlanırdı. Bu kişiler birçok bilim ve uygulamalarda becerikli ve geniş bilgi sahibi idiler: Tefsir, hadis, usul, fıkıh, beyan, bedia, mantık. Bunlar hakkında da derin incelemelere dalmışlardı. Ama şöyle düşünelim ki, bir birey bu bilimlerden hiçbirini bilmiyor. O acaba Avrupa bilimlerini bilse ve bunlardan hiç haberi olmasa, yine bir bilgin olur mu? Hiç kuşku yok ki olur. Oysa Merakeş kasabasında saçını sakalını okumak ve okutmakla ağartmış, saygı değer, aydınlık yüzlü bir Mevlana, bütün bu kültür yüküne karşın, çağdaş ve gerçek anlamıyla bir bilgin midir? Gökteki cisimlerin, insan vücudunun, bitki ve hayvan yaşamının, tarihin, elektriğin, toplumbilimin niteliklerini, dilin kökenini ve evrimini vb. bilir mi? Hiç, ama hiç!..

Demek ki Doğu'nun bilimi bütün insanlığa genellenebilir değildir ve bir ölçüde geçerliliğini yitirmiştir; ve o bilime dayalı olan düşünüşü de öyledir.

43 Kuduz hastalığının ilacını bulan Pasteur'dur.

Sorunumuz şuydu: Bir insan türlü ve değişik doğu bilimlerini gereğince bilse, yine çağa uygun bir bilgin olmaz.

Bu sorunu biraz genişletelim: Doğu'nun körelmiş dediğimiz bu bilimleri bir gelişme ve ilerlemeye kavuşsa, acaba insanlık ve uygarlık bundan bir yarar görür mü? Büyük bir çabayla, özveriyle, masrafla bu bilimleri güçlendirip genişletiniz, bu emekten hiçbir sonuç çıkmaz. Bir zamanlar Hristiyanların bir 'skolastik'leri⁴⁴, dipsiz bir bilimleri vardır. Bilginler bununla yüzyıllarca uğraştılar. Ortaya bir sınırsız deniz çıktı... Ama Batı dünyasında gerçek bilimin ortaya çıkmasıyla skolastik çürüdü ve sonunda unutuldu. Bundan bir zarar geldi mi? Oysa eski zamanlarda onun incecik kurallarını bilmeyen, o yöntem içinde tartışmalarda bulunmayan kimseye 'cahil' deniyordu.

Doğu uluslarının birçok bilimleri de böyledir.

Bu çağdaki Batı öğretiminin ise bir gerçekliği var. Bu bilimler hiçbir biçimde 'nakilciliğe' dayalı değildir. Onlarda temel 'yadsıma' olup, soyut bir söze, bu söz kimden çıkmış olursa olsun, yüz vermemektedir. Bütün bilim deney üzerine dayalıdır; oysa Doğu'da bilim her şeyden önce bir 'nakl'e' gereksinim duyar; akıl ast düzeydedir; nakil ise üst konumdadır. Akıl, nakil önünde seve seve bilgisizliği kabul ediyor. Doğu'da bütün bilimler bir ya da daha çok sayıda nakil maddesi üzerine kurulur, giderdi. Batı'da ise şimdi kesinlikle böyle olmamaktadır; sağduyu ile, hatta duyu organları yardımıyla bir iki önermede bulunuluyor ve sonra tümüyle ve hepten deney üzerine dayalı, neden ve sonuçlardan oluşan bir kültür sarayı kuruluyor. Bundan dolayı bu bilimlerin hiçbir

44 Orta Çağa özgü kof bir felsefenin öğretilmesi.

bölümü öznel ve saymaca değildir. Bu yolla çalışmak Avrupa'da öyle bir durum doğurmuştur ki, yalnız pozitif bilimlerde değil, pozitif olmayan bilimlerde bile, örneğin tarihte, siyasette ve yaşamın düşünceye dayalı her kesiminde kendini göstermektedir. Doğu'da ise durum bunun tersinedir.

Batı yöntemiyle düşünsel etkinlik, özgürlüğü gerektirir. Orada kafa işler; gerçekçi bir mantık çerçevesinde çalışır. Oysa Doğulu mantık özgür değildir. O hep nakilden bir dayanak arar. Özgür düşünmeye başlayınca denizden çıkmış balık gibi çırpınır.

Avrupa'da da nakilciliğe tutkun, boş inançlara bağlı kimseler, hatta önde gelen kimseler yok değildir. Ama onların bu zayıflığı genel akım içinde kaynar. Bilimler ve teknikler, hatta genel düşünüş ve yaşayış bundan çokluk etkilenmez.

Doğu, Asya ve öncelikle Afrika, tıpkı uykudadır; sanki bu uyku içinde de onlara ağırlık çökmüştür. Avrupa ise gerçekçidir, uyanıktır, her şeye yerini ve değerini verir. Orada her türlü boş-inanç tutkunluğu, her türlü taşkınlık, en sonunda ve çabucak bir gerçeklik yalçınına çarpar.

Bilimde ve anlayışta böyle olduğu gibi siyasette de Asya ulusları hiç mi hiç gerçekçi değildirler. Pek mantıklı bir varsayım kuralım: Üstüste ateş eden bir silahla savaşılan bir askere karşı sopa ile karşılık verilebilir mi? Bu soru bile şimdiki düşünümüze göre ham ve şaşırtıcı gelmektedir. Ama bakınız Hindistan'da ne oluyor? Hind dinlerince bir canlıyı öldürmek büyük günahlardandır. Bu canlı bir yılan bile olsa. Bir hayvanın etini yemek haramdır. Çünkü bunların arasında tanrılar da varmış! Örneğin inek hak tanrıdır. Sonuç: Hindistan'ı işgal eden Büyük Britanya'nın bir erini bile yok etmek kabul edilemez. Öyleyse?

Saldırmanın kılına bile dokunmamalı, olsa olsa ona 'boykot' yapmalı. İşte İngiliz kültürüyle donanmış olduğu halde çağımızda Hindistan'da peygamber rütbesine sahip ünlü Gandhi⁴⁵ bu kafadadır.

Eğer bu kişi düşünüşünü nakiller üzerine dayandırmayıp, bağımsızlıklarını yok eden İngilizlere karşı gelmek için 'onlar gibi silahlanmalı' dese ve böyle düşünüş biçimidir 'Hindi ve Sind' ülkesinde yerleşseydi, birkaç taburla Londra hükümeti üçyüz milyondan çok fazla Hindiliyi boyunduruğu altında bulundurmazdı.

Sorun yalnız maddi silahta değildir. Silah, ancak iki karşıt karşı karşıya gelince kullanılan bir araçtır. Bir savaşı başarabilmek için her alanda donanmak gerekir. İktisadi ve kültürel bakımdan donanmış olmayan bir ulus, nedenli büyük bir askeri yetenekle yaratılmış olursa olsun, sonunda yine yaya kalır.

İşte sorun bundan oluşmaktadır. Doğu bunu anlamamış ve bunun içindir ki batı uygarlığına katılamamıştır. Asya'nın bu koyu uyuşukluğundan ve uykusundan ilk uyanan bizleriz.

45 1869 'da doğmuştur.

BATI UYGARLIĞINA KARŞI ELEŞTİRİLER

Belki gereksiz sayılabilecek bir yan konuya giriyoruz. Saf yüreklilikle kimi sorular soralım: Avrupa uygarlığı iyi midir, kötü müdür? Ona girmeyenler için benimsenmeye değer mi, değmez mi? Bu uygarlık sağlam temellere dayanıyor mu? Geleceği üzerine ne gibi tahminlerde bulunuluyor? Bu uygarlığın kendi içinde karşıtları var mıdır ve acaba ona karşıt uygarlıkların sahipleri bu konuda ne düşüncededirler? Evet, Türk ulusu birçok etkenlerden dolayı içinde bulunduğu topluluktan ayrılıyor ve Avrupa uygarlığına katılıyor: Bu devrim zorunlu muydu?

Sorun böylece açıklanacak olursa, bu yan konunun pek de gereksiz sayılamaması gerekir.

Avrupa uygarlığını haklı olarak eleştirenler var. Müslümanlardan da, Müslüman olmayanlardan da batının yaşayış biçimlerinde eleştiride bulunanlar bulunursa da, bunların düşünceleri bir 'yöntem'e uygun olarak ortaya konulamamıştır. Bu uygarlığın ilkelerine karşı olanlara ise özellikle o topluluk içinde daha çok rastlıyoruz. Savımızın örneksiz kalmaması için başlıca Alman filozofu Friedrich Nietzsche'yi⁴⁶ ve Dr. Max Norado'yu⁴⁷ anabiliriz. Şu son bilgin, çağdaş Avrupa toplumunun birtakım saymaca, yani gerçek dışı temellere dayandığını öne sürüyor. Ama bu

46 Kötümser Alman filozofu (1844-1900).

47 Gerilikler, Avrupa'nın Saymaca Yalanları, Kamuoyuna Aykırı Düşünceler yazarı.

yoldaki düşünürlerin görüşleri 'bilimsel' sayılabilecek bir dizi oluşturmaz. En önemli ve bilimsel eleştiriye Karl Marx⁴⁸ ve onun izleyicileri getirmektedirler: Sermayeye bir hak ve mevki veren ve yalnız bu ilke üzerine kurulu olan Avrupa toplumunun temeli bunlara göre sakattır. Bu toplum, genel evrimde bir aşamadır. Yalnızca sahiplik hakkının korunması için kurulan bu toplumda bu haktan doğan evlenme, miras ve sonuç olarak birlikte yaşam, devlet örgütü, uluslararası ilişkiler ve savaş, vb. hep 'bilime aykırı'dır. Bu görüşe göre eşitlik üzerine dayalı (yalnız haklarda değil, geçimde de eşitlik) bir dünyanın doğması için mülk edinme hakkının ortadan kalkması gerekir. Türlü ve çok değişik sosyalist okullar hep bu ilkeye yaklaşmayı kendilerine amaç edinmişlerdir.

(Şurasını önemle belirtelim ki karşıtların eleştirdikleri yalnızca ekonomik ve toplumsal, demek oluyor ki siyasal biçimdir; yoksa bilimlere ve tekniklere böyle karşı çıkan, Avrupa kültürünü hırpalayan yoktur. Yalnız çok yüce bir noktadan gören pek büyük bilginler, örneğin Henri Poincaré⁴⁹ ve Einstein⁵⁰ düzeyinde düşünürler, her şeyin göreliliğini göz önüne alarak tüm bilimler, hatta matematik üzerinde kuşku belirtmişlerdir. Ama bütün bu kuşkular bilimin gerçekliğini bozmaz.)

Acaba uygulanmayan bu toplumsal akımlar da doğru mudur? Bunların uygulamaları yapılmamıştır ki gerçeği bilelim. (Ama bu görüşümüz de pek yerinde değildir. Çünkü bunun bir ölçüye değin Rusya'da denemesi yapılmış ve şimdilik bunda başarı elde edilememiştir.)

48 Sermaye adlı kalıcı eseriyle komünizmin kurucusu olan yazar, ki 'Enternasyonal' diye adlandırılan süreli toplantıların kurucusudur (1818-1883).

49 Ünlü Fransız matematikçisi; Fuchs etkinliklerinin bulucusu (1854-1912).

50 Çağımızda görecilik okulunun kurucusu Alman filozofu.

Bu görüşler bir yana, her toplumsal durum, her uygarlık görelidir. 'Düşünce' her zaman ilerdedir; yeniden söyleyelim ki 'gerçeklik' her zaman ondan geridir. Bir toplumsal durumun, bir uygarlığın birtakım tarihsel etkenlerin bileşimi olduğu kabul edilmelidir. Bir toplumsal durum hiçbir zaman düşünsel düzenlemeler üzerine kurulmaz. Eğer öyle olsaydı, Eflatun'un⁵¹ Devlet adlı kitabında, ya da Thomas Morus'un⁵² Utopya⁵³ adlı eserindeki toplumsal durum gerçekleştirilebilirdi.

Avrupa uygarlığı gibi Müslüman, Hint, Çin uygarlıkları da birçok tarihsel temeller üzerine, kendilerine göre bir akış özlemişler ve bugünkü düzeylerini bulmuşlardır.

İnsan, yaradılış bakımından zayıf ve erdemleri yanında birçok kötülüklerle de donanmış olduğundan, kurduğu uygarlıklar da doğal olarak sakattır. Bundan dolayı herhangi bir uygarlığı eleştirmek güç değildir. O uygarlığın birkaç adım ilerisini de şimdiden tasarlayıp göz önüne getirmek olanaklıdır. Bu durumda bir uygarlık irdelenirken sorun, onun iyiliğini ya da kötülüğünü saptamaktan çok, zamana ve gelişmelere uygun olup olmaclığını araştırmaktır.

Birçok kötülükleri bir yana, Avrupa uygarlığının

51 Sokrat'ın öğrencisi, Aristoteles'in hocası, olağanüstü ün sahibi 'Eflatun-ı ilahî'. Felsefesi, idealizmin en güzel anlatımıdır, Hristiyanlığa yakındır. Belki İnciller 'Kelime Yerbe' (: kelimetullah) Eflatun'dan almışlardır. (İsa'dan önce 429-347). Eflatun'un Devlet adlı kalıcı başyapıtı son zamanda Faik Ali Bey tarafından pek büyük bir dikkat ve özenle dilimize aktarıldığı gibi, bu seçkin ozan Aristoteles'in 'Siyaset'ini de aynı kalemle çevirmeye koyulmuştur.

52 İngiliz kralı 8. Henry'nin bakanı (1480-1535).

53 Thomas Morus'un siyasal ve toplumsal bir romanı. Bu romanda düşsel sosyalist ve demokrat bir devletten söz ediliyor. 'U' Yunancada olumsuzluk edatıdır: Topos da 'yer'dir: buna göre 'var olmayan yer' olacak. Bu sözcük daha sonra 'olmamış', 'düşsel' anlamına gelmiştir.

bir özgürlük uygarlığı olduğu unutulmamalı. Bireyler bin, iki bin ya da beş bin yıllık bir toplumsal ilkenin içinde kuşatılıp kalmamış ve her türlü hareketten yoksun bulunmamıştır. Avrupa bilimleri arı bilim olup, öznellik ve saymacacılıklardan ayrı tutulmalıdır. Kuşkusuz ki Batı'nın, bugün bile yüz verdiği boş inançlar vardır; ama bunlar ora yaşamına pek öyle etkide bulunamıyor. Batı git gide bu sınırlamalardan çıkmakta, kurtulmakta ve yaşamını eskiden kalma boş düşüncelerden çok, yararlı ve akla uygun düşüncelere dayandırarak düzenlemektedir. Acaba Hindistan'da öyle mi? Orada yemeyi, içmeyi değil, soluk olmayı bile bir eski metin, bir köhne gelenek ve görenek, bir çürümüş yol ve alışkanlık düzenliyor.

Bundan dolayı, şimdiye değin gelişmelere elverişli olmadığı görülen bir yoldan gitmektense, bunun tersini seçmek daha iyi değil midir?

Belki Avrupa uygarlığı da gerileyecek! Gerilemenin bir başlangıç tarihi olamayacağından, belki de bu uygarlık kurulması ve yerleşmesi anından beri kötüleştirmeye yüz tutmuştur. Hele dünya savaşı, düşüşü çabuklaştırdı. Bununla birlikte:

1. Ulusumuz yalnız, kendi içinde hiçbir biçimde gelişme göstermeyen Doğu uygarlığına bağımlı olsa ve bunda dirense, bu davranışı yararlarına uygun olur muydu?

2. Eski uygarlığımız zaten cılızdır. Son çözümlemede görülüyor ki, bu uygarlık temellerini Arap ve Acem'den alıyor. Bunlar ise Türkler için yeni değildir. Arap ve Acemin uygarlıkları ise zaten birçok yüzyıl önce duraklamaya koyulmuş, hatta zamanımızda tam çöküş dönemine girmiştir. Artık onlardan ne alınabilir? Şu paragrafımızı bir örnekle yorumlayalım:

Dil, uygarlığın bileşik ögelerindendir. Düşünce ve bilim onun aracılığıyla anlatıma kavuşturulur. Eğer Arap ve Acem dünyasında uygarlık ilerlese, dil de onunla koşut olarak gelişim gösterirdi. Biz de o uygarlığa girdiğimizden, onların dil alanındaki ilerlemelerini olduğu gibi alırdık. Çünkü Türkçe, Arapça ve Farsçadan alıntı yapmaya alışmıştır ve alınan sözcükler şiveye aykırı olmuyor. Ama buna olanak var mı? Düşünce ve bilim alanında ne yapacağız?

Türk uygarlığı, temellerini oluşturan Arap ve Acem uygarlıklarını yüz yıldan beri yetersiz gördüğünden, hiçbir yöneme uymamak üzere, gelişigüzel, Avrupalılığı kabule koyulmuştur. Bu da kanıtlar ki, Türklerin aralarında bulunduğu topluluğun uygarlığı kendi gereksinimlerine yetmiyordu. Örneğin Türkiye Cumhuriyeti'nin Anayasası yazılırken şu satırların yazarı, Maverdi'nin⁵⁴ El Ahkâm-ı Sultaniye'sine çokluk başvurduğu halde, yalnız Boutémie⁵⁵, Duguit⁵⁶, Orlando⁵⁷, Esméne⁵⁸, ve Bryce⁵⁹ gibi Avrupa yazarlarından yararlandı. Doğu bilimciliği yüzyıllardan beri duraklamıştır. Türklerin yalnız onlara bağımlı kalmaları, gerilemekle eşitti.

3) Batı uygarlığının birçok sakıncaları olduğundan ve Türklerin bin yıldan beri içinde yer aldıkları Arap ve Acem uygarlığı da gelişmeyi engellediğinden, acaba bunlardan bir başkasını kabul edebilir miyiz?

Şu soruyu ancak varsayımlarımız eksik kalmasın diye sorduk, bu olasılık söz konusu bile değildir!

54 Arapça eseri pek başvurulmuş bir kitaptır; doğumunu Hicri 364, Miladi 924.

55 Pek güçlü anayasa bilgini, Fransız.

56 Esméne'e karşıt bir anayasa öğretmeni, Fransız.

57 Hukuk öğretmeni; İtalya Başbakanlığında bulunmuştu. Kısa, yararlı bir anayasa hukuku kitabının yazarıdır.

58 Paris Üniversitesi'nde anayasa hukuku öğretmeni.

59 Amerika Cumhuriyeti. Kutsal Roma İmparatorluğu eserlerinin yazarları.

4) Son bir varsayım olmak üzere, mademki Batı uygarlığı beğenilmiyor, büsbütün yeni bir uygarlık yaratamaz mıyız? Uygarlıklar yaratılamaz. Eski, yeni, hiçbir uygarlık ve hatta hiçbir din 'yeni' değildir. Bunlardan herhangi biri incelensin, görülecektir ki en parlak bir uygarlık bile daha önceki bir ya da daha çok sayıda uygarlığın evrimidir, süzölmüş bir biçimdir. Öyleyse yepyeni bir uygarlık ortaya çıkarmaya gücümüz yetse bile, yeni var olan ya da batık bir uygarlığı temel olarak alıp onun üzerinde yaratıcı yeteneğimizi kullanacağız. 'Kendi kendini doğurmak' olanaksız işlerdendir!

Bu olasılığı uygulama alanına çıkarmak istesek, yine en sağlıklı uygarlığı ele almak zorundayız ki, o da gerçekten Avrupanındır.

Her yeteneğine inandığımız Türk ulusu, eğer Avrupa uygarlığı içinde yaratıcı bir yol tutabilir, onun sakıncalarından korunur, eğrilerini düzeltebilirse, ona ne mutlu!

Önemli bir konuya geldik. Her yandan bir ses yükseliyor: Avrupa düşmektedir; hele savaştan sonra Avrupa yokuş aşağı yuvarlanıyor. Birtakım ekonomik ve toplumsal hastalıklar Batının yapısını çürüttü. Bu sırada biz Avrupa uygarlığını kesinlikle kabul edersek, soyumuz için zarara yol açmaz mı; biz de onunla birlikte burgaca doğru gitmez miyiz? Asya uyanıyor... Kayzer İkinci Wilhelm⁶⁰ 'sarı tehlike'den çekiniyordu. Acaba yakın bir gelecekte Avrupa'nın İngiltere ve Fransa'sıyla, Almanya ve İsviçre'siyle, İtalya ve Romanya'sıyla birlikte Türkiye de Asya'dan gelecek dalgalara yenilemez mi?

60 Son Prusya kralı ve Almanya imparatoru (doğumu 1859, krallığa gelişi 1888, tahttan vazgeçti 1918).

Açık söyleyeyim ki, Asya'nın zaferi, yalnızca Avrupa'nın bilimlerini ve üstünlüklerini, hatta düşünüşünü almakla olanaklıdır. Avrupa'da böyle güçlü bir kültür, böyle yöntemli ve gerçekçi bir düşünüş varken, örneğin Çin'in ve Hind'in şimdiki uygarlığı ona üstün gelemez. Onların başarısı, genel uygarlığa katılmakla olanaklıdır. Öyleyse amaç elde edilmiştir. Ve Türklerin tuttukları yol doğrudur.

Ulusumuzun Batı uygarlığına girmesi, o'uygarlığa soyutlanmış ve tekelleşmiş durumdan çıkarıyor. Belki Avrupa'ya karşı Asya zaferinin başlangıcı, Türklerin Avrupa yöntemlerini benimsemeleridir!

BATI İLE DOĞU ARASINDA OSMANLILIK

Dünya Savaşının sonuna gelinceye değin 'Osmanlılık' diye adlandırılan bir topluluk vardı. Önceki bölümlerde belirttiğimiz görüşleri doğrulamak üzere diyelim ki bu Osmanlılık, etnografya bakımından bir ulusluk oluşturmuyordu. Osmanlı ulusu resmi bir deyimdir. Osmanlılar denildiği zaman İtalyanlar, Macarlar, İsveçliler, Fransızlar gibi ulusal bir topluluk akla gelmemelidir.

Bu topluluğun üç niteliği göze çarpıyor: Türklük, Osmanlılık, Müslümanlık. Şimdi anlıyoruz ki bu niteliklerin her biri ötekiyle çelişik imiş. Devlet dili Türkçe idi; ama ancak uyrukların bir azınlığı bu dili kullanıyordu. Resmi din Müslümanlık olduğu halde, Osmanlıların önemli bir bölümü Müslüman değildi. Nüfusun tümünü kapsamak üzere hanedanın adından dolayı bir 'Osmanlı' adı bulunmuştu. Oysa her Osmanlı bu topluluğa bağlılık göstermiyordu. Atina, Sofya, Belgrad gibi merkezler, Rum Osmanlıları, Bulgar Osmanlıları, Sırp Osmanlıları kendine çekmiyor muydu? Dış bir merkez çevresinde dönmeyen Araplar, Arnavutlar, Ermeniler ise kendilerine İstanbul'dan başka bir çekim merkezi aramıyorlar mıydı?

Osmanlılık, durumu değiştirecek her hareketin kendisine zarar vereceğini düşündüğünden, doğal olarak tutucuydu. Bu topluluğu sezgisel bir kuruntuyla en çok temsil eden, kuşkusuz İkinci Abdülhamit'tir. Bu hükümdar, bundan dolayı her hareketten, her titreşimden,

her yenilikten olağanüstü korkar ve kendi düşüncesine göre bu konuda hiçbir sorumluluk kabul etmezdi. Bundan dolayı Osmanlı sultanının kendi bakış açısından tutuculuğu zorunludur.

Ama Osmanlılık Avrupa ve Asya'nın kavuşma noktasında ve her ikisinin pek yakınında, hatta içinde ve Akdeniz'in kıyısında bulunduğundan, çevre bakımından Avrupa'ya hepten yabancı, örneğin Tibet⁶¹ gibi kendi başına yaşayamazdı. Bundan dolayı imparatorluk hem geçmişe eğilimli, hem Batı'ya gönlü çeker, ama her ikisine de güçlü bağlarla bağlı değildi. Bu durumun her türlü gelişmeye engel olacağı doğaldır.

Eğer Osmanlılık sürseydi, her dakika varlığından bir parça yitirecekti. Nitekim Osmanlı tarihinden anlıyoruz, her yüzyılda, hatta her karında, belki her yıl Osmanlılık bir zarara uğruyordu. Varlık hakkı ancak ilerleme yoluyla elde edilebilir. Fetihleri döneminde bile Osmanlı saltanatı ancak toprak açısından genişlemek yoluyla ilerlemecleydi ve yalnızca o yolla yaşıyordu. Durgunlukta ise varlığını sürdürme özelliği yoktur.

Bu duruma gelen imparatorluğun geleceğini keşfetmek için büyük bir falcılığa gerek yoktu.

Zaten Osmanlıların çoğu Osmanlılığı istemiyordu. Bir azınlık, ki saray ve görevlilerinden ve devletin o biçiminden geçimini sağlayan kimselerden oluşuyordu, sürgit ve özellikle bu çağda, bir çoğunluğu kendi isteklerine bağımlı tutamaz.

Acaba Osmanlı saltanatının dayanağı Türkler miydi? Yoksa Türklerin dayanağı mı saltanattı?

61 Çin'e haraç veren Orta Asya ülkelerinden biri; Buda dininin başkanı Dalaylama tarafından yönetilir. Pek gerici ve yolsuz, yabancı-sevmez bir ülkedir.

Kurnaz saltanat Türklere, kendisinin bir koruyucu olduğu sanısını duygu biçiminde telkin etti; o ölçüde ki, olgular, akıl, düşünce bu duyguya üstün gelemedi. Bütün Türkler Osmanlılığı istiyordu. Gerçekte ise saltanatın desteği Türkler olduğunu görüyoruz. Türkler bunda çıkarları bulunduğunu sandılar; oysaki asıl çıkar o topluluktan ayrılmaktaydı.

Osmanlı nasıl bir 'bileşim'dir? Teknik kimi terimlerden yararlanarak yanıtlayalım: Cisimlerde bileşimler ya organik (kimyasal) biçimde olur, ya da mekanik bir biçimde. Birinci durumda zerreler birbirine geçer, birleşir: Bunların çözülmesi pek güç ya da olanaksızdır. İkinci durumda ise parçalar ancak çivi ve vida gibi bağlarla birbirlerine bitıştırilir ki yalnızca bir çözme işlemi bunların ayrılmasına yeter.

Osmanlı topluluğunun parçaları ve zerreleri 'organik' değil, mekanik bir biçimde birleşmişti.

Osmanlılık içinde hükümet ögesi olan Türkler, her ulus gibi gelişebilmek için geçmişe olan bağılıklarını kırmalı, ilerleyemeyenlerden ayrılmalı, ileri insanlık kesimine katılmalıydılar. Türkler ya bunu başaracaklar, ya da varlıklarını sürdürme hakkını kullanma gereğine uymayıp, Çin gibi geleneğe yapışık kalacaklar ve artık gelişmeye güle güle deyip üstün bir yabancı ulus tarafından yutulup yok edileceklerdi. Osmanlılık harekete engel demektir. Bu topluluğun hem Türklüğü, hem Osmanlılığı sürgit koruması güç olurdu. Topluluk içindeki Türklerin bu rolü oynayabilmeye ise güçleri yetişmezdi sanırım.

Osmanlı bu inceliği anlayamadı. Bunu kavrayamadığından dolayısıdır ki, yöneticilerin olanca çabaları boşa çıkmıştır. Bu düşünceye kapılanlar korkunç gerçeğin farkına hiç varamadılar. Çok namuslu yöneticiler bile bu

hususla aldanmış oldular. Kendilerinin aldanlıklarına ise biz, şimdi, usa vurmamızın gücüyle değil, zamanın doğurduğu sonuçlara bakarak inanıyoruz. Yoksa itiraf edelim, istisnasız biz de herkes gibi, Osmanlılığın sinsi hencilliği ve hainliği Vahdetin'in kişiliğinde belirlediği güne değin bu görüşteydik.

Türk ulusunun Osmanlılıktan soyunuşu... İşte Türk Devriminin en gerçek tanımı budur.

Devrimimizde köklü birkaç etken görüyoruz: 1) Zamanın bu gerçeğe ulusu inandırması; 2) Tanzimat-ı Hayriye'den, hatta daha öncelerinden, özellikle Yeniçeri bölüğünün kaldırıldığı gündən beri Türklerin hazırlıkları, ulusun gelişmesi ve daha doğrusu ulusluk görüşüne varmaları; 3) yeri ve zamanı uygun bulup ortaya atılan bir büyük kişinin bütün bu hareketlere önderlik etmesi.

Bu etkenlerin bir araya gelmesinden devrim doğmuştur; demek ki bunlardan biri olmasaydı bu sonuca varılamazdı. Buna, başka bir bölümde belirttiğimiz zamanın rastlantısını eklemek gerekir.

Devrimimiz, kanlar, dumanlar içinde, savaş alanlarında dünyaya gelmiştir: Devrim, tıpkı bir çocuğun ağrılar arasında doğması gibi, savaşların, yenilgilerin sonunda, umutsuzluk dakikalarında doğdu! Bundan dolayı bizim için son derece değerlidir.

Ama savaş sonrasında her yerde ve özellikle bizde doğurduğu sıkıntılar bizi bıktırmamalıdır. Amacımızın yüceliği düşünülecek olursa, ne geniş bir ana yolun başında bulunduğumuzu görürüz.

Devrim ulusumuz için gelişigüzel bir tarih başlangıcından ibaret değildir. Bu tarih, bize göre, Fransız Devriminin yılı olan 1789'dan çok önemlidir. '89'da Fransa, bir devlet biçimini bırakıp öbürüne geçti. O

zamana değin zaten var olan Fransa devleti baskıcı kralların elinde eziliyordu. Bu sayede baskıcılık son buldu ve, birkaç karışık ve bulanık yıldan sonra ve oldukça acı deneyimlerin sonunda anayasal bir biçim aldı. Fransa Devrimi işte bundan oluşur.

Oysa Türk Devrimi'nden öne bir bağımsız Türk devleti yoktu. Bu devrim ile Osmanlılık parçalanıyor, ya da daha ince ve resmi bir deyim kullanalım, tarihe geçiyor... Bu sayede hem Türk ulusu bütün bütün bağımsız bir devlet olmak üzere diriliş sırrına kavuştu, hem de Türklerin devlet ve özellikle toplum biçimi değişti. Görüyoruz ki devrim ile bir değil, iki sonuç ortaya çıkmıştır.

'YENİ UYGARLIK'- 'İZLEYİCİ UYGARLIK' Kimi Karşılaştırmalar

İkinci Sultan Mahmut'un Yeniçerileri kaldırdığı günden Vahdettin'in kaçışına değin geçen yılları bir gebelik süresine benzetebiliriz. Bu yıllarda ulus, gebeliğin olanca yükleri altında güçsüz düşmüştür. Osmanlılığın bu süre içinde yapısının bir rahatsızlığa, bir zayıflığa uğradığı görölüyor. Ondan sonra Cumhuriyet doğdu...

Cumhuriyet bir savaşın ve bir devrimin çocuğudur. Ondan önceki devinimler, deyim yerindeyse, yasal değildir; sonra sisler sıyrıldı, hedefi kesin olarak gördük ve daha güvenli bir yoldan gitmediğimizi de anladık; bundan dolayı, ulusal savaşımından başlayarak davranışlarımız tüm anlamıyla bilinçlidir.

Anadolu ve Trakya'ya saldıran Rumların, İstanbul'u işgal eden bağdaşık devletlerin, Adana'da Ermeniler yardımıyla tutunmaya çalışan Fransızların çekip gitmelerinden sonra Türk devleti doğdu ve doğar doğmaz hemen bir uy-kudan silkinir gibi, Osmanlı saltanatını geçmişe bağlayan bütün ilgileri üzerinden attı. Olan biten olgular herkesçe bilinmektedir. Sanki Meriç ırmağından İran ve Ermenistan'a değin uzanan Türkeli, yerbilimsel bir olay ile Asya'dan koptu, Avrupa'ya kavuştu...

Türü açısından bu devrim 'kesimsel' değil, 'bütünsel'dir. Yani yalnız kimi Asya özelliklerini bırakarak Batı uygarlığına geçmiyoruz. Programımız kısıtsız koşulsuz o uygarlığa katılmaktır.

Şu açıklamalardan anlaşılıyor ki, devrimimiz 'yeni' değildir, izleyicidir. Bizim ortaya attığımız bu iki terimi açıklayalım: Evet, bu devrim "original", Arapçası "ibtidai" hiçbir nitelik göstermemektedir. Yani Türkler bu devrimleriyle düşünüşte, yaşayışta, devlet, hükümet ve eğitim yöntemlerinde, dünyaca bu zamana değin bilinmeyen, yepyeni bir yol yaratmış olmuyorlar.

Devrim izleyicidir, yani biz bu devrimlerle var olan uygarlıklardan birine, kendimizce en elverişli saydığımız düşünüş ve toplumsal ilişki, kültür ve yönetim yollarına uyuyoruz. Üç yüz yıldan beri bizi bağlayan ve şaşırtan dogulu düşünüş ve yönetim yolundan ayrıldık. Bu nedenle işimiz 'almak'tan ibarettir. İlerlemek için kaçınılmaz olarak yeni yollar ortaya çıkarmak zorunda değiliz. Karşımızda, Avrupa'yı bulunduğu görece yetkinlik düzeyine çıkaran denenmiş ve belirli yollar vardır; işte onları alıyor ve uyguluyoruz.

Eğer bunun tersini seçseydik, deneyimimiz belki bizi tehlikelere sürüklerdi. Yeni bir devrim, olsa olsa ilerleyen bir toplumda denenebilir. Biz ise Dünya Savaşı'na değin bu yolda ilerlemiş değildik. Eksik bir uygarlığımız vardı.

Kurtarılması istenen değerli hastalar üzerinde, sonucu kuşkulu tıp denemeleri yapılmaz.

Tarihte karşılaştırmalara girmek doğru mudur? Olaylar, çoğunluğu önceden kestirilemeyen bin türlü nedenlerin sonuçlarıdır. Nedenler birbirine benzemediğinden, olaylar da birbirine benzerlik göstermez. Özellikle insanlık hep ilerlemekte olduğundan, bir zamanın gözü ile başka bir zamandaki olayı irdelemek doğru olamaz. Tarihsel karşılaştırmalar şöyle dursun, tarihin kendisi bile kimi

derin düşünürlerin eleştirilerine uğramıştır. Geçmiş, kuramsal bir biçimde bile olsa, yeniden diriltmek olanağı yoktur, bundan dolayı o geçmiş üzerine yürütülen düşünceler de önemsizdir diyenler çoktur. Dr. Burdau 'Tarihin Anlamı' adlı kitabında, yalnız tarih yöntemlerini değil, tarihin kendisini bile son derece hırpalamış, paçavraya döndürmüştür.

Bu görüşlerde büyük bir gerçek bulunmakla birlikte, insanlar yine de tarihsiz edemezler. Tarihin ve tarihsel karşılaştırmaların çoğu kez bozulmuş olmasına karşın-işlemsel yararları görülüyor. Koşullar bir olmamakla birlikte, ders alan bir bakışın iki olayı karşılaştırmaktan kapacağı paylar yok değildir. Bunun içindir ki, konumuzu aydınlatmak üzere, bu gibi karşılaştırmalara girişeceğiz. Yoksa örneksme (analogie) nin güvenilir bir anlama aracı olmadığını bilmez değiliz.

Tarihte şöyle bir dolaşalım: Acaba Türk Devrimi devrimlerden hangisine benzer? Devrim der demez akla hemen 1789 Büyük Fransız Devrimi gelir. Okurlarımızın karşılaştırmamızı gereğince kavrayabilmeleri için pek kısa olmak üzere 89 Devrimi ya da ayaklanmasını (bu devrim aynı zamanda bir de ayaklanmadır) tanımlayalım:

Bu değişmelerle yeni Avrupa toplumu başlıyor. Demek ki '89 kendi başına bir tarih başlangıcıdır. Bu devrim 18. yüzyıl filozoflarının yaydıkları birtakım yeni düşünceler yardımıyla çabuklaştırılmıştı. Yani o düşünürlerin tartışmaları olmasaydı, kamuoyu belki o denli çabuk değişmez ve belki '89'da bu olaylar ortaya çıkmaz ve gecikirdi.

Filozoflara, iktisat bilginlerinin çabalarını da eklemeliyiz. O zamanki siyasal kurumlar, daha önceki

dönemlerin gereksinimleri üzerine oluşmuş bulunduğundan, artık bir gereksinimi karşılamıyordu. Bundan dolayı varlıklarını sürdürmelerine çoktan beri neden kalmamıştı. O sıralarda 'soylular', 'papazlar' ve 'halk' olmak üzere üçe ayrılan uyruklar arasında hiçbir hukuksal eşitlik göremiyoruz. Evet, kaynağı Orta Çağlar olan soylular ve bunlara ilişkin hak ve ayrıcalıkların eski dönemlerde bir anlamı olabilir: Soylular halkı korurlardı ve tarih incelenecek olursa, o zamanda korunmak bir gereksinimdi, çünkü bugünkü biçimde, yalnızca uyrukların haklarını korumak için kurulmuş devletler henüz yoktu. '89'dan çok önce Fransa krallığının bütün bu (feodal) derebeylik güçlerini, savaşlar sonunda, kendi üzerinde topladığı görülüyor. Beylerden birçoğunun yetkilerinin yerine bir krallık yetkisi geçti. Bununla birlikte beyler yine vardı ve ayrıcalıkları da tanınıyordu. Ama ne yazık ki bütün güçleri üzerlerinde toplamayı başaran krallar artık halka hizmet edeceklerine, yolsuzluklara göz yumup yüksek katmanları aşağı katmanların zararına olmak üzere, eskisi gibi gerçekten eşitliğe aykırı bütün ayrıcalıklarıyla birlikte sürdürdüler. Soylular ve din adamları hiç vergi vermiyorlar ve halkın sırtından geçiniyorlardı. '89' yılına değin vergilerde tiksintiye yoğun biçimde yol açacak ölçüde bir eşitsizlik ve haksızlık görünür. O zamanlarda özgürlük hiç yoktu ve hükümet hiçbir denetime bağlı değildi.

Unutmayalım ki halkın uyanık olmadığı bir ülkede ve bir zamanda belki bu aykırı haksızlıklar ve eşitsizlikler göze çarpmaz. Ama Fransa'da düşünce ilerlemişti ve herkes bunu görüyor ve daha iyi bir hükümet istiyordu... On altıncı Louis'nin⁶² bakanları, halkın dirençle istediği

62 Fransa'nın son baskıcı kralı (doğumu 1754, kral oluşu 1774, Devrim hükümetince ölüm cezasına çarptırılması 1793).

düzeltilmeleri gürültüsüz uygulamak için oldukça çalıştılsa da, soylular ve din adamları buna şiddetle karşı çıktılar. Bu durumda kimi katmanların ayrıcalıkları üzerine kurulu bir toplumu ortadan kaldırıp, yerine herkesin aynı yasa önünde eşitliğini sağlayıcı bir toplum koymak için yapılacak ne kalırdı? Baş kaldırmak ve ayaklanmak...

Etats généraux, yani soylular, papazlar ve halktan seçilmiş meclis 5 Mayıs 1789'da Versailles'da toplandı ve 17 Haziran'da bu kurul Assemblée Nationale (Ulusal Meclis) adını aldı. On gün geçince halk milletvekillerini Jeu de Paume salonunda söz verip and içtiler. 14 Temmuz'da halk, baskıcı hükümetin siyasal cezaevi yaptığı Bastille kalesini ele geçirdi. 4 Ağustos'ta Millet Meclisi derebeylik ayrıcalıklarını ortadan kaldırmayı başardı; "İnsan Hakları Bildirgesi"ni kabul etti, 1791 Anayasasını yaptı ve bütün Fransızların yasa karşısında eşitliğini onayladı.

Bu meclis 30 Eylül'de dağıldı ve yerine Yasama Meclisi geçti. Bu kurul 16. Louis ile birlikte ülkeyi yönetmek denemesinde bulunduysa da bunu gerçekleştiremedi. Kral, kurulun zorlamasıyla Avusturya'ya savaş açtı. Louis ise yabancı ülkeye kaçmak istiyordu. Kaçışından önce Fransız orduları Valmy savaşını kazandılar. 22 Eylül'de Cumhuriyet ilan olundu.

Direktuar (Directoire) yönetimi döneminde Almanya'ya, İtalya'ya, Mısır'a, vb. savaşlar açılıyor. Bir genç general, Bonaparte, bütün savaşlarda kendisini Fransızlara bir kurtarıcı gibi tanıtmıştır. Bu kişi 9 Kasım 1799'da hükümeti devirerek Konsüllük (Consulat) denilen devlet ve hükümet biçimini ortaya koydu ve Birinci Konsül sanını aldı ki, adı konmadan, doğrudan doğruya krallık demektir. 2 Ağustos 1802'de bu görev kendisine

yaşam boyu sürmek üzere verildi. 18 Mayıs 1804'de bu kişi İmparator seçiliyor ve ölümünden sonra tacı ve tahtının soyundan gelene geçmesi gerekiyor.

O günden başlayarak Fransız Devrimi tarihe karışıyor.

Konunun bütünlüğünün bozulmaması için ekleyim ki, Fransa'da saltanatın geri gelmesinden sonra 1830'da bir ayaklanma sonunda Bourbon Hanedanının birinci kolu saltanattan indirilerek ikinci kolu krallık konumuna getirildi. 1848 Devrimiyle İkinci Cumhuriyet ilan edildiyse de 1851'de Napoleon'un bir yeğeni imparatorluğun geri getirilmesini sağladı; sonunda 1871 Devrimiyle üçüncü kez olmak üzere Cumhuriyet ilan edilip yerleştirildi.

Fransız ve Türk Devrimlerini karşılaştıracak olursak görürüz ki, bunların birbirleriyle ilgileri yoktur:

Fransa'da eski devlet düzeninde toplumsal katmanlar arasında hukuk bakımından korkunç bir eşitsizlik, bir uçurum vardı. Bizde Araplar ve Kürtlerin yaşadığı yörelerdeki ırksal (Celal Nuri 'ırk' kavramını, tarihsel, ekinsel, öğelerin ürünü saydığı bir 'toplumsal oluşum' anlamında kullanmaktadır, Ö.O.) eşitsizlikler biraz bir yana bırakılmak koşuluyla, Fransa'da olduğu gibi, halk katmanlarının eşitsizliği söz konusu olmanıştır. Daha doğrusu bütün katmanlar eşitsizlikten değil, kötü yönetimden rahatsızdır. Fransa'da bir yanda kral, soylular ve papazlardan oluşan bir azınlık, öbür yanda halk -ki pek büyük bir çoğunluğu oluşturuyordu kavga- durumunda bulunuyordu.

Türk toplumu, olduğu günden beri "demokrat" olduğundan, bizim tarihimizde soyluluk sanlarına

rastlanmaz. Böyle bir tabaka olmadığı halde, Tür toplumlarında buyurganların bulunması şaşırtıcı bir şeydir.

(Yönetmel ve bilimsel aşamalar ise soyluluk sanları değildi, kalıtlılara geçmezdi, bu aşamalardakilerin dokunulmaz ayrıcalıkları yoktu. Aradaki fark açıktır.)

Yakın tarihümüzdeki büyük olasılıkla Bizans'tan kopya Derebeyleri, zeamet ve tımar sahipleri gerçi feodalite beylerine benzerlerse de, bunlar da gelip geçmişler ve Avrupa'da olduğu gibi ayrıcalıklı ve sürekli hanedanlar kuramamışlardır.

Türk Devrimi ulusluk ilkesinin zaferinin sonucudur. Oysa Fransız Devriminden çok önce Fransız ulusluğu olanca açıklık ve kesinliği ile ortaya çıkmıştı.

Fransız Devrimi, özgürlük ve yasaya bağlılık kavramlarının parıldayışıdır. Türkiye'de bu iki kavram önce resmi metinlere geçmişti: Urukların din ve mezhep ayrımı yapılmaksızın temel insan haklarını Gülhane Buyruğu onayladı. Ondan sonra ilan edilen Anayasadaki genel haklar bölümü, İnsan Hakları Bildirgesinin hemen tıpkı bir benzeridir. Bizim 1908 Devrimimiz, yalnız bu bakımdan Fransız Devrimini andırır.

Türk Devrimi'nin yeni olmaktan çok izleyici olduğunu söylemiştik. Fransız Devrimi yeniydi. Belki son çözümlemede 89 hareketinin de bir alıntılar dizisi olduğu görülür. Ama Fransa'daki devinimler birdenbire tüm devlet kuruluşunu başka bir biçime sokuyor, giderek bu devlet biçimini her ulus benimsiyor.

Özgürlük ve yasaya bağlılık alanlarında Fransızların İngilizlerden bir şeyler aldıkları yadsınamaz. Ama İngilizlerin Fransaya olan etkileri doğrudan doğruya değil, dolayısıyla olmuştur. Yeryüzünde yayınlanan insan hakları bildirgeleri ve anayasalar (belki Amerika bir istisna oluşturur) Fransız metinlerinden alınmıştır: İngiliz örneğinden değil.

Montesquieu'nün İngiliz Meşrutiyetine eğilimi olduğuna kuşku yoktur. Ama bu yasa -devleti düzenini başka ulusların olduğu gibi aldıkları ileri sürülemez.

Büyük Britanya'nın devlet kuruluşunu, onun türevi olan Amerika Birleşik Devletleri ⁶³ bile kabul edememişlerdir. İngiltere devrimler ülkesi değil, evrim ülkesidir. Fransa'da, Rusya'da, dahası bizde az bir zamanda, bir günde beliren bir devrimin ürünleri İngiltere'de yine ortaya çıkar, ama orada devinimler pek ağır olduğundan kimse onların farkına varamaz; bir yenilik İngiltere'de bir tarih başlangıcı oluşturmaz. Bununla birlikte bu kuralın küçük ve geçici bir istisnası olmuştur. 1648'de İngiliz ulusu krala ve parlamento üyelerine karşı ayaklanmıştı. Bu ayaklanma Kral Birinci Charles'in asılmasıyla başarıya ulaştı ve Cromwell'in koruması altında Cumhuriyet ilan olundu. 1660'da Stewart henedanı saltanatı yeniden ele geçiriyor. Bu çalkantılar 1688'e değin sürdü ve o tarihte Üçüncü William gerçek bir yasaya bağlı -kral olarak tahta geçti. Ondan sonra Büyük Britanya hiçbir anlık devinime sahne olmamıştır.

Türk Devrimi hiçbir bakımdan Bolşevik Devrimine benzemez. Çarlığın ve zayıf Kerenski hükümetinin yuvarlanmasından sonra Ruslar yalnız siyasal değil, dahası toplumsal bir devrim denemesine koyuldular ki, bu 89 devinimiyle bile karşılaştırılmaz. Geri kalan Türkiye, ilerlemek için Batı yöntemlerini benimsemek gerektiği kanısında bulunmuştu.

Türkiye'den her halde ileri, ama Batı Avrupa'dan her halde geri olan Rusya ise Birinci Dünya Savaşının ertesinde hiç de bu tutkuyu göstermedi. Önce mülkiyet ve kullanım hakkı üzerine dayalı olarak kurulan toplumsal

63 "Birleşik Cumhuriyetler" deyimini pek yanlış. United States'in Arapça çevirisi "Düvel-i müttehide", Türkçesi ise "Birleşmiş Devletler"dir

yapı nedeniyle Avrupa ve dahası tüm dünyanın cehenneme döndüğü sanısına kapılarak, Karl Marks'ın tasarladığı yeni bir düzeni oluşturmaya çalıştı. Bundan dolayı bu deneme baştan aşağı yenidir, izleyici olmaktan kesinlikle uzaktır. Türkler kurtuluşları ve iyileşmeleri için ulusluk ilkesine uydukları bir dönemde, Ruslar bunun taban tabana tersini seçerek ulusluğu yadsıdılar... Amacımız "Bolşevik" üzerine görüş yürütmek olmadığından, bu devinimin gidiş ve yürüyüşünden, ilkelerinden uzaklaşmasından ve sonra "Bolşevik" dünyasında nasıl kaçınılmaz bir gericilik ortaya çıktığından söz edecek değiliz. Görüşümüz şudur? İki devrim -ki biri Birinci Dünya Savaşı sırasında, öbürü, yani bizimki, ondan hemen sonra tarih sahnesine çıkıyor- bir aralık birbirleriyle uyuşmuşlar ise de, bu yaklaşma devrimlerin nitelikleri bakımından birleşmeleri değil, siyaset olarak ortak düşmana karşı dost olmalarıdır. Rus Devrimi mülk edinme hakkını yadsıma üzerine kuruludur; bizim anayasamız ise (madde 75) Osmanlı anayasasında olmayan bir metinle pek açık bir biçimde bu hakkı yüceltmeye çalışıyor.

Türk Devrimi, Türk ulusunun Batı Dünyasına uyması demektir. Buna engel olan saltanat ve halifeliğin son bulmasından sonra gerek devlet kuruluşunda, gerek düşünüşte, ulusumuz kendisine daha yakın gördüğü bir dünyanın bileşken öğelerinden olmak istiyor. İşte bu kadar!

Öne sürebiliriz ki, yeni, sonu ne olacağı bilinmeyen denemelere girişmektense, sonuçları belli bir yola girmek daha akılcıcadır.

Fransız Devrimini bir kişinin adına bağlayamayız. Bu devinimin müjdecisi ve başlatıcılarının on sekizinci

yüzyılın düşünürleri olduğunu söylemiştik. Ama ayaklanma devinimleri onların ölümünden sonra başlamış, ayaklanma günlerinin kahramanları ise devrimi başından sonuna değin yönetmemişlerdi. Hepsinin ancak sınırlı rolleri olmuştur. Buna karşılık devrimi yok etme ya da saltanata geri döndürmede bir tek kişinin etkisi görülüyor ki O da Napoléon'dur.

Rus Devriminde belirgin bir kişiliğe, Lenin'e rastlıyorsak da, bolşevizm yalnız bu önderin eseri değildir.

Oysa Türk Devrimi birçok hazırlıkların, birçok tarihsel olayların sonucu olmakla birlikte, onda bir tek kişinin pek büyük bir etkisini görüyoruz. Gazi Mustafa Kemal, yücelmiş olduğu erdemlerle bu devrimin tam anlamıyla düzenleyicisi, askeri bir deyim kullanmak uygun düşerse, komutanı olmuştur. Geçmişin hiçbir gücünün kalmadığını görmek, geçmişten korkmamak, gelenekten tümünden sıyrılmak, uygulama sırasında hiç duraksamamak ve tükenmez bir azim... İşte Gazi'nin yücelmiş olduğunu söylediğimiz erdemleri...

Bu bakımdan Türk Devrimi hiçbir biçimde Osmanlı yenileştirmelerine benzemez. 1908'de başarılı olan İttihat-Terakki bir dernektir, bir kişi değildir. Derneğe giren kişiler arasında da büyük devrimcilerle karşılaştırılabilecek biri yoktur. Öyle ki bu devrim devinimi Sultan Abdülhamid'i kendi isteğine bağlı kılarak işini başarmışken, önceleri devrim önde gelenleri iş başına gelemediler, yine eski yöneticiler işleri yürüttüler ve neden sonra derneğin ileri gelenleri -biraz da utana sıkıla-bakanlar kuruluna girdiler.

Sonra Enver ve Talat Paşalardan oluşan bir kurulcuk ortaya çıkmışsa da, bunlar arasında da uyum yoktu ve arkalarında bir "Merkez Kurulu" bulunuyordu. Ünlü-

ünsüz, irili ufaklı kimseler sanki bir Akıllılar Hükümeti (oligarşi) oluşturdular. Derneğin herkesçe uyulan bir başkanını bilmiyoruz, bunun gibi bu kurulun olumlu bir davranış yolu da yoktu. İtiraf edelim ki ulusal ögeler ve saltanat üzerine kurulu bir meşrutiyet partisinin doğru bir programı da olamazdı. Bundan dolayı İttihat ve Terakki'nin bütün çabaları hep günü atlatmakla sınırlı kalmıştır. Jön Türk Devrimi öteden beri ülkede baskıcılıktan ürken küskünlerin yasaya bağlı bir saltanatla ülkeyi yönetmek isteklerinden doğmuştur. Eskidenberi bu küskünler Avrupa'ya sığınır ve Batı'nın Paris gibi merkezlerinde yazgıya boyun eğmiş olarak, yoksulluk içinde beklerlerdi. Bunların varlığı ve İngiliz kralının Rusya çarıyla Reval'de Osmanlı saltanatının geleceği üzerine yaptığı görüşmeler, Rumeli'ndeki askeri ayağa kaldırmış ve padişahın yaşlılık zamanına rastlayan ufak bir ayaklanma bir sonuç vermiştir.

(Sultan Abdülhamit, Şemsi Paşa'nın öldürülmesi olayında karışıklık yerine İzmir Redif Taburunu göndereceğine, kendi ikinci fırkasından bir güç gönderseydi, belki sonuç -Tannı esirgesin- ters olurdu. Ama kuruntulu ve yaşlı padişahın kuşkuculuğu buna engel oldu. Padişah, özel tümenlerinden bir bireyin bile yanından eksilmesini istemiyordu.)

Devrimden önceki Jön Türkler, bugünkü anlamıyla "nationaliste: Ulusçu" muydular? Karşıt kavrama bakarak bunların uluslarını sevmedikleri anlaşılmasın. Ama öne süreriz ki, Meşrutiyet yandaşları ilk zamanlarda, değişik ögelerden kurulu bir imparatorluğun karşısında değillerdi. Kendilerinden önceki Jön Türkler Abdülaziz'i politikalarına uygun görmüşlerdi, bunun için o padişah tahttan indirildi. Kendilerinden sonra gelenler ise 10 Temmuz

başarısından sonra o ölçüde ileri gidemediler, yaklaşık otuz yıldan beri siyasetine karşı oldukları Abdülhamit'i tahtında tutmaya değin vardılar. Kendisinin karışmış olmadığı 31 Mart olayıdır ki o padişahın tahtından indirilmesine neden olmuştur.

Değişik etnik ögeler var ve saltanat da sürer iken, İttihat-Terakki, daha sonra Türk Devriminin başardığı işleri hiç yapamazdı. Çok uluslu bir imparatorlukta, ne denli ileri düşünceli olursa olsun, bir parti yönetime gelince, tutucu olmamasına olanak yoktur. İmparatorluk yıkılmaya yazgılı bir binaydı. Onun hangi duvarı onarılmak istense bir başkasının sakatlığı ortaya çıkacaktı.

İttihat-Terakki etnik ögelerin çokluğu ve bölünmüşlüğü nedeniyle, ancak bir "meşrutiyet" hüllesi, danışıklı döğüşü görevini gördü ve iki meclise rağmen Dernek, saltıkçı bir yöntemle ülkeyi yönetti. Kuşkusuz bu dönemde adı hükümdar olan Sultan Mehmet Reşat'ın çöl arabından daha elverişli bir niteliği yoktur.

İttihatçıların çoğunluğu ve etkilileri Türktü, ama Türk ulusçuluğunu devlet ilkesi ölçüsüne çıkarsalar, özgürlük haklarını elde etmiş olan önemli bir bölüm topluluklar kıyamet koparacaktı. Türklüğü savsaklasalar, inançlarına aykırı davranacaklardı. Müslümanlar; eğer onu savsaklasalar, üstlendikleri halifeliği çürütmüş olacaklardı. İslâmlıkta biraz aşırıya kaçsalar tüm Hristiyanlar ve onların koruyucuları olan yabancı devletler hemen kavgaya girişmeyecekler miydi?

Çok uluslu bir imparatorluğa en yakışan devlet biçimi korkmadan ileri sürüyorum baskıcılıktır. Rusya'da çarlığı uygun görenlerin düşünceleri bu bakış açısından

yahana atılamaz. Ünlü Meternich ⁶⁴Avusturya'da baskıcılık doğrultusunda bütün devletleri ulusçuluğa karşı harekete geçirmişti.

Eğer Osmanlı parlamentosuna İttihat-Terakki etki etmiş olmasaydı, bu mecliste neler görecektik? Önce, seçimler özgürce yapılsaydı, her halde Türk olmayan ögeler sayıca Türklere üstün gelirlerdi. Türkler ise Devlet içinde üstün öge olduklarından kuşkusuz başkalarının onlara karşı hıncı vardı. Eğer İttihat ve Terakki gerekli manevralarda bulunmasaydı Osmanlı Millet Meclisinin Babil Kulesi'ne ⁶⁵ benzemesi kesindi.

İşte hiçbir siyasal hazırlıkta bulunmadan iş başına geçen İttihat ve Terakki Derneği, böyle tuhaf bir biçimde imparatorluğu tutabilmek için çalıştı; ama bunu da başaramadı.

İtiraf ederiz: Biz daha önce bu gerçeği bu ölçüde çıplaklığıyla göremiyorduk. Hele 10 Temmuz (ikinci Meşrutiyet'in ilanı, Ö.O.) ile onu izleyen günlerde özgürlükten başımız dönmüş iken bu gerçekleri bize anımsatsalardı, böylesine kötümser bir görüşü düşmanlık sayardık. Şunu kesinlikle öne sürelim ki, ülkemizde değil, Avrupa ve Amerika'nın yansız ve soğukkanlı çevrelerinde ve ortamlarında bile bizim bugünkü mantığımızla o Meşrutiyeti o zaman ırdeleyen hiçbir siyasetçi, tarihçi, filozof, dahası karşıt düşünce sahibi bir tek kişi çıkmamıştı... Çağımızda peygamber yoktur.

64 Prens Meternich-Wienenburg (1773-1859), Avusturya'nın en ünlü devlet adamı olup "Kutsal İttifak"ın kurulmasından sonra Avrupa siyasetinde sanki hakemlik etmiştir.

65 Dillerin karışması, birinin söylediğini öbürünün anlamaması. Babil Kulesi efsanesine dayanılarak yapılmış bir benzetmedir.

Devletin değişik ögelerden kurulu olduğunu gördükleri halde, kimilerine şu yolda bir iyimserlik gelmişti: İşviçre de çok ögelidir; bununla birlikte İşviçreli-ler birbirleriyle pek güzel uzlaşıyorlar; biz de onlar gibi kendimizi yönetiriz...

Pek acı olaylar Osmanlı İmparatorluğu'nun bir İşviçre olmadığını, hemen o yıl, ya da ertesi yıl ortaya koydu. İşviçre'de her kanton sözcüğün gerçek anlamıyla bir "devlet"tir; bunların hemen hepsinde bir öge yaşamaktadır; yalnız kantonlardan bir-ikisi karışıktır. Bundan başka bütün İşviçreli-ler Hristiyan ve Avrupalıdırlar; aralarında kültür ayrılığı da yoktur. Bütün kantonların dışarıya karşı çıkarları birdir. Halk son derece ağırbaşlı ve sessiz, olgun ve gelişkin olduğundan, yönetimleri de kolay ve başkalarına örnek olabilecek değerdedir. Bütün İşviçreli-ler, birliklerinin, sürekli olarak yansız bir tutumda bulunmasından pek çok yararlanıyorlar. Ve unutmayalım ki ülke de, önemli ya-salar söz konusu olduğundan, doğrudan doğruya her bi-reyin oyuna başvurulabilecek ölçüde küçüktür. İşviçre hiçbir devletin göz diktiği bir ülke değildir. Dış politikası yoktur.

Acaba Osmanlı İmparatorluğunda bu koşullar var mı?

Sabahattin Bey devlete "federatif" ⁶⁶ bir biçim veril-mesini ikide bir ileriye sürmekteydi. Bu da boş bir düşünce-dir. Sırası gelmişken bu düşünceyi biraz inceleyelim: Birinci Dünya Savaşından önce bir

66 Değişik devletlerin dışarıya karşı toplu bir devlet gibi birleşmeleri ve kimi işlerin bu devletler tarafından bir merkeze bırakılması. Günümüzde "federatif" devlete örnek: Kuzey Amerika'nın Birleşik Devletleri, Meksiko ve Güney Amerika'nın Cumhuriyetlerinin çoğu, İşviçre, Avusturya, Almanya, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği.

"federasyon" vardı ki, savaşa ve ondan sonraki bütün değişimlere karşın varlığını korumuştur: Almanya. Oysa sanı "federasyonu" olmakla birlikte, iç yönetiminde eyaletlerine özerklik ve sanki bağımsızlık veren büyük bir devlet vardı ki, o varlığını koruyamamıştır: Avusturya-Macaristan.

Neden yenik Almanya'nın devlet biçimi bozulmadı da, yenik Avusturya-Macaristan parçalandı? Bunun yanıtı kolaydır: Almanya birliğini oluşturan devletler arasında bağ ve birleşme noktaları vardır. Örneğin hepsinin dili birdir.

Oysa Avusturya-Macaristan eyaletleri arasında böyle bir bağ yoktur. Viyana merkezi hükümeti önemli yenilgilere uğradıktan sonra iç yönetimi ileri ölçüde düzenlemeyi başarıyor ve yavaş yavaş her eyalete haklar tanıyor. Doğrusu, yıkımına yakın, Habsburg Devletinin yönetimi, bugün Avusturya-Macaristan'ın yerini alan devletlerin özlem duyacakları ölçüde özgürlükçü idi. Resmi dil ise yalnız Almanca değildi. Macaristan, askerlik ve dış politika dışında, Avusturya' dan bağımsız bir devlet durumuna geliyor ve Macaristan içinde Hırvatlık, bir başka bağımsız birimi oluşturunuyordu.

Bütün bu özgürlükseverliğine karşın, Avusturya-Macaristan bile çatlamalara dayanamadı. Acaba Sabahattin Bey'in "federasyon"u, böyle iyi geçimli öğeleri içermediği halde, zamanın vuruşlarına nasıl karşı koyabilirdi?

Dünkü görüşümle değil, bugünkü deneyimimle söylüyorum: Son derece güçlü, tarihin akışını kavramış, denenmiş insanlardan, tarihi süsleyen ünlü devlet adamlarından kurulu kabineler, Mehmet Reşat zamanında Osmanlı Saltanatını yönetselerdi, acaba o imparatorluk yaşayabilir miydi?

Büyük savaş ilan edilmese ve Avrupa dengesi süregitseydi, aynı zamanda dışarıyı ve içeriği iyi yönetecek, diplomat huylu, uzlaşıcı bir hükümet, azınlık topluluklarının aşırılıklarını uygun önlemlerle önlemek ve ülkeyi iktisadi bakımdan yükseltmek koşuluyla, bir ölçüye değin (Avusturya'da olduğu gibi) İmparatorluğun can çekişmesi uzatılabilirdi. Ama saltanatın sona ermesini önlemek? Bu, hiçbir biçimde öne sürülemez. Çünkü tarih zaten bu saltanat ve ona benzer öbür devletler aleyhine bir gidiş almıştı; bu gidiş, tarihte imparatorluk modasının geçmesidir. İnsanlık artık, bu yönetim biçimine katlanmaz. Rumeli'de dış kutuplara eğilimli Rumlar, Sırp, Bulgarlar Osmanlılık topluluğu içinde sürgit yaşayabilirler miydi?

Bugün değilse yarın, yarın değilse öbürün türlü kutupların birleşmesi ve Osmanlılık üzerine saldırıları, tıpkı güneş ve ay tutulmalarının hesaplanmasındaki kesinlikle kestirilebilir. Böyle bir bunalımda, sömürgeci devletlerin fırsattan yararlanacakları doğaldır. Nitekim bu olasılığın gerçekleşmesi üzerine İtalyanlar Trablus'a ve Güney Akdeniz Adalarına, İngilizler Irak ve Filistin'e, Fransızlar Suriye'ye kondular.

Devlet daha sakınlı davranırsa ve pazarlıklı olsaydı, Balkan bozgunu olmazdı. Ama daha sonra dış kutuplar her halde yine güçlenir, yine öyle bir yenilgi ortaya çıkardı. Sanırım bu kötü sondan kesin kurtuluş olamazdı.⁶⁷

67 Ulusluk sözcüğüne yayın dünyamızda ne zaman rastlanıyor? Tarihçiler bu yönü incelemelidirler. Bir belge: Cevdet Paşa merhum, olağanüstü yetkiyle görevlendirilip İşkodra'ya giderken, Korfu'ya uğruyor ve oradan Ali Paşa'ya bir mektup gönderiyor. Yedi Yunan Adası halkı, İngiliz yönetiminde pek gönençli oldukları halde, Yunanistan'a katılmak istiyorlarmış. İngiltere gibi güçlü bir devlet de buna engel olamıyormuş. Cevdet Paşa'nın mektubundan olduğu gibi: "Nationalité (kavmiyyet) düşünceleri İngiltere gibi güçlü bir devleti bu ölçüde zorladığına göre, başka yerlerde ne denli etkili olacağı düşünülmeye değer siyasal sorunlardandır."

Osmanlı Devleti'nin dış siyaseti, Avrupa Dengesinin süregitmesini ilke ediniyor: Sultan Hamit'in tahta çıkışından tahttan indirilişine değin hep bu siyaseti izlediğini görüyoruz. Bu padişah savaştan, karışıklıktan, büyük devrimlerden işte bunun için ürker ve korkardı. Böyle bir saltanat doğal olarak özgürlüksever olamaz.

Yazgının ne tuhaf oyunudur ki, Türk ulusu bir kötülüğün yardımıyla bağımsızlığını kazanmış ve devrimini başarmıştır!

Eğer Birinci Dünya Savaşı'nın sonucunda yalnız Türklerin yaşamadığı ülkeleri yitirmeseydik, belki bağımsız bir Türk devleti kurmak ve geçmişten kurtulmak aklımıza gelmeyecekti. Gelse bile buna gözümüz kesmeyecekti. Daha bile ileriye giderek diyelim ki, 1900 yıllarına doğru bir sivri akıllı çıkıp da:

"Şu, şu illeri, dahası kangren olmuş Girit ve Yemen'i, pek uzaktaki Fizan'ı falan devletlere verelim ya da kendi başlarına bırakalım; asıl Türk illerindeki Türk olmayanları da ülke dışına gönderelim ve buna karşılık azınlık Türklerini Anadolu'ya çekelim" deseydi, bu adam yurda hayınlık suçu işlemiş olurdu, ya da ceza sorumluluğu olmayan bir kişi sayılarak akıl hastanesine gönderilirdi.

Bir siyaset adamının, bir filozofun görüşüne oranla, dünya çapında, dahası bayağı bir olayın zorlaması ulusları daha çok inandırır. Fransa Devrimi'ne yol açanlar Voltaire⁶⁸, Rousseau⁶⁹, Montesquieu⁷⁰, Diderot⁷¹, Dalember⁷² ça-

68 Fransız yazar ve ozan (1694-1748). Pek çok yapıtlar ve mektuplar yazan bu düşünürün en ünlü ve kalıcı yapıtları Zair, Merop, Mahomet, Onikinci Şarh Tarihi, Ondördüncü Lui Çağı, Kandid, Zadig, Mikromegas, Zevk Tapınağı, Hanriyad'dır. Çağında ve ondan sonra düşünce dünyasına büyük etkisi olmuştur.

69 Cenevre'de doğmuş büyük Fransız filozofu (1712-1776). Nouvelle Heloise, Toplum Sözleşmesi, İtiraf, Emil en güzel yapıtlarıdır.

70 Ünlü Fransız filozofu (1689-1755). Yasaların Ruhu, Romalıların Büyüklük ve Yıkılışlarının Nedenleri Üzerine Düşünceler, İran Mektupları en ünlü yapıtlarıdır.

71 Fransız filozofu (1713-1874) Ansiklopedinin yazarı.

72 Ünlü Fransız filozof ve matematikçisi (1717-1783).

pında birtakım filozoflar yetişip de bundan yirmi, otuz yıl önce bizi bugün genellikle kabul ettiğimiz düşüncelere yöneltmek isteselerdi -savaş olayı olmadan- bunu her halde başaramazlardı.

Şurasını geçerken belirteyim ki, yukarıda adları anılan filozoflar Fransız Devrimini gerçekleştirmediler, onu ancak kolaylaştırdılar.

Yoksa olayların baskısı olmasaydı, yalnız Yasaların Ruhü⁷³ ve ona benzer kitaplarla öylesine büyük bir devrim oluşamazdı.

Kabul edelim ki bizim hazırlıklarımız Fransızlarınkinden zayıftı. 89'u hazırlayan düşünürlerin yapıtları büyük ve ölümsüzdür. Abdülaziz döneminden önce bizde düşünceleri bir devrime hazırlayan yapıtlar yazıldığını bilmiyoruz. Yenilikçiler arasında Namık Kemal'in bir yeri vardır. Ziya Paşa'yı da unutmamalıyız. İlk atılımı Namık Kemal'e borçluyuz. Ama doğrulukla bir çözümlemeye girişelim: Namık Kemal'in yapıtlarında bugün tazeliğini koruyacak bir düşünce kalmış mıdır? Oysa Fransız klasikleri 20. yüzyılda bile taptazedir. Evet, Kemal bizde 'yurt' düşüncesini ortaya atan kişidir. Ama hangi yurt, Türk yurdu mu, Osmanlı Yurdu mu? Bu edebiyatın ulusluk konusunda da açık bir görüşüne rastlanamaz. Din konusundaki düşüncesi de yüzeyseldir. Yalnız, Kemal Bey coşkun bir parlak söz tutkunu olduğundan, ilk uyanmamızın etkeni oldu. Hele tarih üzerine düşünceleri -söylemiştik-aldatıcıdır.

Eski dönemin düşünür ve edebiyatçılarını gözden geçiriyorum: Bunlarda devrimi hazırlayıcı bir düşünceye rastlanmaz.

73 Montesquieu'nün en güzel yapıtıdır. Yeni devletlerin anayasaları bu kitaptan pek çok yararlanmışlardır. Güçlerin ayrılığı yöntemi bu yapının buluşlarından sayılabilir.

Diyeceksiniz ki baskıcı dönemde yazı yazılabilir miydi? Asıl o zaman düşüncelerin yayılması olanaklıydı. Tam özgürlük çağında ileriye sürülmüş düşünceler, olsa olsa tartışılır; bunların olağanüstü bir özellik ve etkisi olmaz. Ama baskı zamanlarında oluşturulan düşünceler, yapıtlar yalnız tartışılmakla kalmaz; insanlar onları canları gibi korurlar. Avrupa'ya, Mısır'a kaçan kalem adamlarının yapıtları pek zayıf olduğu halde, Bab-ı Ali Caddesindeki kitapçılarda satılan kitaplardan daha çok düşüncelere ve vicdanlara etkili olmamış mıdır?

Türk ulusçuluğu akımının Vefik ve Süleyman Paşalar gibi kişilerle başladığı yadsınamazsa da, bu akım asıl Meşrutiyet'in ilanından sonra Türk olmayanların uluslukları konusunda çokça devinimlerde bulunmaları üzerine önem kazanıyor.

Türk ulusluğu düşüncesi, öbür ulusluklar düşüncesi ortaya çıktıktan sonra, doğal olarak gelişti. Bu ilkeyi en sağlıklı bir biçimde oluşturan, gerçekten de olaylardır. Ulusun da bu olaylardan uyanarak yararlanması gerçekten bir keramettir.

Öteki etnik toplulukların ulusal amaçlar edinmeleri, Türkleri yalnızlığa ittiğinden, Türk ulusu da başının çaresine baktı. Savaş, süreleri kısalttı.

Türklerin azınlık oluşturdukları yerlerden başka, asıl Türklerinde, Anadolu'da da başka topluluklar vardı. Günün birinde bunların yok oluvmeleri de tarihin bir mucizesidir.

Düşünüyorum: Anadolu'nun hemen her yerinde, azınlık durumunda olmakla birlikte, yine Rum ve Ermeni kümeleri varlığını sürdürseydi, devrim atılımları binlerce engelle uğrayacaktı. Anadolu, ne yazık ki Türklerin başkalarıyla ortaklaşa sahip oldukları bir yerdi; demek ki

orada bizimle birlikte kimi azınlıkların da ilgileri vardı. Bu biçimde sahip olunan bir ülkenin yönetimi ise güçtür.

Şu gerçeği hiçbir zaman unutmayalım: Eğer imparatorluk sürse ve Ermeniler, geçici olarak, siyasete hiç karışmayıp uslu dursalardı, davayı kazanacaklardı. Çünkü hemen her yerde askere gitmeyen, ulusal, dinsel, kültürel örgütü bizimkinden yüksek olan Ermeniler, nüfus ve taşınmaz mallar bakımından her an kazançtaydılar. Bir zamanlar Ermenilerin pek küçük bir azınlık oluşturdıkları yerlerde daha sonra artıklarına çok tanık olduk. Türkler ancak bunun için Ermenilere yeniliyorlardı. Türkler yönetici bir ögedir. Ermeniler ise bu yeti ile donanmış değildirler. Ama Ermeniler bu gerçeği anlayamadılar ve dış komitelerin yaymacalarına uyararak, her nasılsa kendilerinde yönetme yeteneği gördüler. Şiddetli çarpışmalar sonunda Türkler yendi. Oysa, uzak olsun, Ermeniler uslu dursalar ve yalnızca kültür ve ekonomi bakımlarından ilerleselerdi, birçok bölgelerde nüfus ve varlıkça biz çökmüş olurduk.

Ama tarih düşündürücü olgularla doludur. Türkler için ekonomik ve kültürel bakımlardan ileri öbür topluluklara üstün gelmek için çok çalışarak değerlendirecekleri uzun bir süreye gereksinimleri vardı. Başaracakları da kesin değildi. Ama bunlara hiç gerek kalmadı. Anadolu'da türlü türlü topluluklar görüyorduk. Gözümüzü yumup açtık: Şimdi o topluluklardan bir iz bile yok! İşte bu, Türk ulusunun şansısıdır. Bu gibi gerçekliklerin akıl ile yargılanmaları güçtür.

Başka devrimlerle Türk Devrimi arasında ilişki noktaları aramak gerekirse, İslâmın ortaya çıkışı devrimi üzerinde biraz durmalıyız.

Roma Devleti ve onunla birlikte Roma kültürü, İ.S. altıncı yüzyılda yaşama gücünü oldukça yitirmişti. Batı Roma'nın doğurduğu Doğu Roma, yani Bizans, annesine hayırlı çocuk olmadı. O sıralarda yeryüzünde hiçbir denge görülüyor. Yönetim ve kültür bakımlarından durum böyle olduğu gibi, din ve inanç bakımlarından da dünyanın durumu bozulmuştu. O çağda Hazret-i İsa'ya bağlanan din şimdiki önemini henüz kazanamıyor. Çağımızda kuralları ve inançları oturmuş bir Hristiyanlık vardır ki, genellikle Katolik, Ortodoks ve Protestan mezheplerine ayrılmıştır. Oysa İslâmın ortaya çıkışı sıralarında değişik Hristiyanlık kesimleri arasında üstünlük elde edeni yoktu. Uygarlık durgun, devinimsiz bir durumda! İslâmın ortaya çıktığı yerlerde ise koyu bir kargaşa egemendi. Arap ulusunun bir yeteneği varsa da gelişememişti.

571 yılında dünyaya gelen Hazret-i Peygamber, kırkını bulunca, önce Mekke ve Yatrib, daha sonra "Medine-tün-nebi, Medine-i Münevvere" adını alan kentte, ondan sonra Hicaz'a komşu ülkelerde, demek ki Suriye, Yemen, Mısır, Irak, İran'da, git gide Asya'nın, Afrika'nın önemli bölümlerinde ve Avrupa'nın Güney Doğu ucu ile uzak doğu ve kuzeyinde çok büyük bir devrim oldu... Sanki büyü ve tılsımla ilgiliymiş gibi görünen bir değişme! Roma'nın sonlarında, hiçbir önemi olmayan, hemen hemen ilkel ve bilgisizlik bir topluluk, dünyanın büyük devletlerini, Roma ve İran'ı yıkıyor, ulusları, toplulukları kendi hukukuna ve dinine, geleneğine ve kültürüne, diline, dahası keyfine bağımlı kılıyor.

Bin, iki bin yıllık Roma uygarlığı, ondan eski İran uygarlığı, daha başka irili ufaklı uygarlıklar, görkemli devletler, geniş bağlantıları olan uluslar, oyun kâğıtlarından

yapılmış saraylar gibi birbiri ardına yuvarlanmakta... Zamanın ve yerin bu devrimde büyük bir önemi olmakla birlikte, bunu peygamberin dehasına bağlamamak da hiçbir tarihinin göze alabileceği bir şey değildir.

Devrimler kişilerin yapıtı mıdır, yoksa devrimlerde ortaya çıkan kahramanları ortamları ve zamanları mı yetiştirir?

Carlyle⁷⁴'e göre kimi büyük kafalar vardır ki, bunlar dönemin anlayışlarına göre tanrı, peygamber, devlet adamı, filozof, komutan, ozan gibi biçimlerde belirir; bu filozoflar, bunlara istisnasız "kahraman" diyor; bu olağanüstü insanlar insanlığa, uluslara istedikleri biçimi verirler. Carlyle, kahramanlardan peygamber kesiminin gerçek örneği olmak üzere Hazret-i Muhammet Mustafa'yı özel bir biçimde yücelterek incelemektedir.

Buna karşılık Emerson⁷⁵ diyor ki, dahi zamanın ve yerin gereksinimlerini kişiliği ve etkinlikleri ile temsil eden kimsedir. O kişi, herkesten daha çok kavrayıcı zekâ ve hakışı ile ulusunun ve zamanının neye gereksinimi olduğunu sezer, anlar, ondan sonra tasarılarını uygulama alanına koyar.

Bu kuramların ikisi de soyut olarak alınacak olursa, yanlıştır, ama her ikisinde de büyük gerçekler vardır. Yer ve zaman elverişli olmazsa, pek büyük bir dahinin en yüce çabaları sonuçsuz kalır, ama yer ve zaman elverişli olmakla birlikte başkaldıran bir kimsenin bulunmaması olabilecek devrimleri daha tohum iken öldürür. Olayların, gerekli kişileri daha önceden doğurmuş olması gerekir...

Olağanüstü yetenekli bir komutan tasarlayınız ki,

74 İskoçyalı ünlü filozof (1795-1881). Başlıca yapıtı Kahramanlardır.

75 Amerikalı filozof (1803-1982) Yapıtlarının en güzeli Temsil Edici Adamlar'dır.

çok kötü bir durumda, eğitimsiz, küçük bir taburla büyük ve düzenli bir ordunun karşısına gelsin; o komutanın olanca dehasına karşın başarılı olamayacağı açıktır. Bunun tersine, büyük bir ordu tasarlayalım ki, konumu da iyi olmasına karşın, nazik bir zamanda, yeterli bir komutandan yoksun bulunsun, ya da komutanı en tehlikeli saatte kötürüm olsun ve yerine bir yeterlisi gelmesin... O ordunun başarılı olamayacağı doğaldır.

Başarı öğeleri az, ama önderin yeteneği çoksa, başarıyı o öndere bağlamak doğru olmaz.

Başarı öğeleri pek çok, ama önderin yeteği eksik ise başarıyı başka etkenlere bağlamak haklı olur.

Peygamberin gelişinden önceki "Bilgisizlik çağı" denilen dönemin darmadağınlığı incelenecek olursa, Hz. Muhammet Mustafa'ya en yüce sanı vermek yalnız inananlara göre değil, tarihçilere göre de zorunludur. İşte takdirin yargısı, Arap halkının bozulmadığı, dünyanın karışıklıklar içinde bulunduğu bir zamanda peygamberi (metinde: cenab-ı seyyid-ül-beşer: insanların yüce efendisi) göndermiştir. Yakın arkadaşları (ashab-ı kiram: şerefli ulular) da son peygambere çok büyük bir uyum ve bağlılık göstermişlerdi. Hazret-i Peygamberin Fil yılında doğması, tarih olarak çok uygun bir zamana rastlar.

İnanç, en soylu duygulara dayalı olup aklın üzerindedir. Bu nedenle burada söz konusu inançlarımız olmayıp, Müslüman ve Müslüman olmayan tarihçilerin görüşleridir. Hazret-i Peygamber, Emerson'un nitelemelerine uyan olağanüstü bir kişiydi, yani çağının ve halkının, dahası insanlığın ve helki gelecekteki kuşakların gereksinimlerini görür ve anlar bir yaratılıştaydı. Belki halk O'nun (insanların yüce efendisinin) duyduğu gereksinimleri görmüyordu, ama o gereksinimler gören göz için bir gerçeklik oluşturmaktaydılar.

Peygamber hazretleri ilk olmayan bir din bildiriyordu. O zaman dinden anlaşılan yalnız vicdan konuları değildi. Devlet işleri ve onun da ötesinde insanların edimleri ve davranışları da bunun kapsamı içindeydi.

İslâm, öğeleri bakımından ilk değildir, göksel dinlerin uzantısı ve arınmasıdır.

Önceleri, o çağlarda "İbrahim dini" denilen Haniflerin inançları yeni "İsrail inançları" Müslümanlıkta temeldir. Bozulmamış biçimlerinde Yahudi ve Hristiyan dinleri İslâmca yadsınmamaktadır. Bu dinin bağdaştırıcı bir niteliği var. Puta tapıcılığa önemli bir darbe indirmiş olmakla birlikte İslâm, çağında doğru sayılan inanç ve kuralları düzelterip tamamlayarak kabul etti. Uzlaşmaya da eğilimli olduğundan, tek tanrılık temeli üzerine kurulu olmakla birlikte, örneğin suya sabuna dokunmayan bir "nesneye tapınma" (fétichisme)⁷⁶ ürününü (Kara Taş'ı: Hacer-i Esved'i) de bir andak gibi yücelik konumunda saklı tutuyor! (İslâm tarihinde kesinlikle belirlenmiştir ki Hazret-i Ömer, halifeliği zamanında bir gün Hacer-i Esved'e gözlerini dikerek: "Muhammet sana yüzünü gözünü sürmeseydi, vallah seni parça parça ederdim" buyurmuştur.) İslâm'da hemen hemen her kural, her inanç, her tapınma, her âdet o zamanki, ya da ondan önceki dinlerden alınmıştır: Abdest, namaz, oruç, sünnet gibi.

Özetle, hiçbir Arap, Hristiyan ya da Musevi, yeni dinde kendi hukuk ve inançlarına sevimsiz gelen bir yön görmemiş ve İslâmiyet bu sayede kolayca yayılmıştır.

76 İlkellerle kara-derililerin tanrı saydıkları maddi nesnelere (fétihce) tapınma dini.

İnançlar bakımından şimdiki İslâm ile şimdiki Hristiyanlık arasında biraz fark görülür. Bunlar ise "şimdiki" sınırlamasıyla nitelediğimiz bugünün Hristiyanlığı ile bugünün Müslümanlığı arasındadır. Yoksa Hristiyan inançlarının katılaşmış olmadığı sıralarda Arius, Nestorius⁷⁷, Fetikis⁷⁸ (İtızal) ayrıklıklarının yürürlükte olduğu yüzyıllarda bu fark yoktur. O çağda Hicaz'a, ancak bugün ayrıklık sayılan biçimlerindeki Hristiyanlık yansımıştı. Denilebilirki siyasal ve askeri başarıları tam olmadan önce, İslâm, Hristiyanlığın bir dalı biçiminde görünüyordu. Ancak her alanda başarıya ulaşıldıktan sonra Kible Soylu Kudüs (Kudüs-ü Şerif) teki Mescid-i Aksadan Saygıdeğer Mekke (Mekke-i mükerreme) deki Mescid-i Haram'a değiştirildi.

Yüce Peygamber halkı için daha sağlıklı ve gelişkin bir toplumsal yaşam ve her birey için daha çok mutluluk diliyordu. Gerçek din vardı, ama savsaklanmaktaydı. Bundan dolayı İslâm ondan kimi şeyler aldı ve aldıklarını da arındırdı. O yüzyılda Arapların, Türklerin devrimleri öncesinde bulundukları gibi, belirli bir uygarlığın üstünlük elde ettiği bir dönemde yaşamadıkları unutulmasın. Bunun içindir ki böyle üstün bir uygarlık bulup almadı. Evet, o sıralarda Roma uygarlığı gerilemiş ve öyle görünüyor ki hüzülmüştü ve Araplara göre uzaktı. İran uygarlığı ise artık bunamıştı. Bundan dolayı İslâm, bağdaştırıcı bir uygarlık ilkelerini düzenlemiş oluyor.

Arap halkı, devrimi sayesinde yaşadı, yükseldi ve İslâm yayılan bir ilerleme etkeni durumuna geldi. Eğer böyle olmasaydı belki bir iki karın geçmekle Arap topluluğu biraz daha uyuşur, iç kavgalar arasında biraz

77 Pek önemli bir Hristiyanlık dalının başlatıcısı ve kurucusu olan Suriyeli bir rahip; Konstantinopolis patriki (Patrik seçilme tarihi 428).

78 Beşinci yüzyılda kendi adıyla anılan bir din yolu kurucusu, Yunanlı.

daha gevşer ve başka bir yerden başlayan türden bir devrim üstün gelir ve belki de Arap Yarımadası'na değin uzanarak onu da boğardı.

Türk ulusu, devrimi sayesinde varolma hakkını kullandı; ulusumuz ancak bu gidişle yükselecektir. Devrimimizin güzel ilkelerinin de yayılan bir ilerleme etkeni durumuna gelmesini dileriz. Eğer devrim olmasaydı, ya da gecikseydi bile, Türk ulusu biraz daha umutsuzluğa düşer, her türlü yıkımlar içinde gevşer ve üstün gelen Batı'dan ya da herhangi bir ulustan bir devrim başlardı ve belki biz de bunun içinde boğulur kalırdık.

İki devrim arasında ortaklaşa bir nokta:

Türk Devrimi "demokrat"tır; deyim yerindeyse ulusun kılavuzudur. Ona belki geniş yığınların düşünmediği bir yaşam biçimini gösteriyor ve kabul ettiriyor. Temel olan özgürlükten başka, devrimimizde bir de belli bir yol ve yöntemin halka kabul ettirilmesi amacı yatmaktadır. Özgürlüğün sınırsız, koşulsuz işlediği devlet biçiminde ileri ya da geri düşüncelerin yayılmasına karışılmaz. Devrimimiz kamunun yararlarını koruyarak buna yer vermiyor, eskimiş düşünceleri, nakil üzerine dayalı düşünüşleri ve eski yaşayışı istemiyor.

Müslümanlık da (liberal)⁷⁹ olmaktan çok demokratır; bunun da ötesinde, türlü işlemler alanında halkı bir düzen altında bulundurmıştır.

Şapka giymek için yasa konulması devrimimizin demokratlığını doğrulayıcı bir olgudur; bu yasa bu bakımdan tanıtıcıdır (tipiktir).

79 Halkı her konuda yasa çerçevesinde özgür ve olabildiğince devletin denetiminden uzak bırakmak.

Ekleyelim ki yalnız demokratlık bakış açısından Türk Devrimi son Rus Devrimini de andırır.

Bir fıkra: Vaktiyle ülkemizde bulunan Moltke⁸⁰ Doğu'ya ilişkin bir mektubunda aşağı-yukarı şunları söylüyor: "Rusya'da da, Türkiye'de de hükümet bir devrim ögesidir; ilerlemeler başka yerlerde (Fransa'ya işaret ediliyor) aşağıdan, halktan doğar ve hükümet ister istemez buna uyar; Rusya'da ve Türkiye'de ise tersine, değişimler yukardan, hükümetten ileri gelir ve halk zorunlu olarak buna boyun eğer."

Moltke bu yargısına varmak için kuşkusuz Rusya'da Büyük Petro⁸¹ ve Katerina'nın⁸², bizde de İkinci Sultan Mahmut'un girişimlerini göz önüne almıştı. Yadsınamaz ki, bu son devrim yapaydır. Moltke eğer Türk ve Bolşevik devrimlerine yetişseydi bu görüşünü daha başka bir yüreklilikle ileri sürerdi.

Tarihsel karşılaştırmalar ancak birer ışıldak gibi kimi noktaları aydınlatır, bütün ufku, bütün alanı aydınlatmaz. Bunun içindir ki karşılaştırma ve benzetmelerimize burada son veriyoruz.

Süregelen görüşlerimizi özetlemek üzere diyelim ki Türkler, yeryüzündeki kurtuluşları için yalnızca din topluluğuna önem vermektense, bu yüzyılın gerekleri ve zorunluluklarından olan kendi ulusluk bilinçlerinin uyanmasına ve gelişmesine çalışıp çabaladılar; Osmanlı

80 1870-71 savaşında Fransa'yı yenen Alman komutanı (1800-1891). Bu kişi gençliğinde Osmanlı hizmetinde bulunmuştu.

81 Büyük ya da Deli Birinci Petro, Rusya'nın en ünlü, en yenilikçi çarlarından biri olup vahşiliği ile bilinir (doğumu 1672, çar olusu 1682, ölümü 1725).

82 Büyük ya da İkinci Katerina, Almanyalı bayağı bir kadın olup Rusya tahtına çıkmış ünlü bir hükümdardır; 1773'den 1796'ya değin ceylemli olarak yönetimde bulunmuştur.

tarihinin son sayfasında, kendi kurtuluşları için tüm İslâm dünyasını kavrayan bir göreneğe uyup yalnız din topluluğuna sarılmadılar da, Batı'yı kavrayarak ve güzel bir yeniliğe uyarak ulusluklarına sarıldılar. Mustafa Kemal'in ortaya çıkmasına yakın Türkler şunu sezgileriyle anlamışlardı ki, uzun yüzyıllardan beri dünya esenliğini yalnız din topluluğunda gören kümeler kurtuluş yüzü göremiyorlar. Bunun gibi Türkler şuna da inanmışlardı ki, imparatorlukla, yani birbirine karşıt ögelerle birlikte, eski biçimde bir devleti sürdürmekle, kendi uluslukları için varlığını korumak olanaksızdır.

Hiç ilerlemeyen üç yüz milyonluk bir yığın ile geleceğini birleştirmek için geçmişe bağlı kalmak, bugüne ve geleceğe karşı gelmek, en hafif deyimle yerinde saymaktır.

Ulusal olmayan bir devleti sürdürmek için çırpınmak ise ulusal, doğal, soydan gelme kimliğini yitirmektir.

İşte birkaç kez sözünü ettiğimiz "hazırlıklar"!... Bu düşünceler devrimin öncüleridir. Bundan sonra kararlı bir önderin gelmesi gerekiyordu ki bu maddi düşünceye bir biçim verilsin.

DEVİRİMDEN ÖNCEKİ DÜŞÜNCE HAZIRLIKLARI

Mahmud-ı Adli'den (II. Mahmut) beri Osmanlı ülkesinde yeniliğe doğru bir akıma tanık oluyoruz. Eğer uzunca bir tarih yazsaydık bunun başlangıcını biraz daha öncesinden tutardık. Ama Yeniçerilerin kaldırılması temelli bir başlangıç tarihi olduğundan, bu olayı bir başvuru noktası saydık. Bundan önce ülkede her türlü yeniliğe karşı şiddetli ve kaba bir karşı koyuş vardı. Yöneticiler dünya işlerinden habersiz idiler. Halk ise derin uykuya dalmıştı. Avrupa'da neler oluyor; bilim hangi olgunluk düzeyine ulaşmıştır, başka uluslar ve devletler nasıl yönetiliyorlar; Batı'da ne gibi devrim ve gelişmeler oldu; Osmanlı Devletinin zayıflığının nedeni nedir; dünya ekonomisi ne biçim almıştır... O çağın Türkçe yazılmış tüm yapıtları saklıdır; bunları araştırıp okuyunuz. Bu sorunlardan söz edenine, dahası o devrimlerin varlığından haberli olanına bile rastlayamayacaksınız. Boğaziçi ya da Haliç kıyılarındaki yazlıklarında oturan yöneticilerden, bilim adamlarından, önde gelen kimselerden söz etmiyorum. Avrupa'ya gidenlerin elçilik yazanaklarını (sefaretname) gözden geçiriniz. Devlet Büyük Katerina, Büyük Napolyon gibi başlıca buyurganların (hükümdar) yanlarına elçiler göndermişti. Onların yazılarında bile yaşadıkları zamanı anladıklarını gösterecek bir tek sözcük bulunmaz.

Avrupa'nın ucundaki bir devletin bunca bilgisizlik ile yönetilemeyeceği doğaldır.

Buna karşılık Avrupa Osmanlı İmparatorluğunu gereğince biliyordu. Frengistan'da o dönemde yazılan kitaplar, tarihler, gezi-yazıları, elçilik yazanakları savımızın kanıtlarıdır. Batılılar benimsedikleri inceleme ve araştırma yöntemleriyle bizi elden geldiğince görüyorlar ve bize karşı siyasetlerini öylece düzenliyorlardı. Eğer Avrupa'nın bu incelemeleri olmasaydı, biz eski dönemlerdeki giysilerimiz üzerine bile bugün bilgi sahibi olmayacaktık. Yalnızca Osmanlı belgelerine dayanarak bir Osmanlı tarihi yazmak olanak dışıdır.

Ama İkinci Sultan Mahmut'tan başlayarak gözler biraz açılıyor. Abdülmecit zamanındaki Tanzimat ne denli zayıflıkla suçlanırsa suçlansın, yine bir başlangıçtır. Ondan bu yana atılan adımlar hiç geri alınmamıştır. Gerçi geçici ve dizgeli geri dönüşler oldu, ama hiçbir vakit gelişmesinin akışı durmadı.

Eskiden 'gâvurca' öğrenmek diye bir âdet yoktu. Öğrenenler varsa da kural dışı idi ve bilgilerinden başkalarının yararlandığı yoktu. Bundan başka, yabancı damgasını taşıyan (kuşkusuz parayla alınıp satılan şeyler dışında) şeyler kötülenirdi, tiksindirici bulunurdu. Oysa bugün ulus her yeniliği kolaylıkla, daha istekle kabul ediyor. Yeniliklere karşı olanların çığlıkları ise genel alkış içinde duyulmuyor bile. Ama eskiden temelleri bilgisizlik ve kabalık, boşa övünme ve yobazlık olan egemen ve baskıcı bir katman vardı ki, o, en gerekli şeylere bile "sapkınlıktır! der ve ayaklanırdı.

Bugün bile bunların tek tük kalıntılarına rastlanıyor. O zamanki toplumumuz ise hep bu türlerden kuruluyordu. Yenilikçiler pek azdı.

Ama askerlikte yenileşme zorunluluğu, daha sonra yeni tıp bilimini almanın kaçınılmazlığı, Harbiye, Bahriye,

Tıbbiye ve özellikle Galatasaray okullarının açılışı ile yenileşmeye bir kapı açılmış oldu. Hele Abdülaziz döneminde Fransızca bilenler, artık ülke içinde benzeri görülmemiş tuhaflik sayılmaktan çıkıyor. O dönemde Türkçe olarak Batı kültürünün öğrenilmesi, olanaksız sayılacak ölçüde güçtü. Fransızca'yı anlayabilenler, ileri ve gelişkin bir dünyanın varlığını, Kristof Kolomb'un Amerika'yı buluşu gibi görüverdiler. Bunların yönetim işlerine karışmaları, kamusal işleri kavramları, düşünüş biçiminde bir değişmeye yol açıyor. Bilgisizliklerinin koyuluğu ne olursa olsun, padişahlar yeni akıma engel olamazlardı.

Yetenekli bir tarihçi çıksa da bizde bu düşünce değişimlerinin tarihini yazsa, ortaya çok yararlı bir yapıt çıkar. Bu tarih, yenileşme ile yobazlığın savaşımının öyküsüdür. Eğer o sıralarda Osmanlı tahtından bir rastlantı olarak büyük buyurganlar bulunsaydı -alçakgönüllü olalım, öğrenim görmüş, Frenkçe anlar sultanlar bulunsaydı-, imparatorluğun evrimi daha sağlıklı, daha hızlı bir akış izlerdi. Ama ne yazık ki padişahların hiçbiri bu inceliği anlayacak yetenekte kimseler değildi. Bu sultanlar gerçi yeniliği kavrayacak yetenekte vezirlere, görevlilere sahip oldular. Ama buna karşılık o zaman devleti yönetenler arasında tembel, işeyaramaz, aymaz ve bilmez yöneticilerin sayısı görece çoktu. Reşit Paşa gibi devlet adamları padişah ile gerçekten pençeleştiler. Ama Mahmut Nedim Paşa benzeri üst basamak yöneticileri, uyruğu oldukları sultanlarının baskıcılık ve aşağılıklarına araç olduklarından, ancak onların yıldızı parladı.

Yenilikçilerin bütün talihsizliklerine karşın, yenileşme düşüncesinin gizliden gizliye yengin çıktığı yadsınamaz. İlerleyen yenilikçiler değildi, yenileşme idi.

Kabasakal Mehmet ve Fehim Paşaların sınırbeyliği (merzbanlık) ettikleri günlerde bile tembellik ve durgunluk bir cüzzam gibi devlet yapısına bulaşmış iken, yine düzenlenen yasalarda geriye doğru bir eğilim görmüyoruz. Sayıları pek az olmakla ve nitelikleri de pek parlak olmamakla birlikte, tüm okullar bir yenilik belirtisiydi, bir yıkılış ürünü değil. Dil bilmek gitgide olağan şeyler arasına girdi. Zayıf ve eksik olmakla birlikte yeni bilimler (örneğin karalanan Hikmet-i Tabiiye "Fizik"leşmekle birlikte) okullarda okutulmaya başlanıyor. Galatasaray'ından, yabancı okullarından her yıl Avrupa uygarlığının anlamını bilir, anlar, yeri geldiğinde yeni kafayla düşünebilir kimseler çıktı. Edebiyatta, dil ve biçimde hemen bir değişiklik göze çarpıyor.

Eskiden genel yaşamda kadının hiçbir yeri yoktu. Kadın, Batı uygarlığında ulusal yaşama karıştırılmaya başlandığı halde, Abdülhamit döneminde erkeklerle bir arada bulunmaktan yasaklanmakla birlikte, eğitim, dahası Avrupa eğitimi kadınlarımıza yaygınlaştırıldı. "Kadınlarımız Batı dillerini öğrenmekle ne olacaklar?" gibi bir soru, Pierre Loti⁸³ örneğinde en büyük kalem adamlarını bile düşündürüyor. Ama bunun ürününü işte bugün elde ettik. Yani Sultan Hamid'in karanlık döneminde bile atılan yenilik tohumu boşa gitmedi. Her yenilik devrimini bu kadın konusuyla karşılaştırınız. Eski padişahlar yalnız sınırların korunması için askerliği yeni yöntemlere göre düzenlemek zorunda kalmışlar. Ama bundan türlü türlü, değişik ve pek kapsamlı sonuçlar elde edildi. İlk amaç hiç de Avrupalılaşmak değildi; ama Batı ile kültür alışverişi başlar başlamaz, en çok tutucu olanlar bile bunun sonuçlarından kurtulamadılar.

83 Son yüzyılda Fransa'nın en ünlü bir-iki yazarından biri, canını verecek ölçüde türk-sever (1850-1925).

Avrupa eğitimine yabancı bir baba tasarlayınız. Bu kişi Türkçe eğitimde ne denli ileri bulunursa bulunsun, gerçek kültürü bilemez. Bu durumda Batı'nın düşüncesine de, yaşayışına da karşı çıkar. Ama o babanın bir çocuğu yetişiyor. Bu genç elbette yer edinmek istiyor. O babanın karşısına Sultani (lise), Harbiye, Tıbbiye, Mühendishane gibi kültür kurumları çıkıyor. Bunları bitirenler ise çabuk ilerlemişler. Bu konuda seçme hakkı kendiliğinden sınırlandırılan o kişi artık oğlunu, babasının kendisini büyüttüğü gibi yetiştiremez. Diyelim ki çocuk iki okulda, önce Galatasaray'da, sonra Pangaltı'da öğrenimini gördü. Bu genç alafranga bir kitabı açınca, örneğin devlet örgütünün Avrupa'da ne biçim aldığını anlayabilir. Bu kişinin o dakikada düşüncesinde bir karşılaştırma ve uşlamamada bulunmaması olanaksızdır. Bir kez Saray ve Babı-ı Ali'den kurulu olan Osmanlı devletine bakar, bir de İngiltere'nin, Prusya'nın, Fransa'nın kurumlarını gözden geçirir... Eğer çok ilgili ise Batı düşünürlerinin yayınlarını da karıştırır, örneğin Rousseau'dan Montesquieu'den yararlanır, Fransız Devrimini derinlemesine incelemeye koyulur, gazete ve dergi okur, gidip Batı ülkelerini gözleriyle de görür. İşte bu uyanış yeterli, bulaşıcı ve verimlidir.

Bu devinimleri çirkin görenler ise yenilik tarihinin kapsadığı yıllarda, kendi alanlarında bir adım olsun ilerleyemediler. Bunlar yenileşmeyi küfür sayadursunlar, karşılarına kabul ettirebilecekleri herhangi bir tür eğitim ortaya koyabildiler mi? Ve bu sırada "ulema" (Osmanlı bilginleri) dünyasında zerrece bir ilerleme oldu mu? Son yüzyılda İslâmca ünlü hangi bilginimiz yetişti, hangi kitabımız ortaya çıktı? Son zaman "ulema"sının en büyük amacı eskileri okuyabilmekten ibaretti. Oysa Batı'da din adamları, tutuculuklarını dirençle sürdürmekle birlikte,

birçok konularda, örneğin eğitim ve öğretimde pek büyük çabalarda bulunmuşlardır. Martin Luther Katolik Kilise'sine en ağır vuruşu indirir indirmez Loyola'nın⁸⁴ kurduğu Cizvit ortaklığı⁸⁵ öğretim görevini çabucak üzerine almış, git gide yeni bilimleri de gürültüsüz, patırtısız benimseyerek aydın insanların yetişmesine yol açmıştı. Oysa bizim beyler hiçbir çaba ve uğraşta bulunmamak üzere, yalnız yerlerinin ve baskılarının süregitmesini ve kendilerine saygı gösterilmesini istiyorlardı, ki buna da maddi bakımdan olanak yoktu.

Halk bunlara uyuyor muydu? Yakın zamanlara değin öyle gibi görünüyör. Ama gelecek gösterdi ki uyuyan halk değildir, halkın ilgisizliği, bilgisizliği, ondan başka bir şey bilmemesidir. Saltanattan güç alan "ulema", ulusta din duygusundan çok boyuneğine yeteneği uyandırmışlardı. Birçok düşünürler (mutasavvıf) Türk olmakla birlikte, Türk ulusu, yapısı bakımından sofı (mutasavvıf) değildir; Ruslara benzemez. Kaldı ki İslâm bile tasavvufu pek öyle uzlaşamaz; Hristiyanlığa benzemez. Bundan dolayıdır ki din bilginliği (ilmiye) mesleğinin batması üzerine hiç kimsenin göz yaşı döktüğüne tanık olmadık. Din adamlığı Hristiyanlıktaki gibi örgüte sahip olmadığından dolayı, dinsel giyimin kaldırılması ya da imam-hatiplere özgü kılınması üzerine eski sarıklılardan birçoklarını durumlarından yakınır görmüyoruz. Sarığın kalkması ya da ortalıktan çekilmesi hiçbir olaya yol açmadı. Dahası, eski din bilginlerinden birtakımı yenilikten yana gösteride bile bulundular. Eğer böyle olmasaydı sarık, hiç olmazsa hafifçe bir titreşim, bir canlılık gösterirdi.

84 Saint Inas de Loyola, Cizvit tarikatının öncüsü ve kurucusu (1491-1556).

85 Ya da İsa Kumpanyası, ayrıcalıkları dine getirmek için Loyola tarafından kurulmuş ünlü tarikat.

Ek: Fransız kiralı Dördüncü Henrie⁸⁶ protestanlara haklar tanıdığı halde, torunu On dördüncü Louis, hiçbir yetkiye dayanmadan, bu hakları içeren Nantes Buyruğunu geri almıştı. Bunun üzerine Fransız protestanları akın akın göçtüler. Eğer din bilginleri bizde örgüte, bu bir yana, bir sağlamlığa sahip olsalardı, hiç olmazsa onlardan bir bölümünün böyle yerini yurdunu bırakıp gitmesi gerekirdi. Nitekim Mucur'daki birkaç Bektâşi Babası tekkelerinin kapatılması üzerine Arnavutluk'a göçtüler...

...Yenilik alıp yürüdüğü halde, Osmanlı devletinin son döneminde tanıtıcı özelliği yine de tutuculuktu: Kadınlar özgür değildir; Rumlardan alınma festen başka başlık giyilmez; tekkeler ve Evkaf (vakıflar) yerlerinde duruyorlar; insanlar arasında din ayrılığı gözetilir; din konusunda özgür düşünmek yasaktır; kişisel yaşama ilişkin kurallarda dört mezhepten birinin dedikleri veridir ve hükümet bu konuda başka türlü bir yasa yapamaz... Mehmet Reşat döneminde bile bir Müslüman kadını eşile birlikte İstanbul sokaklarında arabaya binemezdi; Büyükağa çamlıklarında bile olsun, on beş yaşında bir Türk çocuğu başına güneşlikli bir külah (yazar 'şapka' demek istiyor, Ö.O.) geçiremezdi; bir tekkenin içinde bozgunculuk ve karıştırmacılık ne ölçüde kaynarsa kaynasın, o kuruluş kapatılamazdı; çökmüş olan Evkaf'a bile dokunulamazdı; din ayrılıkları her yerde belirgindi; tanrı-tanıma bir filozofun yapıtından alıntı yapılamazdı; çok karlılığı yasaklayan bir yasa yapılamazdı...

Bugünkü görüşlerimizle anlıyoruz ki, 1908'de usumuza ve düşümüze gelmeyen bu yeniliklere pek o kadar engeller yokmuş ve bu tutuculuk ulusumuzun

86 Protestan iken katolik olan Fransız kiralıdır ki, Nantes Buyruğuyla eski dindâşlarına haklar ve özgürlükler tanımıştır (1553-1610).

kanına işlememiş. Yenilik gizliden gizliye doğamıza giriyormuş da bizim bundan haberimiz olmuyormuş... Başka türlü olsaydı Türk Devrimi pek çok engellerle karşılaşırđı. Karşımıza çıkan engeller ise düşünölenlerin yüzde beşi bile değildir.

Zavallı Koca Reşit Paşa'nın her tasarımına o zamanın yobazlığı bir duvar gibi geriliyormuş. Şimdi ise yobazlık silahlarını tümünden bırakmıştır. Niçin? O günden beri yenilik düşüncesi alttan alta güç bulduğundan...

Bugün halkımız yenilikleri seve seve karşılıyor. Yoksa bunu sağlayan hükümet gücü müdür? Kesinlikle hayır. Abdölmecit döneminde hükümet tümöyle yenilikçilerden kurulu olsaydı, yine buna gücü yetmezdi. Demek ki zaman ve düşünce o günden beri oldukça yol almıştır. Buna, ilke sahibi bir hükümetin gücü de eklenince, bu devrim ortaya çıktı. Yeniliğin karşıtları azdır. Bunların etken olanları ise o azlık içinde de bir azınlıktır ki bastırıldılar. Bir bölümü de görenek dolayısıyla karşıttır; bunlarda sağlam huydan hiç iz yoktur. Çoğunluğa gelince; kısıtlamasız, koşulsuz, yeni yaşam biçimine uymuştur.

Düşüncelerdeki bu değişimin pek çabuk ortaya çıktığı yadsınamaz. Kendimi karşılaştırmaya birimi olarak alıyorum. Abdöülhamit döneminde yüksek öğrenimimi bitirmiş bir kimseydim. O zaman Avrupa'yı görmüş ve düşünce yapısını da anlamıştım. Ama o günlerde hiçbir vakit ne anıma, ne de düşüme gelmezdi ki, yirmi yıl gibi az bir aradan sonra kadınlarımız özgürlük haklarına kavuşacaklar, saltanat ve halifelik yerini ulusal egemenliğe bırakacak, çok karılılık yasak olacak, vb....

Bu hızın nedeni, önce ulusun tetikte ve uyanık bulunuşu; ikincisi, tutuculuğun örgütünün bulunmaması; üçüncüsü de olayların zorlamasıdır.

Demıştim ki yenilik adımları geri alınmaz; gericiliğe katlanamaz. Tanrı göstermesin, gericilik olsa bile geçicidir. Evet! Ama yeniliğin gerçek bir yenilik olması koşuluyla. Örneğin Büyük Fransız Devrimi her bakımdan yeniliklerin kaynağıdır. Bunlardan yalnız ciddileri kalıcı olmuş ve başka yerlere de geçmiştir. Örneğin İnsan Hakları Bildirgesini içeren maddeler ki, bizim anayasamızdaki kamu hakları bölümünü oluşturur, hiçbir devlet, hiçbir ulus tarafından reddedilmiş midir? Buna karşılık o devrim, örneğin, bir atılımla Tanrı'yı kaldırmış ve yerine Robespierre'in⁸⁷ kişiliğinde temsil edilen zekâ tanrıçasını koymuştu. Bu yeni yaratıcı diri ve ölümsüz müdür? Aynı devrim ayları, haftaları, günleri de değiştirdi. Bu doğallık dışı yenilik de kalıcı olamadı.

Devrimimizin attığı adımlarda ise doğru olmayanı yoktur. Buna karşılık Bolşevik Devrimi birçok yenilik yanlışları gösterir. Bunları ortaya koyan aynı Bolşevikler, gerçeği anlayınca yaptıklarını bozdular.

Belki kimileri devrimimizin kabul ettiği yeniliklerden bir takımını yersiz ve zamansız görürler. Ama bir kez yenilikler kabul edildikten sonra, pek kolay ve pek çabuk bir alışkanlık oluştu. Artık bunlardan vazgeçmek ve eskiyi geri getirmek kimsenin düşüne gelmez. Hele aradan biraz süre geçerse, böyle bir gericiliğin tasarısı bile herkesi güldürür. Örneğin tarikatlar resmen ortadan kaldırılmadan önce bile birçok yerlerde kendiliklerinden sönmüşlerdi. Devrim bunları yalnızca özel bir törenle gömmüş oldu. Bu yolla geçinen birkaç kişi kuşkusuz ki bundan memnun değildirler. Ama tarikatların dayandığı kurumlar ortadan kalktıktan, o dervişler geçimlerini ya başka bir yoldan

87 Avukat ve Fransız Konvansiyon Hükümeti üyelerinden olup, baskı ve şiddetle işleri yürütmüştür (1758-1798).

sağladıktan ya da o sınırlı ömürlerini tamamladıktan sonra, "turuk-ı aliye"nin ("yüce tarikatlar") olmaz ya diyelim ki yeniden kurulması istense bile buna olanak bulunur mu?

Bundan sonra Damat Ferit ya da kayınbiraderi Abdülhamit'i hortlatsanız, acaba kadınları eskisi gibi hareme kapatabilir misiniz? Bu yenilikler özünde usa-uygun, mantıklı, dahası bilimseldi ve özellikle bir gereksinimi karşılıyordu. İşte yenilik devrimi, gücünü ve dayanıklılığını bundan alıyor... Şu değişiklikler dizisi içinde gerçeğe ve mantığa uygun olmayan, bir zorunluluğu karşılamayan hiçbir yenilik göremiyorum.

Denecek ki her ülkede ancaak uzun yıllar içinde, birkaç yüzyılda birer birer kabul edilen yeniliklerin hep birden, bir günde ya da kısa bir zamanda alınması, onların sindirilebilirliğini azaltmaz mı? Biz bu düşüncede değiliz. Bir bilim ve tekniğin, bir yöntemin alınması kararlaştırılınca, o tümüyle aktarılır. Varsayalım ki bizde yeni tıp tekniği alındığı gün sivri akıllının biri şöyle bir eleştiride bulunsun: Bizim eski bir tıp bilimimiz yok mu? Bunun kaldırılmasında hiçbir yarar düşünülemez. Avrupa tıbbında sağaltıcı ilaçlar varsa yalnız onları alalım. Tıbbiyenin kuruluşunda hiç kimse böyle bir düşüncede bulunmamıştı sanırım. Çünkü tıp bilimi bir bütündür. Anatomi ve fizyoloji⁸⁸ üzerine dayalıdır. Avrupa codex 'ini (eskinin ilaçlar yasası) alalım, ama tıbbın üzerine kurulmuş olduğu bu iki bilimi frenk yeniliğidir diye bir yana atalım... Bu olanazdı!

Bunun gibi devlet örgütünün bir bölümünü Avrupa'dan almak, bizim eskimiş yöntemlerimizden de birtakımını olduğu gibi bırakmak pek tuhaf olur. Devlet

⁸⁸ Anatomi (=tesrih), örgensel varlıkları parçalarına ayırmak yoluyla vücudun örgütlenişini inceleyen bilim. Fizyoloji (ki buna yanlış olarak "ganzıyat" denilmiştir), yaşamdan ve yaşamın beliren örgensel işlevlerinden söz eden bilim.

örgütünü Batı'dan aldınız mı, artık ulus örgütünü de ona uydurmak zorundayız.

Çünkü bir devlet bir ulusa dayanır. "Devlet ulusun hukuksal anlatımıdır" demiştik. Ulusun örgütlenişi eskimiş, ama devletin örgütü taze... Bu bir çelişkidir. Mademki devlet örgütünü yenileştirmeye gerek gördük, artık mantık gereği, ulus örgütlenişini de yenileştirmek zorundayız. Yoksa o devlet o ulusa uygun düşmez.

Oysa vaktiyle böyle davranılmadığından, birçok sakatlıklar olmuştur. Yalnız bir örneği analım: Durgunlaşıp kalmış fıkıhın çağın gereksinimlerine yetmediğini devlet yöneticileri görüyordu. Özellikle ceza hukuku (Şeriatın cezalar -ukubat- bölümü) uygulanabilirlik özelliğini çoktan yitirmişti. Yabancılarla ticaretimiz oluyor. Avrupa'da insan ilişkilerine medeni hukuk hükümleri bile yetmediğinden, bu hukuk içinde ayrıcalı (istisna) hükümler bile düzenlendi ki, buna "ticaret hukuku" denilmiştir. Biz Avrupa ticaret hukukunu da almıştık.

Bu durum karşısında hükûmet, şeyhülislamın da inzalarını taşımak üzere bir ceza yasası ve bunun gibi Fransız ve Hollanda yasalarından alınma kara ve deniz ticaret yasaları ve ilginçtir (!) bir faiz tüzüğü yapmak zorunluluğunda kalmıştır. Çünkü başka türlü yapsa, yaşamaya olanak kalmazdı.

Ama aynı zamanda devlette görüşsüzlük (dizgesel bir yaklaşımdan yoksunluk) egemen olduğundan, bir yandan Batı hukuku alınıyorken, öte yandan fetvalar yasalaştırılıyor ve ortaya bir (Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye) geliyor-du⁸⁹. Bu neye benzer? Tıp bilimini Türkiye'ye getirirken Anatomi ve Fizyolojiyi Avrupa'dan almamaya, yalnız sağaltma yollarını almaya benzer...

89 Bununla birlikte Mecelle'nin sınıflandırma yöntemini, üslubunu çok beğendimizi gizleyemeyiz.

KİMİ SORU NOKTALARI - YENİLİKLER, ESKİLİKLER

Türk Devriminde yeni yeni ve tümü yalnız bizim tarihimize değil, genel tarihe de ilişkin olan birçok konu çıkmaktadır:

1- Hristiyan olmayan bir ulus, ilk kez olmak üzere, Avrupa uygarlığını kabul ediyor; yani bu düşünüş ve yaşayış biçimleri Hristiyan ulusların tekeli altında kalmıyor. (Japonya'nın Batıllığı olduğu gibi kabul etmediğini söylemiştik.)

2- Tarihte ilk kez olmak üzere İslâm topluluğunda olan bir ulus, inançlarda İslâm ilkelerini tümüyle korurken, dünya kurallarında hareket özgürlüğünü elde etti.

3- Tarihte ilk kez olmak üzere kökeni orta ve uzak-batı Asya olan bir ulus, o kıtanın toplumsal ve tarihsel yazgısından ayrılıyor.

Bu soruları ortaya koyduktan sonra, biraz geçmiş İslâm tarihine ve biraz da bununla bağlantılı olarak Hristiyanlığın geçirdiği aşamalara göz atalım: Müslümanlık açık Kur'an'da ve soylu hadîslerde saptanmış olan bir dindir. Hem inanca hem de davranışlara ilişkin kuralları içerir. Daha sonra dört mezhebi düzenleyen imamlarla ardıçlarının düşünceleri (icthad) gelir ki, bunlar da dinle birleşmişlerdir. (Sözünü ettiğimiz sünnî İslâm'dır, Şîî İslâm konumuzun dışındadır.)

Müslümanlık dört imamdan biraz sonra taşlaştı, değişmedi, ilerlemedi, olduğu yerde kaldı. Daha sonraki bilginler ise ancak daha öncekilerin düşüncelerinden karşılaştırma yoluyla sonuç çıkarabilmişlerdir. Demek ki İslâm, bin yılı aşkın bir süreden beri durgunluk içindedir.

Hristiyanlığa gelince, bu din, Hazreti İsa'nın yaşayışını içeren dört resmi İncilden (Meta, Markos, Luka, Yohanna) ibaret değildir. İlk dönemlerde Konsil'ler⁹⁰ inançları ve kimi kuralları saptamışlardı. Ondan sonra da Hristiyanlık değişmeden kalmamış ve her yüzyılda içinden kimi şeyler çıkarıp atıldığı gibi, kimi maddeler de eklenmiştir. Bundan dolayı Hristiyanlık aslından pek uzaklaşmış oldu. Dahası, bugünkü amentü'leri (credo) bile İncillerden değil, konsillerin kararlarından alınmalıdır. Bin kez yinelandığı üzere, bugün Hazreti İsa yeryüzüne inse, Hristiyanlık dünyasına yabancı kalır.

İslâm, yeryüzünde bu yolu izlemiyor. Bilginler bu güne değin davranış kurallarını din bütünü içinde gördüler. Hristiyan kilisesi ise kendisini uzun süre savunduktan sonra, inanca ilişkin olmayan kuralların yetkisi dışında olduğuna -kuşkusuz istemeye istemeye- karar verdi.

Aktarmaya dayalı kurallar denetim altına alınamaz; usa uygunluk alanına da giremez. İnsanda şu bilinmezler karşısında kuşku ve sanıların yatıştırılması kesin bir gereksinimdir. İşte bunun içindir ki vicdana ilişkin alanda ilerleme ve gelişmeye gerek bile yoktur. İki bin yıl önceki bir atamızın vicdan gereksinimi ne ise bizimkiler de odur.

Oysa kurallar ve davranışlar vicdan alanına benzemez. Gereksinimler günden güne artar ve değişir.

90 İnanç ve kilise düzenine ilişkin hükümleri saptayan başpiskoposlar ve din bilgisi uzmanlarının toplantısı.

Herhangi bir çağın kuralları başkalarına uygulanmak istenirse, bugün ve gelecek geçmişin boyunduruğu altında kalır, hiçbir devinim olmaz. İki ulusta biri kuralların değişmesi, öteki de değişmemesi ilkesini benimsese, bunlardan birincisi hiç kuşkusuz ötekini ezer. Başka bir olasılık yoktur.

Kuralların değişmeye bağlı olmaması düşüncesi, kesinlikle İslâmlık dışıdır. Bin yıldan beri gelip geçen bilginler ne görüşlerde bulunurlarsa bulunsunlar, biz bunun tersini bir sözle kanıtlayacağız: Eğer öyle olsaydı, Hazret-i Peygamberin zamanına bunca yakın bir dönemde dört mezhebin kurucuları, yürürlükteki kurallara dokunabilirler miydi?

Sonradan gelen bilginler İslâmın esnekliğine zarar verdiler. Dinimiz kuşkusuz Cumhuriyetçi (saltanat karşıtı, kalıt yoluyla mevki edlinme karşıtı) bir devlet biçimi kabul ediyor. Bilginler ise baskıcı buyurganların buyruğu altında, bu Cumhuriyetçi biçimi daha başlangıçta köreltmişler, gelişmeye engel olmuşlardır. Çin'de de, Hindistan'da aynı duruma tanık oluyoruz.

Oysa bilginlere düşen görev şuydu: İslâmî bir topluluk bir inanç ve güven kaynağı bilerek, yine bu açık dinin kardeşçe ilkelerine uygun olarak, davranış kurallarında görüş alış-verişine önem vermek...

Müslümanlıkta din adamlığı olmadığı halde, İslâmın bağrında bir bilginler katmanı yetişmiş ve bu katman her türlü gelişmelere engel olmuştur.

Ulu Kur'an'ın bir kitap biçiminde düzenlenmesi bile düşünceme göre, doğru olmadı. Kur'an'ın önsöz, başlangıç, sonuç bölümleri olan bir cilt durumuna gelmesinin, yüce peygamberin bir buyruğunun gereği olduğunu bilmiyoruz. Hazret-i Osman'ın bu girişimi, son derece övgüye değer bir şey sayılmamalıdır. Ne demek istediğimizi açıklamak zorundayız:

İnmiş açık-sözler (nass-ı tenzil; Kur'an, Ö.O.), peygamberimiz aracılığıyla bildirilmiş bir takım kurallar ve buyruklar, bir takım öyküler ve sakınmaya-çağrılardır. Amaç, zaman zaman ve bağlantı doğdukça inen bu ayetlerin sıralı bir biçim alması değildi. Eğer yüce amaç bu olsaydı, daha peygamber yaşıyorken Kur'an bu biçime girerdi. Bu konuda sonraki kuşaklara bir işaret bile buyrulmamıştır.

Kur'an'daki sözler, ancak çözülmesi istenen bir konu çıkınca inerdi. Demek ki her kuralın zaman ve yerle bir ilişkisi olduğu apaçıktır. Bu kurallar anlatım bakımından birbirinin karşılığı ve devamı sayılmaz. Oysa Kur'an'ı derleyenler ona yöntemsiz bir sıra vermişler ve tek tek inişlerdeki önemi ve arılığı bozmuşlardır. Kimi sözler düzeltici, kimileri düzeltilmiş sayılarak, nicelik bakımından da Kur'an kimi kez arttı, kimi kez eksildi.

Göklerden inelim de yeryüzünde uygulama ve uslamlamaya girişelim; sözleri kalıcı olacak ölçüde önemli bir usta tasarlayınız ki (Sokrat gibi), yaşamı boyunca bir yapıt yazmış olmasın. Ondan sonrakiler bu kişiden aktarılan sözleri alıp her birini ayrı ayrı (birer özdeyiş ya da atasözü gibi) kaydedeceklerine, ona birbirini izleyen bir biçim veriyorlar. İşte Hazret-i Osman dönemindeki Kur'an'ı derleme işlemi buna benzer.

Değerli peygamber -sözlerine gelince bunların (sayısı on ya da yirmiyi geçmeyenler dışında) doğruluğunu kimse öne süremez. Eski kurallarla çelişen, düzmece peygamber- sözlerine bile rastlanmaktadır. Bu konuda sözü uzatmayalım.

Özellikle bizden önce yaşayanların sözlerine biz, bugünün mantık ve anlayışı ile bugünün gereksinimleri açısından hiçbir önem veremeyiz. Her kural, ancak

zamanına göre, göreceli ve geçici bir değer taşır. Ondan sonra o kuralın bir önemi kalmaz.

İslâm, onu içten içe yıkan bir din bilginleri katmanına sahip olmuştur. Bu bilginler, halk gözünde çekici olması için dini güzel bir biçimde olsun sunmadılar. Oysa sayısız çelişkileri ve açık mantıksızlıkları olan Hristiyanlık, bir zamanlar, aşama sıralı ve çok kötü bir din-adamları katmanının elinde kaldığı halde, bu katman törenleri ve tapınmayı güzel (estetik) bir biçimde koydu. Temeli çürük bir Hristiyanlık, temeli sağlam bir Müslümanlıktan daha çekici gösterildi.

Martin Luther'le başlayan Dinde Düzeltelim (Reform), Hristiyanlık tarihinde önemli bir başlangıçtır. Alman filozofu Nietzsche -ki, Hristiyanlığın düşmanıdır-yaklaşık olarak şöyle diyor: "Luther kadar Hristiyanlığa hizmet eden olmamıştır: Bu kişi çalışmaya başladığı gün Hristiyanlık bin türlü gerilikler ve kötülükler içinde can çekişmekteydi. Eğer bu yenilikçi gelmeseydi, Hristiyanlık kendiliğinden çökecek, yıkılan dinler gibi tarihe gömülecekti".

Yineleyelim ki Dinde Düzeltelim, Hristiyanlığın bir bölümünü Roma'dan ayırmakla birlikte, o kilisenin düzelmesine de dolayısıyla yol açmıştır.

İslâm'da ise bunca yüzyıllardanberi hiçbir arınmaya tanık olmuyoruz. Ne dinin sağlam ilkeleri korunabilmiş, ne de bilgisiz "bilgin"lere karşı bir başkaldırı olmuştur. Bu bakımdan Hristiyanlık dünyası kazançlıdır. İslâm, kendi çerçevesi içinde bile gelişemedi.

Eğer Müslümanlar kendi başlarına ilerleyebilseylerdi, onların da durgun kalmayan, devingen bir uygarlıkları olurdu, görüşündeyiz. Evet, Müslümanların devingen bir uygarlıkları yoktur. Öyleyse Türkler gibi gözleri açılmış,

son zamanda beyniyle gerçeği görmüş bir ulusa layık olan şey duraklama durumunda kalmak mıdır?

Din niçin düzenlenmiştir? İnsanların mutluluğu için. Ya eğer din bunu sağlamaz ve buna engel olursa? Demek ki çağdaşlarımız dini, dinden en yüksek olan amacı anlamışlardır. Kusur dinde değil, onu baskıcı yöntemlerini sürdürmede araç olarak kullanan baskıcı buyurganlarda ve onlara uşaklık eden bilginlerdedir.

Türkler sezgiyle (yani kavrayış gücüyle) bu gerçeği anladılar. Devrimimizde etkin olan düşüncelerden biri de budur.

İşte bu nedenlere dayalı olarak Batı uygarlığını alıyoruz. Bu, bir bakış açısından, Avrupa'nın zaferidir. Ama bir başka bakış açısından, Avrupalı olmayan ya da öyle sayılmayan bir ulusun Avrupa üzerine zaferi sayılmalıdır. Artık bu uygarlık yayılıyor; insanlığın bir bölümünün tekeli altında kalmaktan kurtuluyor.

Bu tekelin son bulması belli bir tarihte olmamıştır. Avrupalılar 1856 Paris Kongresi'nde Osmanlı Devletinin Avrupa Devletler Topluluğuna katılmasını antlaşmayla kabul etmişlerdi. Sözde Avrupa devletler hukukundan yararlanacaktık. Buna karşın yabancı ayrıcalıkları -kapitülasyonlar- kaldırılmadı. Eğer Osmanlı Saltanatı durumu Türkiye Cumhuriyeti kadar kavramış olsaydı, Paris Antlaşmasının bu hükmü içeren yedinci maddesini işletirdi. Bunun koşulu da Avrupalılaşmak ve düzeltimlere ciddi olarak girişmekti. Yazıklar olsun! Saray ve Bab-ı Ali bunu da yapamıyor.

Türk Devriminin getirdiği ölçülerden biri de devletler hukuku bakımından Cumhuriyetimizin devletler topluluğu içindeki Hristiyan devletlerden farkı kalmaması-

dır. Artık iki devletler hukuku yoktur. (Japonya bu mutlu duruma büyüklüğü sayesinde ulaşmıştı.)

Doğaldır ki bir ulus Avrupalı olmayı istemek ve günün birinde buna karar vermekle hemen o niteliği elde edemez. Düşünüş ve yaşayış da ona göre değişmelidir. Bugün örneğin bizimle İskandinavlar arasında fark kalmadığını öne süremeyiz. Onlar hiç olmazsa beş yüz yıldan beri oluşan Batı uygarlığına katılıyorlar. Ama konu bu değildir; devrimimizden sonra Batı uygarlığının kabul edilip uygulanmasını önleyen engellerin sökülüp atılmasıdır. Devrim, doğma çağına gelen civcivin içinde bulunduğu yumurtanın kabuğunu gagasıyla kırmasına benzetilebilir. O kabuk kırıldıktan sonra bir daha geri getirilemez. Bundan ötesi civcivin açık alanda büyümesi, onun da yavaş yavaş tavuk olmasıdır. Ama civciv, yumurtanın içinden çıkabilmekle, artık tavuk kümesine girmiştir. Avrupalılığa kaydedilmek için ne kadar engel varsa tümünün tarafımızdan yıkılması, bizim de o topluluğa katılmamız demektir. Bundan sonra o düşünüş ve yaşayış biçimlerinin bizde de gereği gibi yayılması için bir tek etkene gereksinimimiz var ki, o da zamandır.

Oysa bundan önce özgürlüğümüzü kaldıran ya da kısıtlayan engel vardı.

Bu anlayışa göre devrimin, hemen, Batı görünüşünü kabul etmede gösterdiği çabukluğun anlamlı olduğu ortaya çıkar.

Engeller kalktığından, Avrupa anlayışlarının hızla bize yayılacağını çok güçlü bir olasılık olarak düşünebiliriz. Örneğin vaktiyle bütün yeni okulların varlığına karşın, eski medrese ve tekkelerin ve daha bu gibi kurumların süregitmesi, yeniliğe karşı bir engel niteli-

ğindeydi. Sarıklıların ve dervişlerin varlığı ise birçok kararsızları düşündürebilirdi. Bunların ortadan kalkmasından sonra, tutuculuğun yalnız güç bulabileceği değil, yeniden ortaya çıkabileceği bile akla gelmez. O kuşak artık çöküyor. Yeni kuşak tutuculuğa tümünden ilgisiz olarak yetişecektir. Bir fıkra anlatayım: İstanbul'da dostlarımdan birinin dört yaşındaki torununun yanında "mum" sözcüğü geçti. Elektrikten başka bir aydınlatma araç ve gereci bilmeyen çocuk, şaşkınlıkla "Mum nedir?" diye sordu. Bunun gibi gelecek kuşak da şaşkınlıkla: "Şu nedir, bu nedir, ne idi, ne imiş?" diye, bizim düne değin hiç değişemez sandığımız şeylere karşı ağız açık kalacaktır.

Batı Madeni Kanunun uygulanmasından sonra Türk dünyasında bugüne oranla pek önemli farklar ortaya çıkacağı doğaldır. Aradan bir kuşak geçince, gelecek Türklerle onların bugünkü babaları arasında elle tutulur ölçüde bir karşıtlık göze çarparak. Örneğin bugün iki, üç, dört karılı bir kimse, hele kentler dışında, şaşkınlık yaratacak bir toplumsal durum sayılamaz. Beş çocuk dünyaya getirdikten ve torun sahibi de olduktan sonra, nedensiz olarak kocası tarafından boşanan bir kadın, dün mahkemeye sığınsa, alacağı hakkının bir kuruş mihr ve o tutarda nafakadan öteye geçmediği hem dince, hem de resmi olarak kendisine bildirilirdi. Oysa şimdiden sonra aile biçimi değişmiş, Türk ailesi Asyalılığından çıkmış bulunacaktır. Eğer öbür Asya toplumları da devrimimizin yolundan gitmezlerse, gelecek karında Asya Türkiye'den bir kat daha uzaklaşacak ve Avrupa bize bir kat daha yaklaşıyor. Bugün yenilikler karşısında bir yadırgama duyan kimi Türkler, yarın bu yadırgamayı Asya toplum yaşayışını incelerken duyacaklardır. Erdemleri ve eksikleriyle Avrupa ailesi Türk dünyasını etkiledikten

sonra, bir Türk'ün bir Mısırlı'dan, bir Suriyeli'den çok ayrılmamasına olanak yoktur. Oysa bugüne değin bizim ilerlemelerimiz ne olursa olsun, bir Türk, kişisel davranış kuralları ve aile gelenekleri bakımından bir İsviçreli'den çok bir Tunuslu'ya yakındı.

İslâm ve putperest dünyaları hâlâ geçmişte uyuyorlar. İslâm dünyasında yalnız bir bölüm, geçmişe güle güle demiştir. Eğer İslâmın toplu bölümü hâlâ geçmişe yapışık kalırsa, işte o zaman bizim ne denli ilerlediğimiz görülecek. Ama umarım ki devrimimiz, İslâm dünyasının öteki bölgelerine de etkide bulunur. Düşünüş biçiminin değişmesi için artık engel kalmamış gibidir. Aile devrimi, eğitimin yaygınlaştırılması yoluyla düşünce devrimi (hele bu iki yenilik ekonomik gelişmelerle güçlendirilirse), Türk ulusunu büsbütün başka bir kalıba sokacaktır. Bugünkü devrimler, ancak gelecekteki gelişmelerimiz için meydanı temizlemekten ibarettir. Bundan sonra düzeltilmiş bir arsa üzerine görkemli bir saray kurulacak. Mahmud-ı Adli (II. Mahmut) döneminden başlayarak meydanın ufak-tefek pürüzlerini düzeltmiştik; Cumhuriyetin ilanıyla birlikte bu alan her türlü yapı yapımına elverişli bir duruma geldi. "Yıkma" da önemli bir işlemdi. Köktenci bir biçimde davranıldı. Bundan sonra yapmak dönemi geliyor. Bu dakikada devrim artık bir amaç değil, ancak bundan sonraki gelişmeler için bir araçtır. Gerçeğin iyice bilinmesi gerekir. Saltanatı ve halifeliği niçin ortadan kaldırdık? Bu iki birleşik kurum, ulusun rahat nefes almasına, hareket etmesine ve özgürlüğüne engel oluyordu da ondan. Demek ki asıl yoksun olduğumuz şey özgürlükmüş. Bunu elde ettikten sonra çalışacağız.

Devrimin öncesi, hazırlıklar; devrimin kendisi, doğum; devrimin ertesi ise gelişme dönemleridir.

Konu buraya gelince kimi sorular usta uyanır:

- Alanı temizledik. Bundan sonra ne yapacağız, ne yapmalıyız?

- Bu durumda çıkarları çıkarlarımıza karşıt olanlar neye kalkışacaklardır?

- Devrimimiz ne gibi eleştirilere uğruyor?

- Devrim sağlamlaştıktan ve ulus esenlikli bir yola girdikten sonra, bunun Doğu'ya ve Batı'ya ne etkisi olacaktır ya da olabilir?

DİL KONUSU

Alanı temizledik, bundan sonra ne yapacağız; daha doğrusu ne yapmalıyız?

Eskiden her neye kalkışsak, karşımıza sayısız engeller çıkardı. Ulusal egemenliğimiz onaylanmadığından, örneğin en önemli ve zorunlu bir girişimimize padişah hiçbir neden olmaksızın engel olabilirdi. Din ayrıcalıklarından dolayı örneğin her kesimi kapsayan bir yasa yapamazdık; uygun gördüğümüz bir vergiyi kabul edemezdik; kapitülasyonlar gereğince her davranışımız yabancıların karşı koymasıyla karşılaşabilirdi. Ama devrik saltanat için var olan bu engeller, Cumhuriyet için yoktur.

Demek ki, kurumsal olarak, her şeyi yapabiliriz. Ama ne yapacağız? Bunun belirlenmesi için eksiklerimize bakmak gerekir. "Kişi noksanını bilmek gibi irfan olamaz!" (Kişinin eksiğini bilmesi kadar kültürlülük olamaz). Bu da sanıldığı ölçüde kolay değildir; bunun gibi eksiklerimizi açıktan açığa söylemek de her yerde ve her zaman uygun olmaz. Her hastaya hastalığı söylenemez. Yetki ve görev sahiplerinin ustaca davranmaları gerekir.

Her ulusta olduğu gibi bizim de huyumuzla ilgili eksiklerimiz olabilir. Ama bu konu tarih ve siyasetle ilgili bir kitaptan çok, bir ruhbilim incelemesine girer. Bu ince konuya girmeden önce maddi eksiklerimizi bulmak için bir ölçü arayalım: Bunu ancak ilerlemiş bir devlet ve bir ulusla kendimizi karşılaştırmak yoluyla bulabiliriz. Çok ilerlemiş, ilerlemelere öncü olmuş uluslara değin gitmeye

gerek yok. Örneğin Amerika ile aramızda bir karşılaştırma yapılacak olursa, çok üzülürüz. Biraz alçakgönüllü olalım da Romanya, Yugoslavya'dan öteye, dahası yorulmamak için Macaristan'a bile gitmeyelim.

Bu ülkelerde birçok görelî geriliklere karşın, oldukça ileri kültür ve ekonomi kurumları görülüyor ki, kuşbakışıyla tanığı olduğumuz bayındırlık bunun açık kanıtıdır. Bizde ise bu ölçüde gelişme henüz gerçekleşememiştir.

Kültürü ta başlangıcından incelemeliyiz: Komşularımızın dilleri, bugün, hemen hemen Avrupa kültürünü ve o kültürün değişimlerini ve zamanlarını anlatıma kavuşturacak bir olgunluk aşamasına geldi. Dile olağanüstü bir önem veriyoruz, çünkü dil uygarlığın anlatım aracıdır, doğrudan doğruya uygarlık ve yaşamdır. Düşünmek, dil sayesinde olanaklıdır. Türkçenin ise dilbilgisi ve yazım kuralları bile daha belirlenmiş değildir; büyük sözlüğü yoktur; özellikle öğretim ortamı şu sıralarda düzenlenemez.

Türlü diller arasındaki inceliklere, ayrıncılara, özelliklere gitmiyorum. Ama her ulusça kabul edilmiş deyimler vardır ki, bilim, örneğin tıp bunlara dayalıdır. Türkçe, bu gereksinimlerin belki beşte dördünden yoksundur.

Burada kendimce bir türlü çözemediğim çetin ve çapraşık bir konuya geliyorum; Latin, Cermen, Slav dilleri, uygarlığın genel gelişmeleriyle birlikte işlenmiş, onunla iç içe ilerlemiş ve her yeni düşünce, maddi olsun, manevi olsun her buluş ve yaratım onlarda bir yankı bulmuştur. Türkler Batı uygarlığına katılmadıklarından, dilimiz bu gelişimden yoksun ve bu nedenle sözcük ve terim bakımlarından öksüz kalmıştır.

Bir sıkıntı daha: Saydığımız dil kümeleri, sözcük üretmeye ve sözcüklerle değişiklik ve türetim yapmaya pek yatkın ve pek yeteneklidirler. Bu dillerde ön- ve ard-bağlaçlar (edat) olduğu gibi⁹¹, bunların yapıları da bileşik isim üretmeye elverişlidir. Bir kökün başına ya da sonuna bile bağlaç, bir harf, bir sözcük parçası eklenmesi ve onun kök ile kaynaşmasından birçok yeni sözcükler doğuyor ki, bunlarla her yeni düşünceyi ve her maddeyi anlatabiliyorlar. Türkçede ise yalnız ard-bağlaçlar vardır; ön-bağlaçlar bulunmaz. Ve her ard-bağlaç, ön bağlaçların Avrupa dillerindeki işlevini göremiyor. Şunu ekleyelim ki, bunların sayısı da yeter ölçüde değildir.

(Pek eski Türk lehçelerinde böyle bağlaçların bulunduğu öne sürülüyor (Samih Rifat Bey üstadımız). Ama bugünkü gerçeklik, bunların yokluğu ve dilin yapı ve söyleniş, ağız ve uyum bakımlarından o eski bağlaçların yaşamadığıdır. İşte bu temel eksiklik beni bir ölçüde kötümserliğe yöneltiyor.)

Tunalı Hilmi Bey'le O'nun gibi düşünenlerin sık sık söyledikleri "Türkçe en yetkin dildir" savı, değiştirilmesi gerekli bir savdır. Ana dilimize olan sevgimiz, bizi bu gerçeği yadsımaya götürmemelidir. Evet, kulaklarımız ilk seslere alıştığı günden beri Türkçeyi duyuyoruz; Türkçe bize bütün başka dillerden daha değerlidir. Ama bu değerlilik, bizim uslamlamamızı sınırlayacaksa, dilimize karşı hayınlık yapmış gibi oluruz. O zaman bu alanda çalışmaya hiç gerek kalmaz. Türkçenin kendine göre pek çok özellikleri, erdemleri, örneğin fiil çekimlerinde genişliği, saymaca dişillik ve erkilliğin bulunmaması, kural-dışılıklarının çok az olması, özellikle ses-uyumu yadsınamaz. Ama sözcükler bakımından yoksulluğu ve

91 Prefixes, suffixes.

onları kullanma açısından elverişsizliği de hiç unutulmamalıdır.

İngilizcenin kullanılan ve yaygın, kayda geçmiş yüzbinden çok sözcüğüne karşı, saymadım ama, bizim yaklaşık otuz bin sözcüğümüz bile yoktur. Daha geniş ve daha özgürce düşünebilmemiz için hiç olmazsa bunun iki katı sözcüğe gereksinimimiz vardır.

Şu paragraflarla biz, bu çapraşık konuyu yalnızca ortaya koyuyoruz; yoksa amacımız bir "filoloji" kitabı yazmak değildir. İşte yenilikçilere yeni ve verimli bir uğraş alanı... Soruna çözüm olacak bir kolay yol ortaya atmıyoruz. Yalnız şurasını dolaylı olarak anlatabiliriz, Türkçe, Batı uygarlığını, kültürünü ve düşüncelerini anlatabilecek bir gelişme ve olgunluk çağına gelinceye değin ne yapacağız; o zamana değin durmalı mıyız?

Başka bir ulusun, benzer durumlarda ne yaptığını söylemekle bu soruyu yanıtlayacağız: Japon düşünürleri bu noktayı göz önüne aldıklarından, Batı bilimlerini ve düşünüş biçimini anlamak için Japoncaya bir de yardımcı katmışlardır ki, o da İngilizcedir. Galatasaray okulunu kuranların aşağı-yukarı bu düşüncede bulunduklarını sanırım. Türkçenin gelişmelerine eskisinden daha çok çalışılmak koşuluyla, başka ileri dilleri, özellikle Fransızca, Almanca ve İngilizceyi öğrenirsek, dilimiz kıvamını buluncaya değin, hiç olmazsa yararlanmaktan yoksun kalmayız; yerimizde sayınmayız. Zaten dilleri pek işlenmiş uluslar bile başka bir ya da iki yaygın dili öğrenmektedirler. Alman bilginleri kesinlikle biraz İngilizce ve Fransızca'yı kekeleyorlar. Hele dilleri gelişkin olduğu halde yaygın bir nitelik taşımayanlar, örneğin Hollandalılar ve İskandinavlar bir iki dil daha öğrenirler. Bu isteklilik ulusal duyguları incitmez, tersine güçlendirir. Çok dil bilmenin

ulusluğa hizmet olduğunu söylersek, ortaya yalnız bilinen bir şey koymuş oluruz.

Gelişkin ve yaygın bir dili bilen, özellikle o dilde okuyup yazan, düşüncesini de Batı'nın akımlarına göre değiştirir. Artık onun düşünceleri Asyalılıktan çıkar. Bunun ana dile de dolayısıyla bir etkisi olmaması olanaksızdır. Bu yolla biçem (üslup) tazelik kazanır ve belki zahmetsizce yeni yeni sözcükler de doğar. Nitekim Abdülaziz döneminden, yani Türklerin Fransızcaya çok değer verdikleri yıllardan beri -belki bilinçli olmaksızın- Türkçemizde de bu gelişme gerçekleşmektedir. Örneğin sözcük oyunculukları günden güne bırakılmış, sözden çok kavrama önem verilmiştir.

(Fransızca, İngilizce bir kimsenin anadili olursa, o kişi zengin olarak dünyaya gelmiş oluyor. Dil, kurallar, sözlükler, kitaplar, kaynak belgeler, kalıcı yapıtlar... bunların tümü o mutlu kişiye kalır. Nitekim zengin ve büyük bir devletin uyruklarından olan bir kişi de doğrudan doğruya zengin ve bol olanaklar içinde doğuyor. Yoksul uluslar ise bunlar gibi mutlu değildirler. Bundan dolayı onların görecekları iş, servet edinmektir. Kendine bir şey kalmış olmayan kimse nasıl çalışarak varlık edinirse, dili gelişkin olmayan da dil edinmek zorundadır.)

Bu konuda biraz Arapça ve Farsçadan söz edeceğim: Türkler Müslümanlığı kabul edip dolayısıyla İslâm ve Arap uygarlığını aldıkları zaman, Arapça artık durgunlaşmış bulunuyordu. Biz sözcük ve türevler bakımından pek zengin olan bu dile girmekle gerçi pek çok kazandık; ama bu dille durgunlaştığı bir dönemde yakınlık kurduğumuz için de oldukça zarar ettik. Evet bir kez daha söyleyelim, Arapçanın Türkçeye etkisi sözcük

bakımından bir kazançtır. Arapça bileşik ve yeni adlar yaratabilmek ve ön ve art bağlaçlar bakımından pek ilerde olmamakla birlikte, türetme bakımından çok zengindir. Sözcüklerinin çoğu üç harfli (Arapça deyişle selasi) olan bu dilde adlar mastardan çıkarılabilir: Her noktalı harf ise otuz beş "bab"a (fiil çekim bölümüne) -çoğunlukla- uydurulabileceğinden, yüzlerce yeni sözcük yapılması ve yeni kavramların bu sayede anlatılması olanaklıdır. Eğer böyle bir hazine elimizin altında bulunmasaydı, durumumuz pek kötü olurdu.

Bununla birlikte aynı zamanda Türkçemize binlerce gereksiz Arapça ve Farsça sözcük girmiştir. İşte bunlar atma kuralı gereğince git gide dilden çıkıyor. Ama yanılmayalım. Yaşla kurunun ayırdedilmesi gerekir. Gereksiz olan sözcüklerle birlikte gereklieleri de yabana atılmamalı. Öyle çok zorunlu Arapça ve Farsça sözcük dilimizin yapısına girmiştir ki, biz onları bugün sözlüğümüzden çıkaracak olursak, dilsiz kalırız.

Tarih açısından öne sürüldüğüne göre, Orta Asya'da (Fenike ve Kartacalılar, gibi, ama denizden yoksun) Türk ırkının da büyük ve göz önüne alınmaya değer bir uygarlığı varmış. Pek güzel! Ama o uygarlık olduğu gibi orada kaldı ve bizlere pek gelemeydi. Bize etkili olan ve dilimizde derin etkisini gösteren uygarlık ise Yunan ve Roma uygarlıklarının Asyalı bir dalı olan İslâm ve Arap uygarlığıdır. İşte bugün bizi sıkıntı içinde bırakan, bu uygarlığın çağa uygun olmaması ve eksikleridir. Batı uygarlığını almaya karar verdik. Bununla birlikte Arap uygarlığının artık yapımıza girmiş, onunla kaynaşmış bölümlerini de kolaylıkla bırakamayız. Bir Arapça ya da Farsça sözcük ki Türkçeleşmiş ve bunun yararı da görülmüştür, ondan vazgeçmek, vücudumuzdan bir parça

kesmek demektir. Demıştik ki bunların gereksizleri "ayıklama" ( limination) kuralı gereğince kendiliğinden zaman zaman dilden çıkarılıyor. Ancak zamanın yapabileceğini, bugünün insanları yapacak olursa, bu çaba doğal olmaz; bir gerilik i tepkiyle karşılaşır.

Bugünkü yazarlarımızın yazıları ile geçen yüzyılın yazarlarının yapıtları arasındaki büyük ayrılığı bir yana bırakalım. Kendimizin Meşrutiyetten  nceki ve sonraki  slubumuzda o ölçüde ayrılık vardır ki, bu ancak zamanın ürünüdür.

(1555 yılında, yani tam Avrupa'nın Rönesans döneminde ölen ve Türkçemizi öldükten sonra dirilme gizine ulaştıran koca Fuzuli, Batı Türkçesinin oluşumu döneminde yetişmiş en büyük ustamızıdır. şair, "Beyan-ı ve ayı Türkçede deşvar ve Türkçenin ekser elfazı rekik ve ibaratı nahamvar" (=T rk ede olguların anlatılması g   ve Türkçenin sözcüklerinin çoğu tutuk ve tümceleri uyumsuzdur) sözleriyle dilimizi niteliyor. O günden beri hâlâ dilimiz durağanlığına kavuşamamıştır.

Fransızca bilmeyen ve kendi deyişiyle "Fatih Camisiyle Murat Molla derg hı arasında duraksama içinde bulunan" Cevdet Paşa, Arap takvimiyle 1302'de (1886) Namık Kemal'e yazdığı bir mektupta "... o zamandan beri dilimiz kaç renge girdi. Pek çok değişiklikler gördü. Birkaç kez dilini değiştirmiş ve yazım ve çizim yöntemlerini bile şaşırmış bir eski tarih inin" demekle bir gerçeği anlatıyor.

Görülüyor ki üç yüz yıl geçtiği halde dilde hâlâ saptanmışlık yok. (Amacımız, kuşkusuz, göreli ve ölçülü bir saptanmışlıktır, yoksa her dil değişime açıktır ve değişim de dillerin gelişmesinde yasadır.)

Diyebilirim ki her biri dilimizin başyapıtları sayılan

Namık Kemal'in, Ziya Paşa'nın, Abdülhak Hamid'in en kalıcı yapıtları bile anlaşılabilirlik, tutarlılık, dilbilgisi açılarından düştün, üslup bakımından uyumsuz, düzensiz ve çelişkilidir.

Fransızca ve İngilizce gibi gelişkin dillerde de önceleri böyleydi. Ancak bütün diller tutarlılık kazandıkları halde, Türkçemiz henüz oluşma döneminden çıkamadı. Fuzuli Rönesansla aynı dönemde yaşadı; bu nedenle yapıtına uyulsaydı, Dante'nin anlatım gücü sayesinde bir İtalyanca doğduğu gibi, bizim dilimiz de belli bir biçim alırdı... Avrupa dillerinde artık hiçbir yanlış hoşgörüyle karşılanıp bağışlanmaz. Bir noktanın unutulması bile hoşgörülmez. Bizde ise apaçık bir cümleye rastlamak güçtür.

Gerçi dil arınıyor, üslup mantığa uygun bir akış alıyor. Bu gerçekler yadsınamaz. Ama Türkçemizde başıboşluk (anarşi) hâlâ sürüyor. Yukarıdaki savımıza dönerek diyelim ki, otuz yıl ara ile yayınlanan Cevdet Tarihi'nin ilk ve son ciltleri, aynı yazarın Mukaddeme-i İbn-i Haldun (İbn-i Haldun'un Başlangıcı) çevirisiyle Kısas-ı Enbiya'sı (Peygamberlerin öyküleri) arasında -o zaman Türkçülük akımı hiç yokken- ayırım pek büyüktür. Bununla birlikte dildeki tutarsızlığın giderilme yolu bulunmamıştır.

Ufak bir ayraç açmama izin verilir mi? Her ulus gibi her dil de bir karışımdır, bir geçişme ürünüdür. Örneğin en gelişkin dillerden biri olan İngilizcede Anglo-Sakson kökleri pek azalmıştır. Bu dilin çoğunluk sözcükleri Norman Fransızcasından olduğu gibi geçmiştir. Buna Yunanca terimleri ve kimi bağlaçları ekleyebilirsiniz. Aslında bir Cermanik dil olan İngilizce, gerçekte sözcükleri bakımından artık Cermanik olmaktan çıkmış ya

da uzaklaşmış, Norman Fransızcasından geçme sözcükler dolayısıyla sanki Latinleşmiştir. Bugün hiçbir İngilizin aklına Fransız sözcüklerinin dillerinden atılması düşüncesi gelmez. Böyle bir görüş İngiltere'de ve Amerika'da kahkahaya neden olabilir.

Türkçemiz de tümüyle ve tıpkı İngilizceye benzer.

Eksiklerimizi arayalım: Sorun, yukarda erdemlerinden söz ettiğimiz Arapçadan ya da ad bileşimi yapmaya pek elverişli arı⁹² bir dil olan Farsçadan gerek duyulduğu ölçüde sözcük, tamlama ve dahası kural alma sorunu değildir.

Atalarımız bu yolda aşırıya gittiklerinden, birçok gereksiz Arapça ve Farsça sözcük, tamlama ve kuralı dilimize almışlar; uyaklı yazma tutkusu, bilgiçlik taslama ve uydurmacılık yüzünden üslubu doğallıktan çıkarmışlardır ki, biz şimdi bu kötüye-kullanımın ayırdına varıyoruz. Ama biz çağdaşlar da biraz aşırı-kapalı davranıyoruz. Bu doğal olmayan sözcükler, tamlamalar ve deyimlerle birlikte bir gereksinimi karşılayanları da atıyoruz. Dil yaklaşık bin yıldan beri işleniyor; birçok biçimler bizim yapımıza girmiştir. Bu yönler düşünülmeden, yapay arıtmalar olmaktadır.

Bunun türlü etkenlerinden biri de bilmemezliktir. Son sıkıntılar dolayısıyla ülkede eğitimin ilerlemesi geçici bir duraklamaya uğradı. Onun içindir ki "insan bilmediğinin düşmanıdır" gözlemi gereğince, o sözcüklere karşı bir düşmanlık uyanıyor. Gerçek bir gereksinimi

92 Genellikle Hint ve Avrupalı uluslar ailesinin en eski atalarına Ari denir. Bu insanlar, bir inanışa göre, Mavera-yı Nehr'de yaşarlardı. Bunların Acemistan'da yaşayan ve Zind dilini konuşanlarına İrani dendi; Hind'de oturan ve Sanskritçe konuşanlarına da Hindu adı verildi. Zind ve Sanskritçenin Avrupa dilleriyle karşılaştırılması, Kelt, Yunan, Latin, Cerman ve Slav uluslarının aynı soydan gelme oldukları sanısını veriyor. Yineleyelim ki, bütün bu savlar öznelirdir.

gideren, dilde yeri olan bir sözcüğü de yalnız bu nedenle kapı-dışarı etmekteyiz.

Açık, yalın Türkçe yazalım diye bağırıyoruz. Pek iyi, ama her konu herkesin anlayabileceği bir biçimde yazılamaz; belki terimlere gerek olur. Çünkü düzeyler değişiktir. Mutfak işlerinden söz edersek, pek güzel; kabak, pırasa, enginar, şalgam... diye yazalım ve bilginlerimiz gibi halkımız da sözlerimizi anlasın. Ama bitkibilim düzenlenirken, bu sebzelerden söz etmek gerekirse, araya kesinlikle bir iki terim karışacaktır. Eğer terimleri kullanmamak için bilimden vazgeçeceksek, buna bir diyeceğimiz kalmaz. Şalgam ve balkabağının anatomi ve fizyolojisinden söz ettiğimizde, yazımızı ahçıbaşı elbette anlamayacaktır. Ama o anlayamayacak diye bizim de bilim ve kültürden yoksun kalmamız gerekmez.

Özetle, sözlüğümüz, yazımımız, dilbilgimiz hâlâ düzenlenmiş değildir. Türkçe, dilbilim (linguistique) bakımından henüz sınıflandırılıp çözümlemesi yapılamamıştır. Hatta çoğumuz bugün bile bu bilimin varlığından haberli değiliz.

Uygarlığa hak sahibi olabilmemiz için, bütün engeller ortadan kalktıktan sonra, ilk iş anlatım aracımız olan dilimizi düzen altına almak, düzeltmek ve onu uygar diller düzeyine çıkarmaktır. Sözcüklerle birlikte uygar dünyanın bütün düşüncelerini ve düşünüş biçimini de Türkçemize ve ulusumuza aktarmış olacağız. Dilde düzen olmadığından, bunun doğurduğu karışıklık bizim düşünüşümüze değin girmiştir. Yanlışlık bizi ürkütmüyor. Oysa Fransızca bir yazıda bir unutkanlık bile çok kötü sıırtır. Bizde, yalnız bu ruhbilimsel nedenden dolayı ilgisizlik almış yürümüşür.

Alafranga giyimin kabulü bireylerimizi oldukça

düzenliliğe yöneltti. Baş açık olmadan önce hiçbir kimse saçına özen göstermezdi. Şapkanın kabulünden sonra ise, eskiden tarağın adını bilmeyen yobazlar bakımlı görünüşe (tualette) önem vermişlerdir.

Dil konusunda da bu verimli duruma ulaşmamızı dileyelim.

Kısa ek: Dilbilgimizin düzenlenmiş olmadığından söz etmiştik. Bu ad altında yayınlanan Türkçe kitaplar, bilimsel olmaktan çok öğretime yöneliktir. Oysa önce bilim düzenlenir, ondan sonra onun öğretilme biçimi düşünülür. Türkçenin hangi dil ailesine girdiği, dilbilim (linguistique)deki yeri, tarihi, evriminin izlediği yol, alacağı yön göz önünde bulundurulmadan, Fransızcadan aktarılmışa benzer dilbilgisi kitapları ortaya çıkarılmıştır ki, bu kitaplar sözcüklerin dilbilgisi bakımından yerleri ve bölümleri, söz dizimimizin düzeni hakkında bize kılavuzluk edemez görüşündeyim. Başkaları ise Türkçe (ya da Osmanlıca, kendileri öyle diyorlar)nin kurallarına kaynaklık etmek üzere, Fransızca kitapları değil, Zihni Efendi'nin beğenilerine ulaşarak, Arap yazarlarını almışlardır.

Oysa Arapça çok gelişken bir 'Sami' dilidir. Gerçi biz sözcük bakımından bu dilden çok yararlandıysak da, Arapçanın sözdizimi bizimkine hiç benzemez. Fiil çekimlerinde de dışardan bir şeyler aldığımız halde, fiil çekimlerimiz Arapçadakinden tümüyle başkadır. Türkçe bu nedenle, sözcük açısından öylesine yakını olan Arapçaya benzemez de, örneğin Latinceyle bir benzerlik gösterir. Türkçenin Arapçaya yakınlığı soy yakınlığı değil, nedensel bir yakınlıktır.

İşte dilimiz dilbilgisi bakımından incelenmeden öğretim kitapları ortaya çıkmıştır. Dilbilim kurallarınca

Türkçenin çözümlemesi ve bu çözümleme sonuçlarının da yerleştirilmesi gerekir. Hiçbir yazar buna girişmedi ve bunun içindir ki dilimiz karışıklıklar içinde kaldı.

Örneğin Fransızca (avoir) ve (être), İngilizce (to have) ve (to be) denilen (ve her dilde kurala bağlı olmayıp, duyulmakla öğrenilen) iyelik ve olmak fiileri dilde aranmadı, bunların çekimleri çizelgelere dökülmedi ve yanlış içinde yanlış olmak üzere, "dır" sözü -ki türlü çekim görevlerini yerine getirir ve özellikle olmak fiilinin çekimine girer- fiil değil bağlaç (bildirim bağlacı) sayıldı. En-az-çaba yasasının bir zaferi ve dilimizin bir yenilgisi...

Kimi kitaplarda rastladığımız "imek" fiilinin (fiil-i cevheri) çekimi de tam değildir.

Dilbilgisi biliminde pek çok yanlışları olan merhum Cevdet Paşa, bu çok aşırı sanıya da kapılarak, tümceleri (fiil tümcesi) ve (ad tümcesi) diye ikiye ayırmıştır. Oysa Türkçede fiilsiz tümce hiç yapılmaz. Çok seyrek olarak bir tümcede fiil görünmezse, o tümce olsa olsa kısaltılmıştır ve fiil bir sözcüğün altında gizlenmiştir. Teker teker sıralanmış adlar, sıfatlar ve bağlaçlarla hiçbir düşüncenin anlatılmasına olanak yoktur. Oysa başka dillerde ve örneğin Rusça ve Macarcada ad tümcesi vardır.

Şu sözlerimizle anlatmak istiyoruz ki, dilbilgisi uzmanlarımız hiçbir inceleme çabasına girmemişler, ulu orta önce Arapçadan, sonraları Fransızcadan alıntılarda bulunmuşlardır.

Türkçeye gerçekten yazık oldu. Dünyada hiçbir uygar ulus yoktur ki onun bilginleri dillerini çözümlemiş (yani dilbilgisini belirlemiş) ve dillerinin fizyolojisini (yani değişimlerini) incelemiş olmasın!

Dilden sözedен bilimler sayesinde bu incelemelerin yöntemleri de ortaya konulmuştur. Her dilin yapısını bu

yöntemlere göre anlamak, onu başkalarıyla karşılaştırmak ve sonuç olarak kurallarını bulmak, yeni bilimlerin yetkisi içindedir.

Ek: Bu bölümdeki savlarımızı doğrulamak için kanıtlar:

"Eski yazarlar güzel-söze çok özen gösterip, güzel-yazına pek öyle özen göstermezlerdi. Son dönem yazarları buna çok önem verdi. Sonraları güzel-söz alanında güç ve beceri azaldıkça, güzel yazına gereğinden çok özen gösterilir oldu. Şiir ve yazınımız hep tatsız tuzsuz yazının ürünleriyle doldu. Bunun nedeni bile yazarlarımızın güzel-söz alanında bilgisiz olmalarıdır ki, eksiklerini örtmek için söyleyeceklerini yazın süslemelerine bağlarlar. Bu zavallılar sanırlar ki güzel-yazın süslemeleri ne denli çok olursa söyledikleri de o denli güzel olur. Yazarlar ise demişlerdir ki "güzel-yazın oyunları yüzdeki benler gibidir; bir-iki tane olursa söze güzellik verir. Çok olursa çirkin olur."

"Bir de söz, anlama bağımlı olmak gerekirken, nice yazarlar tersi yola saparak, kafiye bulmak için öneriyi ve anlamı söz güzelliği uğruna gözden çıkararak anlatım güzelliğine zarar verirler.

"Kaldı ki uyaklı söz, şiir gibi tasarımsal ve kurmaca öykülere ve eş-dost mektupları, yani arkadaş ve dostlar arasındaki yazışmalara yakışır; ama bilim ve tekniklere ilişkin kitap ve yazılar, fermanlar, kamuya seslenmek üzere yazılan saltanat buyrukları ve daha başka resmi yazılar, yargı ve yasama kararları, hep ağırbaşlı okuma yolunda yazılmalıdır. Çünkü bilim ve tekniklere giren kitap ve yazılarda amaç, ancak sorunları en açık yoldan öğretip anlatmak olduğundan, bunlarda söz süslemeleri

yakışık almaz. Ve uyaklı söz bir türlü etki etme demek olduğundan, yüce saltanat ona karşı koyar. Yargı kararlarında ise din ve yasa kurallarının gereği ne ise olduğu gibi yazmak gerekir. Artık ve eksik kabul etmez. Bu da uyaklı söz söylemeye elvermez. Bunlardan dolayı bu alanlarda uyaklı söz, tiksinti verici sayılır; meğer ki kendiliğinden bir uyak düşmüş olsun. Yazar ve yazıcılarımız ise bir süreden beri güzel-söz yolunu tuttular. Resmi yazışmalarda hep uyaklı söz yolunu tuttular. Bundan dolayı saltanat yönetimi ile eş-dost yazışmalarının yazım düzeni birbirinden ayırdedilmez oldu. Bu uyak tutkusu mahkemelere de bulaşp, böylece nice yargı kararının yazım düzeni bozuldu. İşte bu durumlar, dilimizin anlatım gücü bakımından geri kalmasına neden olmuştur."

. Cevdet Paşa

"Eski yazarlarımız, güzel sanatların özellikle söze ilişkin yönlerinde aşırıya gittikleri gibi, tuhaf sözcükler ve deyimler kullanmayı bir erdem sayarlar ve bu bakımdan yazdıkları şeylerin okunması yine yalnız kendileriyle, yani seçkinlerle sınırlı kalmış. Seçkinler ise birbirinin yazdığı şeylerin söz yükünden ibaret görünüşteki güzelliğinden yararlanma konusunda ilgisiz kalacağından, sanatsal yaratımları halka gerçekten yararlı olmak erdeminden ister istemez uzak bulunur, hizmetleri yalnız kitaplık süsünden ibaret olurmuş. Şimdi ise o yolda binlerce kitap, insanların ilgisiz kalmaları nedeniyle, kitaplıklarda, gizlenmiş güzellikler olmaktan kurtulamıyor. Ve ne yazık ki bir çokları da bir yandan kendi kendine çürüyüp gidiyor.

Eski kuşakların zamanında bir yazar, örneğin bir adamın dil ustalığından söz etmek istediğinde, hiç

olmazsa "eşhebsuvar mızmar-ı belagat ve nükteperveri, yektaz-ı meydanı fesahat ve sahnvera - kahraman ırsa-i cerbeze ve talakat ve rüstem-i dasitan-bahş ve münazarat" yollu bileşimler (terkipler) yapmadıkça, istediği kadar şiir ve yazın alanının ustalarından olsun, söylediği ve yazdığı şeyleri kimseye beğendirebilmek şöyle dursun, yayınlanmasını bile göze alamadığından, hepsi de isteyerek ya da istemeyerek aynı vadiye giderlermiş ki, bundan dolayı bir ölçüye değin hoş görülmeleri gerekir. Yoksa onlar gibi şiirde noktasız harflerle divanlar düzenlemek -her dizesi hesaba göre doğrudan doğruya ya da bunların birer birer, onar onar ya da yüzer yüzer alınmasına göre başka başka hesaplansa ve bunlardan ayrıca birer tarih çıkacak yolda kasideler söylemek-, düzyazıda ise her satırının ilk ve son sözcükleri sırasıyla yazılsa, onlarda da başka kitapçıklar türetilecek yolda kitaplar yazmak - sözcük ve terimlerinin görünüşteki anlamı bir olguyu yansıtmada ne denli yetkin ise, simgeleri ve yollamalarını gerçeğin özüne o ölçüde uygun görülecek biçimde yazmayı başarmak türünden kafa yorucu birtakım ustalık harikaları ortaya koymaya yeterli zekâ ve deha sahipleri, âdetten çok gerçeğe ve doğal olana uymuş olsalardı, kuşku yok ki şimdiki biçimde bile güzel-sanat güneşlerini şaşırtır, ama halkı tam olarak yararlandıracak güzel kültür ürünleri bırakırlardı. O zaman hem dilimiz sahip bulunduğumuz mevkiye yaraşır bir durumda bulunur, hem de halkın düşünceleri çok zaman önce eğitilmiş olurdu!

"... Eski yazarların ve özellikle onları körükörüne yansılayan bugünkü bilgiçlerin uyaklı söze verdikleri önemin öbür güzel sanatların tümüne verilen önemden daha çok olduğuna, ortadaki yapıtları tanıktır. Şu kadar ki,

bu durum eskiden şairlere özgü bir âdet iken, sonraları eli kalem tutanların tümü için bulaşıcı bir hastalık durumuna geldiğinden, örneğin devlet yaşamıyla ilgili olguları kaydetmekle görevli olan resmi tarih-yazıcılarına varıncaya değin genel olarak yazarlar, kafalarının her türlü ürününde, üretmeye eli ermeyen yazıcılar sınıfı ise hünerlerini sergileme aracı olarak ara-sıra başvurdukları uzun ve bireysel bağlılık mektuplarında uyaksız bir cümle yazmaz olmuşlardı. Bunun daha çok neredeyse tuhaflığa varan yanı, eskinin kesik üslubunun şimdiki zincirleme biçime dönüşmesinden sonra bile resmi dairelerce yapılan olağan yazışmalarda yine bir aralık uyağa başvurulmuş olmasıdır."

"... Genellikle resmi yazışmaların çok az sözle ve yalın anlatımlarla açık biçimde yazılması ve özellikle hiç uyağa başvurulmaması, 1262 (1846) tarihinde Meclis-i Vâlâ'ca kararlaştırılmıştır ki, bu kararı içeren tutanak örneği, onu yazan rahmetli Rıfat Paşa'nın basılmış toplu yapıtlarında yer almaktadır."

Recaizade Ekrem

Diyarbakırlı merhum Sait Paşa "Mizan-ül Edeb"ine (Güzellik Ölçüsü) kimi seçmeler aldıktan sonra diyor ki; "Eski ozanlarımız istenmeyecek ölçüde abartıya ve benzetmeye başvurmamış olsalardı, bugünkü günde şiir sanatımız, dünyada var olan ulusların tümünün imrenmesine yol açacak bir düzeyde bulunurdu. Ne yazık ki bu olgunluğun, bu gücün en büyük bölümü, insan duygularını gereğince uyandıramayacak bir biçimde, uygunsuzluklarla doludur."

Eskilerin üslubunu anımsatmak için kısa bir parça aktarayım. Anlayabilerseniz, aşk olsun!

"Ve laked... matla'ül nevarından, barika-fürüz tevcih

ve te'vil olarak süreyya-misal müctemi'ül-şümül eden
şerrare-i eşirra giriban-ü mükellelze şarkdan damen-ül
aleyn teraz-ı garbe varınca belki sath-ı bast-i gubredan
sakf-i muhit-i hazraya erince fetile-i eshab nizam-i kainatı
niran-ı teşettüt ile mısbah-ıl mısbah füzuzan edip şık-kı
asa-yı muvahhidin bir hadde balığ olduğu kutb-u daire-i
deverangâh künkürre-i balahane-i havaya ta'lik-i seccade-
i keramet edüp İsayı muacciz bir hanım deyu cenah iddia
ile decace-i nefsinin tair-i kudsi gibi bam-ı arşa uçurmağın
şıkka-i tilsan-i sufi iklim-kûşalık havalarıyla duş-u isti'lada
direfş-i kaviyani i'tilaların buldu." (Şefikname'den)

Tanrım! Hintçe mi, Malezce mi, Çince mi , Cince mi?
Her halde Türkçe, hatta Osmanlıca değil...

OSMANLICA VE TÜRKÇE

Dilimizin tarihi de düzenlice yazılmış değildir. Bu ağır işten söz etmeyelim ve isteklerimizde daha alçak gönüllü olalım. Batı'da oldukça ilerleyen (linguistique) dilbilimi üzerine, çeviri yoluyla olsun, Türkçede hiçbir yapıt bilmiyoruz. Bu bilimi kavramamış olmak yüzündendir ki, dilde tutucu olanlar da, yenilikçiler de çoğu kez yanlış görüşler öne sürüyorlar. Türkçenin gelişimini düzen altına almak ve kolaylaştırmak için ilgililerin biraz daha bilgili olmalarını dilerdik. Bugünkü Türkçemiz, kuşkusuz, eskisine göre çok daha ileri, bunun da ötesinde, daha anlaşılırdır. Bununla birlikte kimi yenilik yanlıları bu gelişimi de hiçe sayarak, asıl ilerlemeyi Turan arılığına doğru gitmekte, ya da sözlüğümüzü Arapça ve Farsça sözcüklerden arındırmakta görüyorlar. Osmanlı döneminde oluşan gelişim, bu anlayışa göre gelişim değil, karışıklıktır.

Eskiler ise dilimizin Turanlı arılığına döndürülmesini, Arapça ve Farsça sözcüklerden arındırılmasını, tersine olarak, bir zayıflık, bir yoksulluk ve güzel sanatlardan uzaklaşma sayıyorlar. İşte zamanımızın iki karşıt akımı!

Şu karanlıklardan çıkalım; milyonlarca halkın konuştuğu bir dili düzenleyerek onun gelişimini kolaylaştıran, çoğunlukla devletlerdir. Bir ülkenin her yanında çok sayıda lehçeler (dialecte) kullanılır. Değil ilden ile, köyden köye, mahalleden mahalleye bile söyleyiş ve seslendirmede farklar görülür. Eğer güçlü ve

merkezi bir devlet, onun büyük ve verimli bir kültür merkezi olursa, oranın lehçesi öbürlerine üstün gelir.

Eskiden Fransa'da türlü lehçelerden hiçbirisi üstün gelemiyor, hepsi bağımsızlıklarını koruyorlardı. Aslında ülkede buyurganın etkisi gereği gibi yürümediğinden "feodalite" beyleri illere egemendi. Île-de-France yöresinde kral ve hükümet güç bulup taşra beylerinin egemenliği ortadan kaldırılınca, Paris lehçesi başkalarına üstün geliyor. Paris devletin ve kültürün başkenti olduğundan, herkes, isteyerek ya da zorunluluk gereği oranın lehçesini aldı. Merkezdeki kalem sahipleri öyle bir güzelyazın ortaya çıkardılar ki, taşralılar o yazını izlemekten başka bir şey yapamadılar. Hele on beşinci, on altıncı yüzyıllarda basıncılığın (matbaacılığın) bulunması, kitap ve gazetelerin ucuzlaması ve yaygınlaşıp yayılması, gün geçtikçe Île-de-France lehçesini genellikle Fransızların ortak dili durumuna getirdi.

Türkçemiz de Osmanlı döneminde harfi harfine aynı gelişimi izlemiştir. Ülkemizin her yanında türlü lehçeler kullanılıyor. Bugün bunların üzerinde "ortak" bir Türkçe varsa, onu merkeziyete ve devlet örgütüne borçluyuz. Bu topluluğun dışında kalan ve öz bir Türk eli olan Azerbaycan'da ise her halde bir başkalık görülmektedir. Bunun nedeni, sözü geçen ülkenin devlet ve merkez etkisinin dışında kalması olsa gerektir.

Acemistan'ın hemen yarı halkı Türk olmasına karşın İran devletinin dili Farsçadır. İstanbul'dan sonra en büyük Türk kentinin Tebriz olduğunu unutmayalım. Bu ülkede ve bu kentte Türkçe bir tek gazete çıkıyor mu?

Fransa'da yüksek katman bizdeki benzerlerinden sayıca daha geniştir. Bu katman aydınlanmak için Paris yazınına değer verir. Aydınlar nerede bulunurlarsa

bulunsunlar, yerel lehçelerden olanak buldukları ölçüde vazgeçtiklerinden, konuştukları ortak Fransızcada yaygınlaşmış ve böylece Fransızlık birliğinin kapsadığı alan genişlemiştir. Bizde ise yüksek katman daha dar olduğundan, yerel lehçelerin bağımsızlığı çok azalmadı.

Cumhuriyetin verimleri elde edildikçe, okullar, kitaplar, dergiler ve gazeteler çoğaldıkça, bizde de yerel lehçeler önemlerini yitirecek, kültür lehçesi yaygınlaşacak, böylece ulusal birlik de daha başka bir ışıltıyla parlayacaktır.

Yukarda açıkladığımız üzere Osmanlı döneminde türlü lehçelerin üzerinde bir de ortaklaşa bir dil oluşmuştu. Bunu ikiye ayırmak bilimselliğe uygun düşer: Konuşma ve yazma dilleri. Türkçenin bu iki türünü incelemeden önce, bu konudaki kimi bilimsel gerçekleri bir kez daha belirtelim: Çoklarının öne sürdüğüne göre Türkçede konuşmak ve yazmak için ayrı ayrı iki dil kullanılıyor. Oysa -aynı görüşe göre- başka diller böyle çatallaşmamışlardır. Osmanlı yazarları bizde yapay bir dil ortaya çıkarmakla Türkçeyi arılığından yoksun kıldılar; Türkçe İslâmi bir "esperanto" ya da "volapok"⁹³ oldu.

Bilimsel olarak açıktır ki her ulusun yazı dili konuşma dilinden ayrıdır. Bu kural genel olup istisnası yoktur. Konuşurken düşünmeyiz; dilbilgisi kurallarına

93 Esperanto, 1887'de Doktor Zamenhof tarafından yaratılan, kuralları, dahası, dilbilgisi olan 16 kuraldan kurulu uluslararası bir dildir. Volapok, 1879'da Johann Martin Schleyer'in uydurduğu uluslararası bir dildir. Bu ikinci düzme dil bugün tümden unutulmuş ise de, birincisini kendilerine uğraş konusu yapanlar vardır. Bununla birlikte bir dil, ancak milyonlarca halkın yüzyıllarca konuşması nedeniyle doğal biçimde oluşup, biçimlenip, verimini vereceğinden, bir bireyin yapısı olan uydurma bir dilin de kalıcılık yeteneğinin bulunmaması doğaldır ve böyle bir dil hiçbir ulusun düşüncesini anlatmaz. Diller ulusal olur, uluslararası olamaz. Dillerin uluslararası olmaları için her şeyden önce ulusların ortadan kalkmaları gerekirdi. Her halde bir ulus bir başkasından başka türlü düşünür ve duyar; bundan dolayı her ulusun anlatım biçimi ayrıdır.

genellikle ve o da alışkanlıkla uyarız. Konuşurken güç sözcükler kullanılmaz; dahası, sözcükler aranmaz, geldikleri gibi söylenir. Oysa yazan düşünür. Dilbilgisinin gizli inceliklerine uyduğu gibi, kendisini açıklık ve kolay anlaşılabilirlik ilkelerine elin den geldiğince uymakla yükümlü tutar; düşüncesini anlatmak için sözcükler ve terimler arar, yinelemelerden çekinir, vb.

(Değini: Yazı ve konuşma dillerinin birbirine uymadığı, dilbilimce önemle incelenmiştir. Bu bilime göre dil yalnız düşünceleri anlatmaz. Düşüncelerin bildirilmesinden başka, bir edim ve devinimde bulunmak, bir duyumsamayı göstermek için de dile başvurulur. Bundan dolayı üç türlü dil vardır: Edimsel, mantıksal ve duygusal diller. Edimsel dil istençlerin, mantıksal dil zekânın, duygusal dil ise duygulanımların anlatım aracıdır.

Edim dili çoğunlukla mantık dilinden ödünç alır. Von der Gabelenç'e göre "Dil yalnız insan için bir şeyi anlatmaya yaramaz; kimi kez de kendi kendini anlatmaya yarar."

Başka bir bölümde adı geçen Paris Üniversitesi profesörlerinden Vendris diyor ki: "Mantık dili ile duygu dili arasındaki başlıca fark, tümce kuruluşunda ortaya çıkar. Yazı ve konuşma dilleri karşılaştırılınca bu fark hemen göze çarpar. Fransızca yazı ve konuşma dilleri birbirinden o denli uzaktır ki hiçbir vakit yazıldığı gibi konuşulmaz ve pek seyrek olarak konuşulduğu gibi yazılır."

Söylendiği gibi yazılmasından yana olanların görüşlerinin yanlışlığını göstermek için, bilimin bir bölümünü bu kitaba aktarmak istedimse de, konudan ayrılmamak duygusuyla bundan vazgeçtim. Ünlü bir

profesörün yukarıya aldığı görüşü okuyucuları aydınlatmaya yeter. Fransızcada bile iki dil birbirinden bu ölçüde ayrı olursa, artık Türkçedeki ayrılığın derecesini düşününüz!)

Bundan başka her sınıfın, her katmanın ayrı bir lehçesi, dahası dili vardır. Hukukçuların, doktorların, tüccarın, sanayicilerin, sporcuların, avcılarının, kumarcıların kendilerine göre bir dilleri olur ki, bunlara yabancı olanlar o lehçeleri ya güçlkle anlarlar ya da hiç anlamazlar.

Yazı ve konuşma konusunda kimi diller başkalarına oranla daha büyük farklar gösteriyorlar ki, Yunanca bunun başlıca örneğidir. Bununla birlikte yazı ve konuşma dillerinin tümüyle birbirine uyduğu hiçbir yerde görülmemiştir. Yazın düzeyi yükselip eğitim yaygınlaştıkça, konuşma dili yazma diline yaklaşır. İlkellik ve bilgisizlik dönemlerinde ise durum bunun tersidir. Bir de halk lehçesinden ayrılan dinsel dil vardır. Bundan maksat, biraz da anlaşılınmak, sofuyu belirsizlikler içinde bırakmak, her ortamda müşteri bulmak ve kutsal ile kutsal olmayanı ayırmak ve gelişmenin dışında kalmaktır. Din dillerinin de genellikle dillere etkisi oluyor. Nitekim Arapçanın Türkçeye bunca etkide bulunmuş olmasının nedenlerinden biri de Arapçanın Kur'an dili olmasıdır.

Acaba Osmanlı yazarlarının yapay sayılan dilleri her yerdeki yazı dilinden çok ayrı mıdır?

Kişisel olarak sanıyorum ki eski yazar ve ozanlarımız Arapçadan, Farsçadan sözcük, bileşik sözcük ve kurallar almakta, yenilerimiz ise almamakta aşırıya gitmişlerdir. Eski düzyazılarda Türkçe karşılıkları olan ve hiçbir gereksinimi gidermeye yönelik olmayan sözcük ve bileşik sözcükler, dahası ağız fark ve ayrıncıları pek boldur. O ölçüde ki, eskiler yalnız sözcük ve bileşimlerle

kalmamış, dilbilgisi kurallarına da koyu bir Arapça ve Farsça boya vurmuşlardır. Bir dil ise ne sözcük, ne bileşik sözcük, ne de ufak tefek kural alımıyla yok olmaz (belki zenginleşir); bir dili yok eden dilbilgisi düzeninin değiştirilmesi ve söyleyişin bozulmasıdır. Başka dilden sözcük alınması ve yabancı sözcüklerin benzeştirilmesi, dili hiç bozmaz, genişletir. Yeniler gerçek kavramları anlatan sözcükleri yasaklamakla Türkçenin iflasına doğru gidiyorlar. Nitekim eskiler de gereksiz sözcük ve bileşimleri Türkçeye çokça serpiştirmekle onu sindirim bozukluğuna uğratmışlardır...

Atalar, tuttukları yol ile Türkçeyi incelettiler, işlediler, dilimizin güzelliklerine hizmet ettiler; ama bütün bu çabalar yalnız tümcelere bir gösteriş ve uyum vermekle sınırlı kaldı, dilin anlatım yetkisi artmadı, yeni kavramları çeviremedik. Bunun içindir ki şu bulunduğumuz kuşakta, eski yazarların bütün bu sözcük ve bileşimleri gereksiz görülerek atılıyor. Dilin yapısı onlara katlanamadı. Çağdaşımız Tefvîk Fikret'in özelliklerinden olan kimi sözcükler bile başkalarınca kullanılmamıştır.

Türkçe için istediğimiz gelişim şu yönü izlemelidir: Dilimizde, başka uygar dillerin genellikle anlatabildikleri her kavramı anlatabilmek...

Her dilin bir özelliği var. Bunun içindir ki her deyişi çevirmeye yeltenmek yanlıştır. Pek yakın olan dillerde bile öyle sözcükler, farklar ve ayrıncılar, anlatım biçimleri, dahası fiiller ve kipler vardır ki, bunların olduğu gibi çevrilmeleri olanaksızdır. Amaç oralara dek gitmek değildir, insanlığın ortak malı olan kavramları ve özellikle yeni düşünceleri anlatıma kavuşturmadır. Fransızcanın çoğu sözcüklerini İngilizceleştirmek, bu sonuncu dilin doğası gereği olduğu halde birçok sözcükler, örneğin

“régime” gibi çok kullanılan ve gerçek bir gereksinimi karşılayan bir sözcük çevrilememiştir”. Bundan dolayı bizim de çeviride aşırıya gitmemiz gerekmez.

Eğer bir sözcük Avrupanın başlıca dillerinde ve özellikle dil kümelerinde varsa, onun aktarılıp çevrilmesi zorunludur: Bütün felsefe ve bilim terimleri gibi. Yok eğer bu sözcük yalnız bir iki dilde bulunuyor, öbürlerinde bulunmuyorsa, onu söz konusu dillerin özelliklerinden sayarak çevirmeyebiliriz. Gerektiğinde öyle bir sözcük bir bileşimle aktarılır.

Tek tek her Fransızca sözcük, tek başına bir İngilizce sözcükle anlatılamıyor.

Ama terimlerin düzenlenmesi yolu bulunmalı ve özellikle bir terimin türevleri ne olursa olsun yaratılmalıdır. Ama nasıl? Terimler konusunu çözdüğümüz gün, ulusumuz ilerleme alanında bir adım daha atmış olacaktır.

Bir terimin bulunması da yeterli değildir; onun dilimizce özümlemesi gerekir. Bu ise ancak o terimlerin ilişkin oldukları bilimi düzenleyip yaymakla gerçekleşir. Eğitimin yaygınlaşması sorununa geldik. Kuru kuruya bir sözcük, bir terim bulmaktan ne çıkar? Sözcükler baş köşede durmak için değil, dizeler içinde yer almak içindir. En genel ve en geniş anlamıyla yazın ilerlemelidir ki, sözcükler emilip özümlelsin ve Türkçemiz de uygar diller arasına girsin.

Kimi sözcükleri, bir yazın-adamının etki ve yetkesi bir dilde yerleşik bir kullanım düzeyine ulaştırır. Pascal⁹⁴,

94 Her dilde her kavramı, hatta bayağı ve bilinen kavramları anlatacak sözcükler bulunmaz: Örneğin bunca âşık ve ozan bir ulus olan Acemlerin dilinde sevmek mastarı yoktur. Buna karşılık kimi dillerde bir kavramı anlatacak yüzlerce sözcüğe rastlanır. Slav dillerinde "sevmek" mastarı birkaç düzine sözcükle anlatılır. Tanrıyı, ana-babayı, yemeği, şiiri, bir görüntüyü sevmek için ayrı ayrı "sevmek"ler kullanılır.

95 Fransa'nın gerçek filozoflarından, matematik ve fizik ustalarından biri, belki en ünlüsü (1623-1663). "Düşünceler" ve "Taşra Mektupları" pek derin düşünceleri içerir. Bu filozof dindardı.

La Bruyère⁹⁶, La Rochefoucauld⁹⁷, Voltaire gibi büyük ustalar sözcüklere bir resmîlik vermişlerdir. Bir bilginin benzetmesine göre krallar nasıl maden parçalarının üzerine resimlerini basarak onları paraya dönüştürmüşler ve dolaşımlarını buyurmuşlarsa, bu ünlü yazarlar da sözcükler üzerine kendi kişiliklerini kazımışlar, halk da onları bu kalem adamlarının istediği biçimde kullanmak zorunda kalmıştır.

Dilde büyük yazıncıların yerine getirdikleri işlev çok önemlidir. Bu önderlerin sözcükleri kullanma biçimleri "kanıt" yerine geçer.

Bu bakımdan dillerin en mutlusu Arapça olsa gerektir; çünkü ulu Kur'an bu dilde indi. Kur'an'ın her sözcük ve kuralı, Arapçada anlaşılabilirlik ölçüsü ve ölçütü işlevini görüyor. Arapça bir bildirimde rastlanan bir sözcük ya da kural, Kur'an diline uygunsa doğrudur, değilse yanlıştır.

(Şu savımızı içeren satırları usta bir yazara okumuştum. Bir dakika duraksadı ve dedi ki: "Acaba? Hicri 446'da doğan ve 516'da ölen Hureyri'nin 'Durret-ül avvas'ı okunursa görülür ki, Arapçada bile anlaşılabilirlik kuralları ve biçimi dört yüzyıl geçmeden değişmiştir!")

Bu görüşe bir ölçüde karşı çıkanlar da vardır: Yazınsal ya da dilbilimsel dediğimiz Arapçanın durgun kalmasına ve başka diller gibi esneklik göstermesine neden, böyle bir ölçüye sahip olmasıdır.

Bu ufak sakıncayı yadsımamakla birlikte, bir ölçünün yararları olabileceğini de unutamayız. Evet... Hiçbir dil durgun bir durumda kalamaz; hep devinime

96 Fransa Törebiliminin ünlülerinden olup "Karakterler" adlı yapıtı klasiktir (1645-1696).

97 Fransa'nın ünlü filozoflarından. "Maximes" adlı kitabı ölümsüzdür (1613-1680).

bağımlıdır. Dillerde hergün bir fark gözlemleniyor; bu da doğaldır. Ama bir dilin -bir süre için bile olsa- bir ölçütü olmazsa onda hiçbir yerleşmişlik görülmez. O dil bir "argo"⁹⁸ döner. Hele Türkçemiz için şu sıralarda herkesin, kurallarına saygıyla uyacakları, yazın-adamlarının yaratıları gibi bir ölçüte şiddetle gerek vardır. Ancak böyle bir büyükler dizisi yetişmelidir ki Türkçemiz gelişme dönemine girsin.

Bir Türk "Dante"nin doğmasını dört gözle bekliyoruz.

98 Kimi toplum kesimlerinin dili. Bir başka anlamı, kuşkulu kimselerin kendilerine göre dili; çoğunlukla geçmişe bir anlatım yeteneği vardır. Halk arasında görülen bozuk dil.

ABECE (ALFABE) SORUNU

Şu sıralarda herkesi uğraştıran abece sorununa bir bölüm ayırmayı uygun gördük. Abece "dilbilim"in ilk konusudur. Ve ne yazık ki ülkemizde bu bilimin uzmanı yok gibidir. Bundan dolayı yetkisizlik ortamında verilebilecek anlık kararlardan kaygılanıyorum.

Kullandığımız seslerin bilimsel bir hesabını görmeliyiz. Bu işlem "sesbilim" (phonetique) alanıdır.

Bir de sesleri çıkarmak için kullandığımız biçimlerin (yani Arapça abecenin) hesabını görmek gerek. Bu da "yazım" alanına girer.

Bundan sonra şu iş geliyor: Var olan biçimler kullandığımız sesleri çıkarmamızı sağlayabilir mi? Tam olarak sağlamadığını aşağıda açıklayacağız. Arapça abecenin (ki Nabati abecesinin bir dalıdır) artıkları da, eksikleri de var; seslileri de yok gibi; ve yazım harfleri diye adlandırılan "elif", "vav", "he", "ye" her türlü karışıklığa yol açıyor. Türk seslilerinin tümü Arap abecesinde yoktur. Arapça 'hareke'ler (sessiz harfin nasıl okunacağını belirten işaretler) ise bize göre hem azdır, hem güç kullanılabilir, hem kullanımlardan düşmüştür.

Öyleyse -pek kuramsal olarak söz ediyoruz- harflerin değiştirilmesi gerekecek. Buna karar verildikten sonra kaçınılmaz bir sorunun karşındayız: "-Acaba oldukça uluslararası" bir nitelik kazanan Latin yazısı Türk ses

99 Latin harflerini tüm Latin ve Anglo-Saksonlar, bir bölümüyle de Cermenler ve Slavlar almıştır. Bunların dışında Almanlar, Yunanlılar, Slavlar, Ermeni ve Gürcüler, Müslümanlar, Habeşliler, sarı ırk, Malezler kalıyor. Dillerini yeni yazmaya başlayanlar -örneğin Arnavutlar- Latinceyi kabul etmektedirler.

düzenini karşılayabilir mi?" Latin abecesi "W" dışında 25 biçimden kuruludur. Bu abeceyi kabul eden uluslar, o biçimleri aynı sesleri çıkarmak için kullanmıyorlar; sözü geçen uluslar harfler üzerinde işlem yapmışlardır. Bir dilde bir sessizi ya da sesliyi anlatan bir Latin biçimi, bir başkasında olduğu gibi o iş için kullanılmıyor. Bundan dolayı biz de yalnız bu biçimleri alıp -Fransızların, İtalyanların, Polonyalıların onları başka başka yerlerde kullandıkları gibi- kendi seslerimizi çıkarmak için serbestçe kullanamaz mıyız? Bu sorunun yanıtı olumludur. Hatta diyebiliriz ki her seslimizi, her sessizimizi (elden geldiğince), bütün ayrımları ve özellikleri ile birlikte bir harf ile (iki harfle değil) anlatmanın da yolu bulunabilir.

Ama bütün bu savımız kuramsaldır; işlemsel ve uygulamalı değildir. İşin işlemsel yönüne geçelim:

Harflerin değiştirilmesinde hangi amaç gözetilmektedir? Arap harfleriyle okumak güç öğreniliyor. Bunun gibi yazmak uzun zamana ve uygulamaya bağlıdır. Oysa bir çocuk 25 Latin biçimini örneğin bir ayda öğrenebilir ve düşündüğünü de o sayede çarçabuk yazar; kolaylıkla okur. Birtakım biçimleri, seslisiz yani sessizlerden kurulu sözcükleri öğrenmek için çok zaman harcamaz. Basımcılıkta, yazı makinesi kullanımında da bunun pek çok yararları vardır.

"Türkçenin yazısı kurallı olmadığından, bunda güçlük çekiliyor, zaman boşa geçiriliyor; oysa biçime ilişkin bu güçlük giderilir ve bu zaman kazanılırsa, teşekkürü değer bir sonuç ortaya çıkacaktır" deniliyor.

(Değini: Bir dil yazılabilmek için ağızdan çıkan her sesin sesliler ve sessiz yardımıyla mantıksal ve kurallı bir biçimde yazılması mı gerekir; yani yazıda asıl olan şey, seslerin teknik bir kurala bağlı kalınarak -bir müzik notası

gibi- saptanması mıdır? Fransızca ve İngilizce buna olumsuz yanıt veriyor. Bu diller (daha başkaları da var), teknik bir kural gereğince ağızdan çıkan seslerin saptanması yoluyla yazılmıyor.

Bu iki dilde sesliler ve sessizler her zaman okunmaz; yazılmış sözcükler (türev) ve (kök)ü gösterir. Her sözcüğün yazımı, onun sanki tarihçesidir. Sözcüğün aslı saklıdır; söyleniş (telaffuz) ise yazılıştan ayrıdır ve büsbütün kuralsızdır. Yani yazım tarihseldir; söyleniş çağdaştır. Bu sayede sözcükler saptanmış olarak kalır; her kuşakta sözcük, aynı sözcüktür; ama her kuşak ona söyleniş bakımından başka bir biçim, bir değer verir. Böylece dil sarsılmaz. Ama bunların güçlüğü de yadsınamaz.

Almanca, İspanyolca, İtalyanca gibi kimi diller ise kuralsız değil, kurallı ve teknik bir yazı diline sahiptirler. Onlarda artık yazım "türev" ve "kök" göstermez. Şu kadar ki okunuşun değişmesiyle yazım değişmez. Resmi bir yazım vardır. Eğer zaman geçtikçe okunuşlar arasında çok fark oluyorsa, bu dillerin yazımı da gitgide Fransızca ve İngilizcenin yazımlarına yaklaşabilir.

Türkçenin yazımına gelince, o ne kurallıdır, ne kuralsızdır; başıboşur!

İşlemsel güçlükleri incelemeye başlayalım: Türk dili her yerde aynı biçimde konuşulmuyor. Nitekim her dil de öyledir. Tourin ilinde konuşulan Fransızca ile Marsilya ağzı arasında dağlarca fark görüyoruz. İstanbullunun seslendirme ve konuşması ile Konyalının ki büsbütün ayrıdır. Bu durumda her yöreyi yazım konusunda özgür mü bırakacağız? Öyle olsa birinin yazdığını öbürü anlamayacak ve dil, ulusal birliği koruyacağına bozacak! Bu durumda ne yapmalı? Bir yerin ağzını ölçü ve ölçüt

(criterium) mü alacağız? Diyelim ki İstanbul konuşmasını alıyor ve ona resmîlik veriyoruz. Niçin? Diyeceğiz ki bu konuşma biçimi ötekilere göre işlenmiştir ve daha güzeldir. Ama güzelliğin bir ölçütü var mı? Bir kimse çıkıp da "İstanbul bir azınlıktır; çoğunluğun konuşma biçimini almalıyız" derse ona ne yanıt veririz? Ya Cumhuriyet ülkesinde oturan Türkler değil de, daha başkaları çoğunluk sayılırsa?

Bütün bu engellere karşın işi kolaylaştırmak için (diyelim) (s) yöresinin konuşuşunu saptadık, ona resmîlik verildi ve o konuşuş gereğince yazımı belirleyici bir sözlük ortaya çıkardık, herkesi de ona uymaya zorunlu tuttuk.

Bu durumda (s) yöresinden başka yerler halkının da neredeyse yeni bir dil öğrenmeleri gerekecek. Direterek öne sürüyoruz ki, bir ağız öğrenmek, büsbütün yabancı bir dil öğrenmekten çok daha güçtür. Zaten bir ağız öğrenildiğinin örneği de yoktur. Örneğin bir Türk tasarlayamam ki Rumca, Fransızca, Almanca konuştuğu gibi, aynı zamanda dilini çevirerek istediği zaman "Konyalica", "Trabzonluca", "İstanbulluca" konuşabilsin. Bu adam olsa olsa bir taklitçi olur!

İstanbullular "k"yi "ka", Konyalılar "gha" olarak söylerler. Diyelim ki her yöre her harfi istediği gibi okusun. Yazımda zorunluluk, konuşmada özgürlük! Ama bu da bireyleri şimdi olduğu gibi, bir kısıtlama altına almaktır. Öyleyse Arap abecesi neden kaldırılıyor? Her ikisi de kuralsız olunca, eskiden beri işlenen, alışılan bir abece daha sevimli gelir. Bir de Arap abecesinin "stenografik" yani dar ve kısa yazılma gibi bir niteliği var. Bunun kolaylık ve işlekliği de yadsınamaz.

Önemli bir noktaya geldik: Okumakta karşılaştırma birimi harf midir, hece midir, sözcük müdür? İlk olarak bunun harf olduğu akla gelirse, bu görüş bilimsel olarak yanlıştır. Bir deney: Bir kâğıda "Damla damla göl olur", "Çok gezen çok bilir", "Azıcık aşım, ağrısız başım" gibi herkesin bildiği bir atasözünü okunaklı harflerle yazınız. Bu kâğıdı deneyde etken olacak kişi bilmesin. Atasözlerini taşıyan kâğıdı karanlık bir odaya asıp, elektrik düğmesini de yalnız bir an için açıp kapatarak o kişiye okutunuz. Her harfi heceleyecek ölçüde zaman geçmeden, o kişi o yazıyı kesinlikle okuyacaktır. Neden? Çünkü alışkanlık oluştuktan sonra harfler hecelenmez, duyu ve kavrayış gücüyle okunur ve dahası, yazılır. Düzeltici ve tamamlayıcı bir deney¹⁰⁰: Göstereceğiniz yazıya bilerek bir yanlışlık ekleyiniz: "Damla damla kör olur". O kişi bu yanlışın farkına varmayacak, "kör"ü yine "göz" okuyacaktır. (Yazar, Arap abecesindeki "kef" harfinin hem "g" hem de "ke" okunmasına işaret etmekte, bu iki harfin Arap abecesinde ayırdecdilmediğine değinmektedir. Arap yazısında (r) ile (z) arasında da yalnız bir nokta farkı olup, bu nokta kalkınca (Göz) sözcüğünün (Kör) olacağına değiniyor. "Kef" harfinin sözcüklerin ortalarında "n" olarak okunduğunu da anımsatalım. Ö.O.) Çünkü sözün gelişi özelliği (bağlamı) onun yazıyı hecelemesini engeller.

Demek ki okumacla karşılaştırma birimi harf ve hece değil, sözcük imiş. Bundan dolayı harflerle oynamakla istenen amaç elde edilmez. Biz dilimizdeki sözcükleri ve özellikle bunların en çok kullanılmakta olanlarını belki milyonlarca yineliyoruz. Böylece onlar bizim bilinç-dışı kişiliğimize damgalanmış oluyor. Bu

100 "Ayn" ve "m" harflerinin ("esre" yardımıyla "i" olarak okunmasıyla) ya da (bozulmasıyla).

sözcükleri okurken de yazarken de bilinçsisiz. Biz okur ve yazarken yalnız yazının anlamını düşünüyoruz, yoksa onu oluşturan sözcükleri hecelemiyoruz. Oysa yazının içinde önceden bilmediğimiz bir sözcüğe rastlarsak, onu, örneğin "dir, ile, için, olduğundan" gibi pek bildiğimiz sözcükler diye geçmiyoruz, her harfine dikkatle bakarak ve ancak heceleyerek okuyoruz.

Bir biçimi sürekli olarak görmek, ona değişmezlik gibi bir resmîlik kazandırır. Bunun değiştirilmesi, yani alışkanlığa aykırı davranmak, okuyucuda bir karşıtlık, dahası düşmanlık duygusu doğurmaktadır. Nitekim bugün Fransızcanın kuralı yazımını kaldırıp sözcükleri ses düzeni (phonétique) gereğince yazsak, yazımız Fransızlarca gülünç olur. Amerika'da İngiliz yazımında küçük kimi değiştirmelere girişilmiş, ama bu düzeltim pek aykırı düşmüştür.

Şurası dikkate değer ki harflerin biçimleri, dışardan bakışta çok yalın olmakla birlikte, yaş ilerledikten sonra kolaylıkla bellenemez. Çocuklukta biçim, büyüklükte düşünce öğrenilebilir. Bu yaşında bana uzmanlığım alanında büyük bir cilt veriniz. Onun anlamını birkaç günde ezberleyip anlatabilirim. Ama bilmediğim İbrani, Ermeni ya da Gürcü harflerini ezberlemeye beni zorlayacak olursanız, hiç başarılı olamam. Bunun gibi, harfleri evrimsiz değiştirmek, cahilliği yaygınlaştırmak demektir.

Şimdiki abeceye bir alışkanlık var. Biz düşünmeden ve çabukça bu harflerle yazı yazıyoruz. Benim her iki abeceyle aynı ölçüde yakınlığım olduğu halde, Latin harfleriyle Türkçeyi kolaylıkla yazamam. Ya Latin biçimlerini bilmeyip yaşıca da ileri olanlar?...

Pek iyi! Bütün bu güçlüklerle karşı, sakıncalarını

görüp saydığımız Arap abecesini sürdürmekte ne yarar görülmektedir? Acaba bu harfleri düzeltmek olanağı yok mudur? Bu sorunun yanıtı olumsuzdur. Değil baştan başa bir abece, sesli harfler bulmak bile olanaksız denecek ölçüde güçtür. Abeceler de diller ve dinler gibi ancak başlangıç ve doğum zamanlarında kabul olunabilir; yaratılamaz. Her abece bir uzantıdır; her dil ve her din gibi. Zaman geçtikten sonra bu alanda bir işlemde bulunmak hemen hemen olanaksızdır.

Ebüzziya Tefvik merhum "vav"lara akla uygun ve gerekli hareketler eklemiştir. Bunlar kabul edilebildi mi?

İranlılar Arap abecesine üç noktalı harfler (p, ç, j) ekleyebildiler. Ama kaç yüzyılda ve ne güçlüklerle?...

Türk abecesinde Arapça "kef" in dışında, sesli bir değeri gerçekten bulunan Farsça "kef" vardır ki, bunu öbüründen ayırmak için ikinci bir deyiş bulunmuştur. Bunun gibi, abecemizle yalnız kendimize özgü olan ve şimdi "nun" ile birleşmiş bulunan bir "kef" (ona, sana, bana'da olduğu gibi) ile, yine şimdi "y" ile birleşmiş öbür "kef" (bey, yek... te olduğu gibi) vardır. Bunlar için de işaretler uyduruldu. Bu yalın simgeler bile savsaklanıyor, unutuluyor.

Yazımda kuralsızlık -ki, bir alışkanlık ürünüdür-, kurala bağlılıktan çok daha temel önemde olmuştur.

Bir kısır döngü içinde kaldık! Arap abecesi kötü, Latin abecesi kuramsal olarak uygun ama uygulanma yetisinden şimdilik yoksun... Bir çıkar kapı yok mu?

Benim düşünceme göre kimi araçlara devrimle, kimilerine devrimle değil, evrimle varılır. Arap abecesinin eksiklerini göz önünde bulundurmak koşuluyla, yargımızı belirtelim ki, kuramsal olarak bu harflerin değiştirilmesi gereklidir. Ama düşünmeden, birden bire alınmış bir kararla Latin abecesini kabul edip, kargaşaya benzer bir

durum yaratmaktan ve bütün kitaplarımızı anbara atmaktansa, uluslararası harfleri önce "yardımcı" abece olarak alalım; söylenmesi güç simgeleri (yani özel adları), sözcükleri bununla yazalım. Bu abecenin de bir resmiliği olsun, gitgide, uzun bilimsel tartışmalardan sonra güzel bir ağız saptansın ve buna göre bir sözlük ortaya çıkarılsın. İlkokullarda bu abece öğretilirdursun, ondan sonra kolaylaştırıcı olduğu görülürse, bu harfler sonraki kuşakta yerleşebilir. Dil bunu sindirirse ne iyi, sindiremezse doğayı zorlamak olmaz.

Aynı zamanda iki abecenin varlığı karışıklığa yol açmaz sanırım. Almanlar biri "Gotik-Kotani", öbürü Latin, çifte abece kullanıyorlar. Zaten -Türkçe için kullanılmasa bile- her Türkün uluslararası abeceyi bilmesinde yarar görülür. Nitekim bütün okullarımızda Fransızca dolayısıyla bu harfler öğreniliyor.

Abecenin değiştirilmesinde temel koşul evrimdir. Öyle olmasa ulusun geçmişi ile geleceği arasında bağ kalmaz. Bu dil yalnız bizim değil, atalarımızın ve gelecek kuşak çocuklarımızın da malıdır; bundan dolayı biz bugünkü kuşaklar ona kendi başımıza dilediğimiz biçimi veremeyiz. Bizden öncekilerin söyleyişleri bizimkinden farklıydı. Kuşaktan kuşağa söyleyiş farkları çok yavaş ortaya çıkıyor. Büyük olasılıkla bizden sonra geleceklerin de söyleyişleri bizimkinden farklı olacaktır. Eğer bu seslendiriş ve söyleyiş sarsıntılarına karşı, saptanmış bir eksen, bir abece olmazsa, gelecekteki kuşakların geçmişteki atalarla ilişkileri kalmaz¹⁰¹. Ama evrime izin verilirse, bu sakıncalar ortadan kalkar.

101 Bugün sözlüğümüzü yapıp dilbilgisi kurallarımızı düzenlesek, söyleyiş ve yazımımızı yerleşik bir ölçüye kavuştursak ve Latin abecesini kabul etsek, yani her sözcüğe tek bir söyleniş ve okunuş biçimi, kurallı ve dahası tınılı (müziksel) bir biçim versek, söyleniş ve okunuş bundan birkaç yüzyıl sonra doğal olarak ve yavaş yavaş değişeceğinden, gelecek kuşakların yazımlarıyla konuşmaları arasında yine belirgin bir fark ortaya çıkacak;

Kitaplıklarımızı kapamak zorunda kalmadan, yavaş yavaş yeni yapıtlar basılır, eskilerden kalıcı olanlar yenilenir, bir dil-aralığına meydan verilmeden yine denge bulunmuş olur.

Eğer geçmiş kuşakların dili ve bilimi, tekniği ve güzelyazın kalıtları bulunmasa, Türkçe yazılır bir dil olmasa idi, biz de Arnavutlar gibi Latin abecesini hemen kabulde bir an duraksamazdık. Ama bir dilimiz var; dil kendimiz demektir, zaten bütün toplumsal ve ruhsal tarihimiz onda yatmaktadır. Dil bileştirilmez, bileştirir; oluşturulmaz, oluşturur.

Harfleri değiştirmek isteyenler bu ruhbilimsel, dilbilimsel ve toplumbilimsel ilkelere önem vermelidirler.¹⁰²

resmiliğini korumuş ve değişmemiş o yazım ise daha sonra söylenmeyen, seslendirilmeyen, kuralsız ve tımdan yoksun ve ancak kökeni gösterir bir yazım durumuna gelecektir. Tıpkı bugünkü Fransız ve İngiliz yazımları gibi! Söyleniş farkları pek yavaş ve duyulmaz bir ölçüde ortaya çıktığından, ona göre her gün yazımı değiştirmek de doğru olamaz.

- 102 "Arap abecesi gibi Latin abecesi de kötü; bu durumda Türk ulusu kendisi için bir abece yaratsın!" düşüncesine de rastlıyoruz. Tarihçileri, bilim adamlarını kalıkahalarla güldürecek bu bilgisizce görüşe yanıt vermeye gerek yoktur. Zamanımızda ve tarihte bir kişinin ya da bir kurulun yarattığı ve bir ulusun kabul ettiği bir abece örneği yoktur. Her abece kendinden öncekinin uzantısı, arınmış bir biçimdir. Arap ve Latin abeceleri de ortak Fenike abecesine dayanır; o da Mısır hiyerogliflerinden alınmıştır. Bunlar da kim bilir nereden alınmıştır. Kendi kendini doğurmak olanmayacağı gibi abecede de icat olamaz!

ARAP VE LATİN HARFLERİ

-Söyleniş ve Yazılış Çizelgeleri-

(Bir lehçenin söyleniş biçimini tam olarak yazıya döküp gösterebilmek için Arap ve Latin abecelerinde bulunan biçimler yeterli değildir. Herkesin yüzü ve parmak izi gibi sesi de değişiktir. Kadınların erkeklerden biraz ayrı bir seslendirişleri vardır. Bir seslendirme çizelgesinin tam olabilmesi için yüzlerce biçim ortaya konulması gerekir. Ama hiçbir dil böyle bir girişimde bulunmamıştır. Bu nedenle çizelgelerde gösterilen biçimler dışındakiler ikincil önemlidir. Belki var olan biçimler kimi söyleyiş anlarını karşılayamaz. Örneğin "salih" ve "sabi"teki kalın "s"lerdeki fark belirgindir. Ama ne yapalım? Eğer bu iki hecenin ayırtedilmesi gerekli ise iki ayrı "s" kullanılabilir. "H" ve "Kh" ayrılığı İstanbul'da bir yana bırakılmış gibidir. Ama birçok lehçelerde bu ayrım belirgindir. Bu durumda "kh" iki "h" ile anlatılır. Her halde bu ufak önceliğine karşın Arap abecesi Latin harfleri kadar Türk dilinin seslerini karşılayamıyor. Unutulmasın ki bu çizelgelerde her Türk lehçesinin seslendirilişini saptamıyoruz. Eğer amacımız bu olsaydı, bir piyano klavyesinden daha uzun abece düzenlememiz gerekirdi. Örneğin Anadolu'nun pek çok yerlerinde "kef" harfi ile yazdığımız "n" sesi biraz başka türlü ve burundan söyleniyor: Bana, sana, ona... Eğer her lehçenin seslendirilişini (harfle) saptamaya çalışırsak neden herkesin de seslendiriş biçimini göstermeyelim? Bu durumda işin içinden çıkılmaz.)

Aşağıdaki ses göstergeleri çizelgesi (çizimi), yalnız İstanbul söyleyişine göre düzenlenmiştir¹.

Türkçede 4'ü kalın ve 4'ü de ince olmak üzere tam 8 sesli vardır ki çizelgesi şudur:

Kalın Latin Harfleriyle gösterimleri	Örnek Arap harfleriyle	İnce Latin harfleriyle gösterimleri	Örnek Arap harfleriyle
E	"El"de olduğu gibi	A	"Almak"da olduğu gibi
İ	"İnce"de olduğu gibi.	Y	"Isırmak"da olduğu gibi
Ö (Almanca)	"Ölmek"de olduğu gibi	O	"Olmak"da olduğu gibi
Ü (Almanca)	"Üşümek"de olduğu gibi	U (Almanca)	"Uyumak"da olduğu gibi

Bu çizelgede her sesli bir harfle, yalnız ikisi iki noktalı harflerle gösterilmiştir. Noktalı sesliler Almanca benzerlerine göre düzenlenmiştir.

Arap abecesindeki (elif, vav, he, y) karışıklığa çok yatkındır. Bunlarla şu sekiz sesin sekizi de karşılanmak istenmiş ise de hiçbir karışıklığa yol açmayacak biçimde gösterilememiştir.

Yarı sesli (ayn) ile (hemze) Türkçe konuşmasından kalkıyor. Bununla birlikte bu iki harf sözcük içinde bir duraklama gibi belirtildiğinden, (ayn) ile (hemze) yeri geldiğinde üst-ayraç (apostrof < ' >) ile gösterilebilir.

1 Çizelgemizin elimizden geldigince yetkinliğini ve yeniliğini öne sürerek, alçakgönüllülük gereğine aykırı düşer mi? Remusat, Redhouse gibi temelli inceleyicilerin yapıtlarından derlemelerde bulunan Abel Hovelaque, Dilbilim adlı ünlü yapıtında Türkçede 7 sesli buluyor; sessizlerin sayısını da 22 olmak üzere gösteriyor. Her halde bizim çizelgemiz kendisinden öncekilere göre daha tamdır.

Latin biçimlerinde bulunan ve Türkçede kullanılan 19 sessiz vardır ki, çizelgesi şudur:

B	"Baba"da olduğu gibi.	D	"Dayak"da olduğu gibi.
C ²	"Kabak"da olduğu gibi.	F	"Findık"da olduğu gibi.
G ³	"Galip"de olduğu gibi.	L	"Lale"de olduğu gibi.
H ⁵	"Hal", "Hane", "Heves" de olduğu gibi.	M	"Meyve"de olduğu gibi.
J ⁶	"Yemek"de olduğu gibi.	N	"Nar"da olduğu gibi.
K ⁷	"Çilek"de olduğu gibi.	P	"Paşa"da olduğu gibi.
Q ⁸	"Kâfir"de olduğu gibi.	V	"Vermek"te olduğu gibi.
R	"Raî"ta olduğu gibi.	X ⁹	"Şeytan"da olduğu gibi.
S	"Sevmek"te olduğu gibi.	Z	"Zil"de olduğu gibi.
T	"Tel"de olduğu gibi.		

2 "Kaf" - Ancak kalın sesliler alır: Kabak, kırmak, koymak, kurmak. Bir ince sesliden sonra "kaf" gelebilirse de bunun Türkçede örneği yoktur. "Kaf" ince sesli aldığında Arapçanın "kef"ine dönüşür.

3 "Ğayn" - Türkçe söylenişde ikidir: 1. Hafif, Yunanın "Gama"sı gibi: Galip; 2- Ağır, Fransızcanın "Ga"sı gibi: Gaga. Kanımızca ağır hafiften ayırt etmek için iki GG kullanılmalıdır. Türkçede sözcük arasında ve sonundaki "ğayn"ler gitgide bir yana atılıyor. Dağ (Daa), olduğundan (olduundan); demek ki "ğayn"dan önceki sesli uzatılıyor.

Ağır "ğayn" kalın sesli alır; ince sesli alınca söylenişde Farsçanın "kef"ine dönüşür. Hafif "ğayn" gerçekte ince sesli alabilirse de ince sesli "ğayn"ın lehçemizde örneğini bulamadık.

4 "İanı" - Ağır "İstanbul", hafif "Lale" olur. Ayırt etmek gerekirse ağır iki LL ile yazılmalıdır.

5 "Hı" "He" ile birleşmiştir. "Khı" belirtilmek gerekirse iki HH kullanılmalıdır, demiştik.

6 "Y" sessizi için Almanca biçim kabul edilmiştir.

7 "Ç" Latin abecesinde bizim için gereksiz olan "K", "Ç" yerine kullanılmalıdır. İsveçcede böyledir. "Ç" ağır, ılımlı ve hafif olmak üzere üç türlü olup bizde yalnız ılımlısı kullanılmaktadır.

8 Arapçanın "Kaf"ı, "kal"ın ince sesli alanıdır. Şu kadar ki, Türkçe söylenişine göre kimi Arapça sözcüklerde kalın sesli de alır: Kazını". Bunun için Q harfi seçilmiştir.

Farsçanın "kal"ı "Gh" ile gösterilir.

"Nun" gibi "kaf" ses ayrımı İstanbul'da ortadan kalktığından "N"ye dönüşmüştür.

"Ya" gibi "kal" ses ayrımı İstanbul'da ortadan kalktığından "Y"ye dönüşmüştür.

Bir de Arap abecesini yazıp artık ve eksiklerini ara-
alım (Arap abecesinden anlatmak istediğimiz, asıl Arapça
harflere eklenen Türkçe ve Farsça harfleri de içeren
imdiki abecemizdir.)

Elif	Sekiz sesli yerine kullanılır. Almak, istemek, olmak, uyumak, el, ince, ölmek, üşümek.
Be	B
P	P
Te	T
Se	Türkçede yoktur. İngilizce ve Yunancada vardır. Dilimizde S ile birleşmiştir.
Cim	Latin abecesinde karşılığını bulmak güçtür. Bu sesi "ç" (sedil) li "c" ile göstermeliyiz.
Çe	K. Bu biçimin kabulündeki nedeni yukarda açıklamıştık.
İİ	İ
Khı	III. Bu biçimin kabulündeki nedeni yukarda açıklamıştık.
Dal	D
Zal	Türkçede yoktur. İngilizce ve Yunancada vardır. Dilimizde Z ile birleşmiştir.
Re	R
Ze	Z
J	Türkçede yoktur. Farsça ve yabancı dillerden Türkçeye geçmiştir. İ biçiminde gösterilebilir.

nımsatma: "Vav" Arapça yazılışta çok karışıklığa yol açar. Hem sesli olur,
"gün"deki gibi; hem sessiz olur, "vermek"deki gibi. Latin gösteriminde
bu karışıklık kalkmıştır.

Y" de yine pek karışıklığa yol açıcudur: Hem sesli olur, "gitti"deki gibi;
hem sessiz olur, "yar"daki gibi.

He" de karışıklığa yol açar: Hem sesli olur, "Perşembe"deki gibi; hem ses-
siz olur, "hava"daki gibi. Latin yazısı bunları da ortadan kaldırmıştır.

"Ş" - Latin abecesinde yoktur. Her dil bunu bir, iki, dahası üç harfle
(Fransızca ch, Almanca sch, İtalyanca sc, İngilizce sh, vb.) gösterir.
Maltızlar bunun yerine X harfini kullanırlar. Bizde de aslında "X"e ge-
rek olmadığından o harfi "Şin" yerine kullandık.

	X. Bu biçimin kabulündeki nedeni yukarıda açıklamıştık.
	Arapçanın özelliklerinden olup Türkçede "S" ile birleşmiştir.
	Yalnız Arapçanın özelliklerindendir. Türkçede "D" ve "Z" ile birleşmiştir.
	Kalın "Ta" olup, Türkçede "T" ile birleşmiştir.
	Kalın "Ze" olup Türkçede "Z" ile birleşmiştir.
	Yalnız Arapçanın özelliklerinden olup bu konudaki görüşümüzü yukarıda söylemiştik. G ya da GG. Açıklaması yukarıda.
	F
	C. Kalın sesli ile. Açıklaması yukarıda.
rapça	Q. Açıklaması yukarıda
arsça	Gh. Açıklaması yukarıda
Nun)gibi	N. Açıklaması yukarıda
Y) gibi	I. Açıklaması yukarıda
	L ve LL. Açıklaması yukarıda.
	M
	N
	Sessiz ise "V", sesli ise değişik yerlerde kullanılır.
	Sessiz ise "II", sesli ise değişik yerlerde kullanılır.
	Sessiz ise "J", sesli ise değişik yerlerde kullanılır.

Özetle: Latin abecesinde 25 biçim vardır.

Arap, Türk, Fars harflerinden oluşan şimdiki emizde 34 harf vardır.

Arap abecесinin artıkları (elif, vav, he, ye) karışıklığa çıkmaktadır.

Arap abecесinin 8 harfi (se, khı, zal, sat, dat, tı, zı, Türkçede gereksizdir.

Latin abecесinin Türkçeye alınmasında şu eksikler ür.

İ, Ö, Ü, Ç; bunlara şu ikincil eksikleri ekleyebiliriz:

GG, GH, LL. Görülüyor ki bu eksikler üç yerde iki nokta, bir yerde bir "sedil", üç yerde ikişer harf kullanılmasıyla giderilir.

"Ayn" ve "hemze" yerine (apostrof = ') ve "med" ile "imale" için sesliler üzerine (aksan sirkonfleks = ^) kullanılacak olursa çizelge tamamlanmış olur. Bu aksana "med hareketi" diyebiliriz.

Kullanıma Uygun Latin Harfleriyle Türkçe Abece

Sesliler: A - E - Y - I - O - Ö - U - Ü. Sayı: 8

Sessizler (Tek harfli): B - C - D - F - G - H - J - K - L - M - N - P - Q - R - S - T - V - X - Z. Sayı: 19

İşaretli sessizler: Ç - Ğ Sayı: 2.

Birden çok harfle yazılan sessizler: Gh - Hh - Gh - Ll. Sayı: 4

Sonuç: Türkçe ses dizisinde 33 ses olup, Latin abecesi yardımıyla bulunan biçimleri düzenlenmiştir. Bunlardan başka -' ile -^-'e gereksinim vardır. Bu işaretlerden başka artık hiçbir 'hareke'ye gerek görülmez.

KÜLTÜR ÜZERİNE

Pek sıradan, ama sağlamlığından hiçbir zaman yitirmemiş olan bir sözü yineleyeceğiz. İnsanın hayvandan farkı "konuşma" ileidir. Konuşma ise doğduktan sonra edinilir. Bir çocuk öylesine adım adım ve doğal bir biçimde, ortamının etkisiyle söz söylemeye alışıyor ki, bunun doğumdan sonra edinildiğinin ayırdına bile varamıyoruz.

Şu gerçeği biraz genişçe açıklamalıyız: Bir uygarın uygar olmayandan farkı, onun okur-yazar olmasında kendini belli eder. Demek ki uygarlaşmak için eğitim gerekli. Okuyup yazmak ise söze alışmak gibi az bir çabayla öğrenilmiyor. Çabaya, zamana, gidiere, araca bağlıdır. Her insanoğlunun söz söylemesine karşın herkes okur-yazar değildir.

Cumhuriyetçi bir insanın Cumhuriyetçi olmayan bir insandan farkı ise kültür sahibi olmasıdır. Bu noktada bir dakika duralım: Cumhuriyetlerde hükümet kamunun oyuyla kurulur. Demek ki halk, sultanlarla yönetilen ülkeler uyruklarından daha ergin olmalı, dünyayı ve çağı uğraştıran sorunları bilmeli ki ona göre oyunu verebilsin.

Sonuç: Türkiye Cumhuriyeti'nde herkes her şeyden önce okur-yazar olmalı; sonra da Cumhuriyeti yaşatabilmek için aydınlanmalı.

Yaklaşık onüç milyondan oluşan halkımız arasında ne kadar okur-yazar vardır? İstatistiksel bilgimiz olmadıği için bu sayıyı ne yazık ki bilmiyoruz. Ama yanılmak.an

korkmadan diyebiliriz ki halkımızın pek büyük çoğunluğu ilköğretim görmemiştir. Artık durum açıklık kazanıyor. Devrimimizin tam olabilmesi için ayrıksız her Türkün hiç olmazsa okur-yazar olması koşuldur.

Rusya'da da durum böyleydi. Ama, eğer yanlış bilmiyorsam, Sovyetler Birliği Eğitim Komiseri Lunaçarski Yoldaş, devrimin onuncu yıldönümünde Rusya'da tek bir okumaz-yazmaz kalmamasını hükümet izlencesine almış ve ona göre Eğitim Kurulunu çalıştırmıştır. Bizim de yapacağımız, yaşa bakmadan, hızlı bir yöntemle herkesi okutmak, deyim yerindeyse ulusun yapısını değiştirmektir. Bayındırlık işlerinden bile önce gelmesi gereken bir iş! İnsanların sayıyla anlatılır bir değeri, her nasılsa, yoktur. Ama böyle değer biçilecek olursa, emek ve işte okur-yazarla bilgisizin maddi değeri bir olamaz. İsterse sabanın başında bir köylü, çekici elinde bir işçi olsun, her halde bir bilgili ile bir bilgisizin farkı büyüktür. (Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olurlar mı?) İlköğrenim gören kuşkusuz görmeyenden biraz daha çok kazanır, yeteneği varsa o ufak öğrenim yardımıyla kendi kendini geliştirir. Böylelerine kendini-yetiştiren (autodidacte) denir.

Bu nedenle devrimimizin ilkesi, her neye mal olursa olsun, bilgisizliğin ortadan kaldırılması olmalıdır. Yoksa hiçbir ulusa karşı üstün gelemeyiz. Ayrıksız her Türkü, her yaşta okur-yazar kılmak, ulaşılamayacak bir amaç değildir: Rusya bunu başarıyor; Bulgaristan çoktan başardı. Bu sonuncu ülkede artık ilköğretim değil, orta öğrenimde zorunlu ve parasızdır.

Herkeste öğretimi ilerletmek, halkımıza ulusal bir eğitim vermek yolunda bir istek görüyoruz; dahası bu istek, bir coşku biçimini de alıyor ki, çok sevinmeye

değer. Ama daha ulusal eğitimin bir tanımına bile ulaşamadık.

Halk arasında kültürün yaygınlaştırılması ve eğitimin sağlamca yerleştirilmesi göreviyle yükümlü olanlarda özel bir güç ve yetenek bulunmalıdır. Demek ki bir "eğitici", bir de "eğitilecek" olmak üzere iki öge var. Birincileri ancak yüksek öğretim, ikincileri ise ilköğretim yetiştirebilir. Bu durumda yüksek ve ilköğretime aynı ölçüde önem vermemiz gerekir. "İlkokullarımız bunca az iken üniversiteye ne gerek var?" gibi yanlış bir görüşün kimi kez yinelenildiğini işitiyoruz. Yüksek okullar yoksa halkı yetiştirecek olanlar nereden çıkacak? Bundan dolayı her iki öğretime aynı ölçüde önem verilmelidir.

Ülkemizde bilim düzenlenmiş olmak şöyle dursun, gelişigüzel insan yetiştigiinden ve yöntemsiz kitaplar da yazıldığından, genel kültür bir kargaşa ve başıboşluk içinde kaldı. Var olan bilimsel kitap ve düzenlemelerimizin gözümde bir önemi yoktur; çünkü bunlar yöntemli ve tutarlı olarak yazılmamıştır. Örneğin değişik dillerin oluşumu, evrini ve bunların kuralları üzerine hiçbir bilğimiz ve anlayışımız olmadan, çoğumuz dilimizi ilerletmek isteğine kapılmışız. Konunun başlangıcını bilmeden büyük sorunlarına geçiyoruz. Bunun içindir ki yaptılarımız yarım-yamalak oldu. Bunun gibi, düzenlemeye çalıştığımız bir bilim ve özellikle bir bilimin terimleri ile bir başkası arasında çelişkiler ortaya çıkmaktadır. Bilgi almak döneminde olduğumuzu unutarak yaratım çağına geldiğimizi sananlarımız var. Resmi ya da resmi olmayan yayınlar, genellikle yöntemsizdir. Bunun içindir ki bilgisizliğin yerini kültür alamıyor ve gelişmenin akışında bir takım duraklamalar oluyor. Bundan dolayı ölçütanımaz da olmaktayız. Bilgin sandıklarımızın arasında,

bilgisizliğinin ayırdına varamayanlar çoğunluğu oluştuyor.

Bu açıdan gelişmemizi denetim altında bulundurmak gerekir. Ama nasıl, ne biçimde, ne aracılığıyla? şu üç soruya daha birer yanıt bulamadım.

YAZIN ÜZERİNE

Avrupa uluslarından her birinin bütünlük oluşturan yazınları olduğunu görüyoruz. Bunlar birbirini izleyen yapıtlar toplamı biçiminde, başlangıcı ve sonu belli bir bütün, bir ulusun düşünsel, duygusal, güzelliğe ilişkin gelişimini gösteren aynalardır. Bir ulusun gerçek tarihi yazının-
dan çıkarsanabilir. Nitekim Taine, İngilizleri anlamak için bu ulusun yazınına incelemişti. Bu yazın bir bütünlük ve düzenlilik biçiminde dikkati çektiği için, Fransız (eleştirci) filozofun onu özellikle bu bakımdan inceleme konusu yapması dikkate değer. Bizim yazınımdan eski aydın katmanımızın ruhsallığını, dahası tarihini çıkarmak olanaklıdır. Yarım yüzyıllık yazınımız ise yalnız aydın katmanın değil, ondan biraz daha aşağıdakinin de ruhsallığını betimler. Ülkemizde roman savsaklanmış olduğundan, ne yazık ki yazınımız aile ve halk üzerine bize pek az görüş kazandırıyor. Oysa Rusya romanları okunacak olursa bütün Rus yaşamı anlaşılır.

Bundan sonraki yazınımız ne olacaktır ve ne olacaktır? Yazında devrim pek seyrek görülür; çoğunlukla bir evrimi izler. Pek büyük bir dahi yetişmelidir ki dil ve yazını yönlendirebilsin ve ardıkları da onun yapıtları üzerinde çalışsınlar. Geleceğin bize hangi dahileri sakladığını bilemeyiz. Bu nedenle güzelyazındaki devrimlerden söz etmemiz bir gözüpeklik olur. Ama yazınımızın evriminden sözletmeğe yetkimiz vardır.

Özel ve ulusal yapılarını korumak ve bundan dolayı birbirinden ayrılmakla birlikte Batı yazınları yine uluslararası bir nitelik gösteriyorlar. Yaşayış, düşünüş, giyiniş

nasıl uluslararası olmuşsa, bunun gibi Avrupa'nın ortaklaşa bir yazını olduğu da yadsınamaz. Herhangi bir Avrupa ulusunun genel etkiden uzak kalan yazını yoktur. Bir yerde bir yazınsal tür (genre) benimsendi mi, o artık yaygınlaşır. Romantizm¹⁰³, Fransa'da eskiyince Almanya'da da gözden düşüyor. Büyük bir İngiliz sanatçısının etkisi hemen Danimarka'da da görülür. Her aydın İsveçli, Fransız yazınının genel çizgilerini kesinlikle bilir. Rus romancıları Fransızlarca pek beğenilir. Ve bunların Fransa'da tilmizleri, izleyicileri, yansılایıcıları çıkmıştır. Hiçbir "yazın türü" artık ulusallık savında bulunamaz. Ünlü yapıtlar (onlardan daha az değerlileri bile), hemen her dile çevriliyor. Böylece yazınsal anlayış da her yerde ortaklaşa olmuştur.

Biz, kısıtsız ve koşulsuz olarak Batı uygarlığına girmeğe karar verdiğimizize göre, bu uygarlığın bence en önemli ve kalıcı bölümü olan yazında da Avrupa'nın yapıtlarını izlememiz gerekecek. Zaten yarım yüzyıldanberi bizde de bu değişim olmaktadır. Ama bu gelişmemizde kararlılık yok. Sorun, gelişmemizi sağlıklı bir yola sokmaktır.

Batı yazınıparlak sözcükler yazını olmaktan çoktan çıkmıştır.

(Anımsatma: Batı dilleri Arapça ve Farsçadan çok daha az tınılıdırlar. Heceleri uzun-sesli değildir. İslâm yazını tınılılığa yönlendiren etkenlerden biri de dillerin bu özelliği olmalıdır.) Oysa Doğu yazını özellikle sözcük, ses güzelliği ve uyaklılığa dayalıdır. Avrupa'nın yaratılarının çoğu, dahası şiirleri başka bir dile çevrilince pek öyle sön-

103 On dokuzuncu yüzyılda klâsik yazarların yapıtlarından ayrılan yazarların tuttukları yol. Rousseau ve O'ndan sonra Chateaubriand ve Madame de Staël bu okulun öncüleridir. Romantizm yazında Hristiyanlığı, Ortaçağı, eski çağların büyük yerel olaylarını anlatan yapıtları, yabancı yazınlarını yeniden canlandırmıştı. Romantizmde şiirsellik (lyrisme), duyarlılık, tasarlamanın uslanılmaya üstüngelmesi, bireycilik çok yer tutar. Dar anlamında yazından başka tiyatroda, tarihte, eleştiride ve güzel sanatların her dalında romantizm görülüyordu.

mez; çünkü onlarda -sözlerdeki doğallığa karşın- asıl olan düşüncedir. Ama bizim eski yazınının başyapıtları yaygın bir dile çevrilir çevrilmez bir posa durumuna iner. Demek oluyor ki, eski bir deymi kullanmak aykırı düşmezse, atalarımız "anlama" önem vermiyorlardı. Yapıtlarımızın çevirisi, yazın anlayışımız üzerinde kuşkusuz etkide bulunacaktır. Ama "klâsik"¹⁰⁴ bir yapıtın çevrilmesi de hiç mi hiç kolay değildir; bu, bizim gibi dilleri gelişmiş olmayan uluslarda yaratı ölçüsünde çetin bir yazınsal işlemdir, belki ondan daha güçtür. Ne yazık ki ölümsüz kalacak bir çeviriyle daha karşılaşmadık. Çevirmenlerimizin çabasızlıklarını unutmamakla birlikte, hafifletici nedenler olarak şunu da belirtelim ki, büyük sözlük ve benzeri yazın araç ve gereçlerimizin eksikliği dolayısıyla, yaygın bir dilde yazılmış her yapıt kolaylıkla Türkçemize aktarılamaz. Oysa sözcüklerimiz bir ölçüde yalınkat olduğundan Türkçe her yapıt görece kolaylıkla yaygın bir dile çevrilebilir. Görüş farkları, kavram fark ve anlayışları, terimlerde bilimselleşme, dahası fiil kipleri bir dilden öbürüne pek güçlüklerle aktarılır. Yaratı kolaydır, çünkü kaynakta bir yetenek var sayıyoruz; o, düşündüğü gibi yazar ve yapıtı doğal olur. Oysa içinde yer almadığımız bir dilde yazılmış bir yapıtın önce olanca incelikleriyle anlaşılıp özümsemesi güçtür. Çevirmen, kendi düşündüğünü değil, başkasının kendi dilinde düşündüğünü -Türkçe olarak- yazacaktır. Ama bir kez bunu başardık mı, Türkçemizde, doğal olarak, yeni bir verimliğe ulaşacağımız kesindir. Batı yaratıları Türkçeye aktarılınca biz de Avrupalılar gibi düşünmek, onların düşüncelerini anlatmak için kullandıkları sözcükleri bulmak zorunda kalacağız. Büyük Petro, Rus çevirmenlerine bu yolu göstermişti. Gelişmede ilk aşama başkalarından almaktır,

104 Romantik'in karşıtıdır. Eskilere saptanan yazın kurallarına uyularak yazılmış yapıtlar. Eski Yunanca ve Latinceye "klâsik" diller denilir. Bu kavram biraz genişleyerek izlenmeye değer yapıtlara ve bu yapıtların yazarlarına "klâsik" denmiştir.

ondan sonraki ise yaratmadır. Alacaklarımızı tam almadıkça kendimizi daha eski çağda saymalıyız. Bundan dolayı şimdiki yazınımız bir dönüşümden geçiyor. Bilimde de böyle değil mi? Hangimizin gökbilim, yerbilim, insanbilim¹⁰⁵, dilbilim, anatomi ya da fizyolojide yaratılarımız var?

Batı yöntemlerini gerektiği gibi sindirince, yaşamımızı daha ussal ve daha doğal bir biçimde betimleyebileceğiz; duygularımız ise gelişigüzel değil, tutarlılık ve düzen içinde saptanacaktır. Her gür ve güzel sesli bir tenor¹⁰⁶ olamaz; kesinlikle bir konservatuvardan¹⁰⁷ geçmek gerekir ki, doğuştan tatlı bir ses, kurallarına göre yetkinleşebilsin. En büyük yazıncılarımız, konserve gormemiş tatlı seslilere benzetilebilir. Kuralları bilmekten uzak ayrık yaratıklardan sözetmiyoruz. Bununla birlikte çağımızda söz sanatında yalnız etkileycilere değer verilmez; etkileycilik, dil ustalığı, dil açıklığıyla ve yüceliklerle "teknik" birlikte gitmelidir. Eskiden yücelikler yok gibiydi, ya da bir düzen altına alınmamıştı. Bunun içindir ki, -eğer anlatılanlar doğru ise-okumaz-yazmaz, dahası kör olan Omeros¹⁰⁸ adında büyük bir ozan ortaya çıkabilmiştir. Ama bugün Omerosların yetiştiğine tanık olamıyoruz. Her ozan yüceliklerin bir bilgini ve belki de Heredya¹⁰⁹ gibi çok derin bilginidir.

105 İnsanın doğal tarihi bilimi; ya da doğal tarihin hayvanlarla ilgili bölümünün insana ayrılan kesimi.

106 En yüksek perdeden insan sesi, böyle bir sesi olan kimse.

107 Genel okul anlamına gelirse de, müzik ve güzel ses eğitimi yapılan kurumların adı olmuştur.

108 İlyada ve Odisea'nın ozanı sayılan pek ünlü Yunan ozanı. İzmir ve Sakız gibi yedi kent bu ozanın doğum yeri olduklarını öne sürüyorlar. Söylenceye göre kör olan bu ozan kentten kente başıboş dolaşır ve destanlarını okumuş. Ama Vico ve Wolfun öne sürdükleri görüşlerden sonra bu ozanın varlığından bile kuşkular duyulmaya başlandı. Yeni olasılığa göre bu iki yapıt, halk deyişlerinin Pizistrat zamanında derlenmiş özetlerinden oluşmaktadır.

109 Amerikan İspanyolu kökeniden gelen ünlü bir Fransız ozanı olup, yapıtlarında bir tek yanlış bulma olanağı yoktur. "Trofe" en etkin yapıtıdır. (1842-1905)

Bunun gibi eskiden siyaset ve savaşçılıkta yücelilikler geri idi. Bunca yenilikler yaptığı görölen Kovoldu Mehmet Ali okur-yazar değilmış. Çağımızda ise bilgisiz dâhileye yer yoktur, sanırım.

Denilebilir ki dilbilgisi kuralları sağlamca saptanmış olmadığından, eski ünlülerin yapıtları yanlışlarla doludur. Ne demek istediğimizi tarihsel bir örnekle aydınlatalım: yazınında Çiçeron'un¹¹⁰ yapıtları anlatım açıklığına ölçü sayılıyor. Bununla birlikte bu söz-ustasının yazılarında yanlış aramak eleştirilenlerin bir alışkanlığı olmuştur. Bu büyük adamın özel yazılarını bile toplu-eleştirilerinden çıkarıyorlar. Yanlışları o denli çokmuş. Çiçeron'un izlenmeye değer yapıtları, kimi söylevleri ile felsefeye ilişkin kitapçıklarından oluşur denmektedir. İmparator Julius Sezar'ın¹¹¹ Galya savaşı üzerine yazdığı başyapıtı ile Cornelius Nepus'un¹¹² Yaşam Öyküsü ancak övgüye değer açıklık örnekleri arasında sayılıyor. Lucecius'un¹¹³ Doa adlı ölümsüz şiirinde sayısız dikkatsizlikler varmış. Biçimde Plutos'un¹¹⁴ yaban, Salust¹¹⁵ eski, Titliyu¹¹⁶ taşralı, Tasit¹¹⁷ tuhaf ve yanlış yazma tutkunu olarak niteleniyorlar.

110 Roma söz ustalarından en etkileyici olanı. Yunan dehası sayesinde incelikte olgunluğun en yüksek düzeyine ulaşmış, en yüksek Latin yazarı sayılmaktadır. Hiçbir Romalı yayımcı Çiçeron'un biçimindeki açıklığa, anlatım zenginliğine, tını güzelliğine yaklaşılamamıştır. (Doğumu İ.Ö.106).

111 Eski Çağların en büyük başkomutanlarından biri. Roma'da Konsül olup Galya (şimdiki Fransa) ülkesini ele geçirmiş ve uygarlaştırmıştı. Bu ülkenin durumu ve kendisinin yürüttüğü savaş üzerine yazdığı "Açıklamalar" adlı yapıt gerçekten ölümsüzdür. Buyurganlık orununa çıkan bu kişiye verilen "Kayzer=Sezar" şanı, krallarca takınılmıştır. (İ.Ö.101-44).

112 "Yaşam Öyküsü"nü'nün yazarı. İsa'dan yüz yıl önce yaşamıştı.

113 Roma ozanı (İ.Ö. 95-53) "Eşyanın Doğası" adlı yapıtı pek yüksek olup Epikür'den esinlenmiştir ve maddecilik okulunu benimser.

114 Latin Ozanı (İ.Ö. 250-184)

115 Latin tarihçisi (İ.Ö. 86-34)

116 Pek ünlü Latin tarihçisi (İ.Ö. 95-İ.S. 19).

117 Büyük bir ün sahibi Latin tarihçisi (İ.Ö. yaklaşık 120-55)

ışık ve güçle tarihimizi örtülü bulunduğu karanlıklardan kurtarabiliriz. Köylümüzün, kentlimizin, değişik meslek sahiplerimizin, ailelerimizin, çocuklarımızın yaşamını betimlemek üzere romanlar ve tiyatrolar yazacağız ki toplumsal durumumuzu, gelişkin yanlarımızı, eksiklerimizi bilelim ve bizden sonra gelecekler de bilsinler. Roman, toplumsal durumun bir aynasıdır. Bunun da kuşkusuz bir yöntemi vardır. Bu ise her halde Giritli Aziz Efendi'nin "Düşlemeler"ini (Muhayyilat), Evliya Çelebi'nin gerçek olması olanaksız yalanlarla dolu Seyahatname'sini, Fazıl'ın "Huban ve Zenanname"sini (Erkek ve Kadın Güzeller) okumakla elde edilmez. Flaubert'i¹²³, Zola'yı¹²⁴, Dickens'i¹²⁵ ve her halde Tolstoy'u bilmeliyiz ki yöntem konusunda bir görüş ve bir deneyim edinelim.

Klâsik yazar ve ozanlarımızdan Baki'yi, Nami'yi, Fuzuli'yi, Nedim'i okuyacağız. Eğer eskilerin nasıl okunduğunu, nasıl incelenmesi gerektiğini, yine Batı'dan yararlanarak edineceğimiz yöntemler yardımıyla öğrenemezsek, onlara olan bağlılığımız da sınırlı kalır. Eskilere tutkun düşünce adamlarımız bugün de çoktur. Bunlar yenileri hiç beğenmezler. Esk Divanları durmadan baştan sona okuyup dururlar. Eskileri yöntemsiz okuyacak olursak, biz de tıpkı betimlediğimiz tiplere benzeriz. Oysa "klâsik"lerin nasıl incelenmesi gerektiğini Batı'dan öğrenirsek, adlarını andığımız bu söz dahileri karşımızda daha yumuşak huy-

123 Gerçekçi Fransız romancılarının en önde geleni ve ustası. Madame Bovary'si yayınlandığı zaman koğuşturmalara yol açacak ölçüde gürültüye neden olmakla birlikte ölümsüz olmuştur. Derin bir ruhbilimci olup, yaman bir biçemi var.

124 Doğalcı okulundan ünlü Fransız romancısı. Düşünceleri çoğunlukla bilimseldir. Görüşleri eleştirilebilirse de, yazısı pek güçlü, biçemi renkli ve çoğunlukla ozanadır. Yapıtlarında çağını betimlemiştir. (1840-1902)

125 Ünlü İngiliz romancısı. Yapıtlarında ikiyüzlülüğe, hencillığe karşı savaş açmış, yöneticileri sanki bir alay bombardımanına uğratmıştır. (1812-1870).

lu, daha aydın, daha esinlenmiş bir yüzle çıkarlar; gerçek tarihimizi, ruhbilimimizi, toplumbilimimizi işte o gün anlarız; yazının bütünlüğü üzerine iyi bir görüş edinir ve tarihimizin akış ve gelişimini bilimsel bir gözle izlemiş oluruz.

Özetle, her alanda, devlet ve hükûmet örgütünde dahası gelenek ve göreneklerde nasıl Avrupaililiğe yöneliyorsak, yazın ve düşün alanlarında da o yoldan gitmeliyiz ki devrimimiz ve görüşmemiz belki bir bütünlük gösterebilir.

EK: "Hars" uydurma sözcüğü "culture"ün karşılığı mıdır? Her şeyden önce "kültür"ün anlamını Littré'den, Fransız dilinin en önemli sözlüğünden anlayalım: "1-Toprak işi, vb.; 2- ekilmiş toprak; 3- bir bitkinin tarımını yapmak işi; 4- benzetme olarak: yazını, bilim ve tekniği, güzel sanatları işlemek..."

Şimdi "hars" sözcüğüne geliyoruz: Bunun için de Arapçanın en güvenilir sözlüğünü (Fîruz Abadi, Asım çevirisi, Cilt 1,sayfa 345) açıyorum: "Kazanç edinip mal biriktirme; bir erkeğin dört kadın alması; aşırı ve abartılı cinsel ilişki, taşıt hayvanlarının çok kullanıp turnaklarıyla dövüldüğü yol; eşeklerin cinsel organının kök ve dibine denir; binek hayvanlarını çok binmek ve üzerine çok varmakla düşkün ve zayıf kılmak; tarlaya tohum ekmek."

Bana göre (Süleyman Nazif ve Faik Ali de bu görüştedirler), "culture"ün Türkçe karşılığı "irfan"dır. Sözlük diyor ki: "Yazarın 'Düşündürücü Durumlar'da belirttiğine göre bilim ile beceri arasında fark vardır; çünkü beceri bir şeyi düşünmek ve etkisini göz önünde bulundurmaktan oluşur..."

TOPLUM YAŞAMI ÜZERİNE

Batı ve Doğu'nun toplumsal yaşam biçimleri arasındaki farkları aramadan önce, bir kez Batı'nın bayındır durumuna, bir de Doğu ülkelerinin yıkık görünümüne bakmalıyız. Avrupalıların yönetimi, koruması ve denetimi altında olmayan Doğu kentlerinin neredeyse tümünde ev yapımı bile sözcüğün bütün anlamıyla ilkeldir, belki tarih-öncesi düzeydedir. Çamurdan yapılar, dengesiz yapılar, daha yapılırken yıkılmaya başlayan yapılar, birkaç yıl içinde yıkılmaya yazgılı yapılar, geometrik olmayan yollar, sağda solda süprüntü tepecikleri, lağımsızlık, pis koku, özellikle susuzluk ve ışıksızlık, dükkânların karmakarışıklığı, dökülen kılıklar, yüzlerin bakımsızlığı, sağlık kurallarına uymama sonucu genel ve salgın bir biçimde bizi rahatsız eden göz hastalıkları, solgunluk, zayıflık görüntüsü... İşte Avrupa ve Amerika'dan gelen bir konuk her şeyden önce ülkemizde bu karmakarışıklık ile yüz yüze gelmektedir. Tersine Doğudan ilk kez bir Avrupa ve özellikle Amerika kentine giden bir gezgin, oranın kültür hazinelerinden çok, en başta yapıların görkem ve düzenini, yolların temizlik ve düzgünlüğü, fışkıran elektrik ışıklarını, taşan ve coşan temiz suları, geometrik meydanları, yemyeşil koruları, her yandaki temizliği, mağazaların görkemini, insanların sağlıklılığını görür ve hayran kalır.

Sokaklarda rastlanan seçkinler ile halktan kişiler arasında belirgin bir fark yok. Evler eşya ile dolu. Yiyip içmek, çalışmak ve eğlenmek hep düzene girmiş.

Bu dış gözlemi bir yana bırakalım. Aile Batı'da daha sağlam bir temel üzerine kurulmuş; karşılıklı söyleşi ve şakalaşmalar daha ölçülü, halkta farkedilebilecek bir hırçınlık kalmamış; görgü ölçüleri belli ve bunlara uyuluyor; tutumluluk ve ekonominin anlamı kavranmış; çalışma ve emek kuralları düzenlenmiş; hiçbir iş sürüncemede kalmıyor; zamanın değeri ve önemi anlaşılmış...

Şu farkları uzun uzadıya saymaya gerek görmüyoruz. Batı Batı'dır. Doğu ise Doğu'dur. Türkler ise Doğu'nun bu kötürüm ve durgun durumuna, bu ilgisizliğine ve düzensizliğine karşı başkaldırı bayrağını açtılar. Görüşüme göre Doğu'nun gerilik ve aşağılıklarına yol açan şey, devlet biçimidir. İşte Cumhuriyet, her şeyden önce geleceğe yönelik gelişmeleri güvence altına alıcı devlet örgütü meydana getirdi ki, en içten dileğimiz bu örgütün gelişmesidir.

Kadın Batı'da bir görev üstlenmiştir. Unutulmasın ki kadınlar bir ulusun ya da insanlığın tam yarısıdır. Avrupa dünyasına bir güzellik kazandıran kadındır. Doğu'da ise kadın, hep bir kısıtlı, ergin olmayan, uygarlık öksüzü sayılmaktaydı. Doğu kadınının yardımından yoksundur.

İlk eğitimi yalnız anneler verebilir; bundan dolayı onların, eğitim biliminin bu bölümünde olsun, bir ölçüye değin uzmanlaşmaları gerekir. Oysa Doğu'da kadınlar bu görevi yerine getirmeğe hazırlanmamışlardır. Toplumun temeli yine kadındır. Bunun içindir ki Doğu'da yıkılma durumundaki bir sanatın tek tük izlerine rastlanmakla birlikte, insan yapısı değerli şeyler göremiyoruz. Eskiden de böyle güzellikler yoktu. Oysa Rönesans döneminde Avrupa'da süslenmek, güzelleşmek bir ilke oluşturdu ki, bu alışkanlık, huyları oldukça inceltmiştir. Güzel bir yapı,

süslemeli bir yapı, ön-yüzü görkemli bir tapınak, düzgün sütunlar ve saçaklar, gönül açıcı geniş yollar, korular, bahçeler, yontular ve anıtlar... Bunları inceleyip araştırmak değil, yalnız sürekli olarak görmek bile, halkın hatta en aşağı katmanında bir zevk, yükselme yönünden bir istek uyandırır. Yaşamında her zaman bir Versailles şatosunu, bir Louvres ya da Westminster sarayını, bir Saint-Pierre ya da bir Notre-Dame-de-Paris kilisesini gören bir işçi , bir uşak, ne denli yeteneksiz olursa olsun, güzellik ve uygarlık üzerine bir görüş edinir; kendi yaşamından bir yada birkaç basamak yüksek bir yaşamın varlığını anlar. Bunların dışardan seyredilmesi bile yaşama neşe katar ve yükselmek için insana bir isteklilik verir.

Batı gülmeyi bilir. Doğu ise kaygılıdır; çünkü yaşamı çekici değildir. Gülse de zorunlu güler. Doğu tiyatroyu, operayı, müziği pis görmüştü. Avrupa'da ise eğlencenin hakkı verilmiştir. Başkasının haklarını zedelememek, kamunun yararlarına dokunmamak koşuluyla hiçbir yasak, hiçbir "pis" yoktur.

Yazık ki yalnız çekici yanlarını betimlediğimiz Batı'nın yaşayışında birtakım gerileme lekeleri göze çarpıyordu; genel savaştan sonra bu lekeler zeytinyağı lekesi gibi genişledi. Bunun incelenmesi toplumbilimcilerin çalışma alanına girer. Bizim bir talihsizliğimizdir ki, bundan hiç olmazsa iki yüzyıl önce bu uygarlığa katılacağımıza, şimdi giriyoruz. Bundan dolayı görevimiz naziktir. Avrupa'nın ilerlemeleriyle birlikte gerilemelerini de almak zorunluluğunda bulunmadığımızdan, gelişimimizi esenlikli bir yola sokmak zorundayız. Tarihteki örnekleriyle kanıtlanmıştır ki, gerileme döneminin özellikleri; bir uygarlığın sağlam kesimlerinden daha kolay ve daha çabuk alınıyor.

Batı Roma'nın çökmesine yol açan yaban (barbar) saldırılarında bu saldırganlar, her şeyden önce bu büyük kentin zevk düşkünlüğünü almışlardı; yalnız yeme-içme yollarıyla inceliklerini kendilerine mal edindikleri için, Roma'nın kültürünü almalarına zaman ve güç kalmadı. Bunun içindir ki Roma'yı darmadağın eden o yengin ve üstün göçmenlerin günümüzde bir izine bile rastlayamıyoruz. Bir uygarlık çok inceltince yaşarlığından yitirir. Bu inceltmek güzellik yolunda incelmekten başkadır, yapmacıktır. Onunla gerileme ve yenilgi başlar. Bunun gibi kötülükler getiren bir savaş ya da bir karışıklık da gelişmeyi durdurur.

Savaşın ertesinde, Avrupa'da kadın konusundaki serbestlik çok ilerlemiştir; bunun içindir ki aile de günden güne sağlamlığından yitiriyor. Ana-babanın etkisi azalmış, çocuklar daha özgür, daha doğrusu dikbaşlı olmuş, ahlak gevşemiş, uygun ile uygunsuz arasındaki duvar yıkılmaya başlamış, iktisat, savaşta bunca değerlerin boşa gitmesi dolayısıyla kötü biçimde zedelendiğinden, ne olursa olsun, ne biçimde olursa olsun, çabuk ve çok kazanmak ve o ölçüde çabuk ve çok yemek ve özellikle eğlenmek yasa durumuna gelmiştir. Her alanda bir düşüş görülüyor. İşte biz Avrupalılığı benimsemeye karar verdiğimiz gün, bunca yüceliklerine karşın, toplumsal yaşayış biçimini (insanlararası ilişki kalıplarını) örnek aldığımız ülkelerde bozulma belirtilerini görüyoruz. Ama amacımız yanlış anlaşılmasın, bütün bu gerilemeleri bir yana, Batı uygarlığı yine en sağlam uygarlıktır. Öbürleri hiçbir noktada ona üstünlük savında bulunamazlar. Ama Avrupa'nın bu durumu bizi uyandırmadılar; elden geldiğince kötü anlamıyla çok incelmekten, yeni toplumsal ayrılıklardan kendimizi korumalı ve gelişmemizi ona göre düzenlemeliyiz.

Uygarlık, çirkinliği içermeyen bir kavramdır. Bir uygar toplulukta bir çirkinlik varsa, kuşku yok ki o, uygarlığın dışındadır ve uygarlığın uğradığı bir sayrılıktır. Sayrılık ise alınmaz, sağaltılır. İşte gelişmemizin ilerleyişinde bizim büyük dikkatimizi çekecek nokta budur. Ulus ve hükümet örgütü, kültür kurumları, edebiyat, bu gizli incelikleri gözden uzak bulundurmamalıdır.

Amacımıza ulaşabilmek için ayrıntılara çözüm getirmeliyiz: Örneğin aile örgütü bizde ulusu güçlendirecek ölçüde sağlam değildir. Evlenmek, Avrupalı kafasıyla anlaşılmıyordu. Nikâh, "satılık malдан yararlanmanın çözümü kavuşturulması" ilkesiyle anlatıla geliyordu, ki açıkça, iğrenç bir tanımdır. Koca istediği dakikada kendisine bağlı, hatta çocuk ve torun sahibi karısını, gerekli boşama parasını ve üç aylık geçimini karşılamak gibi ufak bir yükümlülükle boşayabilirdi ki, bu tür boşama Batı terimleriyle "*divorce*" değil, "karısını kovma" demek olan "*répudiation*" kavramıyla anlatılır. Böyle çürük temeller üzerine aile kurulamaz. Aile sakat olunca, ailelerin toplamından kurulu olan ulusun da sağlam olamayacağı doğaldır. Avrupa uygarlığını oluşturan ve bizimkine göre olgunluk düzeyine çıkaran aile yöntemlerinin bizde de temel alınması gerekir. İşte biz bu yöntemi alıyoruz. Bunu alma, Batı'da uygarlığın sol yanındaki bozulmaları da olduğu gibi ve zorunlu olarak almak demek değildir.

Kimi özellikler vardır ki onların alınması sonucunda çözümü güç sorunlarla karşılaşılır. Örneğin sanayinin durmaksızın ilerlemesi, en sonunda anamal ile emek arasında kavgaya yol açar. Ama bu tehlikeye karşı gelmek için "Fabrika ve sanat istemezük!" demek de ancak Hindistan'ın günümüzdeki budala ve kalın kafalı uyarıcısı Gandi'ye yakışacak bir anlamsız davranış biçimi olur.

Ürün çabaya göredir. Bu tehlikeyi elden geldiğince hafifletmek için, sanayi biz de daha yeni doğarken birtakım toplumsal önlemlere başvurmak olanaklıdır. Bu önlemleri almakla birlikte, yine işin sonunda anamal ile emek kavgası başgösterecektir. Ne yapmalı? Batı bu sorunu nasıl çözecekse, bizde o akım içinde başımızın çaresine bakacağız. Ya anamal üstün gelecek, ya denge oluşacak, ya emek anamala bir darbe indirecektir. Tüm dünyanın karşısındaki bu oluşumlardan kurtulmak olanağı yoktur; eğer bu gibi tasalara çözüm bulunsaydı, dünya bir uçmaya dönerdi.

Toplumsal durumumuzu gösteren bir çizelgeye gereksinimimiz olduğu açıktır. Bununla koşut olarak Batı toplumsal durumunu gösteren bir aynaya da aynı ölçüde gereksinimimiz var. Batı'daki uygarlığı doğuran öğelerden hangileri bizde yoktur? Şu, şu, şu... Bunların birçoğu hemen alınabilir. İşte Devrimin ruhunu temsil eden yasa bu yönü düzenleyebilir. Ama bir de yasanın kapsamı içine girmeyen durumlar vardır ki, bu durumlarda gelişmeye uymak zorundayız. Bir kez daha belirtelim; başıboş bir gelişmenin, Devrimin ruhuyla gelişmesi olasıdır. Öyleyse Devrim, gelişimi denetim altında bulundurmalıdır.

Batı'nın yüksek bir toplumu (*société*) olduğu gözümüze çarpıyor. Ona girebilmek için herkes kalıbına, kılığına olduğu ölçüde diline ve kafasına, davranış ve tutumlarına, görgü ve töresine bir çeki-düzen vermekle yükümlüdür. Bir insan *mondaine* olmaya (toplum yaşamına katılmaya) karar vermekle hemen o niteliği kazanamaz. Avrupa'nın bir de ev yaşamı var. Orada düzen ve temizliği, her zaman bir güzellik beğenisi etkilemiştir. Bir ev kadını, bir hanım, "*mondaine*" olmakla birlikte,

kesinlikle "ev ekonomisi" denilen büyük bilimi de bilir. Ev yönetiminin düzenlenmesi gerekleri sanıldığından çok ve çapraşıktır. Bir hanım bunları bilmezse, konumundan aşağı düşmüş olur. Ekonomi ve arttırım, el işleri ve çamaşır, yemek ve şölen (ziyafet), konuk ağırlama ve eğlence, yardımcı işçilerin yönetim ve denetimi, özellikle çocuk işleri... tüm bu konularda örneğin bir İngiliz ya da Alman kadını uzmanlık ve beceri sahibi olmazsa, bu niteliğe layık görülmez. Böyle bir hanım yalnız güzel örnekler görmekle yetinmez, kendi işine ilişkin kitaplar, dergiler ve gazeteler de okur.

Ne yazık ki daha düne değin süregelen bizim yaşam biçimimiz, kadınların tembel kalmasına yol açıyordu. Bir Avrupalı kadın, kendi çevresinde hemen alabileceği örnekleri görebilir. Gelenekler, çevre, eğitim ve öğretim bir kadını "evcimen" (*ménagère*) olmaya yöneltir. Avrupada kadınların büyük çoğunluğu evlerine (*bome*), eş ve çocuklarına bağlıdır. Bunun yine sol ve ters yanında bir gerileme ve bozulma, bir cinsel ahlaksızlık dünyası olduğunu da unutmayalım.

Bir Avrupalı hanım tiyatroya gider, dans eder ve eğlenir. Ama kendini sayan bir kadın bu yaşamın sınırlarını önceden bilir. Bir söyleşide güzellikle, çirkinliğin sınır çizgisini ayırtılabildiğinden, çokluk başı dönmez ve ayağı da kaymaz. Ayağı kayanlar ise o seçkin topluluğa giremezler, girmişlerse bile çıkarılırlar. Gelenek bunu gerektirir. Oysa bizde olduğu gibi bir uygarlıktan bir başkasına geçiş döneminde, deneyimsizlikten dolayı yanlışlıklar hoşgörü sınırını aşabilir. Hele geri yaşamı anlatan romanlar çoğunlukla okunacak olursa sendelemelerin ne denli artacağını düşününüz. *Madamme Bovary* Avrupalı kadının örneği değildir; istisnasıdır. *La*

Dame au Camélia da ancak bir katmanı temsil eder. Ama çoğunluk, büyük çoğunluk, Batı dünyasını oluşturan küme, romanlarda görüldüğünden hüsbütün başkadır. Biz roman ve gazetelerde yalnız istisna olan türleri görüyoruz. Yazarlar ise genel olan türleri betimlemeyi kendi işlerinin dışında sayarlar; çünkü genel ve yaygın olan yaşam durumunun aktarılıp anlatılmasında okuyucuyu eğlendirecek ya da ilgilendirecek bölümler yoktur. Oysa asıl esenlikli yaşam, ortalama yaşam, odur...

Ne yazık ki yazınımız Batı yaşamının bu bölümünü incelemeye daha girişmiş değil. Buna karşılık en-az-çaba yasası gereğince hep çekici, ama gerilik anlatan bölümler gazetelerimizde kolayca ve geniş yankılar buluyor. Örneğin Fransız güldürüsü "*mimique smillé*" ile Türk güldürü fıkraları arasında her nasılsa bir yakınlık var. Bunun içindir ki bir Fransız güldürü-çizgisi (caricature) ve soytarılığı, bunun da ötesinde, "vaudeville"i, başka bir ulusun hafif yazı ve resimlerinden çok daha büyük ölçüde, pek kolaylıkla ve doğal bir biçimde Türkçeye aktarılabiliyor. Hele şu son yıllarda beklenenin çok üstünde ve siyasal ve yazınsal basından çok daha büyük ölçüde ilerleyen güldürü basınımızın kaynağı yüzde doksan ölçüsünde Fransız gazeteleridir. Buna karşılık ciddi konuları almada ne yavaşlık! Neden güldürü-çiziler ve yüzeysel yazılar onbinlerce okuyucu buluyor da, (*ménage*) denilen ev gazete ve kitapları dilimize çevrilemiyor bile? En-az-çaba yasası burada da yengin çıkıyor. Buna bir tepki hazırlanmazsa, korkarım ilerlemeden gerileriz. Eğitim siyasamız buna bir yön belirlemelidir.

Devrim başlayalı yıllar oldu. Hangi yazarımız Batı yaşamının temelli yönleri üzerine ulusu aydınlattı? Avrupa

uygarlığı diyoruz... Bunun niteliği ve tarihi üzerine ne yazıldı?

Birtakım tutucular Batı uygarlığı denince, onu Batı'daki kötülüklerden kurulu sanıp haklı çıkmak istiyorlar. Bönlerimiz ise bu yalınkat denklem karşısında eski kafalıların görüşlerini onaylamak istemektedirler. Oysa iş hiç öyle değil Avrupa uygarlığı yüksek bir kavramdır ki, o çevreden olan bir bireyin bir pislik yerindeki utanç verici davranışı onun önüne bir eksiklik getirmez. Bu uygarlığın esenlikli yönü, bir yalçın kaya gibi karşımızda duruyor. Karşıtlar ve tutucular o uygarlığı bilmiyorlar, anlamıyorlar ki eleştirebilsinler. Çevresinden, hatta mahallesinden ötesini görmemiş bir bilgisiz ya da bağınaz, olanca ayrıntısıyla Avrupa'nın tarihini ve onun sonucu olan uygarlığını, insan ilişkilerini nereden anlayabilir? Biz ancak bu uygarlığı eleştiren bir toplumbilimcinin düşüncelerini dinleyebiliriz. Eskiden beri bağınazlarla bir düzeye gelmediğimizden, onların öne sürdükleri şeyleri dinlemek bizim için bir alçalma olur. Uzman bir mimar, çizdiği tasarı (plâni) sırtında tuğla ve kiremit taşıyanlarla tartışmaz.

NÜFUS

Önceki bölümlerde, devrim ancak eğitim ve ekonominin gelişmesiyle sağlamlaştırılabilir demiştik. Yoksa devrim, sonuna değin insana özlem çektiren güzel bir düştten öteye geçemez. Kültür konusundaki görüşümüzü açıklamaya çalıştık. Ekonomiye giriş olmak üzere, en önemli anamalımız olan nüfusla başlayıp azıcık ondan söz edelim.

Cumhuriyet ülkesinin alanı sekiz yüz bin kilometre kareye yakındır. Nüfusumuz ise en yüksek olasılığa göre on üç milyondan çok değildir, belki azdır. Geniş bir ülkeye bunca az nüfus!... Bu bir çelişkiye benziyor. Oysa toprağı nüfusuna yetmeyen ülkeler var ve çok. Bu ülkeler ise Türkiye'den uzak değildir. Bundan dolayı yaşam didişmesinde korkunç bir durumda kaldığımızı kendimizden gizlemeyelim. Bu durum yalnız devrimimizi ve Cumhuriyetimizi değil, daha da ötede ulusumuzun varlığını tehdit ediyor. Doğada boşluk olamaz; her boşluk doldurulur. Doğanın yasası budur.

Daha açık sözlerle amacımızı açıklayalım: İngiltere'nin nüfusu pek öyle artmıyor, artsa bile artığını gönderecek geniş ve Avrupa ırklarının yaşayıp üremesine elverişli sömürgeleri vardır. Fransa'nın nüfusu hiç artmadığı halde sömürgeleri, İtalya'nın çekememezliğine yol açacak ölçüde çok. Avrupa'da toprağı az ve nüfusu durmadan artan yalnız iki ulus kalıyor ki bunlar da Almanlarla İtalyanlardır.

Yenik Almanya'nın Akdeniz'de kıyısı olmadığından tehlikesi uzaktır. Oysa savaştan önce, Kayzer'in görkemli döneminde durumu kavrayaydık, bu tehlike bizi uykusuz bırakabilirdi.

İtalya ise günümüzde sürekli ve gerçek bir tehlike oluşturuyor. İtalyanların çıkarları gibi duygularına da yenik düşen, nicelik ve nitelikçe taşkın ve coşkun bir ulus olduklarını unutmamalıyız. İtalya'da barış ve güvenliği kurabilen ve ilerlemeler sağlayabilen (Faşistler), Doğu'nun Roma ülkelerinin, İtalyanların da Romalıların kalıçları ve sürdürücüleri olduklarını tantanalı ve gösterişli bir biçimde öne sürüyorlar. Siyasetden pek uzak kalalım ve yalnız yaşamdaki dışişme bakış-açısından uslamlamaya girişelim. Her yıl çoğalan İtalyan halkı, yerleşik oldukları yarımada yaşayabilirler mi? Kesinlikle hayır! Yaşayabilmek için kesinlikle yayılmak zorundadırlar. Oysa ellerinde yerleşebilecek sömürge olarak hiçbir toprak yok! Anglo-sakson ırkı denizlerin öbür yanına gidip yeni yeni İngiltereler doğurdu. İspanyol ırkı da öyle. Fransız ırkı ise bir doğurgalık bolluğuna kavuşsa ve taşsa, kendisi için yer yuvarlağı üzerinde çok yerler vardır, demiştik. Ama Asya'da Japon, Avrupa'da Alman ve İtalyan ırkları için ağır bir sıkıntı baş gösteriyor. İtalya günün birinde kaçınılmaz olarak kabına sığamayacak. Darwin¹²⁶ kuramı bunda olanca gücüyle

126- İnsanlığın yetiştirdiği en büyük üç-beş büyük deliadan biri, İngiliz doğabilimcilerinden ve fizyoloji ustalarından (1809-1882). "Hayvan ve Bitki Türlerinin Kökeni", "Doğal Ayıklanma" adlı yapıtları bilimde en büyük devrimi gerçekleştirmiştir. Bitki ve hayvan türlerinin birçok nedenle ve özellikle doğal ayıklanma yoluyla birbirinden türediğini, yaşam dışışmesi ve en uygun olanın yaşama hakkını kazandıkları ilkesini, bu pek büyük filozof Güney Amerika kıyılarında yaptığı bir inceleme gezisi sonucunda (1831-1836) kanıtlamıştı. Kopernik'in yer yuvarlağının her iki dönüşünü ortaya çıkarması ölçüsünde önemli olan Darwin kuramını yardımıyla ki doğal evren içinde insanın yeri anlaşılmıştır. Nitekim Kopernik'in bulusuyla yer yuvarlağının evrendeki yeri aydınlanmıştır. Oysa ondan önce yeryüzü evrenin özeği ve insan türü de eksiksiz ve benzersiz bir varlık sayılıyordu. Darwin'in bilim dünyasında Fransız Lamarck gibi birkaç öncüsü vardır. Bugünkü bütün bilgiler ise O'nun arççılarıdır.

geçerlidir. Bu genç ve körpe devletin bütün siyasası, nüfusunun çokluğu ve bu nüfusun yerleşim ve geçiminin sağlanması üzerine dayanmaktadır.

Seyrek nüfuslu Anadolu karşısında yoğun nüfuslu İtalya!... Bu devletin Güney Akdeniz adalarını aldığını ve özellikle Meis, Sombeki ve Rodos'un kıyılarımıza ne denli yakın ve dahası, karasularımız içinde bulunduklarını hiç unutamayız.

Bundan dolayı, şu çok açık durum, yaşam didişmesinde bizim sürekli olarak çok uyanık, hazırlıklı ve donanımlı olmamızı buyuruyor. Ya İtalya dalgasını atlamak, ya ona boyun eğmek! Belki dünya politikası, İtalya'nın siyasal, ekonomik ve bunun da ötesinde iç durumu bugün karşıtımızın genişlemesine elverişli olamaz. Ama bu ılığa (seraba) kapılmakta tehlike vardır. Orada nüfus arttıkça, politikada ölçülülük pek yürürlükte bile olsa, bu ulus yine genişleme tasarısını uygulamak zorunda olacaktır. Belki başka devletler İtalya'ya dünyanın bir başka bucağında bir sömürge bulabilirler. Belki İtalya da uzun süre onunla uğraşır, oyalanır. Ama sorun yine doğal olarak süregidecektir ve bugün değilse yarın, yarın değilse öbür gün olanca uğursuzluğuyla karşımıza çıkar.

İtalya nüfusça zayıf, zengin Anadolu'ya sahipsizmiş gibi bakmaktadır. Askerlik bakımından her önleme başvurmakla birlikte, bunun kesin çözüm yolu nüfusumuzun yoğunlaştırılmasıdır; ama bu da yetmez, aynı zamanda ulusun kültürce ve ekonomice yükselmesine bakmalıyız.

Zamanımızda savaş bir araç-gereç konusudur. Araç-gereçten yoksun, ama pek yüksek olmayan bir ulusa sonunda yenileceği unutulması tehlikeli bir gerçektir.

Anadolu kaynakları, kıyıları, iklimi göz önüne alınırsa, en azından otuz milyon nüfusu olmalıdır. Bunca geniş

toprak ancak o sayıda insanla işlenebilir ve savunulur. Gerçi şimdiki nüfusumuz bile, deneyle kanıtlanmış yiğitliği ile bu ülkeyi gereğince savunabilecek güçtedir; ama Türkiye'nin nüfusu ve savunma araçları arttıkça onu rahatsız etme olasılıkları da o ölçüde azalır.

Nüfusu yoğun, kaynakları az bir kentte büyük ve boş bir konak tasarlayınız! İşte o sarayın odalarını doldurmak, evrimin görevlerinden biridir.

Nüfusun çoğalması iki türlü olabilir: Türkler Fransızlara benzemez; üreme yetileri azalmamıştır. Bu yetimize bir zarar geldiğini bilmiyorum. Ama Osmanlı saltanatının ardı arkası gelmeyen savaşları, genel sağlık ölçülerine hiç uyulmaması, bataklıklar, ölçsüz yolsuzluklar ve ekonomik etkenler nüfusumuzu pek aşağı bir düzeyde bıraktı. Nüfusu arttırmanın birinci yolu doğanı korumak, ekonomik dengeyi kurup herkesi (doğal olarak, yoksa yapay yolla değil) aile kurmaya özendirmeştir.

Bundan dolayı ekonomi, bayındırlık ve sağlık siyasetlerimizin ekseni bu olmalıdır.

İkinci yol, Cumhuriyet sınırları dışında kalan Türkleri yurda çekmektir. Yunan-Türk nüfus ve toprak değişimi, savaşın ertesinde kaçınılmaz olarak gerçekleşmişti. Bundan sonra devlet, temelli bir iç yerleştirme (*colonisation intérieure*) siyasası izleyebilir. Amerika'nın Birleşmiş Devletleri nasıl ülkelerinin batısını, demek ki Büyük Okyanus kıyılarını ve ona bitişik olan yerleri böyle bir siyasetle az sürede bayındır kıldırsa, biz de aşağı yukarı o siyaseti benimsemeliyiz. Böyle bir dizge yerleşir ve onun çizimi, tasarımı belirgin biçimde yapılırsa (ve gerektirdiği ekonomik araç ve gereçler de bulunursa) Türkiye, kapılarını uyrukluğunda olmayan Türklere ve benzeşmesi olanaklı

yanı-Türklere pek geniş olarak açabilir. Ama bu gelecek nüfus topraklarımız içinde, bugün yaşamakta oldukları yerlerdekinden daha yüksek bir çekicilik, bir kazanç, bir esenlik ve gönenç bulmalıdırlar.

Osmanlı devleti savaşların sonunda toprak yitirip küçüldükçe, geriye kalan yurt kesimlerine göçmenler sığınır ve burada sürünürdü. Türk başka uluslara benzemez ve uyruk olamaz.

Osmanlı devleti göçmenleri gönendiremedi, yaşata-madı. Cumhuriyet ise bunun tersi bir siyasayı seçecektir. Bayındır kılma ve göç zamanımızda bir bilim durumuna geldi. Er-geç, bunun ilkelerine uyarak bir bayındır kılma ve göç siyasası izlemek zorunluğunda kalacağız.

Sınırlarımız dışında kalan soydaşlarımızın geleceğini düşünmekle yükümlü olduğumuzu da unutmayalım. Bu Türkler ancak yurdumuzda haklara kavuşabilirler. Bu zavallıların yalnız Türkiye'de Türk kalma olasılıkları vardır. Dışarda ne uyruğu oldukları ulusa benzeşebilir, ne de ulusal kimliklerini koruyabilirler; parya düzeyinde, bir vergi sağmalı olarak kalırlar. Biz böyle bir yol seçmezsek, birçok soydaşımız, ulusumuz için yitmiş olur. Batı Trakya'da, Bulgaristan'da, Sırbistan'da, Dobruca'da, Musul, Süleymaniye, Kerkük, (İskenderun, Antakya), Kıbrıs, Rodos, İstanköy'de ve ötede beride kalmış (Rusya ve İran dışında) Türklerin sayısı iki milyondan eksik olmasa gerek: Demek ki bugünkü nüfusumuzun yaklaşık altıda biri! Bunların yurdu-muza alınması, Türkiye'yi altıda bir büyütmek, birçok il elde etmek demektir.

Bu Türkler ve bize yakın olan yanı -Türkler ülkemi-ze gelir, gereğince yerleşir ve yurdumuzda hükümet on yıl kadar dış sıkıntılardan uzak kalarak her türlü yararlı girişimlerde başarılı olursa, bir kuşakta Anadolu'nun

nüfusu otuz milyonu bulur. Bu halk temel eğitimle donandıktan sonra, gerek kendi doğuştan yiğitliği, gerek durumun elvermesiyle, düşmanlara karşı yurdu ele geçirilmesi olanaksız bir kale durumuna getirebilir ve mutlu, gönençli olur.

Nüfusun ülkeye çekilmesi, toplanması, artırılması, başka deyişle sayısal olarak ilerlemesi ve o nüfusun okuyup yazması ve varlıklı olması, başka deyişle niteliksel olarak ilerlemesi... İşte kutlu devrim bize bu olasılığı sağlıyor ve bu ufku açıyor.

Atinalı ünlü söz ustası Demosten¹²⁷, Makedonya'nın Yunanistan'a sarkacağını görüyor ve her söylevinde Filip'in¹²⁸ erkeklerini halka anlatıyormuş. Bu söylevler, "Flibik" ve "Olentiye"ler, Yunan açıkgozlülüğünün, güzelyazın ve kahramanlık anlatımlarının baş yapıtlarıdır. Yurdumuzda da bir Demosten her gün, her namaz vakti, şu çağrışı okumalıdır:

"Ey Türkler! Yurdunuz geniş, sayınız azdır. İtalya küçük, İtalyanlar çoktur ve sizden uzak değildir. Nüfusunuzu arttırınız ve güçlendiriniz ki Türk yurdu geleceğin bir ikinci İtalyan yurdu olmasın."

127 İ.Ö. 384-322.

128 İskender'in babası (İ.Ö. 382); Makedonya kralıydı.

BİRAZ EKONOMİ

Devrimin kesin yengisi, Türk ulusunun kesin kurtuluşu ve genel uygarlık içinde edinmek istediği yeri elde etmesi bir tek koşula bağlıdır, ki o da sözcüğün bayağı anlamıyla bile varıllık, yasal yoldan kazanılan maddi varıllıktır.

Fransız Başbakanı, ünlü tarihçi Guizot¹²⁹ ulusuna: "Beyler, varlıklı olunuz!" (*Enrichissez-vous, messieurs!*) öğüdlünü verirmiş.

İmparatorluk biçimi, ne yazık ki bizde ticaret ve sanayi yeteneklerinin gelişmesine engel olmuştu. Türk, yönetici bir ögeydi, eski Romalılar gibi becerilerden tiksiniirdi. Romalılar üretimi yalnızca kölelerle halka bırakırlardı. Bizde de ekonomi, Türk olmayan Osmanlı halklarının elinde kaldı. Rum, Ermeni, dahası Arap bu yolla pek değerli yetenekler edindiler, derin görüş sahibi oldular, dış dünya ile ilişkiler kurdular. Bir ulusun oluşumunun tam sayılabilmesi için, toplumsal katmanların tümüne, esnafa (türlü üretim ve değişim işlerini yapan sınıflara, Ö.O.) gerek vardır. Yalnız bir egemen katman, toplumsal örgütlenişin tam olmasına yetmez.

Malta'da "Sen Jan dö Jerüzalem" şövalyelerinin bir

129 Fransız devlet adamlarından ve ünlü tarihçilerinden (1787-1874). Louis-Phillippe'in bakanı olan bu kişi, Tiber'in karşıtı ve İngiliz politikasına tutkun olmakla bilinir. Yaptığı yanlışlar 1848 kargaşalarına yol açmıştı. Bununla birlikte büyük güce bir tarihçidir. "İngiliz Devrimi Tarihi", "Fransa ve Avrupa Uygarlığı Tarihi", yapılarından bir bölümüdür.

hükümeti vardı; ama bu hükümet yalnızca bir memur ve savaşı katmanından kurulu olduğu için, bir ulus oluşturmadı. Bizde ise bir seçkinler, başka deyişle yöneticiler, bir de halk katmanı görülüyor ki, ikisinin arasında her ülkede bulunması zorunlu olan türlü esnaf neredeyse yoktu.

Yadımsıyoruz, Türkler arasında da ticaret ve hüner sahipleri yok değildir; ama yüksek ve aşağı katmanlara göre bunlar sayıca pek önemsizdi. İşte toplumsal örgütlenişteki bu eksikğin zararını, Türkiye gerçek Türklerin yönetimine geçtiği gün görüyoruz.

Osmanlı saltanatı ekonomik bir devlet değildi. Oysa her çağdaş devletin dayanakları ekonomidedir. Tarihte maddeciler diye adlandırılan okulun savına göre en büyük savaşların ve dinlerin etkeni bile maddî çıkarlardır. İmparatorluk, vergi almak ve borçlanabilmekle yaşadığından, amacın yerine geldiği sanısına kapılmıştı. Oysa zavallı ulusumuz, bu gidişle geçim yollarından yoksun kalıyordu. Bunun içindir ki ülkenin yeni düşünceler ve araçlarla değerlendirilmesi düşünülemedi. Bayındırlık konuları, demiryolları bile gelişigüzel, tasarısız ve yöntemsiz yapıldı. Örneğin her şeyden önce ülkenin iki yakasını birbirine bağlayan bir demiryoluna gereksinimimiz kesindi. Böyle olmadı da gönlünce ayrıcalıklar tanındı. Sulardan yararlanmak şöyle dursun, bunların sürekli zararlarına bile karşı gelinemedi.

Meşrutiyetten ve devrimden sonra ticarete eğilim gösterdik ya da bunu yapmak zorunda kaldık. Rum ve Ermenilerin ayrılmaları üzerine işlerin pek çoğu bize kaldı. Ama doğamızda saklı olması gereken, kimi ekonomik erdemler daha oluşmadığından, ticaretimiz de yarım yamalak oldu. Birçok güzel geleneklerimiz vardır: yöneticilikte, askerlikte, güzel sanatlarda bile birçok

erdemimiz sayılabilir; ama Türk ulusu örneğin Hollandalılar, İngilizler ve Doğu'da kimi uluslar gibi ekonomik geleneklere sahip olamamıştır. Bu özellikler ise çabucak elde edilmez. Bir fırsatın doğmasıyla bir işten para kazanan soydaşlarımız kendilerini ticaretin de bilgici sandılar ve bundan dolayı kendini beğenmişliğe kapıldılar, üst yanına bakmadılar. Bunun için her yeni zengin gibi onlar da varlıklarını koruyamadılar.

Çok yinelenen bu durum kanıtlıyor ki, ekonomide asıl olan, anamaldan çok ticaret erdemleridir.

Yaşam koşulları değiştiğinden, ulusumuz ticaret ve sanayi alanlarında yer edinip ilerlemek zorundadır. Ama bunun için zaman geçebilir; bundan dolayı ulusun ekonomik eğitimini de denetim altında bulundurmak, devrimin görevlerindendir.

Bunun gibi ticaret, bayındırlık işlerine dayalıdır. Yollar, temizlenmiş ırmaklar, demiryolları, limanlar, su yolları, maliye kurumları, gümrük ölçüleri olmadan ticaret ve sanatlar pek ilkel bir biçimden öteye gidemez. Bunun içindir ki bir ekonomik siyasetin, pek büyük incelemelerden sonra, hem de çok ayrıntılı olarak, belirgin çizgilerle saptanması ve kararlı bir izleme düşüncesiyle uygulanması yine devrimin görevleri arasındadır.

Ulusal kültür, ulusal gelişme... Bunlar ekonomiye bağlıdır. Schopenhauer¹³⁰ "Bifteksiz yapıt olmaz" demiş. Yoksa kültür ve gelişme şöyle dursun, ülkenin savunulmasına bile olanak bulunamaz.

Yeni bir devlet biçimini halka sevdirmek için halkın maddî çıkarlarını ve gönencini sağlayıp arttırmak gerekir.

130 Ünlü kötümser Alman filozofu (1788-1860). Schelling ve Hegel felsefe okullarının karşıtı olmakla tanınır. "Kötümserlik ve "İstenç" üzerine görüşleri anılmaya değer.

Aslında doğal haklara aykırı bir yönetim biçiminin, halkın maddi yararlarını kollamak yoluyla kendini sürdürdüğü'nün tarihte örnekleri vardır: Üçüncü Napolyon'un İmparatorluğu gibi. Ya bir devlet biçimi, bizimki gibi doğal haklara ve yasallığa harfi harfine uygun olursa... Onun için yıkılma düşünülemez bile.

Çağımızda düzenli her devlet ve ulus, ekonomiyi tüm örgütüne (ekonomi dışı örgütüne bile) temel yapmıştır. Siyasal ekonomi biliminin, ilk yazarı Adam Smith¹³¹den beri geçirdiği evrim kanıtlar ki, artık hiçbir ulus ekonomi dışı temellere dayanarak yaşayamaz. Oysa daha önce tarım, ticaret ve zenaatlardan başka araçlarla yaşayan devletler, dahası uluslar vardı: İlkeleri savaş, ülkeler elde etme ve yağmalama olanlar gibi. Bu gibi topluluklarda bir egemen katman, bir saray, memurlar ve din adamları dizisi, savaşçıları oluşturan kılıçlar (beraya), halk (reaya) denilen ve siyasal hakları pek az olan ya da hiç olmayan yığınların emekleriyle geçinirler, ama bu da yetmediğinden savaş kendilerine sanat edinirlerdi. Amaçları, ele geçirdikleri ülkelerin halklarını kendilerine benzetmek olmadığından, onlardan yalnızca vergi alırdılar. Bu devletlerin, doğrudan doğruya yönettikleri illerden başka, bağımsız ya da yarı bağımsız, özerk ya da yarı özerk illeri de bulunurdu ki, bu ülkeler birer gelir kaynağı, çiftlik sayılırdı. Osmanlı saltanatı, geçmişteki bu tür devletlerin bir örneğidir. Bu yönetim biçimi ulusta ve özellikle ulusun egemen katmanında ekonomik erdemlerin yok olmasına yol açar. İşte biz atalarımızın bu yanlışını ödüyoruz; daha uzun süre bu yükün altında kalacağız.

Avrupa devletlerinin birçoğu sömürgeci, yani gerek yerleşecek, gerek sömürecek ülkeler elde etmiştir.

131 Yeni siyasal ekonomi biliminin kurucusu, İskoçyalı (1723-1790).

Bu uluslar da başkalarının emeklerinden yararlanırlar. Ama çalışmaları bununla sınırlı değildir. Sömürgeci devletler görmüşlerdir ki, o geniş ülkelerden yalnız vergi almakla yetinilse, kaynak kuruyacak ve büyük bir sonuç elde edilemeyecek. Bunun için sömürgeci devletler yalnız vergi toplayıcılığı ve egemenlik şan ve ünüyle (ne şan ve ün!) yetinmemişler, sömürgeleri bir çiftlik, halklarını da demirbaş gibi işletmişlerdir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun önemli sömürgeleri (örneğin Yemen) olduğu halde, sakat bir siyaset izlenmesi sonucunda, ne o ülkelere önemli vergi alınabilmiş, ne de o yörelerden Batı yöntemleriyle yararlanılmıştır. Tersine, devlet hazinesi bu yüzden ağır zararlara uğradı ve yüzbinlerce Türk genci o çöllerde şehit düştü.

Avrupa'da yolu yordamıyla ticaret, ta 1500 yıllarından beri başlamış, o zamana değin yalnız soylular ve din adamları zengin iken, keşifler döneminden bugüne değin bir de orta katman varlık elde etmiştir. Kentsoylu (bourgeois) denilen bu katmanın eski çağlarda hiçbir önemi yoktu. Ama Yeni Dünya'nın, Ümit Burnu yoluyla Hindistan'ın, Güney Amerika'nın, sonraları Büyük Okyanus'taki adaların bulunup sömürülmesi, Batıda orta katmanın gönenmesine ve birçok ekonomik erdemler elde etmesine yol açmıştır. Osmanlılık bu gelişmeden yoksun kaldı.

Ekonominin Avrupa ve Amerika'da birkaç yüzyıllık geleneği var. Ticari ilişkiler bir günde oluşturulamaz. Hele sanayi, hem gelenek ve görenek, hem anamal, hem de bilim ve yücelikler işidir. Tarım bile ilkelliğinden çoktan çıktı.

Önemli limanlarda öyle gemicilik, banka, ticaret ve komisyon, taşımacılık, ara-anbar (antrepo) ortaklık ya da

evleri görüyoruz ki, bunlar birkaç yüzyıldan beri kesintisiz olarak süregeliyor. Babadan çocuğa geçmiş ticaretevlernin adları saymakla tükenmez. Acaba bizde yüz yıldan beri yaşayagelen bir ortaklık değil, bir kuruluş, bir servet gösterilebilir mi? Ticaretin gelenek durumuna geldiği bir ülkede becerikli bir tüccarın oğlu, ölen babasının ticaretini sürdürüyor. Örneğin Amsterdam'daki böyle bir evin dünyanın dört bucağıyla ilişkileri süregitmektedir. Müşteriler bir kuruluşun yüzyıllık alışkanlıklarını bildiklerinden kendisine saygı gösterirler. Bu ticaret evleri zamanın gereklerine de uymuşlardır. Tecimcilerin zekâsı ona göre bir uyarlanma yetisi edinmiştir. Hele büyük sanayi, uygulamalı bilimlerden de en yüksek ölçüde yardım aldı. Örneğin Almanya, kimya sanayiinde, boyalarda, kimi ilaçlarda öylesine ilerlemiştir ki, dünyayı haraca kesmiş bulunuyor.

Bizde ise bu düzeyde tecimen, çiftçi, sanatkâr bulunmak şöyle dursun, marangoz, doğramacı, demirci, kuyumcu gibi beceri sahiplerinin sayısı bile gereksinimleri karşılamaktan pek uzaktır. Eskiden aşağı görülen bu sanatları Rumlar, Ermeniler, Yahudiler yaparlardı. Onlar da şimdi kalmadı. Türk evreni beceri sahiplerinin azlığından dolayı bir bunalım geçiriyor.

Avrupa'da hükûmetler ekonomik katmanların seçilmiş temsilcileridir; tüm devlet kurumlarını, yasama erkini elde etmeleri dolayısıyla denetliyorlar. Rusya dışında, bugün her devlet kentsoyluların elindedir; soylularla din adamlarının artık etkisi kalmamıştır. İşçiler ise henüz hükûmetlere sahip olamadı. Bundan dolayı bugün her hükûmet kentsoylulara hizmet ediyor. Yalnız işçiler çoğaldığından ve güçlerini de anlamaya başladığından iki katmanın mücadelesi kendini duyurmaya başladı.

Bizde ise kentsoyluluk henüz tamamlanmak şöyle dursun, oluşmuş bile değildir. Anamal yok gibidir. Yabancı anamal ise ülkemize akın edemedi. Bunun içindir ki işçi katmanımızın nicelik ve nitelik olarak önemi büyük değildir.

Osmanlı evreninde bir orta katman bulunsaydı, kuşkusuz hükümeti eline geçirir ve yararlarına göre işletilirdi. Oysa eskiden hükümet padişah ile bir memurlar kümesinin tekeline kalmıştı. Böyle bir hükûmetin ekonominin gelişmesiyle ilgilenemeyeceği doğaldır. Bunun zararını şimdi çekiyoruz.

Sevindiricidir ki halkımızda özellikle tarıma, hatta tecimciliğe ve biraz da sanayiye eğilim var. Ulusumuz gerçek gelir kaynağının bütçe değil, üretim olduğunu anlayacak bir çağa geliyor. Ama iktisat adamları için gerekli olan yeteneklerin elde edilmesi, tecimsel gelenek ve törenin yerleşmesi, uluslararası ilişkilerin ve özellikle güvenin kurulması için her halde çok süre geçecektir. Gelenek ve göreneklerin oluşabilmesi için bir kuşak yetmez. Ekonomi eğitiminin genelleşip yaygınlaşması bile bu amaca varmak için yeterli değildir. Bu verimliliği bize ancak evrim sağlayacaktır.

Bu evrim esenliğini sağlamak da devrimin bir görevidir.

Ufak bir ekleme: Sık sık imparatorluktan söz ediyoruz. Yeri gelmişken, konudan uzaklaşmakla birlikte, bir konuyu çözümleyelim: Bir imparatorlukta, demek ki değişik ülkelerden kurulu, çok halklı bir devletin egemenliğinde, türdeş ve birlik içindeki bir ülkede olduğu gibi "yurtseverlik" düşüncesi gelişebilir mi? Örneğin eski Avusturya-Macaristan imparatorluğu uyruklarından bir Çek, bir Leh, Avusturya-Macaristan dünyasınca, bir

Fransızın "Fransa" sözcüğünü duyduğu zamanki coşkuyu duyar mı? İncelemelerimize dayanarak diyelim ki, duymaz. "Nord" ili yerlilerinden bir Fransız, bir Calvadosluyu kendisine kuşkusuz pek yakın görür. Ama bir Dalmaçyalı, acaba bir Bukovinalıyı öyle görür müydü? Hiç! Avusturya'da bir ölçüye değin hanedana bir bağlılık vardı. O da ulusluk düşüncesinin gelişimiyle yitip gitti.

Osmanlı evreninde uygulamaya girişelim: Prishtineli bir Sırp Osmanlı'nın, "Osmanlı yurtseverliği" üzerine ne düşüncesi olabilirdi? Nevrekoplu bir Bulgar Osmanlı'nın Hicazı yurt saydığı görülmüş müydü? Her halde Müntefik halkından biri Bahçecikli bir Ermeniye kendisi için bir yabancıdan başka bir şey saymazdı. Rusya'da da böyle olmuştur. Bir Finlandiyalıının bir Çerkezle, bir Moğolun bir Lehli ile ilişkisi nedir? Yurtseverlik temelli bir ilkedir. Oysa bir imparatorluk içinde bulunmaktan dolayı oluşan nitelik, doğal değil, gelip geçicidir. Yurt ölümsüzdür; bir imparatorluk ise siyasal zorunluluklar sonucu ortadan kalkabilir; o durumda da türlü ülkeler ve ırklar arasında hiçbir ortak nokta kalmaz. Bu nedenlerden dolayıdır ki bir Türk yurtseverliği uygun, doğal ve mantıksaldır; oysa bir Osmanlı yurtseverliği siyasal, belki de doğallık-dışı ve yapmacık idi.

DÜNYA BUNALIMI

1877 yılına yetişenler diyorlar ki, o zaman Rusya'nın bize savaş açması nedenlerinden biri de özgür, denetlenen ve sorumlu bir yönetim altında Osmanlı İmparatorluğu'nun ulaşabileceği gelişmelere engel olmaktı; bu savda bir gerçek payı vardır.

Bunun gibi 1908'de meşrutiyet ikinci kez ilan edilir edilmez Avusturya-Macaristan tarafından Bosna-Hersek'in topraklarına katılması ve Bulgaristan'ın bizimle ilişkisini kesmesi de, yeni yönetim biçimi altında Osmanlıların ilerleyebilmeleri olaşılığına biraz dayalıdır.

Devletler ve uluslarca bugünkü anlayışa göre hiçbir devlet, yaşam didişmesinde bir başkasının yükselmesini istemez. Diplomatların ince sözlerine, filozof ve iktisatçıların içtenlikli kanılarına karşın, ne yazık ki gerçek bu bayağı düzeydedir. Devletlerarası ilişkilerde hak, bir ölçüt değildir. Görünüşte pek yüce amaçlarla kurulan "Milletler Cemiyeti" yalnızca bu yüzden, en üstün gelen ulusun, İngiltere'nin sömürgeciliğinin aracıdır. Bireyler arasında yürürlükte olan ve bir yaptırım gücüne sahip bulunan bir yurttaşlar yasası (medeni kanun) yapan insanlık, henüz buna benzer bir devletler hukuku bulamadı.

Bundan dolayı düşlerle uğraşmayalım: Devletler arasında güvenlik yürürlükte değildir. Amacımız Türk ulusunu ve devletini yaşatmak olunca, var olan ve var olabilecek, gerçekleşen ve gerçekleşmesi akla gelebilecek

her türlü tehlikeleri iyice araştırmak ve varlığımıza yönelebilecek her türlü kötü-kaste karşı kendimizi savunmak zorundayız.

Varlığımıza yönelen karşıtlıkları, hem içerde hem dışarda aramalıyız. Savaştan başlayalım:

Öyle devletler vardır ki candan düşmanları yoktur. Bunlar gerçekten mutludurlar. Örnek: İspanya. Bu devlet Amerika ve Okyanus'ya'daki sömürgelerinden bir yenilgi sonucunda vazgeçtikten sonra artık düşmansız kaldı. Oysa kimi devletler böyle güvenli durumda değildirler. Fransa ile Almanya, Lehistan (Polonya) ile Rusya ve Almanya arasında öyle derin uçurumlar görülüyor ki, bunlar ancak bir yanın ezilmesiyle ve geçici bir süre için, aşırı bir noktaya varmaz.

Ne yazık ki bizim durumumuz İspanya'nıninkine benzemiyor. Karşımızda, devlet biçimi ne olursa olsun açık denize kıyısı bulunmayan, çıkış kapısına gereksinimi olan ve sanki kafes içinde kalmış bir Rusya, nüfusu taşan ve kükreyen bir İtalya, yer yuvarlağı üzerindeki üstünlüğünü her neye mal olursa olsun korumak zorunluluğunda bir Büyük Britanya, öcalma ardında bir Yunanistan, vb. bulundukça Türkiye Cumhuriyeti çok uzak görüşlü olmak, savunmasının gereklerini tamamlamak ve bunun için de ekonomik bakımdan her zaman güçlü bulunmak zorunluluğundadır.

Eğer her devlet hakkına razı olsaydı, bizim için bu zorunluluk söz konusu olmazdı. Ama gerçekten ayrılmayalım; sürekli barış ve esenlik yandaşı düşseverlerin önümüze gerdiği algımlara (serap) kapılmayalım.

Genel Savaş'tan sonra insanlık hiç de uyanamadı, savaşın sorumluluğu çok büyüktür, ama genel barışın, hiçbir anlaşmazlığı çözmeyen, tersine her sorunu

karıştıran ve yeni yeni güçlükler ortaya çıkaran şu kör ve total dünya barışının sorumluluğu daha büyüktür. Loyd Corc ile Klemanso kıyamet gününe değin, bu yükün altında, tarih önünde kıvransalar gerek. Dünya Savaşı üzerine insanlık eski devletler hukukuna güle güle demeliydi. Oysa ulusluk ilkesini yücelttiği söylenen bu savaş, sömürgeci devletlerin yeni ülkeler ele geçirmelerine yaradı.

Eski denge bozuldu; yerine bir başkası konamadı. Eski haritaya hiç olmazsa. alışmıştık; yenisi bizi yadırgatıyor.

1914'ten önce, doğru ya da yanlış, ekonomik ve toplumsal denge yerleşmişti. 1918'den sonra ise bu da bozuldu. Dünya kargaşa içindedir ve ona Avrupa'da doğru yolu gösterecek bir çağdaş yalvaç (peygamber) de çıkmamıştır.

Bugünkü dünya Roma'nın çöküşü ile Hristiyanlığın henüz kesin biçimde yerleşmiş olmadığı dağınıklık zamanından daha üzüntülü bir acı dönem geçiriyor. Savaş bunca manevî ve maddî değerleri yok etti. Bu özverilere karşın ilkeler bile yengin çıkamadı. Geleceğin tarihçileri zamanımızı incelemeye koyulduklarında, şu geçen yılları pek karanlık bir "dengesizlik dönemi" olarak saptayıp niteleyeceklerdir. İnsanlığın bu bunalımı ne kadar sürebilir? Roma'nın çöküşünden sonraki parçalanmayı tarihte inceleyecek olursak, o kargaşanın birkaç yüzyıl ardı gelmediğini görür ve şimdiki denge sizliğinde kaç kuşak süreceğini buna göre anlayabiliriz.

Bu gidişle uygarlık belki birkaç yüzyıl gerileyecektir. Çünkü bu dakikada insanoğlunun uyanış ve duyarlılığına, yanlışını anlayıp pişmanlık getirdiğine gösterge olabilecek bir davranışa tanık olamıyoruz. Babil, Asur, Sümer, Yunan

ve Roma uygarlıkları nasıl yok olmuşsa, Avrupa uygarlığının da insanlığın evrimi içinde bir duraklama geçirmesi olasılık dışı görülmemelidir. Her halde bunalımın varlığı kesindir.

Zamanımız bir esenlik dönemi sayılamaz; ne olacağı ise bilinmezlikler içindedir. Her halde 1914'ten önceki ekonomik, toplumsal ve siyasal durumun geri gelmesine olanak yoktur. Hele dünya ekonomik bunalımı, her halde ya mülkiyet ve kullanım hakkını yok edecek, ya da devletlerin gereksinimleri ve giderleri bu hakkı ortadan kaldırmaya bile pek çok sınırlayacaktır. Böyle bir politika toplumsal konuları da alışılmış ekseninden çıkarabilir. Bu didişmede insanlık ne yapacak? İnsanlar dörtayaklılar gibi birbirlerinin üzerine mi yüklenecekler, yoksa uzlaşacaklar mı? Bu yönler kalın bir bilinmezlik örtüsüyle kaplıdır. Bugün yaşayan insanların arasında, bu gizliliklerin derinliklerini kavrayacak hiçbir filozof ya da tarihçi tanımiyorum.

Konudan uzaklaşmayalım: Bunalımın, dengesizliğin, gerilik ve aşırı tutkuların varlığı kesin bir gerçektir. Şu karanlık okyanusun içinde bir kutup noktası da görülüyor. Öyleyse Türk Devrimi pek atılgan davranmak, her fısıltıdan sakınmak, her zaman ılımlı ve donanmış bulunmak zorunluluğundadır. Daha esenlikli bir zamanda yaşasaydık görevimiz daha kolay olurdu. Geçireceğimiz şu yirmi, dahası elli yıl, bir kendine gelme dönemine benzetilebilir.

Bu durumda mantığın bize buyurduğu, her olasılığa karşı güçlü bulunmaktır. Ulusların yapıları da insanlarınkine benzer. Eğer beden güçlü ve dayanıklı olursa, çevremizdeki milyarlarca mikroptan hiçbiri ona etki edemez. Tersine herhangi bir nedenden dolayı vücut

cılız düşerse, her mikrop ona saldırır ve verem olanca kötülüğü ile, uğursuzluğu ile ciğerleri parçalamaya başlar. Ulusların da bireylerden hiç ayrımları yoktur. Çağımızda ise bir devlete ve bir ulusa saldırmaya eğilimli hayvancıkların sayısı her zamankinden daha çoktur. Bunlardan kimisini görmek için gözün mikroskopla donanmasına gerek yoktur; ama kimileri de her türlü kestirim ve tasarlamanın dışında, en umulmadık bir günde karşımıza çıkabilir. Bu olasılıklar olmasaydı, devrimi ileri götürmek güç olmazdı.

Şu duyarlı dönemde dışardan gelecek vuruşlarla birlikte, bilgisizlik yüzünden içerde ortaya çıkabilecek uygunsuzluklar da göz önünde bulundurulmalıdır. Dış tehlikeleri saydık. İç tehlikelere geelim:

Bunların sayısı ve türleri öbürlerinden azdır. Her şeyden önce ülke çok etnik kümeli olmaktan çıktığından, bu yüzden gelebilecek sıkıntıların sayısı eskisine göre olağanüstü azalmıştır.

Bununla birlikte ulusal birlik gerçekleşti diye bir ayrımlık uykusuna dalmak, sakınlı davranma alışkanlığıyla bağdaşmaz. Biz henüz örgütlenişimizin ilk döneminde bulunuyoruz. Bu başlangıç döneminde başı dönenlere rastlamak olanaksız değildir. Bunun gibi dış kutupların çekimine dayanamayanlar da olur.

Değişik etnik ögeler konusu bizi yine sakınlı davranmaya çağırmaktadır. Yasaya göre her Türk olan, ırk ve dil bakımından Türk değildir. Türkiye, yine Türk olmayan bir azınlık yurdudur.

Topluluktan ayrılmaları hiçbir zaman usa gelmeyen ögelere, izlenmeye değer bir örnek görüyorum. Bunu belirtmeden geçemeyeceğim:

Kültürü, ekonomisi sağlam Fransa'da "Bask"

"Bröton", "Flaman", "Kurs", "Provansal", "Katalan" gibi alt azınlık vardır ki, bunlardan hiçbiri Fransızlık topluluğundan uzakta yaşayamazlar. Bundan dolayı bu azınlıklarda merkezden uzaklaşma duyguları doğmamıştır. Bir "Bröton" önce Fransızdır, sonra Fransızlık içinde "Bröton"dur. Bu çifte nitelik onların yararlarına pek uygundur.

İşte bizim azınlıklarımızın da izleyecekleri örnek!

Bir başka tehlikeye gelelim: Bizde eskiden Türk olmayan ögeler gibi, Türk olup da yenilikleri sindiremeyenler bütün yapılanlara engel oluyorlardı. Tutucuları anlatmak istiyoruz. Devrim gericiliği tam bir yenilgiye uğratmıştır. Her yılın geçişiyle tutuculuk, bağnazlık ve bunların yol açabilecekleri gericilik, biraz daha olasılık dışına çıkacaklardır. Ama ancak Cumhuriyete yaraşır bir eğitim, tutuculuğun daha doğal bir biçimde kökünü kurutabilir. Gelecek kuşak artık bu utancın adını bilmemeli, biz nasıl "celali"liği, "yeniçeri"liği unutmuşsak, onu da belleğinden öylece silmelidir.

Cumhuriyete yaraşır eğitim, başlıbaşına bir tasarıma bağlıdır.

Devrimi incitecek ögelerden biri de devlet biçimini değiştirmeye yönelik siyasal başıboşluktur. Bunu da tutkular doğurur. Bu girişimler ya kaba güç ile ya da Hazret-i Peygamberin, "müellefe-i kulüp"¹³² takımına gösterdiği davranış ile engellenebilir. Bunun değerlendirilmesi siyasal bir konudur.

Özetle (bizim) evrenimizde değişik kökenden ögeler anlaşmazlığı kalmamış gibidir. Şunu da sevinerek belirtebiliriz ki, Batı'nın varlığını kaldırmaya yönelik anamal ve

132 Hz. Muhammed'in savaş ganimetinden pay vererek gönüllilerini kazandığı 31 kişi.

133 Anamal ve anamalcıların erki ve egemenliği

emek çatışması daha bizde belirmedi. "Kapitalizm" ¹³³ de "proletarya" ¹³⁴ da ülkemizde yeni öğrenilen sözcüklerdir. (Bu konuda bir anımsatma bölümümüze eklenmiştir.)

Devletin kararlılığı önünde geniş bir yol açılıyor: Devlet, kendi niteliğini bir ekonomi devleti olarak gördükçe, halk gönendirilecek ve bu yolla uygarlık alanında her amacımıza varacağız.

Oysa Osmanlı saltanatının izlediği yol bundan bütünü başkaydı. Çarpıntılar içinde kıvranan saray ve "Bab-ı âli"nin bu yönleri düşünmeye ne zaman ve gücü, ne de yetisi ve yeteneği elverirdi.

İmparatorluk kendi başına bir kuruluş olup, halk onun yüceliğini ve gönencini sürdürmenin aracıdır.

Cumhuriyet ise halkın kendisidir; hükûmeti kendisindendir. O yalnız kendisini yaşatır, efendisi yoktur.

Cumhuriyet kendi kendisinden sorumludur. İmparatorluk sözlüğünde ise sorumluluk belirsiz bir kavramdır. İmparatorlukta halkın erginliği gereksiz ve belki de zararlı sayılır. Çünkü erginleşen halk, ilk iş olmak üzere kendisini tutsak edeni öldürür. Cumhuriyette ise gün geçtikçe halkın ergin olması düşünüşe uygundur. Yoksa Cumhuriyetle saltıkçı yönetim arasında ayrılık kalmazdı.

Bundan önce 'çıkarları çıkarlarımıza uymayanlar ne yapacaklar?' sorusunu sormuştuk. Şu açıklamalarımızda karşıtlarımızın ellerinden geleni arda bırakmayacaklarını söyledik. Biz de gücümüzün yettiğince o saldırılara karşı varlığımızı savunacağız. Zaten yaşam, sürekli bir uğraştır. Tarih de bu didişmenin öyküsünden başka bir şey değildir. Yeter ki uğraшта ereği iyi görerek, yenmek düşüncesiyle davranalım.

134 'Proleter'ler katmanı; 'proleter' Eski Roma'da elinde hiçbir varlığı olmayıp, ancak çocuk yapabilen yoksul kişiye denirdi. Bugünkü anlayışa göre, yaşamak için yalnız kol gücünün verimine sahip kişi, işçi katmanı.

EK: ANAMAL VE EMEK ÜZERİNE

Çağımızda anamal ile emek ve çalışma arasındaki yarış, tarihin önemle yazacağı olaylardır. Bu iki güç arasındaki anlaşmazlık, insan toplumunun kuruluş gününden beri görülmüş ise de, bu çelişkinin böyle ileri bir noktaya geldiği bugüne dek olmuş bir şey değildi. Genel Savaş buna bir başka belirsizlik ekledi. Bundan önce sosyalistler mülkiyet ve kullanım hakkını ya büsbütün, ya da yavaş yavaş ve bir ölçüde ortadan kaldırmak istiyorlardı ki türlü sosyalist akımlar arasında çelişki bundan ileri gelir. Anamalcılar ise bu akımın doğuracağı tehlikelere karşı varlıklarını, dahası canlarını savunuyorlardı. Sosyalist ve komünistler yengin çıkarlarsa, toplumsal durumun en köktenci bir biçimde değişmesi gerekir. Bu durumda evlenme, aile, kalıt, mülkiyet ve kullanım hakkından türemiş kurumların unutulması ve yerlerine bugün tasarlayıp düşleyemeyeceğimiz başka kurumların geçmesi gerekir. O ölçüde ki, bu toplumsal ve yeni devrim, şimdiki birçok kavramları ve anlayışları yok ederek yenilerini yaratacağından, dillerin bile başka bir yönde akmaması olanaksızdır.

Bir toplumsal devrim, bir siyasal devrime hiç benzemez; toplumun temellerini sarsar. Siyasal devrimler, toplumsal devrimler karşısında bir çocuk oyuncağı kalır. Çatışma anlaşmazlıkları bir kat daha karıştırdı: Yer yuvarlağı üzerinde insani ve maddî birçok değerler yok oldu. Töresel ve ırsal (karaktere ilişkin, seciyevi) değerlerden birçoğu bile eridi. Devletlerin borcu alabildiğine arttı. Vergiler katlanılamayacak ölçüde arttırılarak bile derde umar bulanamadı. Daha doğmamış olan torunlarımız dahası, onların onuncu karından

çocukları borçlandı. Bugün her yeni doğan bebek, borca batmış olarak dünyaya geliyor. Gelecek kuşakların, demek ki geleceğin insanlığının geçmişe olan borcu, belki geçmişten alacağından, kendine kalan kalıttan daha çoktur. Borç kalıttan daha çok olunca mirası reddetmek kalıtının yetkileri arasındadır. Gelecek buna katlanacak mıdır? Katlanacaksa gelecek kuşaklar büyük sıkıntılar içinde kıvranacak. Katlanmayacaksa, buna bir umar bulmak için mülkiyet ve kullanım hakkını ya tümünden, ya bir bölümüyle, ya birdenbire ya da yavaş yavaş kaldıracaktır. Demek ki Genel Savaş da bir başka yönde gitmek üzere kullanım ve mülkiyet hakkını bozdu. Zaten dünyanın her yerinde vergiler öylesine ağırlaştırıldı ki, bu durum bile kullanım ve mülkiyet hakkının kaldırılması ölçüsünde kısıtlanıp sınırlandırılması demektir.

Dünya korkunç bir uçuruma doğru gidiyor. Bakalım insanlığın zekâ ve kavrayışı, onun bu burgaca yuvarlanmasını önleyebilecek midir? Falcılığa olanak bulunmadığından, bu konuda söz söyleyemeyeceğiz. Ama şurası kesindir ki, insanlık-için şimdikilerden daha acı bunalımlar hazırlanıyor. Her halde ekonomide ve dolayısıyla toplumsal alanda ve sonuç olarak da siyasal alanda devrimler olacaktır. Bu büyük kötülüklerden kaçınmak ve eski durumu geri getirmek olanaksızdır. Uzaklarda, enginlerde bir fırtına belirliyor. Ufak bir sakınımsızlık, geleceğin bu karanlıkları içinde, bizi tehlikelerde bırakabilir. Alışılmış diploması ile, küflü ve işe yaramaz yöntemlerle bu yolun sonuna varılamayacağından, devlet biçimimizi bile değiştirdik. Tehlikelere karşı ulusun üyeleri, devlet ve hükûmet her dakika uyanık ve uzak görüşlü olmalıdırlar. Özellikle Avrupa'nın ve bütün dünyanın ekonomik, toplumsal ve siyasal akımlarını adım

adım izlemeliyiz. Çekimden ve itimden kurtulan bu denizde gemisini kurtaran kaptandır! Kimi akımlar olur ki onlara karışmamaya olanak bulunamaz. Ama bunların geçicileri, moda biçiminde olanları da var. Bu iki tür akımın birbirinden ayırdedilmesi güçcedir.

Dileyelim ki Türk ulusu ve onun resmî, yasal örgütü, bu olasılıklar karşısında, esenliklerini sağlayacak yoldan gitsinler ve dünya dengesi bir daha yeni bir biçimde yerleşinceye değin, şu bunalımlar içinde yıpranmasınlar.

AYKIRI DÜŞÜNCELER

Kitabımızın sonunda Türk Devrimine karşı öne sürülen başlıca karşı görüşleri özetlemek zorunluluğundayız.

Kötü dilekli eleştirilerde bilimsel bir değer tasarlama diğımızdan onları bir yana bırakalım. Şu kısa bölmelerde özetleyeceğimiz iki aykırı düşünce için yanıt ortamı hazırlamak gerekir:

Bir siyasal, toplumsal, ekonomik durumdan bir başkasına ya evrim yoluyla ya da devrimle geçilebilir. Evrimde birden bire ve beklenmedik değişim olmaz; bir değişme her halde olursa da bunu ayırdetmek güçtür. Her geçen gün bir iz bırakır. Ancak bir iki kuşak geçtikten sonra, dışardan bakan biri evrim geçiren bir ulustaki değişikliği görür. İngiltere bugün hiçbir ülkeden geri değildir. Dahası, değişik konularda birinciliği elinde tutar. Bununla birlikte, bir başka bölümde yeri geldiğinde söylediğimiz gibi, bir olay bir yana bırakılmak üzere, Büyük Britanya bir devrimler ülkesi değil, bir evrimler yurtdur. Biçimler İngiltere'de sofucasına korunuyor; beş yüzyıllık tören giysilerinin bile değiştirilmediğini şaşırarak görüyoruz. Yazılı olmayan anayasasına göre Büyük Britanya'nın devlet biçimi bile küflenmiş, dahası paçavraya dönmüştür. Yasaya göre dinler ve toplumsal katmanlar arasında bugün bile eşitsizlikler var. Kralın gösterişi ve patırtısı büyüktür. Ama bütün bu görünüşe ve bir seçkinler meclisi bulunmasına karşın, İngiltere'de hükûmet halkın elinde bulunuyor. Kralın devlet işlerinde

hiçbir etkisi yoktur. Başbakan gerçek bir Cumhurbaşkanı değil midir? Anayasalarına göre dünyanın en özgür cumhuriyetleri olan Güney Amerika ülkelerinden daha çok İngiltere'de halk özgür ve etkilidir.

Buna karşılık Fransa'nın bir devrimler ülkesi olduğu unutulmasın. Fransa ara ara yönetimsizlik ve devrim ateşlerine yakalanıyor. Şimdiye değin bir devlet biçimi bir başkasına dönüşüyor ve örgüte ilişkin tepkilerin ardı arkası gelmiyordu. Fransa'nın yazılı anayasası da pek çok kez değişmiştir. Bir İngiliz bulunduğu kentteki kitapçıdan Fransız anayasası istemiş, satıcıdan, "-Ben süreli ve modası geçebilecek yapıtlar satmıyorum!" yanıtını almış.

Evrim mi yeğdir, devrim mi? Uluslar bu ikisinden birini seçmede özerk değildirler. Tarihini zorlaması, kimi kez bir ulusu hükûmetine karşı ayaklanmaya yöneltir. Kimi kez de buna gerek kalmaz; yöneticiler ılımlı ya da devrimci davranarak, basamak basamak izinlerle halkın görüşünü kabul etmiş olurlar. Bu konuda ulusların huyunu da göz önünde bulundurmak gerekir. Örneğin İngiliz huyu ile Fransız yapısı başka başkadır. İngiltere'de krallık her gereğin yerine getirilmesinde halka elverişli davrandı. Fransa'da ise bunun tersini görüyoruz. İngiltere en sonunda kendisi için istediği gibi bir krallık soyu da yaratabilmiştir. Küçük bir kız (Viktorya) taca ve tahta kalıtçı olmuştu. Bu kadının 64 yıl süren döneminde ulus, işlerini bildiği gibi yürüttü. Kraliçeye Alman prenslerinden bir koca buldular. Bu kişinin oğlu ve torunu İngilizlerin istediği biçimde büyütölüp, neredeyse sipariş üzerine kral oldular. Belçika da öyle. (Boşalan Belçika tahtını, ulus bir Alman prensine vererek onu kendi egemenliğine ortak etti.)

Bu açıdan Osmanlı tarihi İngiliz tarihine hiç benzemez; tersine Fransa'ninkini andırır. Öteden beri

söylediğimiz gibi Osmanlı sultanları ulusun gereksinimleriyle hiç uğraşmamışlardı. Bundan dolayı bizde eski dönemde ağır evrimlerle kurtuluş olanağı yoktu: Ulus ancak devrim yoluyla kendisine ilgi göstermeyen kurumları yıktı.

Bu girişten sonra devrimimize yapılan eleştirilere gelelim:

Evrim ve devrim yandaşlığı biraz da huy sorunudur. Kimileri tarihsel zorunluluklar ve etkenler ne olursa olsun, devrimlerden ürkerler. Onlar bu gibi devrimlerin yol açtığı yalnız geçici bunalımları göz önüne alarak şiddetli devrimlere yandaş olmazlar. (Varsıllar çoğunlukla bu kümeye girerler). Yine birtakımları da evrim denince yalnız onun yavaşlığını göz önüne alarak alay bile ederler; sabırsızlık gösterirler, çabuk, olanaklıysa birden bire değişiklikler yapılmasını isterler ve geçmişten tiksiniyorlar. (Bu kümeye yoksulları koyabiliriz.) Yineleyelim: Devrimcilikte, evrimcilikte kişiliğin (huyun) etkisi büyüktür.

Kimi kez de yaş, inançlara etki eder: Delikanlılar devrimci, yaşlılar tutucu olurlarsa da bu kural saltık değildir.

İngiltere'de Fransız Devrimini beğenenler seyrek; çünkü İngiliz huyu (kişiliği) temelde evrimseverdir.

İşte evrim yandaşları, örneğin Dr. Gustave Lebon'un görüşüne uyanlar, yalnızca bu düşünüşte oldukları için, aşağıdaki tümcelerle özetleyebileceğimiz eleştiriyi öne sürüyorlar:

"Bir ulusun bir geçmişi ve gelenekleri, bin-iki bin yıllık bir yaşayış biçimi vardır. Günün birinde bütün geçmişten ve geleneklerden ve alışılmış olan yaşayış biçiminden vazgeçilir mi? Eğer evrime uyulsaydı (evrimde

basamaklılık vardır) yenilikler daha temelli olurdu. Devrimdeki ivedilik onu bir süreyle sınırlı kılar. Özellikle devrimde bir kişisel özellik vardır."

Bu eleştirinin incelenmesi ulus için yararlıdır. Tutucular işte bu düşüncüyü güzel bulurlar. Yalnız kimileri bu düşüncüyü daha özlü, öbürleri daha belirsiz bir biçimde anlatıyorlar.

Yanıtlarımızı sıralıyoruz: - Evet, günün birinde bütün bir geçmişten vazgeçilir; ve bu da doğal, usaygun, dahası işlerin gereği ve yararlıdır da; böyle değişimlerin tarihte örnekleri de vardır.

İslâm Devrimi de tıpkı böyle olmamış mıydı? Arap ulusunun "kalubela"dan beri bir geçmiş ve geleneği, yaşayış biçimleri olduğunu görüyoruz. Günün birinde Hazret-i Peygamber ortaya çıkıyor. Tanrı elçisi o tür yaşamının halkını çürüttüğünü gördü ve kararlı bir biçimde o geçmişi yıktı. O sıralarda devrimler ancak göksel esine dayanarak ortaya çıkıyordu; dönem dinersel (théocratique)¹³⁵ idi. Bu nedenle İslâm Devrimi "sivil" değil, "dinersel"dir. Ama sonuç olarak devrim, yine devrimdir. Böylece Arapların ve İslâmı kabul eden bütün halkların yaşamları birdenbire değişti; geçmiş ve geleneklerle bir ilişki kalmadı. İslâm Devrimi basamaklılık kuralına hiç uymamıştır. Buna evrim denemez, devrimin niteliği devrimci bir niteliktir. Müslümanlık da, hızlı gelişimine karşın, yaşamını sürdürmüştür.

Önemle belirtelim ki Türk ulusu kurtuluş için devrim ve evrimden birini yeğlemek konusunda seçim hakkına sahip değildi. Ya ölüm, ya yaşam!... Bir ulus bu

135 Bir hükümet ya da toplum ki, onda egemenlik Tanrı tarafından görev olarak verilir ve Tanrı'nın gönderdiği vekiller işleri yönetirler: Yahuda ve İsrailoğulları hükümetleri gibi.

ikisinden ancak sonuncusunu seçebilir. Osmanlı saltanatı korkunç bir burgaç içine yuvarlanırken, koca bir Türk ulusu onunla ve onun tam bir örneği olan "Vahdettin" ile geleceğini birleştiremezdi.

Bir ulusun dinini ve dilini değiştirdiği tarihte görülmüş olduğu gibi, uygarlığını da değiştirdiği yine görülmüştür. Bir büyük uyarıcının bildirdiği Müslümanlık, Arap ve ondan sonra Fars, Berberi, Hindu, Türk, Malez, vb. halkları, eskiden beri gitmekte oldukları yoldan çevirmiş, onlara başka bir yol açmıştı. Bu halklar bin şu kaçar yıldan beri bu yoldan gidiyorlar. Demek ki geçmişin yadsınamayacak ölçüde önemi olmakla birlikte, ondan ayrılmamanın örnekleri de vardır. Bu uluslar yeni bir yoldan gitmekle yıkılmamışlar, tersine çağlarında ilerlemişlerdi.

Evet, devrimimizde belirgin bir özgünlük görüyoruz. Müslümanlık nasıl peygamberin kişi olarak ölümünden sonra saldırılara göğüs germiş ve ilerlemiş ise, bütün kuşkucu ve kötümserlerin eleştirilerine karşın Türk Devriminin de gericilik dalgalarına dayanabileceğine güveniriz. Yeter ki ulus ve devrim güçlendirilsin!

Yalvaçların yüce sonuncusu ölür ölmez, daha gömütü kazılmadan, yakın arkadaşları arasında şiddetli ve çirkin bir anlaşmazlık başgöstermiş ve Ulu Ebubekir'in halifelliği döneminde İslâm evreninde genel bir "dinden ayrılma" akımı başlamıştı. Buna karşın temeli pek sağlam olduğundan ve geliştirdiği yöntemler çağın gereksinimlerine yetip arttığından, İslâm yine süregitmiş ve güçlenmiştir.

Öteki eleştiriye geldik. O da şu tümcelerle özetlenebilir: "Türkler Ari soyundan ve Hristiyan değildirler; ken-

dilerinin Yunan-Roma uygarlığıyla da bağları yoktur. Bu durumda Türkler, Ari ve Hristiyan olanların, Yunan ve Roma ekini (kültürü) üzerine kurulmuş olan uygarlıklarıyla nasıl uyuşurlar?"

Bu eleştiriyi çözümleyip geri çevirmek için genel tarihi biraz karıştırmak gerekiyor. Eleştiricilere sorarız:

- Ari halklardan olan Avrupalılar, nasıl 16, 17, 18 yüzyıl önce Sami bir dine, Hristiyanlığa girdiler?

- Ari Farslar, Turanlı Türkler, Hami Afrikalılar nasıl yine Sami bir dine, Müslümanlığa katıldılar?

- Ari Farslar ve Turanlı Türkler yalnız Sami bir dini değil, Sami bir uygarlığı nasıl alabildiler?

Bir ulusun, iyi ya da kötü, bir uygarlığı taşlaşınca, onun değiştirilmesi olanaksız denecek ölçüde güçtür. Dinlerin ve dillerin, uygarlıkların değiştirilmesi ya da alınıp benimsenmesi için uygun zamanlar olur. O zamanlar geçince artık bu işlemler yapılamaz. Bunun içindir ki, bir zamanlar Liverpool'da "Abdülhak William Efendi", Amerika'da "Muhammed Alexander Efendi"nin dilleri ve dinleri, uygarlıkları çoktan kesin bir biçim almış olan "Anglo-Sakson" evreninde halkı Müslümanlığa çağırımları boş çabaya dönüşmüştü.

İnsanlık bugün dilleri belli bir duruma ulaştırmıştır. Oysa Dr. Zamenhof bütün insanlara dillerini bıraktırıp, benzetme yoluyla yapay olarak düzenlediği bir anlatım aracı kabul ettirmeye kalkışmıştı. Bütün tarih ve bilim kurallarıyla çelişki oluşturan bu çaba, tam bir düş kırıklığı ile sonuçlanmadı mı?

Ama bugüne değin Türk Ulusunun geçmişinden aldığı, taşlaşmış, değişmesi olanaksız bir uygarlığı ve yaşam biçimi yoktu. Osmanlı uygarlığının sahteliği besbellidir. Bunun içindir ki Türkler Doğu ile Batı, geçmiş

ile bugün arasında sendelediler. Demek ki yirminci yüzyılda ulusumuz yine yeni bir ışığa gereksinim duymaktaydı. Türkler yeni yaşayış biçimine, yeni uygarlığa -ki bunlar da uluslararası ya da Avrupalı yaşam biçimi ve uygarlığıdır- gereksinim duymasalardı, devrim girişimi hiçbir sonuç veremezdi.

Yineleyelim: Şu bulunduğumuz çağ, yeni bir yaşam biçiminin, yeni ve uluslar arası uygarlığın alınması açısından bizim için elverişlidir. Buna karşılık Türkün dili ve dini artık yerleşmiştir; bu iki konuda ancak evrim olanaklıdır.

Dil: Türkçe eski Osmanlı biçimine (üslub) katlanamadı; bütün bu yapma ve gereksiz sözcük, bileşik ve tümceler, o biçem -deyim yerindeyse- yapıcı sindirilemeyip çıkarılmıştır.

Din: Türkler, Orta Çağ dinadamlarının, temellerine aykırı olarak İslama soktukları sapkınlıkları, dervişliği, medreseleri, türbeleri, bağnazlığı, boş övünmeyi, fetvaya sonuna değin bağlılığı artık çekemiyorlar, atıyorlar.

Yalnız ortada yaraştıkları temizliğe yükseltmeleri istenen bir dil ve bir din kalıyor.

Bu dilin ulusça özümlenmiş sözcükleri, bileşikleri, özellikle dilbilgisi artık değişemez. Ama buna karşılık dilin gelişmeye ve evrime gereksinimi vardır. Oysa dilde, çok yinelediğimiz üzere, birden bire devrim yapılması olanaksızdır. Dil evrim alanıdır. Bundan dolayı devrimimizin bu konuda yapabileceği şey, bu gelişim ve evrimi kolaylaştırmakla sınırlı olmalıdır.

İslâmın ulusça özümlenmiş ilkeleri var. Bunlarda değişme olmaz. Ama din, arılığına yüceltilmekle birlikte, insanlararası ilişkilerde, ahlâk ve maneviyat alanında bizim gereksinimimizi giderecek bir duruma gelmeli.

Bu hem devrim, hem evrim alanıdır. Demek ki bu konuda yapılacak daha çok şeyler var.

Şu çözümlemelerimiz göz önüne alınırsa, yukarıda özetlemiş olduğumuz eleştirilerin çürük temellere dayandığı görülür. Evrim yoluyla ulaşılabilecek amaçları evrime, ötekileri ise devrime bırakmak doğaldır.

Devrimimizi evrimin izlemesi zorunludur. Çünkü devrim geçmişti yıkar, evrim ise geleceği kurar.

KİMİ UYGULAMALAR

Biraz yukarıda demiştik ki, "devrimimizi evrimin izlemesi zorunludur. Çünkü devrim geçmişi yıkar, evrim ise geleceği kurar."

Bu durumda devrimin nerede son bulduğu ve evrimin nerede başladığı sorunu karşısındayız. Bu ayrım çizgisini belirlemek için, görülecek işlerin niteliğini incelemek gerekir. Örneğin ulusun vücutça arınması, bizi düşünmeye çağıran bir konudur. Bu dileğe bir devrimle mi, yoksa evrimle mi varılır? Her halde bu amaç, halifelüğün kaldırılması amacıyla karşılaştırılmaz. Zamanı gelince bir yasama kararıyla halifelik kurumu kaldırılabilir; nitekim kaldırıldı. Buna karşılık, ulusun vücutça arınması için günün birinde bir karar verirsek ertesi günü hepimiz gürbüz olabilir miyiz? Hiç de olamayız. Demek ki bu amacımıza devrimle değil, evrimle varılabilir. Bugün Türkçe birçok uygar kavramları anlatmaya elvermiyor. Yarın bir danışma kurulu toplansa da o kavramlara birer karşılık bulsa amaç elde edilir mi? Kesinlikle hayır. Bunun için en azından bir kuşaklık süreyle çalışmak, o terimleri bol bol kullanarak dile mal etmek gerekir. Görülüyor ki bu da evrime bağlıdır.

Devrimi evrim izlemelidir. Bir devlet ve onun dayandığı ulus, ancak olanak ölçüsünde evrimin yönünü belirleyebilir, başka deyişle gelecekte yapacaklarının tasarımını (planını) düzenleyebilirse yaşamına bir biçim

verebilir¹³⁶. Yoksa, kimi çabalar boşa gidebilir. Ulusal etkinliklerin her dalında da uyum bulunması koşuldur. Aynı ruh her işte kılavuz olmalıdır. Örneğin dil konusunda bilimsel bir yöntemle uyarak çalışır, ama bu yöntemi ekonomi alanında savsaklarsak çalışmalarımızın verimi azalır; ve iki ayrı yoldan gidilince, ister istemez bir çatışma doğar. Özetle tüm çalışmaları düzenlemek, kamusal çalışma alanlarının bir tür anayasasını yapmak zorundayız. Başıbozuk çalışmak, saçmalık yapmaktır. İlk bakışta belirsiz gibi görünen şu görüşü açıklamak için bir örnek verelim: Dil. Evet Türkçenin arınması gereklidir, dilimiz sağlam bir evrim izlemelidir. İyi niyetle, özverilerle birtakım kurumlar kuruyoruz. Ama bilimsel bir tasarıya göre çalışmazsak, belki bütün bu kurumların uğraş ve çabaları boşa gider. Evet bilimden yararlanacağız. Genel olarak dille uğraşan bir bilim vardır ki ona "lengistik" (dilbilim, Ö.O.) derler; bir de "filoloji" (örübilim, betikbilim (Ö.O.) var ki o da bir dilin tarihi ve evrimi ile uğraşır; buna "etimolôji"yi (kökibilim, Ö.O.), türlü dillerin dilbilgisi kurallarının karşılaştırılmasını, vb. ekleyeceğiz. Bu bilimlerle aydınlanarak, her şeyden önce Türkçenin

136 "Sebk" (biçim, biçim verme, Ö.O.) sözcüğünü Süleyman Nazif "normal" yerine kullanıyor. "Normal"ın anlamları Littr'e göre: "Kurala uygun olan, doğru, düzgün; kural görevini gören (daha başka anlamları bu konuya girmezler)". Bu sözcük Latince *norma*dan geliyor ki, düzgerlik dilinde gönye demektir.

Norme, kimi kez bir insanın davranışlarında uyduğu kural ve yasaya denir." Dil konusunda tam bir uzmanlığı olan sevgili dostum eski Washington büyükelçisi sayın Ahmet Rüstem Bey, sözlüklerin bu tanımını eksik bulmakta ve "normal"e, yürürlükteki yasaların ortalama buyrukları demektedir.

"Sebk"e gelince, sözlük diyor ki: "Altın ve gümüş türü madenleri eritip kalıbına süzmek anlamındadır." Demek ki değişik altın ve gümüş kapların biçimleri bozulup ortalama bir duruma gelmesi. Diran Kelekyan Türkçeden Fransızcaya olan sözlüğünde "sebk"i "normal" ile çevirmiyor.

durumunu ve yerini saptamalıyız. Türkçe dil kümelerinden hangisine giriyor, sözcük olarak eksigi artigi var midir; sözlüğümüz kaç sözcükten kuruludur; uygarlığa öncülük eden ulusların sözcükleriyle karşılaştırılacak olursa sonuç ne olur; dilbilgimiz ve yazımız neden düzenlenmiş değildir ve niçin saptanmışlıktan yoksundur; bunları bir düzen altına almak olanaklı mıdır? Bu noktaları daha baştan çözüme kavuşturmazsak, dil konusundaki çalışmalarımız yarıda kalır ve dahası, dil ve yazında bir başı bozukluk başgösterir. Ama incelemelerimiz bilimsel bir akış kazanırsa, dilimize değerini vermiş ve ondan sonra ne yapılmak gerekirse ona göre ilkelerini koymuş oluruz. Gerisi günlük çalışmalara kalır.

Bu incelemeler, dildeki ilerlemelerde çabukluğun zararlarını gösterecektir. Dil, vücut ve örgenlik gibi, ancak uzun süre içinde evrimleşir. Dilimizin simgelemede ne ölçüde yetisi bulunduğunu incelemeliyiz. Hele dilimizin tarihini her şeyden önce yazmamız gerekir ki, ona göre bundan sonraki akışını izleyip düzenleyebilelim; ancak dilimizin nereden ve nasıl geldiğini, hangi aşamada bulunduğunu öğrendikten sonra gideceği yolu görebiliriz. Eğer gidişinde sarp yokuşlar varsa, onları elimizden geldiği ölçüde giderir ve ereğimizi daha büyük bir açıklıkla belirleriz.

Dil konusunda direktmiyoruz. Ancak bir örnek vermek amacıyla dili konumuza alan olarak aldık.

Evrim konusunda birkaç örnek daha andıktan sonra görüşlerimizi bir sonuca bağlayalım:

Amerika'nın Birleşmiş Devletleri, Avrupa ölçüsünde geniş ve bu anakara ölçüsünde varlık kaynakları bulunan bir ülkedir. İlk Avrupalı göçmenler bu ülkenin yalnız

doğusunu, demek ki Atlas Okyanusu bölgesini bayındır kılıp verimlendirmişlerdi. Daha sonra satın alma ve elegeçirme yollarıyla bu ülke ta Ilımlı Okyanusa (Pacifique) değin genişledi. Bu son bölümün o sıralarda ıssız çöllerden kurulu olduğunu kitaplarda okuyoruz. Oraların doğal varlıkları pek çoktu. Amerikalılar bu toprakları iyiden iyiye inceledikten sonra bayındırlık ve yerleşim siyasalarını saptamaya koyuldular. Amaca varmak için her şeyden önce iki okyanus bölgesini demiryollarıyla birbirine bağlamak gerekti. Bu yollar nasıl yapılacak, devlet eliyle mi, özel girişimlerle mi; ayrıcalıklı ya da ayrıcalıksız ortaklıklar eliyle mi; bu işe isteklendirmek için bireylere ve ortaklıklara ne gibi çıkarlar sağlamalı? Bu yönler işe başlanmadan önce kararlaştırılıp belirlendi. Daha sonra da görüşler temelli bir biçimde değişmedi. Şu da Birleşik Devletler anayasasında bir ilke olarak benimsendi ki, nüfusu belli bir sayıya varan yeni toprak, birlik içinde ötekiler gibi bağımsız bir "devlet" oluşturabilir. Ondan önce toprak *Territory* biçiminde, başka deyişle merkeze bağlı olarak yönetilecek.

Bunun üzerine bireyler ve ortaklıklar güvenle, isteklilikle işe koyuldular. Uzun incelemeler sonunda nerelerde varsıllık kaynakları bulunduğu ve hangi noktalarda kentler oluşabileceği anlaşıldı ve demiryolları ona göre uzatıldı. Daha halk yokken kasaba yerleri belirlenip yollar, alanlar, resmi yapılar, dahası tramvaylar ortaya çıktı. Tıpkı arıların, önce kovanlarını yapıp ondan sonra delikleri doldurmalarında olduğu gibi, o yörede kazanç gören halk hemen o kent karalamalarına gelip onlara bir biçim verdiler. Kuşkusuz varsıllıklar bir yöntem içinde kullanıldı. Toprak ekildi; madenler ortaya çıkarıldı; sular insanların istencine boyun eğdi; ormanlar işletildi...

Eğer Amerikalılar böyle saptanmış, düzenli bir izlence içinde o anakarayı bayındır kılmayıdılar, yeni dünyanın Avrupa'yı şaşkınlıkta ve dahası elli yıl geride bırakan bu ilerlemelerine tanık olamazdık. Buna karşılık Güney Amerika Devletleri, kuzey komşuları ölçüsünde bir düzenlilik özelliği göstermediler. Bunun içindir ki bu anakarada ilerlemeler pek ağır gitmiş ve kurulan cumhuriyetler ancak şu son yıllarda olabildiğince, bir biçime girebilmişlerdir.

"Anglo-sakson" soyundan nüfusun yerleştiği sömürgeler ise, Amerika'nın yolunu izlediklerinden, bugün iç işlerinde bağımsız, ama Büyük Britanya İmparatorluğu topluluğu içinde "dominyon"lar, demek ki "Kanada Devleti", "New Foundland", "Avustralya Cumhuriyeti", "Yeni Zelanda", "Güney Afrika Birliği", pek büyük bir ilerlemeye kavuşmuşlardır.

Türkiye de geleceği parlak bir ülkedir, toprağımızın geniş, halkımızın da -dominyonlarda olduğunu gibi- seyrek olduğu bir kez daha anımsatalım. Biz de bu yeni dünyanın başarıyla uyguladığı yöntemlerden yararlanabiliriz. İlerlemelerimiz, düzenli bir izlencenin inançlı uygulaması yoluyla güvenli olur.

Yeni ülkeler nüfus sorununu da bir ilkeye bağladıklarından, temelli bir biçimde çözmüşlerdir.

Yüzyıldan beri Osmanlı saltanatı toprak yitirdiğinden, elden çıkan Türk ve Müslüman nüfus akın akın yurdun geri kalan kesimlerine göçtüler. Ama ne yazık ki bu halktan gereğince yararlanamadık. Göçmenlerin bir bölümü daha gelirken yok oldu. Öbür bölümü de çoğunlukla kötü yerlerde yerleştirdiklerinden, kurdukları yerleşim yerlerinden şimdi bir iz bile kalmamıştır. Bunun gibi,

anayurtlarında görece gönenç içinde yaşayan bu kimseler, göçtükleri yerlerde ekonomik bir koruma göremediklerinden, biz de bu yeni nüfustan istediğimiz ölçüde yararlanamadık.

Oysa Amerika'da ve "domin"larda nüfus ve göç konularında sağlam bir siyasa izlendiğinden, bugün özellikle Amerika'nın doğusu dünyanın en kalabalık, en varıl ve gönençli yöresi durumuna gelmiştir.

Göç sorunlarını konu alan bir bilimin oluşturulmuş bulunduğunu anımsatmak, yersiz mi olur? Göçmenler nasıl gönderilebilir ve nerelerde yerleştirilebilir; kendilerine hangi koşullarla yardım edilir? vb... Ancak uzun deneyimlerden sonra bunların ilkeleri saptanabilmiştir. Yeni ülkeler gelişigüzel göçmen almıyorlar; getirdikleri göçmenlerden ise çok ileri ölçüde yararlanıyorlar ve o kimseler de eskisinden çok daha yüksek gönence kavuşuyorlar.

Eğer amacımız genel bir izlencenin ana çizgilerini belirtmek olsaydı, bu örnekleri arttırabilirdik.

Çağımızda tüm insan çabaları kural ve ilkelere bağlanmış olup her şeyin bilimi düzenlenmiştir. Bayındır uluslar o ilkeler gereğince bayındırlık işlerini yürütür ve etkinliklerini hep o yöntemlere uyarak sürdürürler.

Ekonomik ve ekinel tüm etkinliklerin izlencelerini düzenlemek, gelişmemize bir yön vermektir. Deyrim geçmişle olan ilgiyi kestikten sonra yerini evrime bırakır. Evrimin ilkesi ise ağır gitmektir. Bu aşamaya gelindikten sonra ulusun, devlet ve hükümetin önem vereceği konu, evrimin ana çizgilerini bilimsel olarak saptamakla sınırlı olmalıdır. Avrupalılığı kabul ettiğimize göre, onun tüm yönlerini, özellikle de düşünme ve çalışma yöntemlerini de olduğu gibi almak zorunluğundayız. Anadolu -uzak

olsun- bir Avrupalı ulusun yurdu olsaydı, o ulus ne yapacaktı? O, hangi yönteme göre çalışacak idiyse, biz de öyle yapmak zorunluğundayız. Unutmayalım ki, kafalarımız ve kollarımız Avrupalılaşmak koşuluyla, geleceğimiz pek büyük ve pek güvenlidir. Çünkü talih ve yazgı Türk ülkelerini birçok yeteneklerle donatmıştır. Ülkemiz Japonya gibi dünyanın öbür ucunda değil; en varıl ve en uygar merkezlere yakın ve Akdeniz bölgesinde yer alıyor.

Cumhuriyet, toprağı Avrupa'nın ortasında kalmış, denize kıyısı bulunmayan (İsviçre, Avusturya, Lehistan Polonya, Ö.O.), Çekoslovakya, Macaristan, bir ölçüde Rusya ve Yugoslavya gibi) ülkelere de benzemez. Kıyıları hem uzun ve gelişkin, hem de her türlü bayındırlığa elverişli olacak ölçüde girintili-çıkıntılıdır. Toprağımızın çoğu da tarıma elverişlidir. Yalnız bilelim ki ülkemiz akarsular ve ırmaklar konusunda Almanya ve Fransa ölçüsünde varıl değildir.

Bundan başka Türkiye, tecime ve yapımcılığa (sana-yiye) yeteneklilik açısından, yeryüzünün en seçkin birkaç noktasından birini içermektedir: İstanbul. Yeryüzünü yaratmadan önce Tanrı, Türkü yüce seslenişine erdirip ona: "Ey Türk! Varıl olmak için dile benden ne dilersen!" dese, Türk yaratanından, İstanbul'un yerinden daha önemli bir bağış isteyemezdi.

Ankara, Cumhuriyetin siyasal ve yönetsel başkenti olmaya değer bir yerdir. İstanbul, şimdiki koşullar altında, devletin siyasal merkezi olamaz. Eskinin "Konstantiniye"si, ancak Batı Roma, Osmanlı İmparatorlukları gibi üç anakara-ra kol salmış uluslarüstü bir saltanatın başkenti olabilirdi. Ankara ise ulusal Türkiye'ye biçilmiş giysi bir başkenttir. Bunun yasal, yönetsel, askersel, siyasal nedenlerini burada yineleyecek değiliz.

Ama Türkiye'nin tecim ve yapımcılığa en elverişli - yalnız Türkiye'nin değil, belki tüm yeryüzünün- merkezi İstanbul'dur. Böyle bir coğrafyasal yeri olmak, bir ulusu diriltecek başlı başına bir neden, bir araçtır. Kutsal Nil ve bu ırmağın çatalağzı, delta, denize kavuştuğu yerdeki üçgen) ve Habeşistandan başlayarak bu ırmağın getirdiği çamurlar nasıl her çağda Mısırlılara can vermişse, İstanbul'un yeri ve çevresindeki sınırsız varıllık kaynakları da bir ulusu her zaman yüceltebilir.

Ankara bir "Washington", İstanbul bir "Newyork"tur.

Yakın-Doğu'da Avrupa ile Asya arasında, Akdenize Karadeniz'in kavuşma noktasında bulunan İstanbul'un bir eşi yoktur. İstanbul'dan daha doğal bir geçit olmadığı gibi, bunun bir yapayı da olamaz. Yukarda bir nedenle söyledığımız gibi, illerinden, ülkelerinden yoksun kalan Doğu Roma, bu tecim merkezine sahip olduğu için gücünü, varıllığını, dahası yaşamını birkaç yüzyıl koruyabilmişti. İstanbul geçmişten geleceğe her çağda bir geçit merkezi, bir Pazar yeri, bir köprü (ve bugün) bir eğlence kentidir; ama onun varıllığı bunlarla sınırlı değildir. Kentin biraz doğusunda, çok önemli olan Ereğli ve Zonguldak kömür alanı, yüzbinlerce beygirlik devimgücünü içeren Sakarya suyu ve Sapanca, İzmit gölleri, İzmit koyunun girintileri ve çıkıntıları, Akdeniz boğazı ve Marmara içdenizinin kendileri, batısında geniş Trakya tarım alanı, yapımcılığa çağrı yapar durumdaki bir İstanbul'u kucaklıyorlar...

Dünyanın hangi yöresinde, 1- doğal güzellik; 2- denizler; 3- kömür varlığı; 4- su varlığı; 5- boğazlar, koylar, limanlar; 6- tarım toprakları böylesine bir araya gelmişlerdir?

Türk ulusunun gelecekteki gelişimlerinde İstanbul'un özel bir önemi olacaktır.

İstanbul, -genel kaniya aykırı olarak öne sürüyoruz ki-, bir imparatorluğun başkenti olmaktan yarar değil, zarar görmüştü. Evet, bir siyasal başkent, siyasal tutkulara ve oyunlara bir alan olmak, ancak büyük bir imparatorluğun bütçesiyle geçinmek, İstanbul halkına bu yerin ekonomik önemini unutturdu, gözleri bağlanan halk çevredeki varlık kaynaklarını göremedi. Gerek Doğu Roma döneminde, gerek Osmanlı döneminde İstanbullular, özetle imparatorluğun etkinlikleriyle geçiniyorlardı. Bu geçim yolu kolay olduğundan, ekonomi biraz savsaklandı. Oysa Cumhuriyet İstanbul'a ve bu kent de Cumhuriyet'e çok yararlı olabilir: Yeni devlet İstanbul'u siyasal tutkulara savaş alanı olmaktan kurtarınca, bu kent bütün gücünü ekonomide toplayacak ve eski başkent de, kaynakları, yapım ve tecim merkezliği dolayısıyla Anadolu ekonomisini kolaylaştırmak görevini görecektir.

Yine evrim konusuna geliyoruz: Siyasal merkez olmaktan kurtulan İstanbul'un gelişmesi... Bu anakent, yakkın-Doğu'nun Newyork'u olmaya pek elverişlidir. Cumhuriyetin görevi, bu seçkin yeri yavaş yavaş o duruma getirecek bir ekonomik gidiş yönünü saptamaktır. İstanbul, bir ekonomik doğrultunun izlenmesi sonucunda, biraz varlık ve gönence merkez olduktan sonra, bir imparatorluğun başkenti olmaktan çıktığına çok sevinecektir.

Bu konuları, ancak evrim izlencesinin uygulanmasında birer örnek olmak üzere anıyoruz. Evrimimizin izlencesi ise binlerce maddeyi içerir. İstanbul'dan söz ettik. Ama örneğin Adana yöresinin bayındır kılınması da bunun gibi başlı başına bir konudur. Amacımız bütün bu konuların derinliğine gitmek olmadığından, bunlardan hiçbirinin ayrıntılı incelenmesine girişmedik.

SON BÖLÜM

Batı uygarlığını sonradan alan bir ulusun örneği var mıdır? Ulusumuz bir denemeye koyuldu. Böyle uygarlığını değiştiren uluslar bu girişimlerinde başarılı olmuşlar mıdır; yoksa yarı yolda mı kalmışlardır? Şu soruyu ortaya koymakla pek derin ve çetin bir tarihsel ve felsefesal soruya giriyoruz.

Bu uygarlığı Avrupa'nın batı, orta ve kuzey uluslar ortaya çıkardılar. Bundan dolayı bu uluslardan söz etmemize gerek yok. Sonradan Avrupalılığa benzeşenler ise, başta Rusya olmak üzere Doğu'daki Hristiyan halklarıdır. Bir de bir ölçüde Avrupa uygarlığını alan uzak bir ulusa rastlıyoruz ki o da Japonya'dır. Şu örnekleri bir bir inceleyelim:

Rusya Büyük Petro zamanından beri Batılılaşmıştır. Polonya bu topluluğa daha önce girmişti. Romanya, Yugoslavya, Yunanistan, Bulgaristan ise ancak 19. yüzyılda, Osmanlı uyrukluğundan çıktıktan sonra, kısıtsız ve koşulsuz olarak Avrupa yöntemlerini aldılar. Macaristan'ın Avrupa ailesine girmesi ise bin yıllık bir iştir.

Rusya'da ne oldu? Ruslar eski Çarlık zamanında, tıpkı Asyalı bir topluluk idiler. Petro ile O'nun yolunu bağlılıkla izleyen sonraki Çarlar, Batılılaşmak için hiçbir koşul koymadılar. Bunlar Batı uygarlığının Ruslara uygun olduğunu onaylıyorlar ve bu konuda tartışmada bulunmuyorlardı. Bizde İkinci Sultan Mahmut döneminde ve ondan sonra yöneticiler arasında, Batı uygarlığını kabul

konusunda kararsızlıklara ve tutarsızlıklara rastlanıyor. Oysa bu tür duraksamalara Rusya'da pek öyle tanık olmuyoruz. İlk zamanlardaki ufak gerici devinimler bastırılmıştı. Petro, Moskova Patrikliğini ortadan kaldırıyor ve dine bağımlı olmadansa, onu kendi buyruğu altına alıyor. Rusya çabuk uygarlaştı. Demek istiyoruz ki, yüksek katman ve aydınların nerdeyse geréğinden çok uygarlaşmasına karşın, halk uygarlık sofrasına hiç yaklaştırılmadı. Bunun içindir ki arada korkunç bir uçurum görüyoruz. Yüksekler öylesine inceldiler, o ölçüde varsıl oldular ki, bunlar için maddî ve düşünsel aylaklıktan başka bir iş kalmadı. Rus yazını inceleyiniz: Pek parlak ve çekici olan bu yazın, yönünü şaşırmış, dinsiz bir gizemciliğe (tasavvuf) kapılmış ve felsefesal bir başıbozukluk (hiççilik¹³⁷) ortaya çıkarmıştı. Bu yazında afyon ve morfin kokusu duyumsanır.

Yüksek katman aylaklıkla, boş düşünsel konularla uğraşırken, aşağı katmanın payına "din" düşmüştü. Din, Rus halk katmanının hem eğlencesi, hem de ruhsal gereksinimidir. Halk yığınlarının dine bağlılığı, dahası yobazlığı, saltıkçı yönetimin de işine geliyordu. Din ile zehirlenen halkı yönetmek her halde kolay olmalı.

Her iki Rusya -halk yığınlarının ve seçkinlerinin Rusyaları- bundan dolayı Batıllılığı sindiremiyor. İşte yalnız bundan dolayıdır ki, koskoca Rusya, Avrupa uygarlığının ilk bunalımına dayanamayıp, kardan yapılmış bir yontu gibi çöktü. Oysa Batı ulusları, kendi ürünleri olan uygarlığı bin yıldan beri yavaş yavaş sindirdiklerinden, Genel Savaş'ın doğurduğu bunalıma dayandılar.

137 Latince "nilil" "hiç" demektir. Yokluğa ve her şeyin yok oluşuna denilir. Her türlü inancın yadsınması. Bu düşünüş akımının Rusya'da yandaşları olup, amaçları şimdiki toplumsal koşulların ağır bir biçimde yıkılması, ama o koşulların yerine hiçbir başka biçimin konulmamasıdır.

Demek ki uygarlaşmada çabukluk Rusya'da iyi bir sonuç vermedi. Şu noktada biraz duralım. Rusya'da Batı uygarlığını iyiye kullanmak için gerekli olan huyların ortaya çıkamadığı anlaşıyor. Evet bu huylar az bir zamanda ortaya çıkamamaktadır. Şurasını da unutmayalım ki, Rusya'nın ilerlemeleri, uygarlaşması alçakgönüllü bir biçimde olmamıştı; bu ülke her konuda kendini beğenmişliğe kendini kaptırdı.

Oysa Doğu'nun öteki Hristiyan halkları (Romanyalılar, Güney Slavları, Yunanlılar ve Bulgarlar), Ruslardan pek sonra Batı'ya katılmalarına karşın, 1- seçkinlerle halk yığınları arasında ayırım gözetmediler; 2- daha alçakgönüllülükle ilerlediler ve hiç kendini beğenmişlik yapmadılar. İşte başlıca bu nedenlerden dolayıdır ki, sözünü ettiğimiz halkların Batı uygarlığını almaları daha bitmiş olmamakla birlikte, Rusya'ya göre daha temellidir. Bu Doğu halkları artık bir yol tutmuş oldular.

Rusya Batı uygarlığını da az görerek daha çoğuna, daha iyisine, daha düşsel ve kuramsalına gitmek istedi. Doğu Hristiyanlarında ise böyle bir tutku oluşmadı. Romanya'lı bir Bakunin'e¹³⁸, Sırp bir Tolstoy'a, Yunanlı bir Kropotkin'e¹³⁹ rastlamıyoruz.

Biraz da Japonya'yı inceleyelim: Bu ülke her şeyden önce Avrupa'da yer almıyor; Batı evreninden pek uzaktadır ve onunla ilişkisi Yakın Doğu'nun geçişi ölçüsünde değildir. Japonya'da son zamanlara değin derebeyliği yürürlükteydi. Orada halk katmanları, başka deyişle bir soylular sınıfı, bir de halk yığınları vardır. Şogun denilen kalıtsal yolla gelen başkan, hükümdarın

138 19. Yüzyıl başsızlıkçı düşünürlerden; Rusyalı.

139 Bunlar da öyle.

(Mikado) hakkını eline geçirmiş ve onu, Türk "beylerbeyleri"nin Abbasi halifelerini Bağdad'da, "Maire de Palais'lerin" Merovenjiyen krallarını -ki, tembel krallar diye ün yapmışlardır- Fransa'da kısıtladıkları gibi, etki ve güçten düşmüştü. Amerika ve Avrupa ise, o sıralarda Japonya'yı tutkularına hedef olarak alıyorlar. Japonya'nın dış dünyayla hiçbir ilişkisi yoktu. Dahası, bir bireyin yabancı bir ülkeye gitmesi bile haram ve yasak imiş! Limanlar uluslararası ticarete açık olmadığından, Avrupalılar ve Amerikalılar bunlardan kimilerinin açılması için Japonya'yı zorladılar. 1868'de Daimyo denilen soylular Şogun'a karşı ayaklanarak "Mikado"nun etkinliğini geri getirmeyi başardılar. O sırada, bir rastlantı olarak pek büyük bir imparator tahtta idi: Motsu Hito (doğumu 1852, ölümü 1912). Bu yönetici ve devrimci dâhi, yönetimi ele aldı ve dış tehlikenin önemini bir çırpıda kavradı. Buna karşı gelmek için de Avrupalılar gibi donanmayı ve Avrupa anayasa hukukunu almayı düşündü. Japonya'da bizdekinin tam tamına tersine bir devrim olmuştur: Türkiye'de (ve Fransa'da) ilerlemeleri saltanat istemiyor ve halk buyurganlara karşı ayaklanıyordu. Japonya'da ise imparator tutuculuğa ve hükümetteki ikiliğe karşı geldi ve başardı. Başkent Kiyoto'dan Tokyo'ya taşındı. On yıl kadar süren bir dönüşümden sonra parlamentonun açıldığını görüyoruz. Ama Japonya bu devrimle Batı'nın yalnız yüksek yanlarını almış oldu; üst yanına ise önem vermedi. Neden? Çünkü her şeyden önce, buna kendince gerek görmedi; ikincisi, Japonların yerleşmiş, dahası taşlaşmış pek eski bir uygarlıkları, yazınları, özellikle anılmaya değer güzel sanatları vardı; üçüncüsü seçkinlerle halk arasındaki sınır öylesine belirgin ve soylular öylesine güçlü idiler ki, buna bugün bile olanak görülemiyor.

Japonya'nın Batı'ya komşu olmadığını da unutmayalım. Ama bugün bu ülkenin de yavaş yavaş Avrupalılığa ve özellikle Anglo-Saksonluğa daha çok eğilim gösterdiğini görmekteyiz.

Japonya'nın Avrupalılaşması, uluslararası uygarlığı kabul etmesi çok iyi sonuçlar vermiştir: Çine (1894), Rusya'ya (1904-1905), Almanya'ya (1914) karşı kazanılan yengiler bunun tanıklarındır. Bu başarıda Japon ırkının kendine özgü olan yeteneklerini de görebiliriz. Oradaki geçiş dönemi güvenlik içinde geçmiştir.

Japon Devleti Rusya'yı hiç yansılamadı ve gösterişe önem vermedi. Yöneticiler ve önde gelenler, ekonomik ve kültürel bakımlardan ilerlemeyi, özellikle askerlikte yükselmeyi kendilerine ilke edindiler; devrimin güvenliği için, dilenciye bağış verircesine, geleneklere hoşgörülü bir bakışla baktılar. Kuşkusuz oranın koşulları bizimkilere benzemez. Amacımız, olanı anlatmaktır, karşılaştırmak değildir. Japonya'yı bu devrime iten, yaşamak zorunluluğu idi. Nitekim bizi de devrime doğru götüren bu zorunluluktur. Japon ulusu, bu dönüşümler sırasında, her alanda çok kavrayışlı yöneticilere de sahip oldu.

Şu anlatılanlardan bir pay çıkarmak gerekirse, diyelim ki evrimin en çok gereksindiği şey, zamandır. Devrimde hızın, evrimde yavaşlığın asıl olduğunu görüyoruz. Huyların oluşması zaman isteyen bir şeydir. Bu huyların yalnız bireylerde belirmesi yeterli değildir; bu özellikler gelecek kuşaklara geçmelidir. Örneğin ekonomik erdemler kolay kolay oluşmaz. Yeri ve zamanı uygun bulan ve bir fırsatı değerlendirerek varlıklı olan bir kimse, sözcüğün tam anlamıyla tecimen olmamıştır. Küçük bir bunalım, fırsatların yitmesi onu züğürt yapar,

başka deyişle eski durumuna düşürür. Nitekim Genel Savaş sırasında her yerde ve bizde, bu deneyimler yapılmıştır. Düşünüş biçimleri de ekonomik düzenlere benzeyebilir. Rusların büyük bir çabuklukla ortaya çıkardıkları yazın başdöndürücü nitelikte oldu ve bu yazın yüz elli milyonluk bir ulusu kurtaramadı.

Baskıcılık ve saltıkçılık, gericilik ve bilgisizlik ile geçen dönemler her yerde huylara kötü kalıtlar bırakır. Yüzyılların tortusu olan birtakım eksiklerimiz zamanla ortadan kalkmalı, yeni nitelikler, doğal olarak yerleşmeleri için gerekli süre içinde bizim doğamıza ve huyumuza girmelidir. Bir çocuk ana dölyatağında dokuz ay kalır; süreden önce doğanların yaşama yetileri ya hiçtir, ya da pek azdır. Huylarımız değişe değişe, yenileşe yenileşe evrimleşirsek, attığımız hiçbir adımı geri almak zorunda kalmayız.

Evrin ne denli çabuk olursa, gerileme de o denli tez olur. Birdenbire ve düşünülmeyen yapılan hiçbir eyleme bir karşı tepki gelmemesi olanaksızdır. Uğurlu olanı, tepkisiz eylemdir. Bunun için de evrimin ilkelerine uyulmalıdır. Bir ulusun büyümesi, bir çocuğun ya da bir bitkinin yetişmesinden farksızdır.

Devrim bizim için yalnız alanı temizlemiş oldu; evrimin yolunu açtı. Devrim, evrime bir araçtır. Devrimle ancak zararlı ve kokuşmuş bir geçmiş yıkılır; ama "her" amaç elde edilemez.

Ulusumuzun devrimde gösterdiği yüksek uzak görüşlülüğü, istençliliği, kısacası olağanüstülüğü evrimde de sergilemesini ve devlet ve hükümetimizin bu dönemde ulusa yol göstericilik etmesini isteriz.

Kitabımızın başında "Bu devrimin, kuşkusuz, yeryüzünde insanın serüveni demek olan tarihte bir yeri vardır ve kuşkusuz bu dönüşümlerin nedenleri olduğu gibi sonuçları da olacaktır" demiştik. Bu nedenleri araştırmak istedik. Şimdi de bu devrimin sonuçlarına bakalım:

'89 Fransız Devriminin iki yararı kayda değer: 1- Ondan sonraki gericiliklere karşın, devrimin ilkeleri artık geri alınmaz bir biçimde yerleşti ve huylara girdi. Böylece de Fransa varlığını kurtarıyor. Yoksa ulus zayıflayacak, güçlülerin oyuncağı olacak ve belki de bağımsızlığını yitirecekti;

2- '89 Devriminin güzel ilkeleri nerdeyse tüm dünyaca kabul edildi. İnsanlığın çoğunluğunu oluşturan uluslarda gerçekleşen devrimler, ya '89 Devriminin ilkelerini yerleştirmiş, ya da evrim, başka uluslara bu devrimin sonuçlarını kabul ettirmiştir.

Bizim devrimimiz bile insan hakları bildirgesinin içeriği bakımından '89'un bir tür uzantısıdır. Yalnız Fransız Devriminin Anglo-Sakson ülkelerinde etkisi görülmedi. Ama buna karşılık bu devrim Avrupa topluluğunun dışında bulunan örneğin bizleri de kucaklamış oldu.

Devrimimiz, evrimle pekiştikçe, pek falcılık etmeyelim ama, Avrupa uygarlığı içinde yer almayan Müslüman ve putperest dünyalarına da bulaşacaktır. Bu devrim sayesinde Türk ulusunun kurtulduğunu gören o dünyaların bizi yansılamamaları şaşırtıcı olur. Şimdiye değin Müslüman ve putperestlerin kurtuluş yolundaki çabaları hiçbir ürün vermemiştir. Hindistan'da Gandi gibi peygamber kılıklı azimli kişiler kurtulmanın bir yolunu

daha bulamadılar. Bunun en uygun ilkesi, Avrupalılara karşı gelebilmek için maddi bakımdan ve düşünce bakımından onlar gibi donanmaktır ki, Türk Devriminin ilkesi de zaten bundan başka şey değildir.

Evrim, her girişimi bir deneme niteliğinden çıkarır. İşte Türk kurtuluşu örneği ile, tarihte tutsak halklar için yeni bir dönem açılmış oluyor. Devrimimizin kapsam ve etki bakımından da yengisi, Avrupa sömürgeciliğinin (emperyalizminin) geri çekilmesi demektir. Ondan sonra devletler, karşılıklı ilişkilerinde güçten çok hukuka eğilim göstermek zorunda kalacaklardır.

Madddi evrimle birlikte, Türk ulusu bir de ölküsünü¹⁴⁰

140 "Mefkûre" sözcüğünü hiç beğenmiyorum. Zaten böyle bir sözcüğe büyük sözlükte hiç rastlanmaz.

Avrupa dillerindeki "ideal"ın anlamları Littré'ye göre şunlardır:

"Yalnız düşüncede, zihinde varlığı olan şey; gerçekliği bir yana, zihnin kavrayabileceği bütün olgunlukları toplayan şey; ruhun bu alanda bir düşünce edinebildiği, ama ona tam olarak ulaşamadığı olgunlukların soyut bir biçimdeki toplamı. Bu sözcük 16. yüzyıldanberi kullanılmaktadır. "Abdülhakhamit "idéâl"e karşılık olmak üzere "nuhbe-i âmâl" (ölkü) denmesini salık veriyor. "Nuhbe"nin sözlükteki tanımı: "Üründulmuş, seçkin ve özerk olan şeye" denir. Arada biraz fark bulunduğu açıktır.

Biz Hukuk Mektebi'ne giderken ceza hukuku öğretmenimiz olan eski Şeyhülislam Erzurumlu Çelebizade Hüseyin Hüsnü Efendi merhumdan duyduğuma göre belirgin biçimi olmayan -düşünölen-, üşa gelen, girişim durumunda kalan, ancak yürürlüğe konulmayan kötü bir niyete denirmiş. Şu parayı çalsam, şu kadının ırzına geçsem saldırsam gibi, ki bunun cezai sorumluluğu yoktur. Sözlük bu konuda suskundur.

"Mefkûre" ölküm (idéâl) anlamına gelse bile, ne yazık ki bizde çok kötüye kullanılmıştır; zamanımızda sanki "maksat", "kültür", "kin" karşılığında kullanılıyor ki, "idéâl" kavramı buna göre çok yüksektir. Örneğin bir tabak pilav yemek ve dahası bir savaş çarpışmasında yengin çıkmak, bir "idéâl" olamaz; çünkü bunların olması olanaklıdır.

"İdéâl", gerçekleşmesi olanak dışı olan, ama kendisine yaklaşmak olanağı bulununca, o,artık "idéâl" olmaktan çıkar! Fail Ali en önce buna "düşsel olgunluk" demişti.

seçecek. Yeteneğimiz ve becerimiz hiçbir ulusunkinden aşağı olmamasına karşın, şanssız tarihimiz bize, insanlık uygarlığında hak etmiş olduğumuz yeri sağlayamadı; genel evrimlere katılamadık ya da katkıda bulunamadık. Oysa insanlığa hizmet edebilecek yetideyiz. Askerlikte, dünyayı dolaşmada bunca güç gösteren başka halkları yönetimi altında tutan Türk ulusu yüksek ve seçkin bir ailedir. Eski çağlarda önemli yer edinme dünyaya sözünü geçirmekle, bu çağlarda ise uygarlık alanında üstün başarılar elde etmekle olabiliyor. Türk ulusu kararlıdır: Onun da, yalnız kendini değil, tüm insanlığı yükseltmek sırası geldi; bundan dolayı Türk çalışacak, bilim ve uygulayımı, yazını ve güzel sanatları bulunduğu düzeyin biraz daha üzerine çıkaracaktır. Türklerden de bir Pastör, bir Darwin yetişecek ve Türklerin Cermenlerle Latinlerden, Sılavlarla Anglo-Saksonlardan bir düzey farkı kalmayacaktır.

Türk ulusuna bu geniş yolu açan devrimin önünde saygıyla eğiliriz.

Ek-1

DİL ÜZERİNE

Kitaptaki dil ve yazın bölümlerini açıklamak amacıyla kimi teknik bilgileri buraya eklemeyi uygun buldum.

"Dilbilim" (Lengistik) ve "betikbilim" (filoloji) bilimleri çoğu kez, dahası Avrupa bilginlerini bile yanıltacak ölçüde karıştırılmaktadır. Bunlardan birincisi doğal bilimlerden öteki ise tarihsel bilimlerdendir.¹⁴¹

"Littre"ye göre "dilbilim", insan düşüncesinin istenç dışı bir ürünü olmak üzere dillerin temellerinin ve birbirleriyle ilişkilerinin incelenmesidir; "betikbilim" de yazın, diller, eleştiri vb. üzerine bir tür genel bilgi ve özellikle yazına araç gereç olması dolayısıyla bir dilin incelenmesi ve iyice tanınmasıdır.

Uzmanların belirttiğine göre geçen yüzyıldan önce bilim gereğince gelişmiş olmadığından, diller ancak "betikbilim" açısından incelenirdi. Bu nedenle betikbilim dilbilimden öncedir. Betikbilim ancak bir dille sınırlıdır. Bu bilimi birden çok dilin incelenmesine araç yaparsak, "karşılaştırmalı" bir duruma gelir.

Dilbilim, sesli (başka deyişle gösterimli ve yazılı olmayan) dili oluşturan öğeleri ve bunların alabilecekleri türlü biçimleri incelemektedir. Bu bilim boğazdan,

141 Bunun gibi bu bilim, dilin zihnin istençli bir etkinliği olması dolayısıyla ruhbilimin, insanlar arasında bir ilişki aracı olması dolayısıyla da toplumbiliminin bir dalı olarak sınıflandırılabilir.

ağızdan çıkan sesleri incelediğinden, işlevbilime (physiologie) girer; bu bilim ise doğal tarihin bir bölümüdür. Sesli ve sessizlerden kurulu olan "sesler", bir dilin ilk öğelerindendir. Onlardan sonra sesli ve sessizlerden bileşen "kök"ler, bir başka öge olmak üzere ortaya çıkarlar. Bunların alabileceği biçimler ise, dilbilimin (linguistique) daha sonra uğraşacağı "biçimbilim" (morphologie) konusudur.

Almanyalı Schleicher'in görüşlerinin özeti:

"Betikbilim tarihsel bilimlerden biridir ve ancak bir yazın var oldukça uygulama alanı bulabilir. Ekin ve yazın yoksa, betikbilime gerek kalmaz. Dilbilim için ise bunun tersi söz konusudur. Bu son bilimin tek konusu dilin kendisidir. Dilin tarihteki değişimleri, sözlüklerinin az-çok yapay olan gelişmeleri, dahası dilbilgisel düzeni, dilbilim için ikinci sırada bir önem taşır. Bu bilim yalnız sesli dilin nasıl ortaya çıktığıyla uğraşır. Bir dilin uzun yüzyıllar egemenliği, geniş ülkelerde kullanılması, parlak ya da önemli bir yazın ortaya çıkarması, en ince bir ekine aracılık etmesi, dilbilim için eşit önem taşır. Bir dilin, deyim yerindeyse, ölümü, öbürleri karşısında sönmesi de yine önem taşımaz. Dilbilim, doğalcılardandır (naturaliste). Bitkibilimleri bitkileri incelediği gibi o da dilleri inceler. Bitkibilimci nasıl bir bakışta bütün bitkisel örgenleşmeyi kavrar ve yapılarının oluşumunda etken olan ilkeleri arar, gelişmelerini görür ve ama özel olarak otların değer ve önemiyle, yararlarıyla uğraşmazsa, dilbilim de tıpkı onun gibi, herhangi bir dilin özellikleriyle uğraşmaz.

"Bitkiler evrenine göre rastlantı sonucu ele geçen ilk ot, bu kötü bir şey de olsa, en güzel bir gülden bile daha önemlidir. Betikbilimcinin görevi ise büsbütün başkadır. O, bitkibilimciye değil, bahçıvana ya da çiçekler bilimi

uzmanına benzetilebilir. Bahçivan şu ya da bu türe özel bir önem verir; çünkü o tür, kendisinin özenini gerektirmiştir ya da yararlıdır; onun güzelliğine, rengine, kokusuna bakar. Bahçivanın gözünde, yararı olmayan bitki, önemli değildir. Çünkü bahçivan örgeleşme ve gelişme ilkeleriyle ilgilenmez.¹⁴²

("Lengistik" ve "filoloji" sözcüklerinin Türkçe karşılıklarını bulamadık. Terimler arasında bir Langue (dil, Ö.O.) ve ondan ayrı bir Langage (dil, Ö.O.) var. Kullanımda ise bu iki terim birleşiyor. Bir terim olarak "Langage" insanoğlunun anlatım aracıdır. "Langue" ise herhangi bir topluluğun dilidir. Babanzade Ahmet Naim Bey'in önermesi üzerine Süleyman Nazif Bey "Langage"a "sözlük" (lugat) demek istiyorsa da, bu sözcük dilimizde "sözcükler toplamı" ile birleştikten, karışıklığa yol açacak niteliktedir.

Sözlük, Muallim Naci'ye göre: "Her halkın kendine özgü dili, isteğini anlatmak için kullandığı sesler"; Şemseddin Sami Bey'e göre "bir halk ve topluluğun söylediği dil, bir dili oluşturan sözcüklerin her biri, bir dilin sözcükleriyle anlamları ve kök ve türemlerinin bilimi, sözlük, terim karşılığı"; Ahmet Vefik Paşa'ya gelince: "Bir dilin sözcükleri ve deyimleri, sözlüğü"dür.

Sözlük çevirisinde şu tanım görülüyor: "Sözlük (lugat) şu seslerden oluşur ki, her halk ve topluluğu, başka deyişle her sınıf insanı amaç ve istekleriyle anlatırlar."

"Littre"ye göre "langage"ın (konuşmanın, Ö.O.) tanımına gelelim: "Doğru anlamıyla düşünce ve

142 Dilbilimin konusu: 1- sesler; 2- dilbilgisi; 3- sözcükler; 4- dillerin örgütlenişi; bir düşünüşe göre 5- yazıdır. Bundan başka: 1- dilin kökeni; 2- dilin alabileceği gelişimler bu bilimin felsefesi sayılabilir.

duyguların anlatılması için dilin, demek ki dil denilen örgenin, kullanılması." Bilimde terim, bu anlamı anlatır. Halk ise bu sözcüğü bayağı dil karşılığında kullanır. Görülüyor ki "sözlük" (lugat) ile "konuşma" sözcükleri arasında birbirini karşılama yok değil. Ama bizde "sözlük" (lugat) der demez usa "sözcük" ya da "sözlük" gelir. Bu durumda, Avrupa'da olduğu gibi bizde de bilimi düzenlediğimizde, terim olmak üzere "sözlük"ü (lugat'i) sözcük değil, "insanın anlatım aracı" anlamında kullanmalıyız.)

Değişmelere elverişlilikleri bakımından var olan dilleri kimi bilginler birkaç sınıfa ayırıyorlar:

İlk basamak; tek heceli (mono-syllabique) dillerdir ki, onlarda sözcükler genellikle bir heceden kuruludur. Bunlar asıl olarak birbirinden ayrı ve bağımsız olup değişmelere uğramazlar. Denilebilir ki bu dillerin dilbilgisi (gramer) yoktur, ancak söz dizimi vardır. Bunların tanıtıcı örneği Çince'dir.

İkinci basamak; bitişimli (agglutinant) dillerdir ki, onlarda değişik ögeler birleşebilir, birbirine karşılık olur. Ama kök yine ayırdır; deyim yerindeyse başka köklerle birbirine yapışmaz. Teknik deyimlerin yardımıyla denilebilir ki bitişimli dillerde kökler ve ilgeçler (edat) mekanik bir biçimde birbirine kaynaşmıştır; başka deyişle, çözümlendiklerinde nitelik ve biçimlerini korurlar. Batılı bilginlere göre bu dillerin ünlü örnekleri Türkçe, Macarca ve Fince'dir.

Üçüncü basamak; bükünlü (inflexion), başka deyişle eğilip bükülen dillerdir ki, bunlar öbür basamaklardakilerden daha gelişkin ve gelişmeye daha yatkındırlar; kök biçiminin değişmesiyle, başka bir kökle

ilişki anlatır. Ama her kökün her zaman değişmesi gerekmez, kimi kez olduğu gibi kalır. Yine uygulamalı terimlerle söylenecek olursak, bükünlü dillerde kökler ve ilgeçler "kimyaları açısından" uyuşabilirler. Başka deyişle, çözümlendiklerinde nitelik ve biçimlerini korumayabilirler.

Bükünlü dillerin başlıca bölümleri "sami" ve "ari" dilleridir. Bunlar arasında da bükünlülük bakımından büyük ayrımlar vardır:

Sami dillerde (Arapça, İbranice) sözcüklerin çoğu birtakım yalınkat sessizlerden türetilmişlerdir. Bunlardan kurulu köke seslilerin ve kimi ilgeçlerin eklenmesiyle türlü düşünceler anlatılır ve değişik sözcükler doğar.¹⁴³ Kökler çoğunlukla üç sessizden (üçlü) kuruludur. Örnek:

Arapçada da, İbranicede de (kaf, te, lam) "ölüm" anlamına gelir. Bundan türlü türlü türetmeler yapılır: katl, katil, maktul, mukatele, taktil, maktel, miktel, taktal, kıtal, kiytal, katele, iktal, istiklâl, kital, kitul, iktital, taktel, katile, mekatil. vb. (sözlükten).

Ari dillerde (Latin, Cerman ve Slav), ki bunlara "Hint-Avrupa dilleri" de denir, kök böyle kurallı ve biçimsel bir değişime uğramaz ve sözcükler de üçlü (üç harfli) olduğu gibi dört, beş vb. harfli de olabilir.

Bu dillerde iki ya da daha çok kökün, köklerle ilgeçlerin birleşmesi olanaklıdır.

Bu dillerdeki sözcükler ön- ve ard- ilgeç alırlar. (Gördük ki Sami sözcükler iç - ilgeç de alıyorlar.) Sami dillerde ön - ve ard- ilgeçler görece az sayıdadır.

Ön- ve ard-ilgeçler yardımıyla ari dillerde, ortaya

143 Ard-ilgeç eklenmesiyle çoğul yapılmakla birlikte, sözcüğün kökünü bozup ve içine iç-ilgeçler koyarak çoğul yapmak yolu da vardır, ki buna "kırk çoğul" (= cem'-i mükesser) denir: Kitab, kütüb, kalem, aklam, nebi, anbiya, fuad, ef'ide. ma' , miyah.

ıkan her gereksinime göre hemen ve sınırsız ölçüde söz-
ck yapılıveriyor. Aslında ilgeç olmayan adlar, fiiler ve sı-
fatlar bile ekler arasına girip szk ortaya çıkarılmasına
yanıyorlar. Örneğin Yunancada "ruh" anlamına gelen
psycho sözcüğünden ingilizce elli beşten çok sözcük ya-
pılmıştır ki, okuyucuları ve dizgicileri çok uğraştırmamak
için o sözcükleri buraya almaktan vazgeçiyoruz.

Bitişimli dillerde ise bu verimlilik yoktur; olmaya ki
onlar da bükünlü dillerle yakınlık kursunlar.

(Dilbilimde, anlatılmak istenen düşünceleri dile ge-
tiren sözcük birimlerine kkanlam (smantme), ve bu
düşünceler arasındaki ilişkileri anlatan birimlere de yapı-
meki (morphme) denir. Yapımeki, oğ kez sesli bir et-
kendir: Bir sestten, bir ya da daha çok heceden kurulu ola-
bilir. Yapımeklerinin okluğ, bolluğ ortaya çıkan yeni
yeni gereksinimler üzerine birçok sözcük yapmaya yardım
etmektedir. Dilbilgisi zmlmelerinde bu yapımekleri
kimi kez bağımsız olarak gösterilebilir. Ama bunların bir-
okları katıldıkları kkanlamlarla birleştiklerinden, çözüm-
lemelerde yerleri görülmez.

Türkçeden bir örnek: "m" ve alacağı sesli yapımeki
kök ile eylemlik (ımasterlık) ilgei arasına girmekle anlamı
olumsuz kılar: Görmek, gr-me-mek; yazmak, yaz-ma-
mak.)

İngilizcede değişik ilgeçlerin sayısı 553'tür! Bu tür
yapımeklerinden her biri ana ögelere katılmakla onbinler-
ce yeni sözcük doğuyor ve her gün yeni bir düşünceyi an-
latmak için kolaylıkla ve doğal bir biçimde yeni biçimler
bulunabiliyor.

Farsça, ari dillerindendir. Şurası var ki, bu dilde ilgeçlerin sayısı öteki ari dilere göre azdır.¹⁴⁴ Kullanılan dil-bilgisi kitaplarında, (Burhan Kati') gibi sözlüklerde bu konuda biraz derinlemesine araştırma yaptım. Feyzi Efen-di'nin sözlüğüne göre Farsçada bu tür ögelerin sayısı 148 dolayındadır.

Bu tatlı dilde sözcükleri türlülendirmek ve çoğaltmak için ilgeçlerden başka bir yol daha var ki, o da bileştirici nitelemeler ve ad bileşikleridir. Sonuncuların on iki türü var. Eğer İranlılar bu çağda uygarlığın öncüsü olsalardı, bu ilgeçler ve bu bileştirim kurallarıyla bütün yeni kavramları anlatıma kavuşturacak sözcükler ortaya çıkarabilirlerdi. Biz de bundan yararlanırdık. Bununla birlikte biz, gerek görüldükçe bu kurallara uyarak yine yeni sözcükler uydurabiliriz. Bugünkü durumda dil, Arapça ve Farsça sözcükleri ve dahası bunların bir gereksinimi karşılayanlarını bile atmaya koyulduğundan, yaratabileceğimiz yeni Farsça sözcükler, deyim yerindeyse, çağı-geçmiş kalıyor.¹⁴⁵

Dile aykırı kullanımlara örnekler: Zıyanüvis (fotoğraf); sadanüvis (fonograf); sengnüvis (litograf); nuhustinşinasi (arkeoloji); pişenade (proje); pişmena (projektor); horunde ya da hodru (otomobil).

144 Farsça pek tatlı ve uyumlu bir dil olmakla birlikte, sözcük ve ilgeç bakımından hiç varıl değildir. Bugünkü Türkçemiz ona göre yüksek olup çok işlenmiştir. Büyük olasılıkla İran ulusu ve Fars dili pek görkemli bir geçmişin yükü altında kaldığından, son zamanlarda ilerleyemedi. Yeni bir üstün (üstad) ne denli gözü-pek davransa, omuzları üzerinde Firdevsi ve Hafız'ın, Sadi ve Enverî'nin, dahası Hayyam ve Kaani'nin imgesini görüyor ve korkuyor; eski uluların yapıtlarından ayrılmıyor. Süleyman Nazifin düşüncesine göre bizde de böyle eski pek büyük yazarlar olsaydı, bir Abdülhak Hamid kolay kolay geçmişi yıkamazdı!

145 Bileştirici nitelemeler öylesine savsaklanıyor ki, Fars dilinin günümüzdeki en yüce bileşik-sözcük türetme becerisi, yapıtları görkemli ve başdeğerde, Cami ve Nizami'yi imrendirecek ölçüde güzel olan Süleyman Nazif bile yeni bileştirici nitelemeler üretmemeye sanki and içmiştir! (Bu anımsatmamda acem abartması yoktur.)

Dile uygun buluşlar: herdebin (mikroskop); tayfbin (spektroskop); zelzelenüvis (sismograf).

Hiçbir dil, başkalarıyla yakınlık kurmadan ve onlardan yardım almadan yaşayamaz. Bu, ayrığı (istisnası) olmayan bir kuraldır.

Her çağın yeni özellikleri var; her dönemde bir-iki dil parlar ve başkaları onlardan yardım alır.'

Şu savları açıklamak için bir tek örnek verelim: Aslında cermen dillerinden biri olan şimdiki İngilizce, Büyük Britanya'nın norman saldırısına uğraması, daha sonra bu halkın birçok sömürgeler edinmesi, gemiciliğe güç vermesi ve daha başka etkenler nedeniyle birkaç dille yakınlık kurmuştur. Bugünkü durumda:

1- Sözcüklerin yarısı anglo-saksondur;

2- Geri kalan sözcükler Latince'dir. Latince sözcükler ya doğrudan doğruya ya da norman Fransızcasından geçmiştir;

3- Bilim ve felsefe terimleri Yunancadan alınmadır;

4- Sözcüklerinin birkaçı selt dilinden geçmiştir;

5- Arapçadan ve İbraniceden, Skandinavcadan, İspanyolcadan, Farsçadan ve dahası Türkçeden, Malez ve Hindiceden, Çince'den, Felemenkçeden, İtalyancadan ve Portekizceden de sözcükler alınmıştır.

İngilizler, ülkelerinin Romalılarca ele geçirilmesinden önce, yalnız Anglo-saksoncayla yetiniyorlardı. Ondan sonra Latince bu dile girdi. Eğer Latin sözcükleri ona geçmeseydi, bugün Lord Biron'un sözlüğü İrlanda denizindeki Men adasında konuşulan balıkçı dilinden ileri gitmez, ileri diller karşısında bir "Panonya dili" düşüklüğünde kalırdı. Ama Roma ve Norman saldırıları bu dil için yalnızca iyilik oldu.

Asıl İngilizce sözcüklerin sayısı 38.000 iken, bugün İngilizce sözlükler 120.000 sözcük içermektedir.

Bu bilgileri verdikten sonra amacımıza ve konumuza gelelim: Türkçe bitişimli dillerden sayılıyor. Dillerin böyle üçe ayrılması pek kesin değildir; biraz da öznel; bununla birlikte işlevseldir. Evet, Türkçede bir kök bir başkasıyla kaynaşmıyor; dilimizde ön-ilgeç hiç yoktur. Ama bundan önce Türkçemizin erdemlerinden söz edelim: Saymaca erkeklik ve dişilik, saymaca sıfat tanımlığı, (tanımlık harf) yoktur. Sayı sıfatlarından sonra adlar boş yere çoğullaştırılmaz. Dilbilgisi kurallarımızın ayrıkları yok gibidir. Ses uyumu kurallarımıza bütün diller imrenseler yeridir. Adçekimlerinde (déclinaison) asıl öge - Yunanca, Latince ve Almancada olduğu gibi- bozulmaz; birtakım düzenli eklerle çekimler yapılır. Fiil kiplerimiz pek bol olup genellikle kurallıdır. Bu bakımdan Türkçe her dilden üstün ise de, Fince hizi biraz geçer. Bir de hem ilgeç hem de fiil görevini gören bağlayıcı kiplerimiz vardır ki başka dillerde bunlar pek seyrek görülür. Bağlaçlılığı, durumu, başlangıcı, sonu, izlemeyi, pekiştirmeyi, necleni bildirmek işlevlerini gören bu dokuz kip dile bir tatlılık ve işleklik vermektedir. Ama asıl gereksinimimiz bağlaçlara, özellikle ön-bağlaçlardır.

Dilimizde değişik durumlarda kullanılan aynı ilgeçler ve harfler ayrı ayrı sayılarak toplandığında, eklerin sayısı yalnız 77'dir. İngilizceye göre (553) bunlar pek az, Farsçaya göre de (148) azdır.

Ne iyi ki Arapça ve Farsça ilgeçler ve sözcük birleştirme yolları yardımımıza yetişmiştir. Ne yazık ki birçok Arapça ve Farsça yapımekleri yalnızca Türkçe sözcüklere katılamıyor! İşte sıkıntımızın nedenlerinden biri

de budur. Buna karşılık çoğunlukla Türkçe ilgeçler Arapça ve Farsça sözcüklere eklenebilmektedir... Kitap, kitaplar, kitapçık, kitapçı, kitaplık, kitapçe gibi.

Pek yararlı ve gerekli olan ilişki ilgeci Türkçede yok ya da yok gibidir. Oysa her dilde bu tür ilgeçler pek önemli işlevler görmektedirler. Arapçada güçlendirici "i", Farsçada bayağı "i", değerli dil öğeleridir. Bu harf nerdeyse her sözcüğe katılarak bir yeni sözcüğün ortaya çıkmasına neden oluyor:

Kitap, kitabı; şecer, şeceri; ilah, ilahi; sema, semavi; ruh, ruhani; cism, cismani; fikir, fikri; coğrafya, coğrafi.

Seng, sengi; asuman, asumanı; şahbat, şahbazi; hüner, hüneri; nida, nidai.

Eğer başlangıçta Türkçe sözcüklere de bu ilişki "i"sinin katılması benimsenseydi, dilimiz bugün pek varşıl olurdu. Türkçenin kendi ilişki ilgeci yok; Türkçe sözcükler için de Arapça ve Farsadan ilişki ilgeçleri almıyoruz. Durumumuz güçtür. Eğer Türkçemizde bir ilişki ilgeci bulunsaydı, belki yalnızca bundan dolayı birçok Arapça ve Farsça sözcükler almaktan uzak kalırdık. "Gök" gibi güzel bir sözcüğümüz var. Ama bunun ilişkişel biçimini söyleyemediğimizden "semavi" ve "semai"yi, "asumanı"yi alıyoruz. Bu ilişkilendirmeler dolayısıyla, ilişkidenden ayrı olarak asıl sözcükler de dilde kalıyor.

Bizim "ci ve li"miz, ilişki "i"si gibi her sözcüğe yapışamıyor. "Ci" özellikle mesleğe "li"de çoğunlukla özel adlara bağlantıyı anlatır. Başka sözcüklere katılınca çoğu durumda dil bozukluğu ortaya çıkıyor: "Ağaç"tan, ağaçlı; "gök"ten göklü olmuyor; "kum"dan kumlu, "toz"dan tozlu olabiliyor. "Lakırdı"dan lakırdıcı, "şaka"dan şakacı oluyor; ama "söz"den sözcü, "sabır"dan sabırcı olamıyor.

Türkçe yapımeklerinin eksikliğini göstermek için bir örnek daha verelim: Kişilik ilgecimiz olan "siz", yalnız adlara bağlanabiliyor, sıfat ve değişmiş adlara katılamıyor: Akılsız, parasız, dumansız, malumatsız oluyorsa da, güzelsiz, çirkinsiz, merdçesiz olamıyor. Oysa Arapçanın "ğayr", Farsçanın "na" ilgeçleri sıfatlara ve değişmiş adlara da girmektedir. Na-reşid, ğayr-ı me'nus, ğayr-ı latif, na-hoş..

İşte olumsuzluk ilgecinin yokluğu ve dilimize giren "ğayr" ve "na"nın yalnız Türkçe olan sözcüklerle birleşmemesi, dilimizin başlıca eksiklerinden biridir.

Atalar, sözcük almakla birlikte, Arapça ve Farsça ilgeçlerin Türkçe köklerle birleşmelerini kolaylaştırsalardı, bugün bizi birçok sıkıntı ve üzüntüden kurtarmış olacaktı. Bu işlem ilk sıralarda olanaklı iken, ne yazık ki bu yola gidilmemiştir. "Buna olanak var mıydı?" denecek. "Hane" sözcüğü üzerinde yaptığım inceleme bu olanağın bulunduğunu gösteriyor.

Okuyucularımın bağışlamasına sığınarak, bu konudaki incelemelerimi ayrıntısıyla sunuyorum:

Sıradan bir bayağı ad olan "hane", Türkçemizde yer ilgeci durumuna gelip yardımımıza yetişmiş ve dilimizi varsıllaştırmıştır. Farsça ve Arapça çekim ilgeçlerinin Türkçe sözcüklere katılmamalarına karşın, sevindiricidir ki yer ilgeci işlevini gören bu ad, Türkçe adlarla da kolaylıkla kaynaşabiliyor ve dahası, Türkler bu sözcüğü Arapların ve İranlıların kendi dillerinde bağlamadıkları Arapça, Farsça ve dahası yabancı adlara da ekleyerek birçok yeni sözcük yapmışlardır.

Öz Türkçe sözcüklerle uyuşmasına örnekler: aşhane, yatakhane, yemekhane, tembelhane, (cüzzam sağaltımevi), basmahane, çayhane (kuzey Türklerince mutbak),

kârhane, buzthane, böcekthane, çamaşırhane (halk dilinde), terzihane, kumarthane, kalhane, feshane, fişekthane, baruthane, süthane, yazıthane, balıkhane, kayıkthane, gümüşthane (simge olmuştur), kuşthane (bir başka anlamı bir tür "meydan"), dökümthane, şişthane (bir tür silaha simge olmuştur), boyathane, yoğurthane, bozathane, şirathane, yağthane, demirthane, cebethane (zırh ve benzeri nesnelerin saklandığı daha sonra barut ve silah saklanan yer ve askeri donanım anlamına dönüşmüştür), hızarthane, kesişthane, dikimthane, batakhane.

Arapça sözcüklerle uyuşmasına örnekler: ticarethane, rasathane, marizthane, mevkuthane, yahudthane, dabaghthane, mevlevithane, semathane, eczathane, kahudthane, kıraathane, saraçthane, şaraphane, fetvahane, devlethane, kasaphane, kademthane, gusulthane, şifahane, imarethane, tamirthane, sulhthane, tahaffuzthane, darphane, idarethane, muayenethane, misafirthane, imalathane, mürettiphane, kirathane, dersthane, tebhirthane, hapishane, talimthane, yetimthane, sefarethane, gurebahane.

Farsça sözcüklerle uyuşmasına örnekler: Meythane, kârhane, abdestthane, hastathane, bimarthane, tımarthane, bendethane, çöphane, kâğıthane, çaythane (çay Çince'dir), tophane, şehbenderthane, mehterthane, küllthane, bithane, berthane.

Yabancı sözcüklerle uyuşmasına örnekler: Birathane, postathane, telgrafthane, pastathane, marangozthane, karantinathane, pasaporthane, fotoğrafthane, konsoloshane, patrikthane, metropolithane, ensarthane, murahhasathane (Ermenicedir), hahamthane, kolathane.

Oysa bir heceli ve aynı anlama gelen "ev"i, Türkçede iki heceli Farsça'da bir sözcüğün yerine yer ilgeci olarak kullanamıyoruz: Örneğin kahvevi, cezaevi,

rasatevi, dabagevi dile aykırı düşüyor.

Arapçadaki "dar": Darülsifa, darülhadis, darültıb... her yerde kullanılamamaktadır.

Arapça ve Farsça çekim ilgeçlerinin türkçe sözcüklere katılmamalarına karşın, "hane"nin elde ettiği bu geniş yer şaşırtıcıdır!

Macarcanın da eskiden Türkçe' gibi ön ilgeçleri yokmuş. Ama turanlı kardeşlerimiz daha sonra yabancı dillerden bu tür ilgeçler alıp dillerini varsıllaştırmışlar.

Asıl sorun, bir yabancı sözcüğün Türkçe karşılığını bulmak değildir. Bu belki görece kolay bir işlemdir. Asıl iş, dile bir bükümlülük sağlamaktır. Gerçi Türkçede bir addan bir sıfat ya da eylemlilik, ya da bir eylemlikten bir ad ya da sıfat yapabiliriz. Ama bu konuda da gücümüz sınırlıdır. Bir sıfatı, bir eylemi (fiili) ya da kendisi gibi bir sözcüğü değiştiren sözcüğe "adverbe" denir. Kimi dilbilgisi kitaplarımızda buna pek yanlış olarak belirteç (zarf) deniyor. "Adverbe"e geçici olarak "muadil" (değiştirici) diyelim. Fransızca çoğu sözcüklere (...ment) gibi bir yapımeki getirilerek binlerce "değiştirici" ortaya çıkarılmaktadır. Bizdeki "ce, cesine" bu ölçüde verimli değildir.

Bunun içindir ki Frenkçeden yalnız adlar alabiliyoruz, "değiştiriciler" alamıyoruz. Fizyoloji, fizyolojist sözcükleri kolaylıkla alınıyor; ama "physiologiquement"? Bunun ne Frenkçesini alabiliyoruz, ne de ona karşılık bir "değiştirici" uydurabiliyoruz...

Yineleyelim ki, dilimizin gereksinimi sözcükten çok kimi dilbilgisel öğelere, başka deyişle yapımeklerine, bükümlülüğe ve bileşik adlardır.

İngilizce başka dillerle yakınlık kurmakla nasıl bir varsılık edinmiş ise, Türkçe de tıpkı onun gibi, Arapça ve

Farsçayla uyuşmakla varsıllaşmıştır. Bundan sonra gerek bu iki dilden, gerek son olarak katıldığımız Frenkçeden birçok sözcük alacağız. Şurasını unutmayalım ki her gün dilimize bir iki yabancı sözcük giriyor. Batı Türkçesi yalnız eski Türkçeden, Arapça ve Farsçadan kurulu değildir. Bunlara bir de frenkçe eklendi. Buluşlar ve yaratıcılıklar dolayısıyla uluslararası sözcükleri almamak bizim için bundan böyle olanaksızdır. Fotoğraf, fonograf, şömedöfer, buhar, motor, elektrik, tayyare, spor, vb. ülkemize girdi. Sözlüklerimizin daha içermediği beş bine yakın yabancı sözcüğü halkımız da seçkinlerimiz de hergün kullanıyorlar.

Araplar da eskiden böyle alımlarda bulunmuyorlar mıydı? Örnek: Coğrafya, kimya, kesir, usturlab, ustukus, ustukusat (dört öge: Ateş, hava, su, toprak, Ö.O.), isağuci (mantık, Ö.O.) kanun (kavanin), namus (nevamis), okyanus, fanus (fevanis), sabun, felsefe, sofı, safсата, firdevs (feradis), malihulya, musiki, harita, ispançiyari, mendil, kandil.

Araplar Frenkçe sözcüklerden kural dışı çoğullar da yapıyorlar, gümrük, gemarik, konsül, kenasil gibi.

Terim konusunun nasıl çözüleceğini kestiremiyorum. Terimler şöyle dursun, Türkçede bilimlerin adları bile bulunmamış, sınıflandırılmamıştır. Yaygınlaşan yabancı terimleri olduğu gibi kabulde sakınca yoktur. Asıl sorun bunların türevlerini bulmaktır. Eğer bunlar bulunsaydı, dilimiz birdenbire varsıllık kazanırdı.

O durumda biz de uluslararası bilim ve uygulamalardan kolaylıkla yararlanırdık. Batı dünyasında terimler hemen hemen uluslararası bir nitelik kazanmıştır (Belki Almanya bu kurala az bir ölçüde ayrık düşer). Kendi dilinde terimleri bilen bir Avrupalı, başka bir dili

azıcık öğrenmekle bütün bilimsel ürünleri okuyabiliyor. Biz ise bu kolaylıktan yoksunuz.

Bir kez daha belirtelim, dil adamlarının sözcükten çok ilgeçlere ve dilin yatkinlığına önem vermeleri gerekir. Sözcük cıva gibidir. Bir dilden öbürüne bulduğu aralıktan kolayca geçer. Nitekim şimdiye değin öyle oldu. Dilimiz Arapça, Farsça sözcükleri sindirdiği gibi yabancı deyimleri de özümliyor.

Arapça ve Farsçanın gereği gibi etkilemesinden önce, deyimlerde öz Türkçe sözcüklerin tutarı bugünküne göre daha çoktu. Ama o yapıtlar pek ilkeldir. Bu konuda "Âşık Paşazade Tarihi"ni (yüzde 68 Türkçe sözcük) örnek olmak üzere gösterebiliriz. Ondan sonra Türkçe İslâm sözcükleri içinde sanki boğuluyor. Küçük bir hesap:

Yüzde olarak, Fuzuli'nin "Hadikatus-süeda"sında, 22, "Şefikname"de 17, "Siru yesi"de 22, "ni'ma"da 34, Evliya Çelebi'de 20, Namık Kemal'in "Evrak-ı Perişan"ında 32, Cevdet Tarihi'nin son cildinde 43, Recaizade Ekrem'in "Pejmürde"sinde 35, Cenap Şehabettin'in "Evrak-ı Eyyam"ında 33, Süleyman Nazif'in "Fuzuli"sinde yine 33, Abdurrahman Sami Paşa'nın bir övgüsünde 12, eski yasalar topluluğunda yer alan herhangi bir yasada 29, anayasamızın ilk maddelerinde 19 Türkçe sözcük bulduk. Bunların dışında kalanların çoğu Arapça ve azı Farsçadır. Arı Türkçe olan sözcüklerin çoğu da "de, dir, olup, için, olarak, gibi, sonra" türünden ögelerdir.

Arapça, turan ağacı üzerine vurulmuş bir aşıdır. Ural-Altay bitişimli dillerinden olan Türkçe, Arapça ve Farsça ile uyduğu için bir ölçüye değin bitişiklilikten çıkmış, o sözcükler bakımından bükümlülüğe yaklaşmıştır. Şurasını önemle belirtelim ki kurulan bu yakınlık, dilimizin tam bağımsızlığına hiç de engel değildir. Nitekim İngi-

lizcenin sözcüklerinin en çoğu Latince olmasına karşın, bu dil Fransızcadan tam anlamıyla bağımsızdır ve dillerin sınıflandırılmasında ona Fransızca gibi "neo-latin" bir dil denmez, "aşağı-alman" denilen dilden türemiş bir "cermanik" dil denir. Her dil bir başkasıyla yakınlık kurmuş olmasına karşın, onun topluluğundan sayılmaz. Güvey, kayın-babanın aile adını kullanamaz!

Ama böyle bir yakınlık kurduğumuza göre, gereksinim duyuldukça yine, artık bize doğal gelen alışkanlığa uyarak, Arapça ve Farsçaya başvurabiliriz. Eskiden beri Arap ve Acemlerin kendilerinin uslarına gelmeyen Arapça ve Farsça sözcükleri arayıp Türkçemize aldık. Bunun gibi eski Yunanlıların kullanmadıkları Yunanca sözcükleri çağdaş Avrupalılar bulup dillerine almışlardır. Başlı Yunanca, sonu latince (otomobil), her iki ögesi Yunanca (telegraf) sözcüklerini acaba Sokrat, Eflatun, Aristo bilirler miydi? Türkler Farsça bileşik niteleme ve bileşik adlarda Acemlerden daha ileri gitmişler ve yaratılarını yazılarında bol bol kullanmışlardır. Bunun gibi Arapça ad çekimlerine de kimi kez egemen olarak, Arapların kendi sözcüklerini türetme işleminden geçirmedikleri yerlerde biz türetmeden geçirmişiz. Şurası da unutulmamalıdır ki Türkçeye giren hemen tüm Arapça ve Farsça sözcükler, Arap ve Acemlerin söyleyiş biçimlerinden başka biçimde okunuyor. Bundan başka birçok Arapça ve Farsça sözcüğe de biz onların verdiklerinden ayrı anlamlar vermekteyiz ki, bunların tümü dilimizin bağımsızlığının belirtileridir.

Türkçe ya da eski Türkçe hükümlü bir dil olsaydı buna gerek kalmazdı. Ama ne yazık ki öyle değildir. Bundan dolayı ulusumuz uygarlıkta ilerledikçe dilimiz de gelişmek zorunluluğunu duyacaktır. Bu durumda bin yıldan beri kendileriyle bir ölçüde yakınlığımız olan Arapçadan ve Farsçadan ister istemez yardım alacağız.

Amacımız yanlış anlaşılmasın. Bu iki dile yeniden önem vermekle, eskiler gibi yazılarımızı boş, gereksiz, dahası zararlı deyimlere boğmayacağız. Yalnız yeni ve çağdaş kavramları anlatmak için o hazinelerden yararlanarak bulduğumuz sözcükleri (yalnız onları) dilimize aktaracağız. Eğer bir kavramı gereğince anlatabilmek için bir Türkçe sözcük varsa ya da uydurabilirsek ne iyi! Duraksamasız onu alır ya da canlandırırız. Ama unutmayalım ki bitişimli bir dil olan Türkçe öncelikle eski Türkçe, dil basamaklarının ikincisinde kalmıştır ve kökleri kullanma konusunda büyük bir gücü yoktur.

Bu konuda hiç bağınazlık gösterilmemelidir. Bir dilde bağ ilgeci, bol sayıda araç adı, yer adı ve zaman kipi adları yoksa, o dil bağınaz olamaz.

Yazarlarımız eksik değil, ama dilbilginlerimiz yok. Devrim dilde bir evrimce yol açmalıdır. Bu evrim nasıl olur?¹⁴⁶

Sözlükten önce dilbilgisi. Ondan önce de dilbilimi ve karşılaştırmalı betikbilim dallarını ülkemize getirmeli-

146 Rahmetli Sait Paşa'nın altıncı sadrazamlığında padişaha verdiği görevden çekilme yazısını birisi günün kullanılan diline uygun bulmadığından, diline "gazeteci dili" demiş. Paşa eleştiri olmak üzere kullanılan bu deyimı bilerek bilmezlikten gelip övgü saydığından, dil konusundaki görüşlerini bu adla yayınladığı bir kitapçıkta açıklıyor. Gerçi yöntem ve bilgi, dil ve dilçe bakımlarından bu kitapçığa önem verilemez. Anı Sait Paşa, bu konu herkesçe savsaklandığı bir zamanda, dilce eksiklerimizi kestirip çıkarsama gücüyle anlamış ve buna bir çözüm yolu bulunmasını salık vermiştir. Eskiden kesik tümcelerle düşünceler anlatılırken, daha sonra zincirleme tümceler yolunun nasıl yerleştiği ve resmi yazında birçok önemli ilgeç ve deyimlerin neden bırakıldığı açıklanıyor.

Bu kitapçık orta kaınanların dil biçimine ilişkin fıkra ve öyküler de içermektedir. Yazarı betikbilim ve dilbilimin yabancı olması karşın, sıkıntılarımızın birçoğuna tanı koyabilmiştir.

Sait Paşa bağlaç kiplerimizi beğenmiyor. Namık Kemal de bu görüşte idi. Oysa ben, bu kipleri Türkçenin erdemlerinden saydığını yinelerim: Kısa yoldan anlamı, istenir özelliklerdendir; bir bağlama kipi hem bir ilgeç, hem de bir fiil işlevini görüyor ve söze kolaylık, uyum, kimi kez de kesinlik veriyor. Bağlama kipini kaldıracak olursak, onun yerine iki, belki daha çok sayıda sözcük kullanmak zorundayız.

yiz. Bunlarla aydınlanıp dilbilgisi, sözlük nasıl düzenlenir? Bunları öğreneceğiz. Yöntem budur. Eğer her şeyden önce yöntemi kararlaştırmazsak, bütün çalışmamız yarım kalır.

Dilbilgimizi önce bu yöntemler içinde inceleyeceğiz. Dilin bilimsel bir çözümlemeye gereksinimi vardır. Dilbilgisi, deyim yerindeyse, bir "çerçeve"dir; biz ancak bu çizelgeleri düzenledikten sonra sözcükleri sınıflandırabiliriz. Bilimde sözcükten önce dilbilgisi gelir.¹⁴⁷

Sözcüklerimiz pek, pek ilkeldir. Kullanımdaki sözcüklerimiz bile sözcüklere girmiş değildir. Türk illerinde kullanılmakta olan tüm sözcükleri yöntemine uygun bir biçimde toplamak, sonra da bunları birer birer yazın yapıtlarımızda aramak gerekir. Bunun gibi bugünkü Türkçemizde kullanılan tüm Arapça, Farsça ve yabancı sözcüklerin de kütüğe geçmesi gerekir. Bundan başka bir görevimiz daha var: Eski yazınımızda rastlanan, ama şimdi bırakılmış olan sözcükleri de, o yazınla uğraşacaklara kolaylık olmak üzere, ancak bugün kısıtlı olduklarını belirtmek koşuluyla, sözlüğümüze geçirmemiz gerekir.

Nitekim her dilin sözlüklerinde bu yol izlenmiştir. Bu tür sözcüklere *obsolete* (kullanımdan düşmüş) derler.

Bu yorucu ve uzun işlem sonuna gelince, sözlüklerimizi ileri ulusların sözlükleriyle karşılaştırmak görevi karşısında kalırız. Eksiklerimiz, artığımız ne? Eksiklerimiz ancak böylece ortaya çıkar ve bizde onları tamamlamak isteği o zaman doğar. Şurasını önemle

147 Dilbilgisi demek olan sarf ve nahv sözcüklerini açıklamak üzere yazar şunları yazıyor; Ö.O.): Açık tanımlamalar: "sarf", sözcüklerin niteliğinden, geçmiş oldukları değişimlerden, "nahv" tümcelerin örgütünden ve sözcüklerin tümce içindeki yerlerinden söz eden dilbilimin konularıdır. Gelişigüzel gördüğümüz kitaplardaki tanımlar, gerçekte bu bilimlerin tanımları değil, amaçlarıdır.

belirtelim ki, bu eksiklerin giderilmesi de amaca yetmez. Kuru kuruya terim bulmak neye yarar? Başka bir bölümde söylediğimiz gibi bilimi düzenlemeliyiz ki terimlerden yararlanalım.

Recaizade Ekrem Bey üstadımız Yazın Eğitimi (Ta'lim-i Edebiyat)'nda buna benzer sorunları ilk ve son olmak üzere söz konusu etmişti. Kendinden sonra o yapıtı izleyen kimse çıkmadı. Sorunlar oldukları gibi, çözümlenmeden kalmıştır... Dilimizin uygarlığa araç olabilmesi için hiç olmazsa bir iki kuşak yöntem ve kuralına uygun olarak aralıksız çalışmak gerek. Başka uluslar böyle çalıştılar. Herhangi bir büyük sözlüğü açınız. Örneğin Littré, her sözcüğün söylenişini saptadıktan ve türevlerini gösterdikten sonra, en eski çağlardan bugüne değin yazarlar o sözcüğü hangi konularda kullanmışlar ise, tarih sırasıyla ve bol bol örnekler vererek incelemiştir. Sözcükler çoğu kez birden çok anlama gelir, her anlam arasında da zamandan ileri gelen ayrımlar vardır. Bunlar da bir bir yazılır. Bundan sonra sözcüğün dilbilimsel özellikleri üzerine incelemelerde bulunulur. İşte Türkçemizin sözlüğü böyle saptanırsa, o zaman öğrenmeye hakkımız olur.

Ekrem Bey merhum, "Yazım konusu herkesin keyfine mi bağlı olup gidecek? Bunun için uyumlu kurallar saptamaya olanak yok mudur?" diyor.

Abece konusu üzerinde dururken buna ilişkin görüşümüzü söylemiştik. Bu konuda birkaç düşünce daha belirtelim:

Arapçanın yazımı kurala oldukça uygun ve doğaldır. Görüntüde (başka deyişle yazıda) yalnızca sessizler bulunup, sesliler yalnızca "hareke" (üstün, esre, ötrü gibi imler, Ö.O.) ile gösterilir. Demek ki asıl görüntüde sessiz

vardır, sesli yoktur. Yalnızca birkaç sesli görüntüye girer. Bunlar, "yazım harfleri" (elif, vav, he, ye) denilen biçimlerdir. Demek ki Arapçada sessizler harflerle, seslilerle de "hareke" ile yazıldığından, bu dilin yazımı, "kuralsız" dedğimiz Almanca, İspanyolca ya da İtalyancanın yazımından farksızdır. Tek fark, son sayılan dillerde seslilerin de harflerle yazılmasıdır. Şu kaclar ki, git gide "hareke" kullanımı kısıtlanmış ve ortada yalnız sessizlerle uzatma imi olan yazım harfleri kalmıştır! "Hareke"ler neden bırakıldı? İlk bakışta usa gelen neden, "hareke" kullanımının güçlüğü ise de, asıl neden bu değildir. Arapça çekimli (tasrifi), deyim yerindeyse matematiksel bir dildir. Sözcükler ölçüye bağlıdır. Sözü'n geliş düzeni yakıştırmasıyla bir sözcüğün dilbilgisel değeri anlaşılır ve dolayısıyla nasıl okunacağı hemen belirir. Sözcüzimi yardımıyla bir sözcük (örneğin mülhem, musahhih) özne midir, tümleç midir; bu durumda ilk sözcükte (he) ve öbüründe birinci (lı) "i" sesiyle mi yoksa "e" sesiyle mi okunmalı, hemen belli olur.

Bu düşünceye göre Arapça yazıma, kendileri açısından, doğal değildir demek doğru olamaz.

Türkler İslâm dinine geçtikten sonra Arap uygarlığını ve bunun içinde de Arap abecesini olduğu gibi kabul ettiler ve dillerini, hiçbir incelemeye gerek görmeden, Araplar kendi dillerini nasıl yazarlarsa öylece yazmaya koyuldular. Yani ancak sessizleri harflerle yazıp üzerlerine "hareke" koydular. Örneğin bugün "gitti, geldi" biçimde sesliler yardımıyla yazdığımız sözcükler, eskiden yalnızca (gtt) (gld) olarak yazılıp, sessizlerin üzerine "üstün", "esre", "ötrü" konurdu. Sonraları "hareke" savsaklandı ve yazım harfleri günden bugüne daha çok kullanılarak "hareke" yerine geçirilmek istendi. Bundan başka Türkçe çekimli (tasrifi) bir dil olmadığından, sözcüklerin çekimsel duru-

mu bilinemez. "Hareke" kalkınca karışıklık doğar. Arapça'nın "e" okutucu (fetha), "i" okutucu (kesre), "u" okutucu (zuma) ve "nun"laştırmacı (tenvin), iki kez okutma (şedde), kısa okutma (cezm) imleri, kendi söyleyişlerindeki bütün seslileri dile getirirse de, (çizelgemizde kanıtladığımız gibi) bizim seslilerimiz bunlarla sınırlı değildir, daha çoktur. Bunun için Türkçe yazımda korkunç bir kargaşaya yol açıldı. Buna karşılık Arapça yazım, yüzyıllardan beri olduğu gibi kalmıştır. Arapça abece hem Türkçeye uygun değildir, hem de bize göre düzeltilmesi olanaksızdır.¹⁴⁸

Ekrem Bey şu soruyu da soruyor: "Acaba her şeyden önce bir dilin genel ve yazınsal kuralları saptanır da sonra mı halkı o kurallara uygun olarak konuşur ve yazarları da yapıtlarını ona göre yazar? Yoksa önce halk bir dili konuşur ve yazarları da o dilde yapıtlarını ortaya koyar da ondan sonra mı açık ve düzgün konuşanların kullanım biçiminden dil kuralları, yazarların yapıtlarından da yazın kuralları çıkarılır?..."

Eski yazarlarımızın yapıtlarından düzgün ve açık konuşma kurallarını çıkarsayacaksak, vay başımıza geleceklere...

148 Arap harflerini alıkoyarak Türkçe yazımını saptamak için kafamı oldukça yordum ve olanca incelemelerime karşın bir ilke bulamadım. Dilimize giren Arapça ve Farsça sözcüklerin yazımını hayli koruyalım. Ama niteliğini değiştiren, söyleniş bozulan, hüsübütün Türkçeleşen "hoşaf", "pabuç" ve benzeri sözcükleri nasıl yazacağız? Arı Türkçe sözcükleri seslendirme gereğince yazmamız için gereken sayıda seslimiz yok. Sözcükleri tüm seslileri yardımıyla yazsak, tümcedeki Arapça ve Farsça sözcüklerle Türkçe sözcükler arasında bir uyumsuzluk göze çarpacak... Tarihsel bir yazımımız yok ki onu olduğu gibi koruyalım. Yüzyıllardan beri yazım durmadan değişiyor. Sözün sonu, İngilizcede ve Fransızcada olduğu gibi, tarihsel bir yazım seçemeyiz; gereken sayıda sesli harfiniz yok ki her sözcüğü, İtalyanca ve Almancada olduğu gibi kesinlikle seslileri kullanarak yazalım. Bundan dolayı yazımımızın böyle kargaşa içinde olması kaçınılmazdır.

Bu kitabımızda, baştan sona değin, dillerde devrimin pek güç olacağı ve dillerin devrime değil evrime bağlı oldukları görüşü savunulmuştur. Bu konuda biraz daha söz söylemek zorunludur.

Seçkin Macar doğu-bilimcisi Profesör Yolievs'den aldığım bilgilere göre, Fransız Devrimi (1789) günlerine değin Macarca tıpkı bir halk ve köylü dili imiş. Aydınlar o tarihe değin yalnız Latinceyi kullanır ve dahası, konuşurlarmış. Doğal olarak Macarcaya birçok latin ve yakınlık dolayısıyla Almanca sözcükler girmiş. O zamanlar ulusluğa çok önem verildiğinden ve rastlantı sonucu pek yüksek yazarlar da yetiştiğinden, dilde korkunç bir ayıklama işlemi başlayarak yabancı sözcükler kovulmuş ve yeni sözcükler (kuşkusuz eskilerin yardımıyla) yapılmış...

Bilgin dostuma sordum: "Demek bir devrim oldu ve yeni yeni sözcükler uyduruldu. Bu biraz "esperanto"ya benzemiyor mu; halkın dili bu sözcükleri sindirebildi mi?"

Profesör soruma pek olumlu bir yanıt verdi. Söylediğine göre şu yüz yıldan beri Macarca olağanüstü ilerlemiş. Bugün Fransız ve İngiliz yazını harfi harfine Macarcaya aktarmak olanaklıymış.

- "Böyle birdenbire bir devrime kavuşan Macarca dışında bir başka dil daha biliyor musunuz?"

- "Çekce de böyle bir gelişim izlemiştir."

Konuştüğüm bilgin kişiden daha çok bilgi aldım ve örnekler istedim. İncelik göstererek beni örneklerle aydınlattı... Anlaşılan Macarlar telefon, otomobil, tiyatro gibi sözcüklere varıncaya değin yabancı sözcükleri bırakıp, halk dilindeki sözcükler yardımıyla bu terimlerin karşılıklarını bulmuşlar. Macarca, Çekce ve bir ölçüye değin Almanca dışarda tutulmak üzere, böyle bir devrimin

başka yerde örneği görülmez sanırım. Örneğin Fransızca ve İngilizce buna hiç elverişli değildir.

Acaba bitişimli dillerden Türkçede, yine bitişimli diller topluluğundan olan Macarcadaki değişimler yapılabilir mi? Olayların gidişi bizi bunun tersine götürüyor. Ama bizde de arındırma tutkunları var. Günün birinde dilde böyle bir devrim olabilir mi? Bu konuda bir görüş belirtebilecek güçte değiliz. Yalnız şurasına değinelim ki, terimlerin Türkçelerini bulmak ve dilden uzaklaşmamak olanaklıdır. Bunların yayılması ise, yeni ve büyük yazarların çıkmasına ve hükûmetin yardımına bağlıdır.

Eskiden birçok Türkçe terimler yapılmıştı; sonra, resmi yazışmanın yaygınlaşmasıyla yeni terimlerin ardı gelmiş, sanıyorum.

Adı geçen Profesör Germanus'tan öğrendiğime göre, 1792'ye değin Macaristan'da ulusal dil resmi dil değilmış; ancak o tarihte parlamento bir karar ile Macarcada konuşma yapılabileceğini kabul etmiş! Ondan önce konuşmalar hep Latince yapılır ve yasalar da o dilde yazılmış... '89 Fransız Devrimi Macaristan'da etkilerini göstermeden önce, seçkinler ülkenin dilini konuşmaya tenezzül etmez, Macarca yalnız köylülerin dili olarak kullanılmış.

Macaristan'da devrim, ulusluk ilkesinin gelişmesi demektir. "Marinoviç", "Hevinoçi" ve arkadaşları -ki bunlara Macar "Jakobenleri" derler- büyük bir siyasal ve toplumsal devrimine yol açmışlar. Bu büyük insanlar imparatorluğun ezimine uğrayarak asılcılar. Ama düşünce ilerledi. Akım sona ermiş sanılmasına karşın, tersine şiddetlendi. Ulusluk akımını körükleyenler arasında "Ferenç Kazineçi" beş yıl hapiste kaldıktan sonra,

düşüncelerini yazın alanına götürmeye çalıştı. Buna dilin arıtılmasından çok "dil yenilenmesi" demek yerinde olur. Latin ve Cermen sözcükler hemen tümüyle bırakıldı ve halk dilinden alınan sözcüklerle yeni kavramlar anlatıldı. Zorla sözcükler yapıldı. Doğaldır ki bu devrinde ve yaratılan sözcüklere çok karşı koyanlar çıktıysa da, sözcüklerin birçoğu kabul olunmuştur. Dahası, dizgi yanlışlığından dolayı yanlış olarak yaygınlaşan sözcüklerin bile olduğu gibi tutulduklarını görüyoruz. Bugün Macarcada Latin sözcükler pek azalmıştır. Aslında dillerde devrim güç ve kural dışı olmasına karşın Macarcanın elde ettiği bu mutlu durumun iki nedeni vardır: 1- Başlangıçta Macarcanın bir yazın dili olmaması; 2- O sırada pek büyük yazarların ortaya çıkması. Şaşırtıcıdır ki, bu büyük ulusseverler soyları bakımından Macar olmayıp yabancıdırlar. Örneğin pek ünlü olan Petöfi, köken olarak Slav ve adı da "Petroviç" imiş! Artık o yeni sözcükler yüz yıldan beri dilce tümüyle sindirilmiş, eskimiş, geleneğin parçası olmuştur.

Ama bu devrim her yerde, özellikle de birkaç yüzyıllık dili ve yazınsal geleneği olan ülkelerde olamaz. İngiltere'nin hemen bin yıllık bir geleneği olduğundan, orada dili "Norman-Fransız" sözcüklerden soyutlamanın boş bir girişim olduğu belirmiştir. Fransızca da geleneksel bir dildir. Türkçe de öyle. Bundan dolayı bizde Macarlarınki gibi bir arıtma, tarihin akışına karşı koyma olur. Şu düşüncede diretiriz ki, dil devrim değil, evrim ortamıdır. Bunun ayrığı (istisnası), başlangıçta yazılı dil olmayan Macarca ve Çekçedir; Arnavutça da olabilir.]

[Araştırmalarıma göre Çek dili bir aralık Cermanlığın saldırısıyla kentlerden büsbütün kovulmuştu. Çekistan'ın başkenti olan Prag'da soylular ve aydınlar gibi orta katman da Çekçeyi unutmuş, Almanca onun yerine geçmiş.

Asıl Çekçe söyleyen kimseler, bundan yetmiş beş yıl önce, ancak bayındır yerlerden uzak kimi köylerde bulunmuş.

Şurası da unutulmamalıdır ki Çek dili, sesçe bir Slav "patua"sı (taşra ağzı) olup, yazılı ve yazını olan bir dil değildi. Çekçeyi yazılı ve yazın sahibi bir dil durumuna getirenlerin en başında gerçekten de ünlü Fransua Palaçki (1798-1876) gelir. Bu kişi, unutulmuş ulusal tarihi düzenli olarak yazmış ve böylece Avusturya İmparatorluğu'nun Almanlığına karşı Çek ulusluğunu uyandırmıştı. Bu akım, olağanüstü hızlı oldu. 1848'de başlayan yazınsal ve ulusal devrim daha süregitmektedir. Büyük Savaş sonunda Çek ülkesi bağımsızlığını ve Çek ulusu özgürlüğünü yeniden elde etmiştir.

Eski bir köylü dili olan Çekçenin sözcükleri gereksinimi karşılamaya yetmediğinden, yeni düşünceleri ve yüksek kavramları anlatmak için yazarlar Slav ve Çek köklerine başvurarak yeni sözcükler ortaya attılar; bugün bu dil çok varsıldır ve anlatım bakımından büyük bir esnekliği vardır. Bunun gibi bu yolla yaratılan yazın da oldukça geniş ve değişkendir. Asıl belirtmeye değer olan nokta şudur: Yeni Çekçe bir köylü "patua"sı üzerine kurulduğundan, başka Slav dillerinde, pek bayağı ve özdeksel kavramları anlatan sözcükler, Çekçede yüksek sözcüklerdir!

Çekçenin gelişimi de, yukardaki ayıraç içinde ileri sürdüğümüz görüşleri baştan sona doğrular!

Eğlence olmak üzere, bulduğumuz kimi deyimlerin bir sıralamasını yapayım (aşağıdaki sözcükler harf düzenine son derece uygun bir biçimde uydurulmuşlardır. Bunu kanıtlamak için birkaç sözcüğü çözümleyeceğiz. Geri kalanını çözümlemeye gerek görmüyoruz):

Otomobil (oto, kendi kendine, kendi; mobil, devingen, gider), kendi gider, (yazımın birleştirilmesiyle kendigider); bisiklet (bi, çift, sikl, tekerlek; et, küçültme ilgeçi) çifttekercik; motosiklet, kenditekercik; telgraf, uzakyaz; fotoğraf, ışık yaz; fotoğrafi, ışık yazı; fonograf, ses yaz; tiyatro, görüm; aktör, aktris, görümcü; sinema, kımıldak; vapur (stim), buğu; teleskop, uzakgör; mikroskop, ufakgör; hamız (asit), ekşi; tayyare, uçak; pulverizatör, püskürkeç; eczahane, ilaçlık; şoför, ısıtıcı; kaptan, gemibaş; barometre, başölçü; termometre, ısıölçü; igrometre, nemölçü; padometre, yayaölçü; kronometre, çağölçü; posta, tatarlık; sismometre, sarsölçü; vinç, çeke; drednot, yılmaz (biraz kullanılmaktadır); sünger kâğıdı (papier buvard), kurutkan; proje, taslak (kullanılmakta gibidir); projektör, aydınla; passer, geçik; kumandan, bu-yurtkan; amiral, denizbaş; ataşe, yapışma; salata, tuzaşı; salamura, tuzlama; suflör, üfleyici; masaj, oğma; kompartman, bölme (kullanılmaktadır); pardösü, üstlük; stenografi, daryazı; daktilografi, parmakyazı; sifon, fışkırık; obstrüksiyon, engelleme; gardiyan, bekçi (kullanılmaktadır); supiye, tabanlık; subra, koltukluk; polis, inzibatçı, yasakçı; jandarma, silahşör; anonim, adsız; komandit, ısmarlama; istasyon, durak; tornistan, dönkal; törnhed, dönbaş; fulspid, tophız; stop, dur; cimnastik, alışma; lokomotif, çeker; tirbuşon, tıpaçek.

Bilim adları: hey'et (astronomi), gökbilgi; coğrafya, yerbilgi; psikoloji, çanbilgi; ilm-i hayvanat, hayvanbilgi; ilm-i nebatat, otbilgi; ilm-i maadin, madenbilgi; litografya, taşbaskı; tipografya, harfbaskı; meteoroloji (mebhas-elcû), havabilgi; kromolitografi, boya taşbaskı; enbriyoloji

(mebhas-el rüşeym), rüşeymbilgi; biyoloji, hayatbilgi; antropoloji, insanbilgi, vb...¹⁴⁹

Şurasını önemle belirtelim ki, eskiden Türkçede bileşik ad ve bileşik sözcükler daha çok üretiliyordu. Bu savımızı doğrulamak üzere yüzden çok örnek sunuyoruz:

Karagöz, hacıyatmaz, kaynana zırlıtısı, dedikodu, demirbaş, çelikçomak, çanak yalayıcı, çakırkeyf, palabıyık, papucu büyük, ebem kuşağı, sütnine (ve baba ve kardeş), kapkaç, tamtakır, zil zurna, ince saz, kocakarı, delikanlı, kız-oğlan-kız (kız olan kız), kuşpalazı, kabasakal, ter bıyık, boyunbağı, geçcegele, karga tulumba, ağabey, açıkbaş, Hazreti Adem kemiği, bam teli, kuyruk sokumu, tan yeri, orta oyunu, hanımeli, nane molla, aksakal, ebucehil karpuzu, devede kulak, düztaban, cehennem taşı, ince bel, dev aynası, bağbozumu, frenk gömleği, ayakyolu, babayığit, sallabaş, hamhalat, çekidüzen, devede kuzu, ateşböceği, ada tavşanı, hamam böceği, lületaşı, balmumu, ayaydın, kedi otu, su sığırı, alışveriş, cankurtaran, şeytan tırnağı, kurşun kalemi, darağacı, bel soğukluğu, eşekarısı, kaynata (ve ana ve birader), üveybaba (ve çocuk) büyük baba (ve ana), beyzade.

Yiyecek, içecekte bileşik adlar pek çoktu: Ebeküme-ci, balkabağı, sukabağı, sakız kabağı, kadın göbeği, kuşkonmaz, yusufefendi ya da yusufcuk (mandarin), hünkâr beğendi, karnıyarık, keçiboyunuzu, pufböreği, tavukgöğsü, kuzukulağı, tereyağı, sadelyağ, kazıboğan, kuşlokumu, de-reotu, çörekotu, kazandibi, çifte kavrulmuş, adaçayı, imambayıldı, yalancı dolma, frenk üzümü, kudret helvası, bayır turpu, tatarböreği, at kestanesi.

149 Bu yeni yapılmış terimler ne denli az heceli ve halk dilinde kullanılan de-yimlerden birine yakın ve onların bileşim kurallarına uygun ya da benzer ise o ölçüde kolaylıkla yaygınlaşabilir.

Kökleri yinelenen eylemlilikler: Av avlamak, yakı yakmak, çizgi çizmek, uyku uyumak, yazı yazmak, dikiş dikmek, yapı yapmak, sayı saymak, oyun oynamak, çalgı çalmak.

Vurgulu sözcük ve özellikle sıfatlar (ki bunların birinci bölümü kendi başına bir anlam taşımaz): Bembayaz, simsiyah, kapkara, masmavi, kıpkırmızı, mosmor, yemyeşil, çoluk çocuk, kaskatı, bomboş, bambaşka, soysop, boypos (bu ikisinin ikinci bölümleri anlamdan yoksundur), pupa yelken, paldır küldür (her iki bölüm anlamsızdır), adı sanı.

Birtakım bileşik sözcükler de kullanımda, dahası yazıda birleşmiştir: Sütü aş (sütlaç), hoş ab (hoşaf), nim ten (mintan), papuş (pabuç), alaim-i sema (elkimsağma).

Şu son yıllarda üretilen bileşik sözcük usuma gelmiyor.

Ölçü içinde ve dil dışına hiç çıkmamak üzere ad birleştirmesine başlayacak olursak kötü olmaz düşüncesindeyim.

Macaristan'da ulusluk, sözcük yaratımı ve birleştirmesi biçiminde bir akıma yol açmış. Bu dile yabancı olduğumdan, dilin ve doğru konuşma ölçülerinin bozulup bozulmadığını, bu sözcüklerin ilk kullanılışlarında aykırı düşüp düşmediğini, sonra bunlara nasıl alışıldığını bilmiyorum. Macarcayı bilen bir Türk bizi aydınlatırsa, kendisine teşekkür borçlu olmamız gerekir.

Her halde şurası hence kesindir ki, yaygınlaşma ve kullanım, tuhaflığı ortadan kaldırıyor. "Mefkûre" ve "hars" sözcükleri bile, aslında hiç hoş olmamalarına karşın, her nasılsa bu elverişli duruma kavuşmuşlardır, diyeceğim geliyor.

Bu düşüncelerimizin saçmasapan olduğunu itiraf ederiz. Ülkemiz dilbilimlerinin daha başlangıcındadır. Amacımız, şu bilgi kıtlığında, dilimiz üzerine bir görüş vermektir. Dilerim üstadlarımız bilimsel bir biçimde Türkçemizi incelemeye koyulurlar ve görevlerini yerine getirirler. Pek isterim ki, dil bilimlerinin ilerlemesiyle, yakın bir gelecekte şu birkaç sayfalık düşüncelerimiz pek ilkel bir nitelikte kalsın!

EK-2

UYGARLIK TERİMİ VE KAVRAMI ÜZERİNE

Kitabımızda çok yinelenen "uygarlık"ın tanımı nedir? Şunu hemen belirtelim ki yeniliklerden biri olan bu sözcüğe "Kamus-u Firuzabadî"de rastlanmaz. Küçük kente "belde", büyüğüne "medine" (kent) denir. "Uygar" (medeni) "kentli" (medineli), "uygarlık" (medeniyet) ise kentlilik anlamına gelir. Türkçe sözlüklerde uygarlığın doğru bir tanımını bulamadığımız gibi, Fransızca ve İngilizce yayınlarda da böyle bir tanım bulamadık.

Uygarlığın Batı dillerindeki karşılığı "civilisation"dur. On yedinci yüzyıldan beri Fransız yazarlarının yapıtlarında bu sözcüğe rastlanıyorsa da Fransız Bilim Kurulu'nun (Académie Française) ancak 1835'de yeniden basılan sözlüğünde bu terim yer almaktadır. Anlaşılan o sıralarda kamuoyu tarihin gelişimine çokça ilgi göstermiş ve yazarlar da bu sözcüğü çok kullanmışlar. Gerçekte ise sözcükler, halkın yapısı ve sağ-beğenisini yerleştirip pekiştirir ve onlara bir anlam ve kavram bağlar. (Bu sözcüklerle anlatmak istediğimiz genel kavramlarla ilişkili olanlardır; yoksa günün birinde ve bir gereksinimi karşılamak üzere bilginlerin düzenledikleri terimler değildir. Bunların anlamı genel nitelikteki sözcüklerin anlamından daha kesindir.) Bir kavramın yüzyıldan yüzyıla aldığı biçim, sözcükleri asıl konulmuş biçiminden çıkarır, kaydırır.

Bu durumda günümüzde "uygarlık" nasıl anlaşılıyor? Gelişigüzel dilde uygarlık yerleşiklik; yabancılık ve göçebelikten uzak bir toplumsal durum; incelik ve görgü; ilerlemelere elverişli olacak biçimde düzenli ve temiz yaşamak ve toplanmak; bilim ve uygulamalardan, zanaat ve tecimden, güvenlik ve rahatlıktan yararlanmak; gönenç içinde geçinmek gibi anlamlara gelir. Ama biz bu kadarıyla yetinmeyelim. Filozofların bu sözcüğe verdikleri anlamlar gitgide uzmanlar ve dahası genellikle okur-yazar kimselerce de benimsendiğinden, özellikle bununla uğraşan filozofların, tarihçilerin görüşlerine başvurmayı zorunlu gördük. Belki özetleyeceğimiz görüşlerden, uygarlığın tanımı çıkarsanabilir.

Ünlü Fransız siyaset adamı ve tarihçisi Guizot, Avrupa ve Fransız uygarlıkları üzerine önemli ve temel yapıtlar ortaya koyduğundan, görüşü özetlenmeye değer:

"Değişik varsayımlar: Bir ulus tasarlayınız ki, görünüşte hoş bir yaşam sürüyor, rahatlığı güvencededir, az vergi veriyor; yorulmuyor; içerde iyi bir adalet dağıtımı vardır; bundan dolayı mutludur. Ama buna karşılık o ulusun başına geçenler onu tinsel ve düşünsel bakımdan bir uyuşukluk, bir duygusuzluk ve bir sıkıntı içinde bırakmışlar. Sözünü ettiğimiz ulusun örnekleri çoktur. Peki, böyle bir ulus uygar sayılmaya değer mi? Değmez.

"İkinci varsayım: Yaşam koşulları ve rahatlık öğeleri öbürünkünden daha az; bununla birlikte yaşam katlanılabilir. Tinsel ve düşünsel gereksinimler de saksaklanmamış. Ama bu ulusta özgürlük sürgit sınırlanmış. Tinsel yaşamın ilkesi durgunluktur. Hükûmetleri erklerini tanrılarından aldıklarından (dinerki, théochratie), (Asya halkları hep bu durumdadırlar. Hindistan bunun başlıca örneğidir), bu gi-dişe uygarlık diyebilir miyiz? Diyemeyiz.

"Üçüncü varsayım: Bireysel özgürlük pek çok gelişmiştir. Ama halk katmanları arasında belirgin bir eşitsizlik var. Her şeye egemen olan güçtür, ya da körü körüne bir rastlantıdır. Uzun süre Avrupa bu durumda idi. Uygarlık etkenleri böyle bir alanda gelişme olasılığı bulabilirse de, bu evrene uygar denilebilir mi? Hayır.

"Dördüncü varsayım: Özgürlük, tam; eşitsizlik ise ya seyrek ya da rastlantısal ve geçicidir. Bunlara karşın o evrende ortak yararlar ve düşünceler pek az. Toplum oluşmıyor; toplum düşünüş ve yaşamı gelişememiş. Herkes kendi etkinliklerinde; birinin öbürüne bir etkisi olmuyor. Kuşaklar birbirini izliyorsa da, toplum yerinde saymakta. İşte yaban oymaklar, toplumsal yaşamın bu dönemindeyler; eşitlik ve özgürlük var, ama uygarlık yok.

"Bu toplumsal durumda eksik olan "olay" -bu sözcük özellikle kullanılmıştır- nedir? Bu olay, ilerlemedir, gelişmedir. Bir ulusun yaşam koşulları ancak bunlarla genişler ve düzene girer. Kaldı ki uygarlık, ilerleme ve gelişme kavramlarının içinde birleştikleri bir terimdir.

"Öyleyse "ilerleme" ve "gelişme" ne demektir? Erinç, yaşamda yetkinleşme, toplumda örgütlenme, insanlar arasındaki ilişkilerin artması. Uygar bir toplumda toplumsal ilişkilerdeki etkinlikler çoğalmalı, örgütlenme artmalı; güç ve gönenç araçları bir yandan artmalı, öte yandan da üretilen güç ve gönenç bireyler arasında daha hakça bölüşülmesi. Ama uygarlık, bu önemli gerekliliklerle de sınırlı değildir; uygarlığın oluşması için bireysel yaşam tamamlanmalı, herkesin yeteneği kendini gösterebilmeli, duygu ve düşünceler ilerlemeli, özetle, uygarlığın iki koşulu var: 1- toplumsal. 2- bireysel etkinliklerin gelişmesi, ki, 1- toplumun, 2- insanlığın ilerlemesi demektir. Bu iki öge birbirine bağlıdır.

"Tarihçede saptanmış olduğu üzere her insanın iç dünyası açısından gelişebilmesi, sonuç olarak toplumun yararlanmasını, toplumsal ilerlemeler de insanlığın yararlanmasını sağlıyor. Bu ikinci sonuç, çoğunlukla, bin türlü durum ve biçim değişimlerinden geçtikten ve aksamalara uğradıktan sonra ortaya çıkar; zamanın geçmesiyle birinci gelişim (demek ki bireyin gelişimi), ikinci gelişimi (toplumun gelişimini) tamamlıyor. Tarih hep bu akışı izler.

"Eski uygarlıklarla yenileri arasında temelli ayrılıklar vardır: Yeni Avrupa uygarlığını ortaya çıkaran koşullar ve etkenler çok karmaşıktır. Bu uygarlığa yol açan ilkeler ise oldukça değişiktir. Oysa eski uygarlıkların yalnız bir "olay"dan, bir düşünceden doğdukları görülmektedir. Eski uygarlıklar yalnızca bir ilkeye bağlı, dahası, deyim yerindeyse, ona köle kılınır. O uygarlıklara kendi başına o ilke egemendi ve bütün gelişimler ondan kaynaklanırdı. Örneğin eski Mısır'da ülkenin sahibi, kölelerin sahibi, din egemenliği idi. Töre ve huylarda, gelenek ve göreneklerde, yol ve yordamlarda, anıtlarda, kısacası bugün Mısır uygarlığının inceleyebildiğimiz yaratımlarının tümünde hep bunu görüyoruz. Hindistan'da da öyle. Başka bir yerde, örneğin uygarlığı doğuran fatihler katmanının buyurganlığıdır. Toplumu başına buyruk olarak yönetenler, güç sahipleridir. Güç, ayırdedici özelliğini ve yasasını, ona zorla kabul ettirir. Bir başka ülkede de toplum, yalnızca demokrasiyi anlatır: İlk çağlarda Akdeniz kıyılarındaki Cumhuriyetlerde olduğu gibi. Oralarda değişik mücadele ilkeleri arasında çekişme olmuş ve bunlardan yalnız biri üstün gelerek ötekileri yok etmiştir. Ama o yerlerde değişik ilkelerin ortaya çıkışı da, çekişmeleri de asıl değil, rastlantısal ve geçici bir durumdur.

Eski uygarlıkların özündeki bu yalınlık (başka deyişle birlik), ne gibi sonuçlar doğurmuştur? Bunlar, egemen olan düşünce ve ilkenin niteliğine göre değişir. Yunanistan'da bu yalınlık, olağanüstü çabuklukta bir gelişime yol açtı. Ama bu denli hızlı ilerleyen Yunanistan, öylesine de hızla yıkıldı. Mısır'da ve Hindistan'da ise uygarlık ilkesinin birliği, bir toplumun ortaya çıkmasına yol açtı ise de, onu dengeli, durgun bir durumda bıraktı. Oralarda yalınlığın tekdüzeliğe yol açtığını, devletin süregitmek ve toplumun da dağılmamakla birlikte devinimden yoksun kaldığını, sanki kaskatı donduğunu gözlemliyoruz. Ezinç ve kötülükler bu yalınlığın bir ürünüdür. Ve bu durum eski uygarlıklarda değişik biçimlerde göze çarpar. O evrenlerde toplumların kıskanç ve tekelci bir ilkeye bağımlı olduklarını görüyoruz ki, bu ilke bir başka benzerinin kendisiyle yarışmasına katlanamaz ve o gibi topluluklarda hiçbir ilke ve inanç kendinden başkasının kabul görmesini istemezdi.

"Oysa Avrupa uygarlığı bunlardan pek değişiktir. O uygarlıkta her ilkenin, her biçimin başkalarıyla birlikte ve aynı zamanda yaşam hakkı olduğu kabul edilir. Avrupa'da türlü türlü egemenliklere ve değişik halk katmanlarına rastlanır. Özgürlüklerin, varlıkların, etki gücünün saymakla bitmez çok basamakları gözlemlenir. Bunlar birbirleriyle çekişme içinde iseler de, birbirini yoketme ölçüsüne varmaz ve toplumu tekelleri altına almazlar. Oysa eski uygarlıklarda, topluma el koyma bakımından bütün egemenlikler bir kalıptan çıkmışa benzerlerdi.

"Yeni Avrupa'da her türlü toplumsal örgütlenmenin örneklerini görüyoruz. Düşüncelerde ve uzmanlıklarda da bu türlülenme belirgindir. İnançlar, çekişme ve kavgayı sonuna dek vardırırmazlar. Bir katman, tam sırasında

düşüncesinden özveride bulunur. Demek ki kendilerini sonuna dek gitmekten alıkoyan başka katmanlar, düşünceler, inançlar vardır. Bir yanda pek güçlü bir bağımsızlık tutkusu görürsünüz; ama buna karşılık bir başka yanda bir başeğme duygusu da etkide bulunur. Ruhlar da toplumlar gibi ve onlar ölçüsünde değişken ve heyecanlıdırlar. İşte Avrupa uygarlığının üstünlüğünü sağlayan türülük! Avrupa yaşamı dar ve tekelci değildir, onun değişmezliği ve durgunluğu da yoktur. Batı yaşamının ilkesi varlığını sürdürme, gelişmede türülük ve özgürlüktür. On beş yüzyıldan beri süregelen bu uygarlık hiç durmuyor. Özgürlük ile devinim birlikte giderler. İşte bunun içindir ki uygarlık ilerlemektedir. Başka uygarlıklara gelelim: Onlarda bir düşünce egemendir; yalnız bir biçim bulunur. Bundan ise baskıcılık çıkar. Avrupa'da bir düşünce öbürünü yok edemediğinden bunlar uzlaşmak zorundadırlar. Birlikte yaşama zorunluluğu uyuşmayı gerektirir. Daha başlangıcından beri Avrupa uygarlığında bu ögeler dikkati çekiyor. Bu ögeler değişik uygarlıklardan alınmıştır:

"Bütün ayrıntılarıyla, yasaları ve âdetleriyle, özgürlük ilkesiyle birlikte "yerel yönetim biçimi", imparatorun saltık ve kutsal egemenliğinden kaynaklanan bir yurttaşlık hukuku anlayışı, güvenlik ve dirlik-düzen, başeğme duyguları Roma'dan:

"Tinsel bir etkinin varlığı, sürdürülen göksel bir yasa, özdeksel olanla tinsel olanın birbirinden ayırdedilmesi, toplumda 'dinerki' (théochratie) ilkesinin yüceltilmesi Hristiyanlıktan:

"Birey kişiliğinin özgürce gelişimine saygı gösterilip değer verilmesi, onun istek ve beğenisine uyulması, bir bireyin bir başkasına bağlı olduğu, hiçbir zorunluluk

olmaksızın bağıllık, askerlikte üste başeğme, savaşanlar arasındaki ilişkiler, bu kuralların özgürlüğü yok edememesi, eşitliği bozamaması (ki, daha sonra bu duygulardan soyerksel (aristochratique) örgütlenme ve sonuç olarak da derebeylik (feodal) örgütlenmesi ortaya çıkmıştır), özetle astın üste başeğmesi düşünüşü Cermanlıktane:

Avrupanın şimdiki uygarlığına geçmiştir.

Guizot'un görüşlerini ne kabul ediyor ne de geri çeviriyoruz. Şimdi bu kişinin ünlü karşıtı bir Fransız budunbilimcisi (ethnologue) De Gobineau'nun (1816-1882) görüşüne başvuralım:

"Uygarlık bir olay" değil, birbirine olabildiğince mantıksal bir biçimde bağlı bir olaylar dizisidir. Bunu çoğunlukla oldukça değişik ve birbirini etkileyen düşünceler doğurur. Hiç durmayan bir devinim, kimi kez ilk ilkelerinin sonucudur; kimi kez de bu sonuç bir durgunluktan öteye gitmez. Her halde uygarlık bir "olay" olmayıp bir "olaylar ve düşünceler toplamı"dır; insan toplumunun bulunduğu "durum" ve "ortam"dır. O ortamı o toplum yaratmıştır; ortam ondan kaynaklanır, sırası geldiğinde ortam da toplumu etkiler. Bu "durum"un özelliği genelliktir; ki bu özelliğe hiçbir vakit bir olay yol açamaz. Bu durum, öyle çok değişikliklere ve başkalaşımlara uğrar ki, hiçbir olay bu devrimlere bu ölçüde katlanamaz. Bir olay bunca değişimler karşısında yok olup gider. Uygarlık, hükûmet biçimlerinden büsbütün bağımsızdır; saltıkçı yönetimde de, özgürlük düzeninde de gelişkin olur. (Bu görüş hence kabul edilemez, C.N.) Guizot, toplumsal durum varsayımlarında birçok ulusları uygarlık kütüğünden çıkarmak yanlışını

işliyor ve öylesine ileri gidiyor ki, ortada uygar sayılmaya değer hiçbir ulus kalmıyor, ya da bir tek ulus kalıyor. Bu yazara göre bir ulusun "uygar" nitelenmeye hak kazanabilmesi için maddi ve ahlaki gelişmeleri şu ya da bu biçimde birbirine uygun düşmeli; hükûmet ve din kesinlikle belirli sınırlar içine çekilmeli; egemenliği de, özgürlüğü de değiştirici kurumları bulunmalı; uyrukların nitelikçe belirlenmiş, saptanmış hakları olmalı... Bu tanıma uygun ulus bulunamaz. Guizot, İngiliz siyasetinin ve ulusunun tutkunu olmakla ün yapmıştır. (Gobineau demek istiyor ki, Guizot'un tanımlarına uygun düşen uygar ulus, ancak İngilizlerdir. Yazar bu anlayışa kesinlikle karşı çıkıyor.)

"Her ulusta, dahası ilkel oymaklarda bile, ahlaki ve maddî gereksinimler olduğunu görüyoruz. Bu gereksinimlerden birincilerin ya da ikincilerin oranı ve çokluğu, uluslar arasında farklılıklara yol açar. En ilkel oymaklardabile bu gereksinimler denge içinde değildir. Kimilerinde maddî gereksinimler çoktur; öbürlerinde ise düşünsel eğilimler daha çok görülür. Bu nedenle onların uygarlıkları da niteliklerini değiştirir. Hint simgecilğinde¹⁵⁰ (=symbolisme) bir erkeklik ve bir de dişilik ilkesi vardır. Bundan dolayı erkek ya da dişi topluluklar tasarlamak olanaklıdır: Düşünsel gereksinimleri çok olan topluluk dişidir; tersi durumda erkektir (yazar, kendince, kimi toplulukları bu kura göre sınıflıyor.) Yüzyıllar boyunca uluslar temel ilkelelerini değiştirmişler, bundan dolayı uygarlıkları da değişime uğramıştır. Örneğin Kuzey Çinliler, eskiden pek maddeci idiler, ama daha sonraları bu topluluğa pek çok güneyli kanı karıştı, uygarlıkta değişmiş oldu.

150 Olayları ya da düşünceleri simgelerle anımsatma yolu. Sembol = simge, saymaca bir anlamı olan sözcük, görüntü, belirti ya da maddî bir şey.

"Bizim Batı uygarlığımızda, kuzeyde 'Cermen' oymaklarının içine işleyen çıkarıcılık huyu, 'Selt' ve 'Slav' oymaklarının katılmasıyla güçlenmiştir. Ama beyaz renkli uluslar güneye doğru ilerledikçe, uygarlık dışı yasalarla karıştı ve en sonunda bu yasalar üstün geldi. Hintliler ise pek eski çağlardan beri kendilerine benzer halklarla ilişkide bulunduklarından, dışı yasalar üstün geldi. Roma'da başka bir duruma tanık oluyoruz: Romalılar önceleri, doğal olarak, çıkarıcı idiler ve bu huy uzun süre şiddetle güçlendirilmiştir. Ama Yunanlılar, Afrikalılar ve Doğulularla karışıp geçtikten sonra bu ilk nitelik değişti ve dışı nitelik üstün geldi.

"Uygarlığın genel göstergeleri ve özellikleri ikidir: Önce baskıcılıkları reddeden ve hukuksal anlayışlara sahip olan, büyük çoğunluğun gereksinim ve duygularına uygun bir düşünüş biçimine sahip bulunan geniş bir toplumun varlığı; ikincisi, toplumun üzerine dayalı olduğu durağanlık (istikrar) gereksinimi.

"Bundan dolayı uygarlığın tanımı şudur; 'Geniş halk yığınlarının barış ve güvenlik içinde gereksinimlerinin tam olarak karşılanmasına ve zekâ törelerinin incelenmesine çalıştıkları görece bir durağanlık durumu.'

"Uygarlığın kökeni ne gibi nedenlere dayanabilir? 'Nedenleri' demek doğru değildir; çünkü ortada bir tek neden vardır ki, o da 'soyun yeteneği'dir. Uygarlığın 'iklim' ve 'toprak'ın ürünü olduğu düşüncesinin yanlışlığı gösterilmiştir.

"Hiçbir ülke, Amerika'nın türlü bucakları ölçüsünde bolluk içinde ve verimli değildir; orada iklim de olağanüstü güzeldir. Büyük ırmaklar, körfezler ve koylar, limanlar pek çoktur. Bitkiler ve hayvanlar, akla şaşkınlık verecek ölçüde bol ve insanoğluna yararlıdır. Oysa uzun

yüzyıllardan beri bu mutlu eller, en ilkel sömürü yollarını olsun bilmeyen oymakların dolaştıkları yerlerdi. (Yazar bu örnekleri arttırıyor ki dilimize çevirmeyi gereksiz görürüz.)

"Hükûmet de uygarlık nedenlerinden biri değildir (bu görüşü kabul etmemekle birlikte, özetimizin bütünlüğünü bozmamak için aktarıyoruz): Bu bakımdan Amerika bizim için geniş bir deneyimler alanıdır. İspanya'nın egemen olduğu Güney Amerika'da ne sonuç ortaya çıktı? Kuzey Amerika'da hükümet kızılderili Hintlileri (Amerika'nın asıl halkı) uygarlaştırma konusunda bunca çaba göstermesine karşın, bu zavallılar uygarlıkla ilişkiye gelmeye bile dayanamayarak uygarlaşmadan, uygarlaşmaya bir yetenek göstermeden yok oldular. Bundan dolayı, kurumlar ancak kendilerini doğuran toplumlar içinde gerçek bir yaşam elde edebilirler. Öyleyse kurumlar "sonuç"tur, "neden" değildirler.

"Din de (özellikle Hristiyanlık) uygarlık nedenlerinden sayılamaz. Bir ulusun Hristiyanlık topluluğunda yer alması, onun uygarlaşmasına yetmez. Güney Amerika'nın birçok oymakları yıllardan beri kilisenin etki alanı içine alınmıştı; bunlar yine yaban olup Avrupa uygarlığından habersizdirler. Oysa bu oymaklar her gün Avrupa uygarlığının gözleri önünde şimşek gibi parıldadığını görüyorlar. Protestan din adamları Eskimoları dine çağırmışlardı; bu yeni dönmelerden hiçbiri bulunduğu toplumsal durumdan çıkamadı. Yalnızca Hristiyanlık topluluğuna girmiş olduğundan dolayı uygarlaşan bir tek Avrupalı ulus gösterilemez."

Uygarlığın niteliği ve özellikleriyle en çok uğraşan tarih filozoflarından biri de İngiliz Henry Buckle'dır (1821-1862). Bu kişinin görüşlerini de özetliyoruz:

"Uygarlığın akışına egemen olup etkide bulunan tüm ilkeler, doğal evrenin insan üzerine etkileri olan fiziksel (demek ki, özdeksel ve doğal) yasalarla, insanın doğal evren üzerine etkisi olan düşünsel yasalardır. Fiziksel yasaların başlıcaları dörttür: İklim, besin, toprak, doğal görüntü. (Deguinay'a göre uygarlığın tek nedeni olan "soy", Buckle'ın tasarladığı bu yasalar içinde hiçbir yer tutmamaktadır.)

"Soğuk ya da sıcaklığın aşırılığı, nemlilik ya da kuraklık, besin, toprağın yeteneği, tarımcı ya da hayvancı yaşamı kolaylaştırır; görkemli ya da hoş bir doğa görüntüsü, tasarım gücünü ilerletir, istençliliği kırar ya da özendirici olur ve etkinlikleri geliştirir... İşte en belirgin bir biçimde toplumlara etkide bulunan fiziksel yasalar bunlardır. (Yazar bu yasaları Asya ve Amerika'nın kimi halklarına uygulayarak, sonunda diyor ki): Bu ilkeler uygarlığı bir ölçüde ilerletir ve ondan sonra insan doğa karşısında övünge bir durum alır; uygarlık bundan aşağı bir düşeye inmez; yüksek halk katmanları bolluk, demek ki sonuç olarak tembellik içinde kalır. Böyle bir toplumun ortaya koyacağı görünüm şudur: Varsıl bir doğanın kucağında büyük bir yoksulluk, halk çoğunluğunun düşkünlüğü, demokrasi öğelerinden hiçbirinin bulunmaması, masalsı ve eski bir çağa kopmaz bir bağlılık, başağrıtcı boş inançlar ve saçmalıklar... İşte fiziksel yasaların istedikleri gibi etkide bulunduğu bir toplumdaki uygarlığın tanıtıcı özellikleri!

"Doğanın hiçbir direnç göstermeyen insana yengin çıktığı bu talihsiz ülkelerden, yine aynı doğanın daha az baskıcı, daha az güçlü olup insanın kendisi üzerine (başka deyişle doğa üzerine) etkide bulunmasına elverişli olduğu yörelere geçecek olursak, düşünsel yasaların etki alanına

çıktıklarını görürüz: İnsan alnının teriyle besinini kazanmak zorunluluğunda kalır, daha ılımlı bir iklimi kendi yararlarına yöneltir, iş ve gücünü daha saptanmış nitelikte bir çalışmayla birleştirmeye koyulur, daha akıllı olur, varsıllık konusundaki eşitsizlikleri azaltır, ilerlemeye eğilim doğar, korkular azalır, boş ve saçma inançlar yumuşar.

"Düşünsel yasalar ve doğa üzerine etkide bulunan, insanın kendisidir. Bu yasalar doğaya üstün gelirse de onu yok etmezler. Çünkü doğanın yok edilmesi olanaksızdır. Ama düşünsel yasalar, doğayı başıboş bırakmanın sonuçlarını öngörüp onu ya kendi yararlarına yarayacak duruma getirir, ya da zarar vermeyecek bir duruma sokar.

"Düşünsel yasaların egemen olduğu yerlerde toprak altüst olmuştur: Dağlar düz edilip, tarım toprakları denizin saldırısından kurtarılmıştır; yıkıcı ırmaklar su ulaşımına elverişli duruma getirilmiştir; ırmaksız ülkelerde kanallar açılmıştır, yaklaşılmaz kıyılarda limanlar yapılmıştır. Kimya, toprağı verimli olmak zorunda bırakır. En cimri topraktan besinler fışkırır. İşte birkaç sözcükle Avrupa'nın tarihi! Bu tarih, insanın doğa üzerine bir dizi yengisidir. Buna karşılık doğanın insana karşı elde ettiği sürekli ve dirençli, tekdüze üstünlükler ise Asya'nın tarihidir.

"Düşünsel yasalar ya insanın istencine, ya da zekâ-sına ilişkindir. Birinciler insana görevlerini öğretmekte, ikinciler onların nasıl yerine getirileceğini göstermektedir. Bu iki tür yasalar, uygarlık açısından aynı önemde midirler? Hayır! Uygarlık tarihinde, düşünsel yasalar, fiziksel yasaların üzerinde oldukça, zekâyâ ilişkin yasalar ahlâka ilişkin olanlara üstün gelirler. Başka bir deyişle söylemek gerekirse, denebilir ki ilerlemelere yol açan zekâdır, ahlak değil. Gerçekten istencimizle yapabildiğimiz güzel işler,

288

zekâmızın doğurduğu gerçekler gibi gelecek kuşaklara aktarılmaz. Her birey kendi hesabına erdemler kazanmak için uğraşır; ve kendinden öncekilerin ahlâki deneyimlerinden pek az yararlanır. Ahlâki gerçekler, büyük bir olasılıkla, daha ilkokul yıllarından beri, insanlıkça elde edilmiştir. Başkalarına iyilik etmek, komşusunu sevmek gibi temeller en eski çağlardan beri birer yasal ilke sayılıyor. Bunun gibi saldırganlıklara bağışlayıcılıkla karşılık vermek çok eski bir ahlak yasasıdır. Anne ve babaya saygı, büyüklere ve yaşlılara saygı, dünyanın kendisi kadar eski kurallardır. Binlerce yıldan beri ahlaki ilke oluşturan kurallar, bunlardan öteye gitmemektedir. Bunca uyarılar ve öğütler, bunca yapıtlar ve yaratılar, bu yalınkat ilkelere bir harf bile ekleyemedi. Bundan dolayı, ahlaki gerçekler durgun bir durumdadır.

"Buna karşılık zekâya ilişkin olgular sürekli devinim içindedirler. Dün kamuoyuna aykırı görünen bir düşünce, bugün bir gerçektir. Dün yenilik sayılan bir düşünce, bugün olağan şeyler sırasına girmiştir; ve ondan sonra ortaya çıkacak yeniliği kestirmek olanaklıdır. En büyük ahlak yöntemleri birbirine benzer; oysa zekâ yöntemleri birbirinden değişiktir. Ahlâk konusunda bildiklerimiz, atalarımızın bildikleri şeylerdir. Oysa bilim alanındaki anlayışlar, durmaksızın artmış ve büsbütün değişmiştir.

"Demek ki ilerleme, değişebilir olan zekâ ilkelerinde gözlemlenmektedir. Oldukları yerde kalan ahlâk anlayışlarında değil. Deneyler, varılan bu sonucu doğruluyor: Ahlâkın suç sayacağı konulardan en önemlisi, din adına yapılan kısıcılıklardır. Bu konuda en çok ün yapanlar kimlerdir? Bunlar, kana susamış canavarlar ya da yanlış ilkelere bağlanıp sapıtan zekâ sahipleri miydiler? İlk dönemlerde Hristiyanlara karşı en çok kıyım yapan Roma

Kayzerleri, aldanan birtakım erdem sahibi kimselerdi... 'Engizisyon'da en ileri gidenler de pek dindar, erdemli kimselerdi. Bunların tümü yanıldılar. Artık neden böyle kıyımlara olanak kalmamıştır? Zekâ aydınlandığı, yanlış ortadan kaldırıldığı için. Bu ilerlemeyi, zekânın durmak bilmeyen devinimine borçluyuz.

"Din, hükûmet, güzel yazın da uygarlığı doğuran etkenlerden değildir. (Yukarda bu görüşe katılmadığımızı belirtmiştik. C.N.). Din uygarlık etkenlerinden değil, sonuçlarından biridir; uluslar dinleri değiştirir; dinler ulusları değiştiremez. Hükûmet kamuoyunun durumunu ve niteliğini anlatır ve onun bir sonucudur. Hükûmetler çağlarının yaratıklarıdır, yaratıcısı değildirler." (Kitabımızda, Moltke'nin bir yazısını alarak bizde ve Rusya'da hükûmetin bir devrim ögesi olduğunu yazmıştık. C.N.)

Aktardığımız tüm bu görüşler öznel ve kişisel olup, bütün filozofların uygarlığın tam bir tanımında birleşemedikleri görülüyor. Zaten düşün adamlarının çoğunluğunun da, 'uygarlığın kesin tanımı şudur' savında bulundukları yoktur. Oysa "Falanster" diye genel bir kışla ortaya çıkarıp insan toplumunu orada yaşatmak görüşünün kurucusu, ünlü Fransız filozof ve toplumbilimci akım üyesi Fourier (1772-1837), uygarlık kavramını, bir matematikçinin sanki bir üçgen ya da bir eşkenar dörtgeni, bir kimyacının karbon ya da asiti tanımlaması gibi kesinlikle tanımlayıp nitelemektedir. Bu tuhaf görüşleri de özetleyelim:

"Toplumsal yaşamlar, zaman ve yer bakımından birbirinden tümenden bağımsız biçimlerde belirir. Uygarlık, bu biçimlerin en yükseğidir. Ondan aşağı olan toplumsal biçimler ya da durumlar şunlardır:

"1- Edenizm; 2- ilkellik; 3- ataerkillik (patriarchat); 4- yabanlık.

"1- Edenizm; İbranice ve doğal olarak Arapça "uçmak" (cennet) anlamına gelen 'eden'e katılacak; inanışa göre insanlar, başlangıçta tam bir mutluluk içinde yaşıyorlarmış. Bu bir masal değildir. O dünyayı oluşturan öğeler a) boş inançların yokluğu; b) insanların azlığı; c) varsılığı temsil eden belirtilerin bulunmayışı; ç) yabanıl hayvanların yokluğu; d) varlıkların güzelliği idi. (Bu hoş şiir ve düşü olduğu gibi buraya aktarmayı gereksiz buluyoruz.)

"2- İlkellik; bu toplumsal durumda insan ancak fizyolojik gereksinimleri duyar ki, bunun başlıcası yemektir; insan çevrenin zararlı etkenlerine karşı kendini savunmak zorundadır; gereksinimlerin baskısı altında davranır ve bu baskı kalkınca üzerine bir tembellik çöker. Üreme gücü değildir, bu bakımdan bir ilkel bir hayvan ile karşılaştırılabilir. Kadın bir hayvan düşeyliğindedir ve erkeğin bağımlısıdır. Aile ve utanma yoktur ve insanlar karmakarışık yaşadıklarından, bu kurum yıkılır. Kimi nedenler dolayısıyla, böyle bir evrende bir baş seçildiği olur. Oymak, komşularıyla sürekli bir savaş içinde bulunur. Kısacası, bu toplumda kadına kısılmaktadır; çocuk kendi eğilimlerine bırakılmıştır; yaşlılara hiç saygı gösterilmez. Tutkular hep hayvansaldır; zaten sınırlı olan zekânın etkinliği hiçbir yöneme bağlı değildir; beceri yeteneği de çoğunlukla uyuşup kalır. Barınak, bir kulübedir. Ticaret takastan öteye geçmez. Din, nesnelere tapınmadır.

Bunca katı koşullar bir yana, ilkeller, uygarlık evrenindeki aşağı kentsoylu (burjuva) katmanlardan daha mutludurlar, çünkü onlar hiç olmazsa hayvanların payına

düşen mutluluğu bilirler. (Abdülhak Hamid'in 'Sahra'sını anımsadık. C.N.)

3- Ataerkillik (Bu terimi bizde "pederşahi" diye pek yanlış olarak çevirmişlerdi. Aşağıdaki açıklamalardan kavramın ne olduğu anlaşılacaktır); bu durumda aile başkanı saltık ve baskıcı bir egemenliğe sahiptir ve yaptığı kötülüklerden dolayı ceza görmez. Baba pek seyrek olarak çevresine yararlı olur. Karı, bir hizmetçiden başka bir şey değildir. Çocuklar körükörüne baş eğmeye mahkûmdurlar. Hizmetçiye pek ağır işler gördürülür. Ulusal, toplumsal ve ortaklaşa yaşam, ilkellikte olduğundan azıcık farklıdır. Ama bireysel yaşam, ilkelik ortamındakinden daha sınırlıdır; ilkel, ona göre özgürdür. İşte aile temelini aşırıya götürülmesi bu sonucu doğuruyor. (Fourier bu toplumsal durumun ikincil türlerini de sayıyor, ki bunları aktarmaya gerek görmüyoruz.) Bu kişinin düşüncesine göre ataerkillik biçiminin ayırtedici özellikleri şunlardır: Baba, bir ya da daha çok karı ile çocuklar üzerinde baskıcı bir egemenlik sahibidir; ilk çocuk insaf duygularına aykırı olarak haklara sahiptir; kadın, alınıp satılır. Boşama bir nedene dayalı olmayabilir ve keyfe bağlıdır, çok kadınla cinsel ilişki yolları ahlak düşkünlüğüne yol açar; bu evrende başlıca iş hayvancılıktır ve tarım yok gibidir; bundan dolayı topluluk göçebedir ve bunun içindir ki konut çadırıdır; ticaret paranın yer almadığı değiş-tokuş biçimini alır; bilgisizlik yaygındır; yazılı ve geçerli yasalar olmadığından, siyasal ve yargısal buyurganlığın temeli söylentidir.

4- Yabancılik; bir zorbanın önemlice bir topluluğa buyruk ve etkisini uygulaması ve bunun aşırılığa götürülerek ezinç (zulüm) ölçüsüne vardırılması ve yalnız bundan dolayı halkın aşağılanması! İşte yaban bir toplum

örneği... Bu toplumda köle çalıştırılması ve kadınların erkeklerden ayrı yaşamaları tanıtıcı özelliktir. Baskıcı buyurgan, alış-verişi tekeli altına alır. Hükümet güçten, yasa da buyurganın keyif ve dileğinden başka bir şey değildir; ama eski Osmanlı İmparatorluğu'nda yeniçeriler, eski Rusya İmparatorluğu'nda "strelçi"ler buna karşı gelirlerdi. Köle alıştırılması, öyle bir toplumun temellerinden biridir.

5- Uygarlık; son aşamadır. Bu terimin tanımları çoğunlukla doğru düşmüyor; ahlâk ve huyların yumuşamasına, bilim ve uygulamaların gelişmesine, güzel sanatların ve sanayinin ilerlemesine uygarlık diyorlar. Bunlar ise uygarlığın kendisi değil, onun sonuçlarıdır. Oysa uygarlığın hoş olmayan sonuçları da görölüyor. Örneğin; yoksullar katmanının çoğalması (pauperisme), açyo (agio) gibi tecimsel kötölüklerin artması; işi batırma (iflas), vurgunculuklar, aldatmalar, besinlerde düzmececilikler, ahlak kurallarına aykırılıklar, evlilik dışı doğan çocukların çoğalması, boşanmaların çokluğu...

Uygarlık kavramına saygı duyulduğundan, toplumsal durumun gelişiminden ortaya çıkan olayları ikiye ayırıyorlar: Bunların iyilerine "uygarlık" diyorlarsa da, böyle olmayanlarını bu terimle nitelemiyorlar. Oysa bu sözcük her iki türü de kapsar. (Bu görüşe katılmadığımız metinde görölmüştür.)

Uygarlık, erkeklerin yalnız bir kadınla yaşaması (tekkarlı evlilik, monogamie) ve kadının yurttaş haklarına sahip olmasıdır. Eğer yabanlar tek-karlı olsalar, bir çırpıda uygarlaşırlar; eğer biz de kadınların erkeklerden ayrı yaşamasını kabul etsek, yalnız bu kararımız bizim yaban olmamıza yeter."

Fourier, uygarlığın özelliklerini pek ilginç bir biçimde ayrıntılı olarak anlatıyor ki, bunları buraya almayı gereksiz bir yük saydık. Bu kişi, Avrupa toplumunun bugün ne biçim alacağını, akçalı bozuklukları daha o zaman öngörmüştü; bu konudaki kavrayış gücünü herkes biliyorsa da, öne sürdüğü toplumsal türler ve durumların nitelikleri, daha sonra bilimce bir varsayım niteliğini bile koruyamamıştır.

Örneğin filozof, uygarlığın sürekli özelliklerini 144 olarak gösterip her birini ayrı ayrı açıklıyor! Bunlar ilkelerle anlatılabilecek ölçüde incelenip çözümlenmiş noktalar değildir. Fourier özetle demek istiyor ki, "insanın emeği daha bir düzene konulmamıştır, bundan dolayı değişik çıkarlar çarpışıyor. Örneğin her emek ve iş sahibi kamu ile savaş durumundadır: Doktor insanlar için pek temelli bir sıtma, avukat birçok dava, mimar bir yangın, camcı bereketli bir dolu, ilh. diler!" (son)

İbn-i Haldun'u okursanız, O da çağına göre birtakım uygarlık, çevre, iklim ögeleri ayırdetmişti. Bunların tümü bilim değil, bilimin tohumlarıdır. Kimi kez yöntem ve kurallarına uygun bir biçimde yanlışlık yapmak da gerçeğe yaklaşmayı kolaylaştırır.

Düşüncelerini özetlediğimiz düşünürler, geçen yüzyılın önde gelen devlet adamlarıdır. Bu yüzyılın büyüklerinden birçoğu da uygarlık üzerine görüşler belirtmişlerdir. Ama görüşler öylesine çok ve değişik türden ki, okuyucularımıza elden geldiğince bir görüş kazandırabilmek için bir cilt kitap yazmak gerekecek. Bunun için kısa yolu seçtik; yalnız İtalya'nın en ünlü tarihçi ve filozofu Guilyelmo Ferero'nun genel bir düşüncesini özetleyeceğiz:

"Zamanların, ulusların, uygarlıkların ilerlemesi ya da yıkılması üzerine uslamada bulunmak pek boştur. Biz bir ilerleme çağında yaşıyor muyuz, yaşamıyor muyuz? Ben bu soruya yanıt verecek ölçüde uslu (akıllı) ve bilge olduğumu sanmıyorum! Günümüzde bir yanda yürürlükteki durumdan tiksinenler bulunduğu gibi, öte yanda eski ortamın geri getirilmesi için bugünün iyiliklerinin bir tekinden vazgeçmeyi kabul etmeyecekler var. Her iki kesim ilerleme kavramını başka başka tanımlamaktadır. Bütün kanıtları da bu iki karşıt tanıma dayalı olduğundan, tartışmalarından hiçbir sonuç çıkmaz. Bunlar bin yıl tartışsalar birbirlerini anlayamayacaklar. Günün ortamına uyanlar, ilerleme kavramını makinelerin hızı ve gücüyle, varsıllıkla, insanların doğal evreni denetimleri altına almalarıyla eş anlamda görürler. Bu kanıtlar güçten yoksun değildirler.

Oysa karşı kesim, insanlığın bu görünüşteki ilerlemelerle zaman yitirdiğini, bunların insan huyunu düzeltmediğini, insanlığın bunlarla uğraşırken kendini düzeltmediğini öne sürmektedirler; insan tutkularından hiçbiri ortadan kalkmamıştır. Bu görüşe göre ilerleme yolundaki temel aşamalar, güzel sanatların başyapıtları, büyük dinler, bilimsel buluşlar, felsefe denklemleri, yasaların düzeltilmesi, anayasanın gelenek ve göreneklerin artırılmasıdır. Yine bu kesime göre bugünkü çağda amaç para kazanmaktır ki, biz bu tutkumuzla geçmişe karşı utanç duymalıyız. Makineler bu çağın yabancılarıdır ve geçen uygarlıkların ortaya koydukları güzellikleri yok etmişlerdir. Her iki görüşte olanların ellerinde ayrı ayrı ölçüler (karşılaştırma birimleri) bulunduğundan, bunlardan birinin ötekini susturmasına olanak yoktur.

Geçmiş mi daha iyiydi; bugün mü ona yeğlenebilir? Bunu yanıtlamadan önce, ilerlemenin bu iki tanımından hangisinin doğru olduğunu bilmeye olanak var mıdır? Ateşin isteğimize boyun eğdirilmesiyle (örneğin lokomotifin bulunmasıyla) insanların dünya çapında bir ilerlemede bulundukları yadsınabilir mi? Bunun gibi varlıklar içinde dağınık ve ölü bir durumda bulunan elektrik gücünün bakır tellerle tutsak edilmesi bir ilerleme sayılmaz mı?

Sürdürelim: Evreni güzelliklerle süslemek, insanlığı bilim ve ekinle aydınlatmak, yasalarla, dinlerle, törelerle insanoğlunun doğasında yeralan yabanlığı gidermek ilerlemeden sayılmaz mı? İnsanlar ruhsal zevklere maddi varlıkları çokluk değişmezler. İnsan (ayrıklar bir yana) varsılık, doğal çevreye karşı egemenlik, adalet ve doğruluk, us ve felsefe, güzellikler istedikçe, bu iki tanımdan biri (bir ölçüde) doğru olur. Bu ikiden birini seçmedikçe, ilerlemiş ya da gerilemiş olduğumuza karar vermek olanaksızdır. Bu görüş gereğince her çağ ya da her ulus bir başkasına göre ileri ya da geridir; ya da ondan yüksek ya da aşağıdır. Bütün sorun, ilerlemenin anlaşılabilir biçiminde yatmaktadır.

Peki, her iki tanıma birleştiremez miyiz? Örneğin diyemez miyiz ki, insanın eğilim gösterdiği bütün "iyilik"lerin, varsılıkların, ekinin, güç ve erkin, güzel sanatların, adaletin artması "ilerleme"dir? Bunları kaynaştırıp birbirine eklemeden önce "iyilik" saydığımız her şeyin bir çaba ve girişimle ilerlemesine olanak bulunup bulunmadığını araştırmalıyız. Gözle görülür, elle tutulur şeyler (maddiyat) ile anlama ilişkin şeyler (maneviyat) arasında ilişki vardır; bu ilişki de derin ve örgenseldir. Son dört yüzyılda yavaş yavaş, önce duyulmaz bir ölçüde, ondan sonra, demek istiyoruz ki

Fransız Devriminden (1789) sonra günden güne hızlanarak, dünya her noktada biçimsel olarak da, ruhsal olarak da değişmiştir. Özgürlüğe karşılık hız ve kesinlik, kapsamlılık, çalışmada kurala bağlılık oluşmuştur ki, bunları geçmişte tasarlamak bile olanaksızdı.

İnsanlığın eski yükümlülüklerinden kurtarılmasını ozanlar da, filozoflar da bir yengi gibi gösterdiler. Ama kime karşı? Kendi kendine karşı. İnsanlığın tutsağı da, kısıcısı da, kurtarıcısı da hep kendidir. Ama denebilir ki insan, özgürlüğünü kazanmakla, yeniden doğmuş ve yeni bir geleceğe bağımlı olmuş oluyor; bunun gibi onun huyu da değişmemiştir. İnsanın kazancı, ancak kendi güçlerini başka bir yolda kullanmayı öğrenmesidir. Bundan önce insan sınırlı bir alanda yaşıyordu. Ama o sınırlar içinde daha büyük rahatlık olanaklarına sahipti ve üzüntüsü daha azdı. Gerçi hergün daha büyük bir hızla hareket etmezdi, gereksinimleri her an artmıyordu... Ama esenliği daha büyüktü. Ama Amerika'nın açılmasından ve gökbilimin ilk büyük buluşlarından sonra insanlıkta yeni yeni tutkular belirdi.

Günün birinde insan, "promete" adındaki¹⁵¹ kaba hırsızın tanrılardan çaldığı kıvılcımı kullandı.

İnsan, bundan sonra bir başka kötülükte daha bulundu ki, o da kömür ve elektriğin bulunmasıdır; bunun sonucunda buhar makinesi var edildi. Avrupa'nın bir ucundan öteki ucuna değin yasaları, gelenekleri, kurumları birleştiren Fransız Devrimi, tinsel ve özdeksel sınırları da birleştirdi. Ondan sonra insan, bütün yer

151 Yunan masallarında ateş tanrısı. Uygarlığın ilk girişimcisidir. Balçıktan insanı yarattıktan sonra bu tanrı, onu bir ruh ile yaşama getirmek için gökten ateşi çalmıştı. En büyük tanrı "Jüpiter", Promete'yi cezalandırmak için ona "Pandor" adlı kadını sataştırdıysa da, "Titan" tuzakı açığa vurdu. Sonunda Jüpiter'in buyruğu ile cehennem tanrısı "Volkan" tarafından Kafkas dağına çivilendi. Bir akbaba, orada hergün "Promete"nin ciğerini kemiriyordu. Kendisini bu sondan kurtaran "Herkül"dür.

yuvarlağını demir ve ateşle ele geçirmeye koyuluyor! Aynı zamanda "özgürlük", yeni, yorulmak bilmez ve korkunç bir güçle her iki dünyaya yayıldı.

Özetle, büyük bir başlangıç olan "demir ve ateş" tarihi başladı. Bunun sonucunda özgürlük ilkesi buyurganlık ilkesini yendi. Bundan da siyasal, töresel ve düşünsel kargaşa doğuyor! Artık her denge ve ölçüt bozuldu. O dengeler ki, biz eskiden onlarla güzeli çirkinden, doğruyu yanlıştan, iyiyi kötüden ayırırdık. Bu dengeler, kanımca sınır görevini görüyorlardı. Bunlar dar oldukça kesin idiler; ama genişlemeleriyle zayıfladılar. Böyle bir özgürlük çağında bu sınırlar nasıl durağan kalabilir? Sonunda öyle bir uygarlığımız oldu ki, o bize demiryolları yaptı, okyanusları görkemli gemilerle aştı, Amerika'nın doğal kaynaklarını değerlendirdi, elli yılda yer yuvarlağının varsılıklarını yüz kez arttırdı. Bütün değerler değişti. Bu uygarlık binlerce tahtı ve tapınağı yıktı ve "us" ile "bilim"i devrimlerin külleri üzerinde yengin olarak yürüttü.

Bu devrim karşısında insan şaşırır ve sorar: Gerçek hangisidir? Gerçek var mıdır ve öyleyse onu tanımak olanaklı mıdır? Bildiğimiz şeyler gerçek midir? Yoksa düşlemimizin ürünleri midir?

Bu nedenle bize özgürlük, bol ve güvenli besinler, dinlenme ve bolluk, bireylerin ve toplulukların kötülüklerine karşı güvence veren bir günde, binlerce ses bu çağın bozuk olduğundan yakınıyor. İşitiyoruz ki, toplumsal koşullar artık kaba güç ile ya da devrimler ile arılığa kavuşturulmalıdır.

Sınırlar aşıldığından, insanlar kanmaz oldular. İnsan ne ölçüde varlık edinse, gereksinimleri o ölçüde artıyor. Artık insanlar tutkularına sınır düşünemezler.

Uygarlığımızın niteliğini belirleyen etkenler şunlardır: Nicelik niteliği; özgürlük buyurganlığı; tutku yetinme duygusunu yenmiştir! Bundan dolayı varsılığımızı durmaksızın artırıyor ve yeryüzünü ateş ve demirle ele geçiriyoruz. "Babil" kulesinde kaldık. Bu ele geçirdiklerimize karşılık, sanatsal, düşünsel ve töresel bir ayaklanma içindeyiz."

Bu düşünceleri özetlerken Koca "Veysi"nin imgesi karşıma çıktı. "Giz" sahibi, düşünde "Çift boynuzlu İskender" ile Sultan Ahmet'in bir konuşmasına tanık oluyor. Padişah çağından yakınıyor. İskender ise, tam bir incelik ve bilgelikle, hangi çağın esenlikli olduğu konusunda karşısındakine görüşünü bildiriyor ya da bugünkü deyişle bir "konferans" veriyor. Veysi merhumun (ölümü 1037) "Hobname"si Türkçenin bir başyapıtıdır. Veysi, İskender'in ağzından, Hazret-i Adem zamanından bugüne değin bütün çağların kötülüklerini sayıp döküyor. Doğrudur! Bugünkü çağı beğenenlerin de, geçmişe özlem duyanların da hakkı var. Ama şurası hiç unutulmamalıdır ki, insanlık her çağda, her yılda, her dakikada düşünsel bakımdan olsun, özdeksel olarak olsun ilerlemededir. İnsanın erginliği her an artıyor. Her çağın ve çağımızın eksikleri varsa, insanlığın gelişimi onları birer birer gidermektedir. İnsanoğlunun asıl erdemi de burada görülür. İnsanlığın genel ilerlemelerine katılmak her ulusun görevi, tarihin de övünç kaynağıdır.

Türk ulusu ise, en uygun ve gelişkin uygarlığa katılmakla, bu görevini görmek istiyor.

ESKİ YUNAN UYGARLIĞI

(Batı, uygarlığının temellerini Yunanistan'dan almıştı. Amacımız bir uygarlığın tarihini yazmak olsaydı, bu konuyu derinleştirirdik. Bununla birlikte bu konuda okuyuculara özet bir bilgi verebilmek için Victore Deriut tarihinde rastladığımız özlü ve çok güzel birkaç sayfayı dilbilgisi kurallarına uygun çevrilere bir örnek olmak üzere sunuyoruz.)

Yunanistan'ın Genel Uygarlığa Yaptığı Hizmetler

Yunan güldürüsünün¹⁵² kökeni "Epikarem"¹⁵³, yirmi dört yüzyıl önce, "Bütün iyilikler, ancak bir emek karşılığında tanrılardan satın alınır" demişti. Ozanın dediğini Yunanistan uyguladı. O zamana değin daha hiçbir topluluğun örneğini vermediği bir çalışmayla Yunanlılar, uluslar arasında bu ölçüde yüksek bir konuma çıkabildiler. Akdenizin kıyılarını bayındır kentlerle doldurdular, dar ve yoksul bir ülkeyi silah, tecim ve özellikle uygarlık gücüyle dünyanın egemeni onuruna çıkardılar.

Bilimler alanında Mısır'ın ve Kalde'nin ancak taslağını ortaya koydukları matematik, geometri, devimbilim

152 Güldürü, toplumun töre ve alışkanlıklarını, gülmüş yönlerini, kötülüklerini betimleyen şiir biçimindeki seyirlik yapıtı.

153 Pisagor okulundan ozan ve filozof. İstanköy'de doğmuş, İsa'dan önce yaklaşık 450'de ölmüştür.

(mekanik) ve gökbilimi yöntemlerini, demek ki tüm araçlarını yerleştirerek hemen hemen yarattılar; bitkibilime ve sağaltım (tıb) bilimine başladılar.

Eğer biz Hipokrat¹⁵⁴, Arkimidis¹⁵⁵, Aristo¹⁵⁶, İpark¹⁵⁷'in açtıkları büyük yolda sabrı gerektiren gözlem ve iyice-tanımda arı uslamlamalarda onlardan çok ileri gittiysek, güzel yazında, öteki güzel sanatlarda, felsefede, Yunanlılar yine ölümsüz ustalar olarak kaldılar. Romalılar ve yeniler, onların çıraklarından başka bir şey değildirler.

Homeros'la alperlik şiiri, Simonidis¹⁵⁸'le ağıt, Pindaros¹⁵⁹'la "Od"¹⁶⁰ türlerini;

Aşıl,¹⁶¹ Sofokles,¹⁶² Öripides'in¹⁶³ nerdeyse dinsel, yurtsal ve töresel bir büyük tören durumuna getirdikleri acıklı (trajedi) türünü; güldürüyü (Aristofan¹⁶⁴, Menandr¹⁶⁵); tarihi (Herodot¹⁶⁶, Tukidides¹⁶⁷); konuşma (Demosten, Eşşin¹⁶⁸); duruşma (İzokrat, Lizias¹⁶⁹) gibi güzel söz söyleme yetilerini yetkinlik düzeyine çıkardılar.

154 Eski çağların en büyük sağaltmanı; İstanköy'de İ.Ö.460'da doğmuştur.

155 Eski çağların en ünlü geometri bilgini. Sicilya'da Sirakuza'da İ.Ö.287'de doğmuştur.

156 Pek çok kez kendisinden söz edilen ünlü Yunan filozofu, İskender'in öğretmeni (İ.Ö.384-322)

157 Eski çağların en büyük gökbilgini, İzniklidir. İsa'dan iki yüzyıl önce yaşıyordu.

158 Ünlü Yunan saz ozanı (İ.Ö. yaklaşık 556-467)

159 Yunan saz ozanlarının sultanı (İ.Ö. 521-441)

160 Eskilerce bestelenmek üzere yazılmış bir tür şiir.

161 Yunan acıklı türünün atası (İ.Ö. 525-456)

162 Ünlü Yunan acıklı ozanı (İ.Ö. yaklaşık 495-405)

163 Yunan'ın en ünlü üç ozanından tarih olarak sonuncusu (İ.Ö. 480-405)

164 Yunan'ın en ünlü güldürü ozanı (İ.Ö. Beşinci yüzyıl)

165 Ünlü Yunan güldürü yazarı olup yapıtları yitmiştir (İ.Ö. 342-292)

166 Eski çağların pek büyük tarihçisi "Tarihçilerin babası" sanını kazanmıştır; Boxtrumludur (İ.Ö. yaklaşık 484-425)

167 Yunan'ın en büyük tarihçilerinden biri (İ.Ö. yaklaşık 460-395)

168 Demosten'le yarışan, ünlü Atinalı söz ustası (İ.Ö. 389-314)

169 Atinalı söz ustası (İ.Ö. yaklaşık 440-380)

Güzel sanatlarda dünya, bugün de kendilerinin derin ruhlarından kopup gelen yapıtları izliyor ve onları örnek alıyor. Onların üç biçimini (üslubunu)¹⁷⁰ türülendirerek mimarlıklarını da kopya etmekteyiz; bize kırık dökük biçimde kalan yontuları müzelerimizin övünç kaynaklarıdır ve süsleme sanatlarımız, onların vazo ya da tapınak ve mezar süslemelerinin tatlı ve ince resimlerinden esinlenmektedir.

Gerçekte yeniler yalnız bir güzel sanat yarattılar: Müzik ve bir eski sanatı geliştirdiler: Yağlıboya.

Felsefede kutsal kitapları, demek oluyor ki düzenlenmiş inançları, ne inançlarla bilimi yalnız kendi için kıskançça saklayan bir dinadamları katmanı, ne de düşünce alanını kısıtlayıp sınırlayan bir toplumsal seçkinler katmanı bulunmadığından, düşünceleri alabildiğine özgür bıraktılar. Bunun içindir ki, töre ve siyaset felsefesini kendi bağımsızlığı içinde ortaya çıkardılar. Yunanlılar felsefeyi herkese mal edip amacını yalnızca gerçeğin araştırılmasıyla sınırladılar. Bununla zekâyâ sınırsız bir ufuk açtılar. Yalnız başına duyuların ancak belli belirsiz ulaştığı şeyi, us gidip yakalayabildi, hem de ne güçlü biçimde! Yirminci yüzyıl, Yunanlıların felsefedeki buluşlarına çok şey ekleyebildi mi?

Özetle, o mutlu dehanın bunca yüksek doğurganlığı olduğundan, Yunan dünyasının yıkıntıları üzerinde Zenon felsefesinin (revakiyye = stoacılık)¹⁷¹ o güzel töre yolu

170 İyonya, Dorya ve Korintos mimarlık biçimleri.

171 Zenon'un okul felsefesi. Tüm doğayı tanrı (varlığın tekliği = vahdet-i vücud) sayan bu görüşe göre var olan her şey akıcı bir ateştir ki, aynı zamanda hem madde, hem de güçtür. Bu okul, özellikle düzenlediği töre yöntemiyle bilinir ki, saltık iyiliği ancak usa başegmede ve uymada ve dış koşullara karşı ilgisiz durmada görür; gözünde varsıllığın, sağlığın, sıkıntının önemi yoktur.

gelişip serpildi; o stoacılık ki, Hristiyan düşüncesiyle düzenlenip değiştirilerek, büyük değerlerin ortaya çıkmasını sağlayabiliyor.

Doğu, Yunanlılardan önce filozof ve bilge kişiler doğurmuştu, ama onların altında halk, ancak efendilerinin buyruğuna başeğen sürülerden başka bir şey değildi. İnsanlığın kendini en önce algıladığı yer Yunanistan'dır; ancak orada insan, tanrının kendisine bağışladığı yetenekleri tam olarak kullanabildi ve kişisel onurunu anladı. Siyasetçilerin kentlerde sürdürdüğü ve filozofların kitaplarda akladığı kölelik, en özgür ulusların ancak pek yavaş biçimde ayrıldıkları bir geçmişe ödedikleri bir bağ idi.

Yunan Siyasal ve Dinsel Düşüncesinin Eksikleri

Ama bu tabloda gölgeler var. Siyaset kuramcıları olarak Yunanlılar, özellikle Aristo, övgüye değerdirler; bunlar yalnız kentler kurabildiler. Büyük bir devlet düşüncesi kendilerine aykırı geliyordu ve -Med savaşları sırasında ya da "Akiya" kurulu döneminde yalnız bir an için kurulan toplumlar bir yana bırakılırsa-, güçlerini ve geleceklerini kardeşçe birleştirmeye hiçbir zaman razı olmadılar. Bunun içindir ki kendi kapılarının önünde, kendi uygarlıklarının ışıklarıyla, yarı yaban ve yarı Yunanlı Makedonyalılar bir askeri yönetim oluşturdıkları gün, bağımsızlıklarını yitirdiler. Roma onları büyülemek için Makedonyalılardan daha az yoruldu.

Güzel sanatlara, şiire bunca yatkın olan Yunan dini, erdeme o ölçüde uygun değildi. Doğa güçlerinin kişileşmesi olan tanrıları, en utanç verici tutkulara dalmış, hırsızlık ve kendi eşleri ya da başkasının eşiyle zina yapar, hınç, kötü dilek ve öç duyguları besler gibi tasarlamakla hak

kavramını karartıyorlar ve iyilik örneği olması gereken tanrıların kötü örnekleriyle kötülüğü meşru gösteriyorlardı. Bu durumda bir yandan tanrısal söylencelerin, öte yandan insan düşüncesinin sınırlı ama çelişkili gelişimi ile Yunan puta tapıcılığı bir din için öldürücü olan bir duruma uğradı, başka deyişle din bir yanda, töre ise başka bir yanda kaldı.

Töre dine saldırdı ve onun hakkından geldi. Tanrılar Olimp'den¹⁷² yuvarlandılar ve tapınak avlularında ot bitti. Eğer kürsülerinden indirilen bu tanrıların yerini insan düşüncesini aydınlatıp artırıcı sağlam bir eğitim düzeni alısaydı, iyi olurdu. Böyle sağlam bir eğitim düzeni ötede beride, ozanların ve filozofların sözlerinde bulunuyorsa da, halk onları dinlemiyordu. Halk -zayıf insanlar için büyük inançların tükendiği (bir ortamda) - utanç verici ve temelsiz inançlara kapıldığından, İskenderin buraları ele geçirmesiyle getirilen Asya'ya özgü töresel bozukluk nedeniyle kışkırtmalara kapılınca, savunmasız kaldı.

Altın, insanları da, kurumları da, her şeyi de yoldan çıkardı. Selekkiyan¹⁷³ ve Batlasa'nın¹⁷⁴ o paralı askerleri, Asya'nın şehvet tutsağı kentlerindeki o düşkünlük araçları, özgürlükten yoksun kaldıkları günden buyana yurtlarını da yitiren o insanları, kendilerini Maraton¹⁷⁵ ve Termopil'de¹⁷⁶ öylesine büyüten yüce gönüllü özveri duygusunu da yiğitlik erdemleriyle birlikte yitirdiler;

172 Yunanistan'da bir dağdır ki, söylencebilime (mitoloji) göre tanrıların merkezidir.

173 İskender'in generallerinden birinci Seleküs'ün Suriye'de kurduğu buyurganlık hanedanı (İ.Ö.312-64.)

174 İskender'in generallerinden Batlamyus'un Mısır'da kurduğu buyurganlık hanedanı (İ.Ö.323-30)

175 Yunanistan'da bir köy, ünlü Miltiyadis'in İranlıları yenmesi orada olmuştu, (İ.Ö.490)

176 Ya da -sıcak kapılar- Teselya'da bir geçit. Ünlü Leonidas üçyüz İspartalı ile Serhes'in (Kerkes? Ö.O.) bütün ordusunu orada durdurmaya çalışmıştı.

bunca yararlı bir halk yetiştiren ve bunca başyapıt ortaya koyan kendine saygı, güzele ve doğruya inanç erdemleri de ortadan kalktı.

Bundan sonra da Yunanistan, uzun süre verimli olup da daha sonra besleyici gücü tükenen tarlanın kimi kez güzel tadlı meyveler vermesi gibi, uzun aralıklarla, bir büyük adam yetiştirdi; ama bir ulusu ayakta tutan etkenlerden hiçbirisi kalmadığı için, halkın ruhu alçaldı; kalabalık ancak bir tanrı tanıdı, zevk; alçaklık ve düşkünlük de ona eşlik ediyordu. Bu kötü zamanın bir ozanı, "Yurt, iyi yaşanılan yerdir" demiş. Ve, ötede beride çamur ve kan içinde biriktirilmiş bir servetle güzelce yaşamlarını sürdüremeyenler, başkalarının zararına yaşamak için uzlaştılar.

Yukarı¹⁷⁷ Roma İmparatorluğunda Aristo, Perikles¹⁷⁸ ve Fokiyun'un¹⁷⁹ kalıtçılarının payına en kötü işler düştü ve Aşağı¹⁸⁰ İmparatorlukta o büyük Yunan zekâsı, son yıkıntıların habercisi, başka deyişle "Bizantin ruhu" biçimine girdi.

Anımsatma: Kitabın metninde kısaca yaşam öyküleri yazılan ünlüler hakkında bu notlarda yeniden bilgi verilmemiştir. Bölümün yazarı Deruit (1811-1894), Fransa'nın büyük tarihçilerinden ve bakanlarından. Tarih öğretiminde önemli ilerlemeler sağlamıştır. Yazmış olduğu "Roma Tarihi", bir başyapıttır. Bu kişi, Galatasaray Lisesinin kuruluşunda Türklere pek büyük iyilikler yaptı.

177 Batı Roma.

178 Atina kent devletinin en ünlü siyaset adamı ve başkanı, ünlü söz ustası (İ.Ö.499-429).

179 Atinalı ünlü söz ustası ve general (İ.Ö. yaklaşık 400-317)

180 Yani "Konstantiniye", Bizans, Yeni Roma.

KATILMADIĞIMIZ ÜÇ GENEL DEVRİM

Bu kitapta Avrupa uygarlığına katılmamız konusu üzerinde duruldu. Birçok kez söyledik ki, Batı uygarlığının uzak kaynakları "Yunanistan" ve "Roma", yakın kaynakları ise Yakın Çağların başlangıçlarında "yeryüzünün keşfedilip ele geçirilmesi", "rönesans" ve "reform" devrimleridir. Bunlar üç evrensel devrimdir. Türk ulusu (ve genel olarak Asya ve Afrika dünyası) bu devrimlere yabancı kaldılar. Bundan dolayı Osmanlı geçmişi yetersizdir. Son zamanlarda Türklerin karşısına çıkan rakipler, deyim hoş görülsün, daha büyük "geçmiş yükü" ile bir tür donanmış idiler. Batı ırmağı, gücünü ve verimliliğini daha temelli kaynaklardan alıyor. Gerçi on altıncı yüzyılın ilk yıllarından başlayan devrimlere, Avrupa'nın geçmişine bütün ileri uluslar katılmadılar; ama onlar daha sonra o geçmişi olduğu gibi benimsemekte duraksama göstermediler, yaşamlarını ona göre düzenlediler. Evet, Ruslar ve Japonlar bu devrimlerle ilgili değildirler; ama gözleri açılınca o verimli devrimleri anladılar.

Bu üç devrim Osmanlıların en parlak dönemine, Kanuni Sultan Süleyman dönemine rastladığı halde, o zamanki yöneticilerimiz bu devrimleri izlemek şöyle dursun, uygarlık bakımından içinde yer aldıkları Arap ve İslâm devrimlerini bile benimsemediler.

Tarihin bu bölümünü, içerdiği felsefeyle birlikte, bundan on yıl önce yayınlanan "Katılmadığımız

Devinimler" başlıklı bir kitapçıkta anlatmıştık. Konuyu bu bölümle ilgili gördüğümüzden, yeni dile uygun olarak bir daha yazıyor ve devrim incelememize ekliyoruz. Tarihin pek önemli olan bu bölümü değerli okuyucularımıza yararlı olur, kanısındayız.

EKONOMİK DEVRİM

Orta Çağlar nasıl sona eriyor? Gerçi o zamana değin yürürlükte olan siyasa ve yönetim biçimi bozuluyorsa da, dönemin çöküşünü bildiren olaylardan biri ve belki de en önemlisi, maddi çıkarlarla gerçekleşen devrimdir. Buna Amerika'nın ve Ümit Burnu üzerinden Hindistan yolunun bulunması yol açmıştır.

O zamana değin ticaret, eskiden Yunanlılar ve Romalılarca çizilen doğrultuyu izliyordu. Doğu ürünleri Avrupa'ya Kızıldeniz ve Mısır ya da İran ve Karadeniz yollarıyla gelmekteydi.

Ama Atlas Okyanusu'na kıyısı olan uluslar çoktan beri bu bilinmez enginin gizem dolu alanına bakmaktan uzak kalmadılar. Bu halklar fırtınalara da, pusula denilen gerece de alışkindılar.

On altıncı yüzyılda yer yuvarlağı denilen yıldız, insanlar tarafından hemen tümünden denilecek ölçüde tanınıp ele geçirildi. Buna yol açan nedenlerin en önemlisi, gökbilimin buluşlarıdır. İşte bunu mali ve ekonomik bir devrim izledi; ve çıkar çağı başladı.

Önemli ve büyük coğrafya buluşları, 1484'de 22 derece güneydeki Afrika kıyılarına Digo Cao'nun gidişinden 1522'de Del Cano'nun Saint Locar limanına varmasına değin yaklaşık 38 yıl sürmüştür. Bu süre içinde iki kutup ile Afrika ve Amerika'nın ortalarından başka yeryüzünün hemen her yanı insanlarca öğreniliyor.

Bilindiği gibi yer yuvarlağının evrenin merkezi

olduğu inancı, insanlığın onun gerçek yerini öğrenmesini uzun bir süre engellemiştir. Yeryüzünün yuvarlaklığı ve bu gökyüzü gezegeninin varlıklar içinde önemsiz bir nokta olduğu, eski Hind bilginleri ve Yunan düşünürlerince bir varsayım olarak öne sürülüyorsa da, ta Macellan'ın dünya çevresindeki gezisine değin bu gerçek yalnız bilginlerce biliniyordu; işlemler ve uygulamalar bu varsayımlardan yararlanamamıştır. Düşünürler arasında bu sanı, güzel bir görüşten öteye gitmedi. Bilginler arasında "Dünya yuvarlak biçimdedir" deniyorsa da, hiçbir kimse bu "portakal"ın çevresini dolaşmamıştır. Cebelüttarik Boğazından çıkıp da Hind'e ya da bu anakaranın batısından yola çıkıp Akdenize girmediği başarıları yoktu. Eski coğrafyacı Strabon'da okunduğuna göre "Eratostenis", Batı Avrupa ile Doğu Asya'yı ayıran denizlerin büyüklüğünü göz önüne alarak bunun içinde bir anakara bulunduğunu kestirmişti. Görülüyor ki bu sav, 16. yüzyıla değin 1700 yılı aşkın süreyle yalnızca bir sanı niteliğinde kaldı.

Ancak Kolomb'un rastlantıyla (başka deyişle bilmeden) Amerika'ya yaklaşması ve O'ndan sonra yapılan gezilerdir ki, Yunanlı bilginin düşüncesini, neden sonra, doğrulamış oldu.

Namık Kemal merhum Kolomb'un değerini çok büyütüyorsa da, son zaman yazarlarının araştırmalarına göre Amerika'nın bulucusu o denli yüksek bir deha sahibi değilmiş. Bu kişi çağının gemicilerinden daha büyük olmak şöyle dursun, her halde onlardan ahlak ve bilimce daha küçüktür. Kolomb'un on yıl süren yolculuklarından amacı, coğrafya buluşlarında bulunmak, yeni bir dünyayı bulmak ve bilime yararlı olmak değil, zenginleşmek, toprak edinmek, ayrıcalıklara ve tekellere konmak, büyük gelirler almak ve bir soy yönetimi (hanedan) kurmak gibi

tutkular olduğu anlaşılmıştır. Kolomb kazanacağı altınlarla Türkleri Kudüs'ten kovmak ereğini de besliyormuş.

Eskiden Normanlar Yeni Dünyayı bulmuşlardı; ama bundan sonra Amerika yine dalgalar içinde yitti. Kolomb'un zamanında ise iş öylesine kolaylaşmıştı ki, bu buluşçu çıkmasa, biraz daha sonra ya da daha önce "Gaboteto" ya da "Vespucci" gibi azimli bir kaptan kesinlikle bu anakaraya gelecekti. Unutmayalım ki zaman, bilimlerin ilerlemesi ve kimi siyasal ve ekonomik nedenler bu buluşu hazırlamıştı.

Kolomb'un Kuzey Amerika'yı bulmasından dört yıl önce "Pinzon"un Güney Amerika kıyılarında Brezilya'ya gittiği belgelerle kanıtlanıyor.

Kolomb'un amacı deniz yoluyla Hindistan'a varmaktır. Bu ünlü buluşçu birçok kez Amerika'ya gitmesine karşın oranın Hindistan olduğunda yine diretirmiş. Öylesine ki, varılan toprağa Yeni Dünya diyenleri ağır biçimde suçlardı. Kolomb, yaşamının sonuna değin gördüğü işin önemini kavrayamamış ve karanlıklar içinde kalmıştır! Koca bilinçsiz buluşçu...

O'ndan önce bilim, daha ilkellikler içinde bulunduğundan, yer yuvarlağının ne büyüklükte olduğu konusunda gemicilerin sağlıklı bir düşünceleri yoktu. Kimileri yeryüzünü gerçek büyüklüğünden daha iri, kimileri de daha ufak tasarlamışlardı. Halife El Me'mun döneminde yapılan ölçüm doğru değildir, haritalarda kesinlik yoktur. Varsayımçılar bile Batı Avrupa'yı Doğu Asya'dan ayıran okyanusun ortasında uyuklayan koskoca Amerika'yı unutuyorlardı. Ilımlı (Pasifik) Okyanusu bunlar bilmiyorlardı. O zamanın harita ve coğrafya kitaplarında, şimdi on iki yaşında çocukları bile kahkalarla güldürecek eksikler görüyoruz. Gemiciler, içinde her zaman yolculuk

ettikleri Akdeniz'in kıyılarını bilekesin çizgilerle belirleyemiyorlardı.

Demek ki "söylentiler" her alanda olduğu gibi, o zaman gemicileri ve coğrafyacıları da aldatmış! Bilim, söylentiler dolayısıyla çoğu kez gerilemiştir. Bundan en çok zarar gören gökbilim, coğrafya ve sonuç olarak da gemicilik oldu. O yüzyıllarda ancak Batlamyus'un coğrafyası, bir din gibi, düşüncelere yerleşmişti. İsa'dan iki yüzyıl önce Mısır'da yaşayan bu Yunanlı bilgin, yeryüzünü varlıkların ortasında durgun bir nokta saymakla, on yedi yüzyıl insanlığı aldatmış oldu... Bu görüş uzun süreler bir dinden, resmi bir inançtan farksızdı.

Araplar ve özellikle Endülüslüler gemiciliğe bir ölçüde yararlı oldularsa da bu çaba onların felsefeye yaptıkları katkıyla karşılaştırılamaz. İdrisi ve İbn-i Haldun'un coğrafyaları önemsiz olmakla birlikte gülünçtür de. Hele İdrisi'nin ünlü Evren Haritası bugün bir karikatürdür!

Konuya gelelim: Zaman buluşları hazırlıyordu. Herkes, denizlerin ötesinde kesinlikle önemli bir hazine bulunduğu sanısına kapılmıştı. Hele çizilen haritalar ve yeryuvarlakları bu sanıyı doğruladı. Behaim ve Toscanelli'nin yaptıkları yer yuvarlaklarının, Kolomb'un azmini güçlendirip istencini bilelediği öne sürülüyor. Bir bilgin diyor ki: "Bilim daha yeryüzünü tanımadan onu teslim etmişti; yine bilim, başlangıç olması gereken şeyi kendisine yararlı olanlara söyledi."

Söylentiye göre Kolomb'un buluşundan beş yüz yıl önce Amerika, İzlandalılarca ziyaret edilmiştir; Viking masallarında buna ilişkin anlatılar var.

Evet, yeni evrenlerin bulunmasında Avrupalıların bir de kazancı vardı. Batılılar, "Karanlıklar Denizi" diye

adlandırdıkları bilinmezlik yöresinin kesinlikle aydınlatılmasını istiyorlardı. Venedik'in görkemi söndükten sonra Akdeniz'i parçalayan siyasal tutkular ve çekişmelerden uzak kalan İspanyol iskeleleri, Portekiz limanları, buluşlar devinimini isteklendirmeye nerdeyse zorunlu idiler. Pek küçük bir kiralığın başkenti olan "Lişbone=Lizbon", uzun bir süre dünyanın tecimsel merkezi olduğundan, Portekizlilerden pasaport almadan hiçbir kaptan Umman'da ve Bengale Körfezinde, Doğu Hind Adalarında dolaşamazdı.

Kolomb Cenevizli, dolayısıyla İtalyan olmasına karşın, bu nedenle İspanya'da iyi karşılanıyor. Ünlü Gabotto da Cenevizli iken Venedik uyrukluğuna girmişti. O da Akdenizin dışarısındaki uluslarla işbirliği yaptı. Macellan ile Vasko de Gama Portekiz asıllı idiler. İşte zamanın elvermesi, düşüncelerdeki gelişim, bu kişiler aracılığı ile yer yuvarlağının bilinmeyen kesimlerine ulaşılmasına yol açtı.

Kolomb şöyle düşünüyordu:

"Pisagor ve Aristoteles yeryüzünün yuvarlak olduğuna inandıklarına göre, okyanusun dalgalarını yarararak onun çevresinde dolaşılabilceği çok doğaldır. Bu yol izlenirse, gemiler kesinlikle Doğu Asya kıyılarına varırlar. Asıl sorun bu yolun iki ayda alınıp alınamayacağıdır."

Bu ereğe biraz da düş karıştı: -Yeryüzünde bir uçmak (= cennet) varmış! Hind'deki zenginlik dillere destan olmuştu. O zaman her türlü altının Hindistan'dan geldiği sanılmış. Suyundan içen kimsenin hemen gençleşeceği (Jouvence) çeşmesini arayanlar da o sıralarda az değildi.¹⁸¹

181 (Anımsatma: Ab-ı İskender, Ab-ı cavidani, Ab-ı cevan, Ab-ı Hızır, Ab-ı zindegani. Emrullah Efendi'nin "Muhit-el Maarif"inden özet: "Yaşam çeşmesi, Doğu kitaplarında söylendiği üzere karanlıklar içinde bir çeşme imiş. Bunun suyunu içenler sonsuz yaşama ya da uzun yaşama kavuşurlarmış. Çift boynuzlu İskender bu çeşmeyi aramış, bulamamış, İskender'den önce

Bu ayrıntılı açıklamaya göre Doğulu araştırmacıların ve Batılıların Yaşam Suyu, temelli bir şeydir.")

Buluşları tarih sırasıyla aktarmayalım. Bu olaylar tarih kitaplarında ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Portekiz'in övünç kaynağı ozan Kamuens (1525-1580) "Luziad" adlı ölümsüz şiirinde bu alpça yolculukları dile getiriyor.

Bu devrimlerden en çok yararlananlar, Portekizlilerle İspanyollardır. Bu devletler hemen iki sömürge imparatorluğu kurdular. Şimdi bu devrimin sonuçlarına gelelim:

Bu buluşlar, Batılı halkların önüne yararlanacakları yeni bir dünya koyduğu gibi, yüzyıllardan beri varsılıkların biriktiği doğuyu da ele geçiriyordu. Ticaret baştan başa biçim değiştirdi. Eskiden alış-veriş yalnız kara yoluyla yapılmasına karşılık, şimdi ona bir de deniz yolu eklendi. Bundan dolayı kıyıda olmayan kentler batıp, limanlarda olanlar ise yükseldi. Bundan başka Akdeniz ülkelerinin zararına olmak üzere, okyanus alanında olan ülkeler yükseldi; ticarete egemenlik İtalyanlar'dan İspanyollara ve Portekizlilere geçti. Daha sonra Hollandalılar ve İngilizler onların yerine geçiyor.

Meksika ve Peru'daki madenlerin sömürülmesiyle Avrupa pazarlarına korkunç tutarda para döküldü. Zenaat, ticaret, tarım gerekli anamala kavuştu ve bu nedenle bu alanlarda hızlı gelişmeler görüldü. Bütün bu çalışmalar sonucunda büyük bir varsılığın ortaya çıktığına tanık oluyoruz. Bundan orta katmanlar (kentsoylular=burjuvalar) ya-

Hazret-i Hızır ve Hazret-i İlyas da Yaşam Suyunu istemişler, bulmuşlar, suyundan içmişler. Sonra tanrı çeşmeyi onların gözünden uzak kılmış. Bunun için İskender onu öylesine aradığı, karanlıklara değin gittiği halde bulamamış. Avrupalılar Orta Çağlarda gençlik suyu ya da gençlik gözesi adıyla tasarladıkları ünlü çeşmeyi de, yeni buldukları Amerika'da aramadılar mı? Bu öyle bir çeşmeymiş ki, cennet toprağından çıkar, suları elmas ve alün parçalarıyla parlayan bir yer üzerinde akarmış; bu suyu içenler de ölümsüzlüğe kavuşurlarmış. Yaşlılara gençliği, yıpranmış yüzlere tazeliği geri verir, yüzdeki buruşukları bir anda giderirmiş.

rarlandığından, daha sonraki yüzyıllarda eski toprak sahipleriyle, bunlar arasında anlaşmazlık başladı.

Fransız kralı On birinci Lui'nin kurup geliştirdiği postalar, 1481'den başlayarak Venediklilerin açtıkları basamaklı (eklüzlü) kanallar yardımıyla iletişim çabuklaşıp kolaylaşıyor. Orta Çağlarda varlıklarını zoralımdan (müsade-re) kaçırmak için Yahudilerin ortaya koydukları poliçe yöntemi, "Hansa" kentlerinin, Lombardiya ve Toscanalıların açtıkları bankalar, para dolaşımını tahıl alım-satımı ölçüsünde kolaylaştırdı. Bankerlerin prens sanı elde ettikleri de görüldü. Ticareti özendirip güvenceye alan sigorta yöntemi başlangıçta Barcelona, Floransa ve Brül'de uygulama alanına çıktı.

Demek ki bir çalışma çağı açılıyor. Bununla, düzen ve ekonomi düşüncesi yaygınlaştı. Eskiden çalışmak yalnız kölelerin göreviydi. Ondan sonra iş sahipleri, Eski Çağların buyurganları ve soyluları ölçüsünde yükseldiler, çünkü paraya sahip oldular...

(Bu konuların ayrıntıları "Katılmadığımız Devinimler" adlı yapıtımızda vardır.)

YAZIN VE GÜZEL-SANATLARDA DEVRİM

Delilerin en dahisi Alman filozofu Niçe (Nietzsche), ince bir şiirinde "Zaratostra" yani "Zerdüşt"ü iki buyurganla görüştürüyor. Varsayımlanan ya da düşlenen "ermiş insan"ı aramak için çöllerde dolaşan bu iki kral, kendi aralarında, insanlığın gerilemelerinden, ahlakın düşüşünden söz ededururken, bunları duyan Zerdüşt, gizlendiği yerden çıkıyor ve buyurganların görüşmelerine katılarak şöyle ağlaşıyor:

"Düşüş!... İniş!... Dünya hiçbir vakit bu aşağılığa düşmemişti! Roma bir fahişe oldu; kralların sarayı bir geneleve döndü. Kayzer hayvanlaştı. Yehova -İbranice Tanrı demektir- bile Yahudileşti..."

Niçe bu sözleriyle Hristiyanlığa taş atıyor. Eskiden her türlü bağnazlık sınırlamalarının dışında düşünen, özgürlüğünü yaratan, güzele, doğruya, iyiye tapan bir Yunanistan vardı. Bu verimli ülke filozoflar yetiştirmişti. Güzeli bir özelliği olmak üzere, insan vücudu Yunanistan'dan başka hiçbir yerde kutsanma ölçüsünde değerli tutulmamıştı. Güzellik tanrıçası Zühre (Venüs, Afrodite) orada doğdu. En büyük tanrı Jüpiter (Zeus), o ülkede egemendi. Omeros Yunan söyleneceklerini dile getirdi. "Partenon" (Kız tapınağı) Atina kentine egemendir. Aristofan Yunanlıları güldürdü. Diyogen (Dikans) Atina'da dünyayla alay etti. Tales (Fales) güneşin tutulacağını, ilk kez Yunanistan'da bildirmiştir. Pitagor (Fisagor) orada fiziğini öğretti, vb.

Bütün bu eğitim ve güzel sanatlar, acımasız zamanın akışıyla Roma'ya ulaşıyor. Roma, Cumhuriyet döneminde benzeri görülmemiş ölçüde görkemli bir devletti.

İnsanlığın bu ilerlemelerini Hristiyanlığın yayılması durdurmuştur. Denebilir ki o zamanlarda insanlar sanki bir gerilik çukuruna yuvarlanmışlardı. Yorulan Roma, Hristiyanlıkta bir kurtuluş umudu görmüş, Paulus'un Hazreti İsa'yla ilgili olarak aktardığı düzmece söylentilerde gelecek bir devrimin ilk mustusunu sezmişti.

Birkaç söz Roma devletini düşürdü: Hazreti İsa, Roma nesnel yönetiminin kolluk gücünden ürkerek, İncillere göre, "Tanrının olanı Tanrıya, Kayzer'in olanı Kayzer'e ver!" demiş. Buna yine O'nun söylediği öne sürülen şu deyişi de ekleyebiliriz: "Benim yönetimim bu dünyaya ilişkin değildir." Bu sözlerle tinsel olan nesnel olandan, başka deyişle din devletten ayrılıyordu.

Roma ülkelerinin gerilikler içinde bunalan halkı bu düşünceden güç alarak, içten içe, imparatorluğu yediler. Çöküş üç yüzyıla yakın sürdü. Eski parlaklık kalmadı. Başkent bir utanç yuvasına döndü. İnsanoğlundan bir birey, Tanrının oğlu olarak tanındı ve ona tapınıldı.

Bundan sonra bir gericilik başlıyor ve doğrunun hakkı yadsınıyor. Tartışma yasak. Eski Yunanistan'ın o güzel özgürlüğü artık masallara karışmış..^[182]

İnsanlığın Yunanistan'da pek parlak bir ekin sel geç miş i varken, İ.S. beşinci yüzy ıla bil gisizlik (cehalet) bir ve ba salg ını gibi dünyayı yıkmaktaydı. Buyurma ve etkileme gücü din adamlarının elinde, din adamları da bil gisizliğin derinliklerinde bulunuyorlardı. 451'deki Kalkidon

182 Okuyucularım o zamanları korkunç din baskıları konusunda bir görüs edinmek isterlerse, (Katılmadığımız Devinimler)in 22. sayfasında Galile'nin bağışlanma-dilekçesini okusunlar.

(İstanbul Kadıköyü) Konsülünde en büyük kilise başkanlarının kırkıdan çoğu pusulalarına "Evet", "Hayır" sözcüklerinden birini ve adını yazamayacak ölçüde bilisiz olduğundan, arkadaşlarının ya da uşaklarının yardımına muhtaç olmuşlar! İşte dünyayı yönetenler bu adamlarmış...

Kahire'de Fatimilerin kitaplığında 2.500.000 cilt pek güzel kitaplar varken, kitaplığının genişliğiyle ünlü Claire Veau manastırında 1.714, Paris'in pek ünlü Notre Dame kilisesinin kitaplığında 97, Papa Dördüncü Sixtus döneminde Vatikan'da ancak 2.546 cilt bulunuyormuş!

Sanları "Pek Katolik Ulular" olan Gırnata krallarından biri tam birbuçuk milyon Arapça kitap yakmıştı...

Avrupalılarca Amerika'nın bulunuşundan önce, orada, tıpkı eski Mısırlılar ölçüsünde uygar ve ileri Azteklerin yazınlarını ve bilimsel yazınlarını, Meksikonun İspanyol episkoposu, 16. yüzyılda bir alanda ateşe vermişti. Tarih için ne büyük yitik!

Hristiyanlık, o dönemlerde insanı hayvan düzeyine indirmişti. Düşünce yasaktı; oy bildirmek yasaktı; görüş alışverişi bir büyük suçtu. Bu inanca göre insan tiksiniç bir yaratık sayılıyordu, çünkü "Hazret-i Adem" ve "Hazret-i Havva" bir yanlış iş yaptıklarından, Tanrı bunu silmek için "İsa" biçiminde yeryüzüne inerek kanını akıtmıştı. Bu suça bir kadın yol açtığından, kadın kesini insanlık onurunu elde etmiş sayılamazdı...

Bağnazlığın ölçüsüne bakınız insan bedeni kargışlandığından (lanetlendiğinden), beden ile uğraşmak, ona bakmak, utanç verici sayılıyordu. Din ruhtan başka şeye önem vermediğinden, dünya işlerine kötü bir gözle bakıldı: "Adem'le Havva'nın birleşmesi nesneye ilişkin olduğuna göre, nesne tiksiniç ve pistir; asıl sorun ruhun

ölümsüzlüğünü, esenliğini sağlamak olduğundan, nesneye işkence edilmelidir. Bunun içindir ki pislik, uyuşukluk saygın erdemlerdendir." Bu dönem biti, tahtakurusunu, pireyi, yara ve bereleri hep el üstünde tuttu. Sakın okuyucularımız sözlerimizi şaka sanmasınlar! Tanrıya yalvarırken irinli, kanlı elleri, kırık kolları kaldırmak ve onlara yüce Tanrının bakmasını istemek, Hristiyanlığın ilkelerindendi...

Vaftiz suyunun kalkması uygun olamayacağından, vücudu yıkamak yasak sayılmaktaydı. Bir yazar diyor ki: "Temizliğe gösterge olan vaftiz bile pislığe neden oldu."

İspanya'da kilise, uzun süre su kullanmayı yasaklamıştı. 1467'de Kardinal İspinoza Arapların hamamlarını yıktırdı. O sıralarda İspanya'da prenslerin pisliği bir erdem sayılıyordu. Habeşistan'da halk bugün bile Müslümanlara benzememek için yıkanmaz ve bunu Hristiyanlığın gereklerinden sayar.

Bu pislik ve bağınazlık özellikle İspanya'da her yerdekinden daha koyu idi. İspanyollar kendilerince bir kahramanlık göstererek islam kitaplıklarını ateşe vermişler, saray ve benzeri görkemli yapıları yıkmışlar, güzelim tabloları hadana ve özellikle hamamları yerle bir etmişlerdi.

Yahudileri ve Müslümanları, bunların dışında da bütün özgür düşüncelileri İspanyol bağınazları yaktılar. Ölüler bile gömütlerinden (mezar) çıkarılarak ateşe atılıyordu.

Yunan düşüncesini bir ölçüde koruyup verimli kılan Endülüs Müslümanları bir yana bırakılacak olursa, o dönemde dünya böyle korkunç bir sapkınlık ve baskıcılık bataklığı durumuna gelmişti. Eskiden Aristo gibi bir bilge gelebilmişti. Şimdi ise dünya, öyle bir düşünür

yetiştirebilmek şöyle dursun, O'nun yapıtlarını bile okuyamaz olmuştu...

Nerde o Yunan ve Roma dönemi? Hristiyanlık, Yunan ve Roma'nın uygarlık alanında açtığı yola engeller koymuş oldu. Ama insanlık, "Elçi Paulus"un bu "engel"leri karşısında hep yenilmedi. Düşünce bir muştu bekliyordu: Fatih Sultan Mehmet İstanbul'u ele geçirdi. Birçok kez söylediğimiz üzere, bu padişah Rum papazlarını Rum "Kayzer"inden daha çok koruyacağına, "Konstantiniye"deki bilginleri korusaydı, Rönesans bizde başladı. Ama o bilginler, o bilgiler, kafalarında ve ellerindeki Yunan ve Roma ekiniyle Avrupa'ya kaçtılar. Önce İtalya'ya gittiler! İşte yazın ve genellikle güzel sanatlardaki devrimi ilk muştulayan ve ona yol açan bu insanlardır.

Rönesans 15. ve 16. yüzyıllarda, insan düşüncesi-nin baskı ve bağınazlık sınırlamalarından kurtulmak için attığı ilk ve önemli adım olarak tanımlanabilir.

Bu dönemde insan, Niçe'nin gerileme ve yıkılma etkenleri olarak gösterdiği Hristiyan bağınazlığından kurtularak geçmişe, Yunan ve Roma ekinine geri dönüyor. İnsanlık zaman olarak da yer olarak da ilerledi. Düşünceler, bütün Orta Çağ boyunca süregiden bir uykudan uyanıyor; uyanınca da Hristiyanlıktan önceki özgürlük dönemini anımsıyor.

Yer yuvarlağı, Ümit Burnu'nun dolaşılması ve Amerika'nın bulunmasıyla büyüdü.

Polonyalı Kopernik ve başka gökbilginleri, yeryüzünün yerini belirleyebildiler.

Demek ki evren nesnel olarak genişlemiş oldu. Bir de buna insan düşüncesinin Yunan ve Roma ekinini geri kazanmasını eklersek, 15. ve 16. yüzyılların önemini anlarız. Gerçi zamanın akışı içinde Rönesans tek değildir. Ondan önce de Yunanistan'a ve Roma'ya gidilmişti. Ama

1500 yılına doğru gerçekleşen devrim büyük, temelli, önemli ve kapsamlıdır.

Yaklaşık iki bin yıllık bir ara ile, Eski Yunan ve Roma'da olduğu gibi düşünce, incelik, güzel sanatlar, bilim ve beceri evreninde yeni bir verimlilik, yeni bir canlılık belirdi.

Hristiyanlık, o İbrani kabalığı ile, bir ağırlık gibi insanlığın ruhuna çökmeden önce, insanlar Yunanistan ve Roma'da daha doğru ve daha güzel düşünüyorlar, eskiye ilişkin aktarmalara zincirlerle bağlı bulunmuyorlardı. Bunun içindir ki "Rönesans" denilen "Yeniden-doğuş" döneminde düşünürler 'Atina' ve "Roma"yı bir yükselme başkenti saydılar. "Adem ve Havva'nın günahı" unutuldu. İnsan kendi kendine taptı. Yunanlılar insan vücuduna, bedenin güzelliğine büyük önem verdiklerinden, öylesine örnek alınan yontular yapmışlardı. O beceri ustaları, güzelliği gereğince yansıtabildiler. Kadın insanlığın yarısıdır. Hristiyanlık haksız yere onu toplumdan kovuyordu. Rönesans Yunanlıların yapıtına uyarak, kadına tacını geri verdi. Kadın da haklarını bir ölçüde geri aldığından, bir insan kişiliği elde etti ve görevini yapmaya başladı. Bütün güzel sanatlar -dahası, süsleme sanatları-, ilk verimlilik ve esini seviden ve dostluktan alırlar. On altıncı yüzyılın başındaki sanatçıların hepsi, eskiden Yunanistan'da kadının resminin nasıl yapıldığını araştırıyorlardı. İşte bunun sonunda Rönesans güzel sanatları ortaya çıktı...

Aristo'yu yeniden usa dayalı bilgiler tahtına yükselttiler. Batılıların gözünü ilk olarak açan bu filozofun Arapçaya çevrilmiş yapıtları vardı. Daha sonra bu ikinci el kitaplar, çeviriler yeterli görülmediğinden, asıllarına başvuruldu. Her nerede Latince ya da Yunanca bir yapıt varsa toplandı, çevrildi ve ezberlendi.

İbn-i Haldun tarihte bir nedensellik ve bir bağıntılılık aramıştı. Ondan yüz yıl sonra Flavyo Biyondo

daha bilimsel bir biçimde tarih felsefesini açıkladı ve Rönesans döneminde yeni bir tarihçilik okulu başlattı. Alde Manuçe bu okulun parlak bir yazımıdır. Bunu eleştirinin bulunması izledi. Artık her söze inanılmıyordu.

Doğal görünimleri de, insanları da güzel İtalya yarım adasında çıkan bu yenilikçilerin bir tür başkenti, Firençe (Floransa) kentidir. Floransa katedralinin kubbesini yapan Bruneleşi (Brunelleschi) ile artık "Gotik" yapı biçimi bırakılıyor ve yeni bir Rönesans biçimi benimseniyor. Roma'daki görkemli Sen Piyer kilisesi o verimlilik döneminin ürünüdür. Ünlü, çok ünlü yontucu, ressam, mimar ve ozan Mikelanji¹⁸³, o görkemli manastırın yaratıcısıdır. Ünlü yaratıcı Leonardo da Vinci¹⁸⁴, Tiçino¹⁸⁵ ile Refael¹⁸⁶ hep o yüzyıla yetiştiler.

Müzik de Rönesansda yenileşiyor; yontuculuk ile döşemecilikte ve oymacılık sanatında taze bir biçim doğuyor.

183 Mikel Ancelo Buonaroti (Mikelanji) ünlü İtalyan ressam, yontucu, mimar ve ozandır. Kendisi tarihinin en büyük iki, üç yeteneğinden biri sayılmaktadır. Hiçbir sanatçı bu büyük adam ölçüsünde geniş bir yaratıcılık gücüne ve gençliğine sahip olamamıştır. Yapıtlarını türölülüğü ve çokluğu dünyayı şaşırtmıştır. Her sanat yapıtı yüce ve görkemlidir. Sen Piyer kilisesinin kubbesi, Papa İkinci Julius'un gömütü, Haçını Tutan İsa, başyapıtları olup, Vatikan'ından Sixten Kilisesinin resimleri O'nundur. Bunların yanında, "Öte -dünyada Son Yargı" ve bir Roma kilisesindeki "Hazret-i Musa" yontusu derin saygı ve beğeni ile seyredilen yaratımlarındandır. (1475-1564).

184 Firençe Güzel Sanatlar Okulunun ustası, ressam olmakla ünlüdür. Paris'teki ünlü La Joconde tablosu kendisindir. Rafael ve Mikel Ancelo'nun rakibi idi; ama onlara çok yaklaşmıştır. Bu kişi de aynı zamanda oymacılık, mimarlık, fizik bilginiği, müzisyenlikle de tanınmıştır (1475-1519).

185 Venedik Güzel Sanatlar Okulunun pek ünlü ustası. Taine O'nun için diyor ki: "Bu sanatçı nesneleri öylesine yakından benzetip çizer ki, onların görüntüsü hemen ruhumuzu etkiler; ve nesneleri o ölçüde derinliğine değiştirip bozar ki, bizde hemen düşer başlar." (1477-1576).

186 Rafael Sançıyo, Roma Güzel Sanatlar Okulunun sonsuza değin yetkin ustası. Yukarıda kısa özgeçmişleri geçen övgüye değer kişilerle birlikte Rönesans'ın en yüksek kişisidir. Papaların sarayında çok seçkin biryeri vardı. Vatikan'ın süslenmesinde çok çalışmıştır. Kendisinin dehası, birçok erdemlerin dengelendiği noktadır. Tasarım ve yanlış bir resimleme, harekette canlılık ve sağlamlık, çizgilerde görkemli bir uyum, son derece ince renkler... Hazret-i Meryem resimleri benzeri yapılamayacak güzelliكتedir. Bu resimlerde tazelik, ahlak temizliği, sağlamlık, annelik sanatsal bir biçimde temsil edilmiştir. Pek genç ölmesine karşın sayısız başyapıtlar bırakmıştır. "Kutsal aile", "Güzel Bahçıvan Kadın" Atina okulu, "Parnas", Vatikan'da "Tablolar" denilen, salonun süslemeleri vb. (1483-1520).

Bu yeniliklerin İtalya'da olması doğaldı. Çünkü,

1- İtalya'nın güzel bir iklimi var; bu iklim yeteneklilere daha çabuk esin verdi; 2- İtalya Roma'nın kalıtına, yıkıntılara sahipti; 3- İstanbul'dan kaçan bilginler oraya göçüp sığınmışlardı.

Bununla birlikte Almanya'da da Rönesans kendini gösterdi ve Nurenberg ile Aushurg birer önemli merkez durumuna geldi.

Bu genel devrimle, Ortaçağcıl biçiminde katoliklik mezhebi doğal olarak tavsadı. Eski biçimler süregitmişse de, sanatlardaki yenileşme bu dine de etkide bulunarak görünüşte bir parılıya yol açtı. Pek güzel katedraller yapıldı. Rahipler pek görkemli saraylar yaptırdılar. Kiliselerin içi sanat yapıtı tablolarla doldu. Önemleri günden güne azalan papalar da, en sonunda, devrime hoşgörüyle baktılar ve ondan sonra kendileri de bu akıma karıştılar...

O dönemde düşünceleri önce yerleştiren ve sonra da yayan en önemli etken, kuşku yok ki basım makinesinin bulunmasıdır. Basımcılığı kim yarattı; ilk basımevini açmak onuru hangi kentindir? Kuşkusuz ki Avrupalılardan çok önce Çinliler kitap basıyorlardı. Ama basım makinesi Çin'den Avrupa'ya geçmemiş, Batı yepyeni bir biçimde, kendi başına basım makinesini bulmuştur.

Almanya'da Mainz, Bamberg, Hollanda'da Haarlem, Fransa'da Strazburg ve Avignon kentleri, basımevini açmış olmak onurunun kendilerinin olduğunu öne sürüyorlar.

Bugünkü bilginler Gutenberg'i basımcılığın babası olarak tanımaktadırlar.

Basım makinesinin bulunması ve kâğıdın ucuza üretilmesi üzerine insanoğlu devrimlerden en büyüğünü

gerçekleştirdi. Böylece bilim bir katmanın tekelinden çıkıp herkese ulaştı.

...Bizim Kanuni Sultan Süleyman döneminde, Avrupa'da basımevleri büyük bir etkinlikle işliyorlar, bilgileri hızla yayıyorlardı. Basımevi bizde ancak üç yüzyıl sonra başladı. Bundan dolayı insan düşüncesinin hızla, istekle yitiklerini giderdiği bu üç yüz yılda, Batı'da belki otuz yüzyılda gerçekleşemeyen ilerlemeler gerçekleşti. Basımevi yardımıyla diller çalkalandı, düşüncelerin türlü ufuklarında devrimler oldu.

Ata Bey merhumun bir yazısından alınmadır:

"Eskiden Doğu Batı'dan daha aydın idi. Daha sonra Doğu'nun Batı'dan geri kalmasının birçok nedenleri varsa da, en önemlisi Almanya'da 844 (1440) yılında bulunan basımcılığın başka Avrupa ülkelerine kısa süre içinde yayılmasına karşın, Osmanlı ülkelerine 1140 (1727)'de, demek ki üç yüzyıl sonra gelebilmesidir. Bu gecikme de, Doğu harflerinin çok değişik bitişimli ve biçimli olmalarından dolayı basımcılığı uygulamanın çok büyük güçlükleri olmasından ileri gelmiştir. İbrahim Müteferrika uzun uzadıya düşünerek bunun çözüm yolunu bulmuştur; bunda gösterdiği beceri, yeni bir buluş lsndedir. İbrahim Efendi Macar asıllıydı. İlk basımevini şkdar'da açmıştır. Bir de bir kğit yapımevi kurmaya giriştiği bir kişi tarafından söylenmiş ve aşağıda özetlenen Hazine kayıt örneklerinden anlaşılmıştır. şöyle ki: Yalova kasabası yakınında, Elmalı adlı yerde akan ırmak dolaylarında, Divan-ı Hümayun tarihçisi İbrahim Efendi eliyle yeni kğit krhanesi (yapımevi) yapılması düşünülerek bunların hergünkü geçimleri için de İstanbul gümrüğü malından 1157 (1741) yılı şevvalinin (Arap takviminde Ramazandan sonra gelen ay, .O.) altıncı gününden başlayarak her birine kırk akçe gündelik ayrılmıştır. İbrahim Efendi'nin 1160'da (1744) lm üzerine kğit üretimi bırakılmış ve

kâğıthane boŖta kalmıŖtır. Sözü geçen dört ustaya dnŖ yolluğu olmak üzere 1160 Zilhacce'sinde (1744, Arap takviminde Kurban bayramı ayı, . O,) hazine­den yedi yüz elliŖer kuruŖ denmiŖtir. Özetle, İbrahim Müteferrika, adı sonsuzluğa değin bütün Müslüman halklarca" onurlandırılmaya değer bir becerili ve alıŖkan kiŖiydi.

Devri'den

"Gutenberg birbirinden ayrı harfler yöntemini bularak basım makinesini buldu ve 1454'de ilk kitabı bastı: Bu yapıt bir Eski İncil kitabıydı. Yeni beceri Hristiyan Avrupa'da hızla yayıldı ve kitapların fiyatı korkunç bir biçimde dŖt. 1500'de Alde Mauce, Venedik'te eski yazarların yapıtlarını dizi üretim biçiminde basarak her cildi ikibuçuk Franka satıyordu. Jshad adlı bir tek kitapçı, Paris'te çoğunluğu büyük boyda olmak üzere dört yüze yakın kitap yayınladı. 1529'da Erasmus'un "Kolukiya"ları 24.000 tane basılıyordu. Halk iŖte böylesine öğrenmeye tutkundu. O zaman insanlar anladılar ki, tensel olarak da, tinsel olarak da tutsaklık içinde yaŖıyorlarmıŖ.

Eskiler korsak ya da "papi­rus" denilen ve Mısır'da biten yaprak üzerine yazı yazarlardı; bu yeni madde pek pahalı idi; Çinliler ipek, Ŗam'da Araplar pamuk, İspanya Müslümanları keten ve kenevir dokuma üzerine yazarlardı. Ŗimdi ise basımcılar ilk denemelerinden baŖlayarak harflerini basmak için elveriŖli ucuz bir madde buldular"

Rönesans güzel sanatlarda olduğu ölçüde güzelyazın ve bilim­de de bir devrimdi.

Basimevi İtalya'da pek çabuk yaygınlaŖtı. 1470'den önce Roma'da, Venedik'te, Milano'da basımcılar vardı.

Her yerde yeni okullar açılıyordu. Kitaplıklar, ni­versiteler çoğaldı. İnsan dŖncesi için yeni ufaklar aranıyor ve bulunuyordu. Kilisenin de bu devinime karıŖtıęını sylemiŖtik. Örneğin Papa İkinci Julius çevresine yalnız

askerleri ve diplomatları değil, bilginleri ve sanatçıları da toplamıştı. Bu Papa Roma'da Titus yıkıntılarının kalıntıları arasında bugün dünyaca ünlü ve Vatikan'da korunan La-okvon denilen yontular kümesini bulduğunda tapınakların çanlarını çaldırdı. Başka bir Papa Onuncu Leon, eskilerden tarihçi Titlio'nun el yazısı beş kitapçığını bulunca, onları zamanına göre bir hazine demek olan beş yüz altın sikkeye satın aldı; bu kişi, Rafael Ve Mikel Ancelo'nun hem dostu, hem de koruyucusu idi.

O dönemde üç ülkede insan düşüncesi işliyor ve yaratımlarda bulunuyordu:

Önce İtalya'da Ariosto¹⁸⁷, Makyavelli¹⁸⁸ Guicciardini¹⁸⁹ ve her biri deha sahibi olan öbür yetenekliler; ikinci olarak Fransa'da: Maro¹⁹⁰, Rable¹⁹¹ Kalven¹⁹², Amyo¹⁹³, Montaigne¹⁹⁴ ve birçok bilgeler ve hukukçular ki, bunların ara-

187 İtalya'nın doğurgan ve parlak büyük ozanı, "Kızgın Orlando"nun yazarı (1474-1533).

188 Floransalı yazar ve tarihçi Titliyu üzirine bir kitap yazmıştır. En ünlü yapıtı Prens'dir ki, Şerif Paşa Tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir (1469-1540). Amaca ulaşmak için siyasette her türlü suçu işlemeğe "Makyavelizm" denir. Bu sözcük dönemlikle ve güveni kötüye kullanmayla eş anlama gelmiştir. Bununla birlikte Lord Macauley gibi düşünürler Makyavelli'yi aklıyorlar.

189 İtalyan tarihçi ve yazar. Floransalıdır. İtalya Tarihi ünlüdür. (1482-1540).

190 Uşaklıktan yetişme olmasına karşın eski Fransız ozanlarını ünlülerindendir. (1495-1544).

191 Fransız; tabib, anatomi öğretim üyesi ve pek ünlü edebiyatçı. Gargantua ve Pantagruel ölümsüz yapılarıdır. Biçimi ilkel ve tuhaf olan bu yapıtlar ölümsüzdür; pek yüce bir eleştiri, insanlığa büyük bir sevgi, hakseverlik huyu, doğruya ve bilime tutkunluk bu kitapların ilkeleridir. (1500-1533)

192 Protestanlığın Fransa'da yayıcısı olup başka bir bölümde kendisinden söz edilecektir.

193 Fransız kırallarından özel papazı olan bu kişi, eski ünlülerin yaşam öykülerini yazmakla tanınmış, Plutark'ın yapıtlarını çevirmekle onaltıncı yüzyıla Fransız dilini canlandıran kalem adamlarındandır (1513-1593).

194 Fransız ünlü filozof ve ahlakçılarından, "Denemeler" adlı yapıtıyla ölmez bir ün kazanmıştır. İnsan aklının güçsüzlüğünü gösteren kuşkucu bir filozofur; her türlü inanca karşıdır (1533-1592).

sında Kujas¹⁹⁵, Piku¹⁹⁶, Godfrua¹⁹⁷ ve Dümülen¹⁹⁸ pek çok ün yapmışlardır.

Üçüncü olarak Almanya'da: Hutten¹⁹⁹, Hans Saks²⁰⁰ Lüter.²⁰¹

Bu ülkelere büyük bir düşünürü, Erasmus'u²⁰¹ yetiştiren Hollanda'yı da eklemeliyiz.

O sıralarda İngiltere İki Gül savaşının yaralarını sarıyordu. İspanya ise Amerika'yı sömürmekle, İtalya ve "Aşağı Ülkelere" (Hollanda ve Belçika) saldırmakla uğraşmaktaydı.

Bilim Rönesanstan önce, deyimimiz hoş görülsün, pek yoksun bir durumdaydı. Doğanın yasaları yalnız anlaşılmamış olmak şöyle dursun, yadsınıyordu bile. Türk Cumhuriyeti yasalarının köklerine kibrit suyu döktüğü büyücüler, falcılar, "felsefe taşı"nı arayanlar, gözbağcılar, kısacası "gizli hünerler"in uzmanları, insan düşüncesini aldatıp karartmakta direktip dayatmaktaydılar. Ama o sıralarda aktarmalar nerdeyse kabak tadı verdiğinden, matematikçiler önem kazandılar.

Polanyalı Kopernik, güneş dizgesine ilişkin kuramı ortaya koyup bilimi aktarmalardan ve uydurmalardan kurtardı ve Kepler ile Newton'a geniş bir yol açtı.

194 Ünlü Fransız hukukçusu; Roma Hukukunu yorumlamıştır. (1522-1590).

195 Fransız yazar ve hukuk bilgini (1539-1596).

196 Fransız hukuk bilgini (1549-1621).

197 Özellikle Fransız hukukuyla uğraşan bir bilgindir (1500-1566).

198 Reform devininin başlangıcında papazlara korkunç bir biçimde saldıran ünlü Alman ilahiyatçı ve edebiyatçısı. Alman buyurganlarına ve din adamlarına karşı orta katman halkı ayaklanmaya kışkırtmıştı (1488-1523).

199 Almanyalı ozan, öykücü (1494-1576).

200 Almanya'da protestanlığı çıkaran ve kuran kişi olup, gelecek bölümde kendisinden söz edilecektir.

201 Rönesans döneminin büyük düşünürlerinden olup Hollandalıdır; Kollokya çok güzel yapıtlardır (1467-1536).

Kopernik, Batlamyus'un yeryüzünü evrenin merkezi sayan görüşünü altüst ederek, gezegenlerin hem güneşin hem de kendi eksenleri çevresinde iki türlü devinimde bulunduklarını bilimsel kanıtlarla saptamayı başarmıştı. İlginçtir ki Papa, Tanrı'nın bildirimine aykırı olmak suçlamasıyla dünyanın bu en büyük ekin babasını mahkûm etti (1543-1573).

Almanyalı Keppler, birçok kötülöklere uğramış olmakla birlikte, gençliğinden beri matematiğe yaşamını adanmıştı. Bu kişi kendi adıyla bilinen gökbilim yasalarını bulmuştur, ki daha sonra ünlü Newton bunları düzeltip ilke biçimine soktu (1571-1630).

İngiltereli ünlü matematikçi, fizik bilgini, filozof ve gökbilgini Newton, evrende çekim ve itim yasalarını bulmak ve ışığı çözümlemekle ölümsüz bir ün kazanmış, insanlığın düşünce ulularındandır. (1642-1727).

Rönesans denilen yenilik döneminde bilginler ve yazın adamları, buluşçular (kâşif) ve gemiciler nasıl yer yuvarlağını genişletmişlerse, insan düşüncesinin uğraş alanını öyle genişletmişlerdi. Beceri sahipleri de ölküyü, güzelliğı, gerçekleri yeni bir kılık kıyafet ile görüşlere sunuyorlardı. Bilim artık yer ve göklere, güneşe ve yıldızlara gerçek yerlerini belirtmiş oldu. Eğitim, uygarlığın önüne geçen ve geçmek olasılığı bulunan bütün engelleri bundan böyle söküp attı. Ondan önce ilerlemeler ara sıra engellerle karşılaşrdı. Rönesanstan sonra ise bir daha durmamak üzere gelişme dönemi başlamıştır.

Kanuni Sultan Süleyman dönemine rastlayan bu "ölümden sonra diriliş" çağında biz ne yapıyorduk? Uyuuyorduk.

Hindistan yolunun Venediklilere kapanmasıyla Osmanlı saltanatı -dolaylı olarak- buluşlar döneminin açılma-

sına ve belki de Konstantineye'den bilginleri kaçırmakla Avrupa'da Rönesansın gelişmesine yol açmıştır.

Namık Kemal basım makinesinden söz ederken "yazıklar olsun ki İslâm dünyasında ortaya çıkışı bile duyulmaksızın" diyordu.

Basım makinesinin bulunuşu gibi biz, Kopernik'in buluşlarını da, o çağın tüm buluşlarını ve yeniliklerini de, yazıklar olsun ki duymamıştık. Kendisini ulularımızın en yücelerinden saydığım Macar tanrıca-suçu-bağışlanmış (mağfurunleh) İbrahim Müteferrika Hazretlerine değin, Osmanlılar basımcılığa yabancı oldukları gibi, bu bölümde özetlediğimiz ekonomik, ekinse, dinsel üç büyük ve evrensel devrimi sezmek bile istemiyorlardı... Avrupa Rönesanstan aldığı aydınlanma atılımı ile hiç durmamak üzere ilerlemiş; biz ise 1000 tarihinden başlayarak durmadan gerilemişiz. Ataların bıraktıklarını hiç karıştırmayınız: Bu dünya devrimlerine, bu "frenk sapkınlıkları"na ilişkin bir harf bile bulamazsınız.

Düşünce devrimleri Osmanlılara hiç etkide bulunmadı. Biondo'nun tarihine karşılık ve ondan pek çok sonra bizde "Tac-üt-tavarih" yazıldı. İki yapıt karşılaştırılacak olursa Doğu ile Batı arasındaki korkunç beyin uçurumu tüyleri ürpertir.

Dinin bu konudaki görüşü aptalca bir yoruma uğradığından, Osmanlı ülkesi güzel sanatlardan yoksun kaldı. Güzel sanatlardaki yeteneksizliğimiz, bu yanlış yorumun bir kalıtıdır. Güzel sanatlarda yetenek, ancak yüzyılların bir ürünüdür. "Peinture" (Resim), "sculpture" (yontu) bizim bilmediğimiz şeylerdir; müzik pek ilkeldir. Yapı sanatına gelince o, yanlış yorumun etki alanından biraz uzak kaldığından bir ölçüye değin geçerlik gördü. Şurası da unutulmamalıdır ki, Osmanlı yapı sanatının

genel güzel sanatlar tarihinde büyük bir yeri yoktur.

Güzel Yazına gelince: Değil o zamanlarda, ondan üç yüzyıl sonra bile Osmanlılar bir kurtarıcıya kavuşamadılar. Abdülhak Hamit, Fuzuli döneminde yetişseydi bugünkü Türkçemiz Avrupa dillerinin düzeyinde bulunurdu.

Felsefe Osmanlı ülkesinde bilinen şeylerden değildir. Rönesanstan önce İspanya Arapları Yunan felsefesini dillerine çevirip yorumlamışlardı. Oysa bizim sarıklılarımız İbn-Rüşd'ün ya adını bilmezler ya da O'na kötü bir gözle bakarlar. Bu filozofların görüşü, Osmanlılarca tartışılmamıştır bile. Zenbilli zamanından beri Osmanlı bilginleri ancak Arap skolastiğini kekeleyerek okuyorlar. Bunun içindir ki aktarmacılık ağulu bir diken gibi beynimizi sardı ve Cumhuriyete değin düşüncelerimize de , davranışlarımıza da egemen oldu. Güzel sanatların haksız olarak yasak sayılması, huy ve ıramızda (karakter) bir kabalık doğurmuştur. Kadınlarımız, aramızda tümenden yabancı bir toplum oluşturduğundan, Osmanlı ülkeleri insan ilişkileri ve görgü kuralları bakımından Avrupa'dan büsbütün ayrıldı.

Toplum olarak ilerleyen bir Avrupa'nın yarışması karşısında, bu açıdan yok olmaya doğru giden Osmanlı dünyasının başka alanlarda da yenilmesi doğal değil midir?

Aralarındaki birçok çekişmeler bir yana -Fransız tarihçi Ernest Renan'a göre- Avrupalılar bir "tüzel kişilik" oluşturuyorlar. Bir Avrupalı topluluğun düşünce başarılarından öbürü yararlandı. Savaş ve karşılıklı öldürme eksik olmamakla birlikte, bilim ve uygulam, yazın ve güzel sanatlar, her ülkede birleşti. Bizim atalarımız gerçek bilimi hiç istemediler. Çok yalınkat kimi açıklama yazıları dışında ne temel, ne de uyarlanmış hiçbir eski yapıta kitaplıklarımızda rastlamıyoruz. Atalarımız ne

bilimden, ne de onun işleyime (sanayi) uygulamasından yararlanamadılar.

İşte bunun içindir ki dinsel yenileşmelerin yol açtığı çekişmeler sona erdikten ve Avrupa'nın şimdiki devletleri kurulduktan sonra, Osmanlı devleti artık desteksiz kaldı. Birçok sıkıntılardan kurtulan Hristiyan devletler, Avrupa'nın genel yaşamına karışmayan, o anakaraya saldırgan olarak geldiklerini sandıkları Osmanlıları çekemez oldular. Birçok kez söylediğimiz gibi, Osmanlı saltanatı varlığını korumak için Türklüğü korumakla birlikte Avrupalılaşmalı idi. Kutuplara gidenler kalın kürklere, sıcak giysilere bürünürler. Afrika ülkelerine gezi yapanlar çocuklarını sırtlarından atarlar. Hacca gitmek isteyenler oraya özgü gereçleri birliklerinde götürürler. Paris'e yolculuk edenlerin çantalarında bir frak bulunur. Köprülüler bile bu incelikleri düşünmediler.

Avrupalılar bir birlik oluşturdukça, bizim onlara olan yabancılığımız daha çok göze çarpıyordu.

Çinliler ya da Japonlar Rönesans devrimini bilmese-ler bağışlanırlar. Oysa ülkesinin birkaç mil ötesinde, Ot-ranto boğazının yakasında insanlığın uyuyan düşüncesini uyandıracak bir top patlıyordu...Bunun gürültüsüyle dün-ya uyandı. Yalnız Türk ulusunu tutuklayıp kısıtlayan Os-manlı saltanatı, aktarmacılık ve baskıcılık karabasanının al-tında, ellerini, ayaklarını değil, beynini bile kıpırdatmaya güç bulamadı.

Avrupa'nın bunca yakınında ve içinde yer alan Os-manlı ülkeleri, bu nedenlerden dolayı, dışardan gelen bir gözlemci için ne doğudur, ne batıdır! Asya da, Avrupa da buralarını bir "etki alanı" olarak almasına karşın, Osman-lılık, deyim hoş görülsün, iki cami arasında namazsız kal-dı. Bu durumdan çıkmak, yiğitlikle kesin bir istençle çık-mak gerekti: İşte Türk devriminin yöneldiği doğrultu budur.

DİNSEL DEVRİM

Buluşlar ve ekonomik devrim, düşünsel ve sanatsal devrim, rönesans ile koşut olarak, Avrupada reform denilen Hristiyanlığın arınması devrimi ve savaşları ortaya çıkıyor. Bu akım da insanlığın uygarlığına büyük bir adım attırmış oldu. Rönesans halkı değil, seçkinleri ilgilendirmişti; halk, düşünsel devrimle, doğrudan bir büyük yarar elde etmedi. Oysa dinsel devrim doğrudan doğruya halkı ilgilendiriyordu. Eğer nitelik ve nicelik olarak tartılacak olursa Rönesansın, reformdan çok üstün olduğu görülür. Özellikle reform, Avrupa'da yıllarca savaşlara ve çekişmelere yol açmıştı ve belki bugün bile uygunsuzluklara neden oluyor. Bu açıdan düşünülecek olursa, rönesansın yüceliği ortaya çıkar. Ama, araboçuluk ve kışkırtıcılık bir yana bırakılacak olursa, reform dinin arınmasına yol açtığından, pek önemlidir ve belki rönesansdan da daha çok dikkate değer. Rönesans düşüncenin, reform ise ruhun yücelmesi demektir.

Rönesans, reform sıkıntılarıyla geçici bir süre için güneş-tutulmasına uğruyor. Ama zaman geçince her iki devrim de amaçladıkları ereğe (hedef) varmışlardır. Bugün artık Roma kilisesinin eski dinsel, düşünsel, siyasal baskıcılığı kalmadı; insanlık skolastiği tümüyle unuttu; bilimde Atina ve Roma'yı çoktan geçti...

Roma kilisesi, on beşinci yüzyılda gönlünce (keyfi) yönetimi ve eziciliği azdırmıştı.

Kilise üyesi ünlü İtalyan ozan Petrarka (1304-1374)

bile, "Papalığın, içine yuvarlanması kaçınılmaz bir yıkım uçurumunun kıyısında bulunduğunu öne sürmek için peygamber olmak gerekmez!" demişti... O zamana değin katolik mezhebi, Orta ve Batı-Avrupa da düşüncelerin her türlü gelişimine şiddetle engel oluyordu. Dünya işleri bile, çok yerlerde, yalnız başına kilisece yürütülüyordu. Taşınmaz malların ve toprağın büyük bölümü papazların elinde bulunuyordu; bundan başka kendileriyle halkın başka kesimleri arasında eşitliği bozan ayrıcalıkları vardı. Papalara her halde imparatorların ve kırılların üstünde saygı gösteriyor ve onlara karşı üst ve hakem görevini görüyorlardı.

İşte böylece Roma kilisesi dünyaya egemendi. Bu kurumun pek yüksekte tutması, gösteriş ve göz kamaştırıcılığı, bilgisizliği ve dargörüştülüğü ve özellikle "sorumlu tutulmazlığı ve yanılmazlığı" özgürlüğü boğmuş, ruhları ve vicdanları ezmiş, zavallı insanlığın düzeyini düşürmüş oldu. Baskıcılığın azaltılması, Papalık orununu (makam) içerden de bozuyor. Ezicilik sınırsızdı. Hristiyanlığın doğuşu döneminde kilise, Renan'ın tanımına göre, sayılmaya ve bilinmeye pek değer bir kurum olarak tarihin dikkatini çekiyor. İlk Hristiyan babalarının ünleri, alçakgönüllü yaşamları, dinsellikleri büsbütün ortadan kalkmış ve özellikle Papa Onuncu Leon döneminde Saint Siége önde gelenleri, en kanlı kıyıcıları iyilikle andıracak ölçüde zorba, aşağılık, utanmaz, kadın-düşkün, oğlancı, içkici ve tembel olmuşlardı. O zaman en korkunç zorbalıkla en yaman aşağılığın merkezi, papaların sarayıdır. İnançlarına göre kadından ve eğlenceden yasaklanmış olmaları gereken papalar ve büyük papazlar, nerdeyse dönemin en aşağılık buyurganlar ve soyluları gibi zamanlarını yiyip içerek, avlarla, bol ve toptan zevk ile, kaygısızca, her gün bayağılıklarla geçirirlerdi.

Bu yüz­süzlerin artık inanç alanıyla ne ilgisi kalır? Episkoposlar ordu beslerlerdi. Bu bunalım sırasında papa, kilise içinde olsun, hiçbir düzeltme izin vermiyor, ard düşüncesiz iyilikseverlerinin bile önemli öğütlerine kulak asmiyordu... Kilise kendi yıkımına neden oldu: Gerçekte protestanlığı bulanlar Kalven ve Luter değil, doğrudan doğruya papalık ve bu kilisenin ezicilik ve baskıcılığı azıtmasıdır!

Erasmus ve Hüten yazıları ile mücadele ye başladılar. Luter'in savaşa girmesi, birçok din adamını da yanına alması ile kavga koyulaştı ve büyük bir önem kazandı. Kökenden rahip olan bu kişi (1483-1546), Roma'ya yaptığı bir gezide kötülükleri gözleriyle görmüştü; 'endüljans' denilen bağışlanma-yazıları aşağılık biçimde ve açıkca satılıyordu. Bunların parasıyla da papazlar, vur-patlasın eğleniyor ve kiliseler yaptırılıyormuş... Luter bunların geçerliği ne karşı çıktı. Koca yenilikçi, papalıkça bağışlanma-yazılarının satılmasına aracı atanan Teçel adında birine karşı kilise duvarlarına yazılar yaptırdı. Aracının buna karşılık vereceği doğaldır. İşte yenilikçilerle papazlar arasında belki yüz yıl süren savaşın başlangıcı budur. Luter tanrı-sözü ve peygamber öğütü dışında her şeyi, papanın etkisini, hergünkü sapkınlıkları, gereksiz tapınmaları ve dinsel toplanmaları, din adamlarının 'ruhbanlığını' (başka deyişle evlenememelerini), manastırlara kapanma âdetini, bir tümceyle yıkıyor... Bu kişi Hristiyanlığın temellerine ve belki İsrailoğullarının ilk inançlarına dönmekle, insanları kurtarmanın yolunu arıyordu.

Bu bakımdan reform rönesansa benzer: ikincisi nasıl Yunan ve Roma'ya dönmek istiyorduysa, dinde arınma devinimi de Kudüs'e gidilmesini amaçlıyor...

"İslâm'da din adamlığı (ruhbanlık) yoktur" ilkesini alan Almanyalı yenilikçi, "Hrisitiyanlıkta din adamlığı yoktur" dedi. Papazlar ortadan kalktı ve yerlerine öğütçüler (vaiz) geçti. Tıpkı Müslümanlık ve Yahudilik gibi, Luter de Tanrı ile kul arasında aracı tanımadı. Bundan dolayı her birey kendinin din adamıdır; herkes eski Ahid ile İncili okumak hakkına sahiptir. Fransız rahip ozanı Bossuet (1627-1704): "Elinde kutsal kitap olan her protestan bir papa oldu" diyor. Belirtmeye değer ki halk bu yeni mezhebi pek uygun buldu.

Bir yapıtımda demiştim: Elçi Paulus Atina'ya gitmiş ve daha sonra oradaki gösteriş ve tantanayı yıkmıştı; O'nun gibi Tuter de papaların Roma'sına gitmiş ve orada Elçi Petrus'a halifelik edenlerin büyüklük ve görkemlerini söndürmüştür. Bu yenilikçi, yüce niteliklere ve üstün bir zekâya sahipti. Varsılıktan tiksindir, yeryüzünün zenginlerin karşı pek ilgisiz davranırdı. Müziği çok sever ve onda göksel bir nitelik bulunduğunu söylerdi. Bu kişinin gücü, Bossuet gibi katolik din adamlarının dahilerince bile tanınmıştır. Söylevleri açık ve ateşli, çok ağır ve öfkeli. Bu kişiyi dinleyenler hemen teslim olur ve titrerlermiş.

Luter'in, kendisini yalnız çağında değil, her çağda, her insanın üstünde sayacak ölçüde büyüklük hastalığı olduğu söylenir.

Paulus yalnızca yapıtının temelini kurmakla yetinmişti; Luter ise sarayının hem temelini atmış, hem katlarını kurmuş, hem de görkemli kubbesini tamamlamıştır. Bu yenilikçi dahi daha ölmeden Almanya'da ve Avrupa'nın birçok ülkelerinde protestanlığın yengi kazandığını gördü. O dönemde papalardan pek tiksinen halk: "Papa yandaşı olmaktansa Türk olmayı yeğleriz" diye bağırırlarmış...

Protestanlık devrimi hem dinsel, hem siyasaldır: Luter bir çırpıda insanlığın bir bölümünü istediği yola yöneltti; ve bir ölçüde bilerek, bir ölçüde bilmeyerek şimdiki Batı toplumunun kurucusu oldu. Bu yeniliksever, 16. yüzyıla değin düşüncelere egemen olan skolastiğe pek takılmış, bozulmuş bilimleri tiksiner ve aşağılayarak ortadan kaldırmak istemiştir. Kimi sözleri:

"Hiçbir kimsenin duymadığı, işitmediği aktarmaları yorumlayıp açıklayan bunca kitaplıklar dolusu cild neye yarar? Yazarları bile bu kitaplardan bir şey anlamazlar ve boşuboşuna sıkıntı çekerler..."

"Tanrılık, gerçek özün gerçek nedenidir."

"Tanrı evrenin tek maddesidir."

Ama unutmayalım ki ne Luter, ne de Kalven gibi protestanlığın övgü-değerleri, bütünüyle ve tam olarak düşünce özgürlüğünden yana değillerdi. Gerçi yeni mezhep araştırmalarda özgürlüğü, yeni görüş getirmeyi kabul ediyorsa da, bunların kutsal kitaba uygun olmaları koşulunu koyuyorlar. Bundan dolayıdır Kopernik'in buluşları kendilerince kötü görüldü... Hristiyanlık yer yuvarlığını evrenin merkezi saydığından ve tanrının oğlu buraya indiğinden, bizimkinden başka dünyaların varlığını, bu "apaçık neden" ile çelişir görüyordu. Bunun için Luter, Kopernik gibi insanlığın bir besleyicisi ile alay etmiş ve ünlü yenilikçi Melanchton (1494-1560) da adı geçen görüşüne karşı ağır saldırılarda bulunmuştur.

O sırada düşüncelere seçkin bir biçimde egemen olan yalnızca Aristoteles felsefesidir. Çağın büyüklerinden biri, "Cenevrelilerin ne mantıkta, ne de bilimin başka bir dalında Arittoteles'in görüşlerinden ayrılmayacaklarına söz verdiklerini" yazıyor. İngiltere'deki Oxford üniversitesinin yönetmeliği gereğince "Aristoteles'in sözlerini harfi

harfine ve bütünüyle izlemeyen bilim adamları, o sözlere her ayrılıklarından dolayı beş şilin ceza vereceklerdir."

Ünlü İtalyan filozofu Cordano Bruno (1550-1600) o üniversitede sığınmacı iken bu madde gereğince kovulmuştur.

Dindeki katılık, eskiden beri, bilginleri ve düşünürleri incitmişti. Örneğin ünlü gökbilimci Keppler birçok kez ezince uğramış, annesi büyüücü sayılarak açlıktan öldürülmüştür.

Büyük Fransız bilgisi Etien Dole (1509-1546). Rönesans döneminin övünç kaynağı tıp biliminin ulularından biri olmasına karşın, yalnızca düşüncelerinden dolayı Paris'te Mober alanında ateşte yakılmıştır!

Skolastiğe saldıran ve bilimde deney yöntemlerinden yana görüşleri olan "Güneş Ülkesi" yazarı, İtalyan filozofu Campanella (1568-1639), yeni düşüncelerin dine zarar vermeyeceği yolunda bir söz söylediği için tam yirmi yedi yıl zindanda kalmıştı...

Biraz yukarıda adı geçen Cordano Bruno, Aristoteles'in doğa evreninin sınırlı olduğu görüşünü eleştirerek, tersine evrenin sınırsız olduğunu ve gelişmenin başı sonu olmayan bir yasadan başka bir şey olmadığını söylediğinden, cayır cayır ateşte yakılmıştır; O'nun böylece şehit edilmesi, insanlık için bir lekedir.

İşte bu hoşgörüsüzlük protestanlarda da süregittiğinden Kelven özgür görüş-geliştirmeyi içine sindiremezdi. Aragonyalı hekim Mişel Serve (Servetius) papaz olmasına karşılık Kalven tarafından Cenevre'de ateşte yakıldı; acımasız, bununla yetinemeyerek O'nun yapıtlarını da yaktırdı. Bu yabanlıkları göz önüne alan Voltaire: "Zwingli ve Kalven manastırları kapadılsa da bütün insanlık topluluğunu bir manastıra çevirdiler" demiştir.

Buda'nın dinsel devrimi gibi Luter'in arıtma işlemi de birtakım siyasal tutkulara oldukça uygun düştüğünden, çabuk ilerledi. Din adamlarının toprakları yağmaya uğradı; bundan prensler yararlandılar. Almanya'da Hessen devletinin başkanı Landgrau, Saksonya buyurganı Kurfüst, Meklenburg ve Pomeranya dükaları, bundan yararlanarak, kilise mallarına el koymuşlardı. Brandenburg "elektör"ü de bu beklenmedik fırsattan yararlanıp Prusya Dükaliğine kondu -ki son güne değin Almanya imparatorları ve Prusya kralları, devletlerini buna borçludurlar.

Luter, aslında, din adamları yönetiminin yerine, dünyasal yönetimin geçmesi düşüncesinden yana olduğundan, Alman buyurganlarının çoğu -doğal olarak- kendisine yardımcı oldu.

Bu yenilikçi, 'günahların bağışlanması' yolunu, cennet ile cehennem arasındaki a'raf inancını, "komünyon" törenini, bireysel istenç düşüncesini, ilk günah sorununu baltalayıp, vaftiz ve "okaristi" denilen kilise sünnetlerinden başkasını yıktıkça, kendisine prenslerden ve buyurganlardan güçlü yardımcıları bulmaktaydı. Luter'in çoşup kükremesi ölçüsünde Alman ve İskandinav prenslerinin ekmeğine yağ süren başka hiçbir olay yoktur. Vücudundan ateşler fışkıran bu eski köy papazı, o güne değin her şeyin üzerinde sayılan, hiçbir kimsenin eleştirisine uğramayan Roma'yı, baskıcıların en baskıcısı, kıyıcıların en kıyıcısı, ahlak bozuklukları ile yerin dibine batan Sodom ve Babil benzeterek: "Papa, ağzından şeytan tüküren bir ilençlidir (mel'un); kardinallerin tümü delidir; Tanrıya and içer ve İsa'yı tanık gösteririm ki, elimde gücüm ve yeterliliğim olsa papayı da, kardinalleri de yoğurur, bir bohça gibi denizin dibine atardım. Ancak böyle bir deniz hamamı bu

uğursuzları temizleyebilir." dedikçe, prensler biraz daha Roma'ya bağımlılıktan kurtuluyorlardı.

Bir zaman geldi ki Luter'in kendisi yapıtının karşısında şaşırıp kaldı: "Ben daha bir taşı yerinden çıkarmadan, hiçbir manastırı ateşe vermeden, bütün manastırlar benim bir sözüm ve kalemimle havaya uçtular. Hiçbir şiddet göstermeden papaya öylesine kötülük yaptım ki, hiçbir kral tüm gücünü kullanmasına karşın ona bu ölçüde zarar veremedi." diyordu...

Papanın kutsal bilinen buyruklarını alanlarda yakma, o dönemde hiç görülmemiş bir şeydi. Bu eski papaz siyasette o denli etki gücü kazanmıştı ki, buyurganlarla uyrukları arasına girerek arabuluculuk ediyordu. Soylular Luter'in izleyenleri arasına girmekle övünüyorlardı. "Mes" denilen namazlara karşıt konuşmalarıyla bu yenilikçilerin ünü büyüdü. Hele din adamlarının evlenmelerine izin vermesi, devrimini sağlamlaştırdı. Kendi de evlendi ve biraz da bu yolu kötüye kullandı...

Toprak sahipleri protestanlığı çıkarlarına uygun buldular; orta katman (kentsoylu=burjuva) yükseldi; ama köylüler haksızlığa uğradılar.

Kuzeyde İsveç, Norveç, Danimarka, birden bire Roma'dan ayrılmışlardı. İsveç kralı ünlü Güstav Vasa, kilise mallarından 13.000'ine kondu. Danimarka'da soylular, çıkarlarına uygun bulduklarından, bu yeni mezhebi benimsemekte pek çabuk davrandılar. Sonunda 1555'de Augsburg andlaşmasıyla protestanlara inanç konusunda özgürlük veriliyor.

Hollanda'daki Reforma, ülkeye o zaman egemen bulunan İspanyollar kesinlikle engel olmak istediler. Öldürme ve toptan yıkma konularında pek becerikli olan

bu egemenler, Hollanda'da kıyımı ileri götürdüler. Yalnız bir kezinde 19.000 insan kıyıcılarca öldürüldü ve yabanlık bilinen hür türlü ölçüyü aştı.

Pek ünlü Kalven (1509-1564) ile Zwingli (1484-1531) yeni mezhebi İsviçre'ye sokmayı başardılar. Birçok kanlı olaylardan sonra Cenevre kenti koyu bir portestan merkezine dönüştü. Kalven oradan o korkunç mektuplarını yazıyor, gözüne kestirdiği topluluklara elçilerini gönderiyordu. Cenevre yargıevleri, bir "engizisyon" kurulu biçimini almıştı. Cezalar korkunçtu. Kalvencilik, yine birçok siyasal olaylar sonucunda Hollanda'da, Fransa'da, İskoçya'da yerleşti. Ünlü Knox (1505-1572) İskoçya'nın din alanındaki yenilikçisidir. Protestanlık Fransa'ya ancak bir ölçüde girebildi. Bunun nedeni, papazların orada, başka yerlere oranla daha az ezici davranmış olmalarıdır. İngiltere'ye ise, biçimce katolikliğe benzeyen Anglikan mezhebi girdi.

Reformun ele geçiremediği ülkeler, yalnız güneydeki iki Latin yarımada'dır; İtalya ve İspanya.

Bu devrimin sonuçları:

Savaşlar, çatışmalar, anlaşmazlıklar, türlü türlü kötülüklerden sonra Papa, Avrupa'nın önemli bir bölümünü elinden çıkardı. Din alanında yenilik, O'na göre uygarlığa zararlı idi.

Kimi sapkınlıkların ortadan kalkması ile bırakılan "skolastik" ve din-biliminin yerine başkaları geçti. Protestan mezhebi resimlere karşı olduğundan, kiliseler o güzelim tablolardan yoksun kaldı. Savaşlarda pek çok kan döküldü. Belki eskisinden daha korkunç kıyımlar yapıldı. Hele Fransa'da Saint Barthélemie (Bartelmi) (23 Ağustos 1572) gecesinde akıtılan insan kanının yansımasıyla, insanlığın yüzü gerçekten kızardı. Ama bu geçici tepkiden

sonra, inanç ve kanı özgürlüğü Avrupa'da pek sağlam bir biçimde yerleşti. Sınırlı bir alanda olmakla birlikte özgür eleştiri kafaların gelişmesine, uslamlamalara alışmasına neden olmuştur. Artık eski ve kıyıcı katolik Papa'sının yerine, protestan ülkelerinde, yalnız yol-töre öğütünde ve açıklamalarında bulunan "pastör" geçti. Luter ile Kalven - belki bilmeyerek ve istemeyerek- Bacon²⁰³ ve Descartes²⁰⁴ gibi filozofların, bunlar da Locke²⁰⁵, Mirabeau²⁰⁶ gibi yenilikçilerin doğmasına yol açtılar.

Luter ve Kalven, davranışlarıyla -yine bilmeyerek ve istemeyerek- dolayısıyla katolik mezhebinin arınmasına yol açtılar. Roma kilisesi, tüm varlığı üzerine çöken bu ağırlığın altından kalktı, uyandı, usu başına geldi, düzeltimlere başladı. Uygunsuzluklar olabildiğince kaldırıldı.

Katolik kilisesini düzeltmede büyük emekleri geçen papalar, özellikle üçüncü ve dördüncü Paulus, Beşinci Pius, Beşinci Sikstus'dur. Kilise "Rot" yargı kurumu ve yeni bir "Engizisyon Kurulu" kurdu ve yayınlanmakta olan kitapları eleştirmek için "İndeks" yöntemini düzenledi. Maddi açıdan uğranılan zararı gidermek ve bir daha böyle yenilgilere yol açmamak için birçok dinsel tarikatlar kuruldu.

203 Birinci James döneminde İngiltere'nin Başbakanı, pek ünlü filozof, deney okulunun kurucularından biridir; skolastik bu yolla gömülmüştür. "Novum Organum" ölümsüz yapıtıdır. (1561-1626).

204 Pek ünlü Fransız filozofu, fizik ve geometri bilgini. Birçok bilimsel buluşlarından başka, bu filozof, bulduğu usamlama yöntemiyle skolastiği yok edenlerdendir. Yönteminin özü şudur: "Gerçeğe varmak için, bir insan, yaşamında bir kez, edinmiş olduğu tüm düşüncelerinden vazgeçmeli ve yeniden, temelden başlayarak, tüm bilgi dizisini yeniden oluşturmalıdır." (1596)

205 Büyük İngiliz filozofu, "ikiz düşünceler" görüşüne karşı çıkarak, tüm bilgilerimizin kaynağı olmak üzere ancak deneyi, duyu organlarıyla algılamayı ve bunlarla koşut giden görüşleri göz önüne almıştı (1632-1704)

206 Fransız devriminin en ateşli söz ustası (174-1791)

Hiç gürültü etmeden ve büyüklük taslamadan "Kapuçin papazları" mezheplerine büyük yararlar sağladılar. Roma da böyle özgürlüğe alıştı. Papanın yandaşları bile protestanları sindirmekle birlikte, -bilinçsiz olarak- onların yöntemlerini benimsiyorlardı.

İşte bu sıradadır ki, "Cizvit" (Jésuite) denilen -Hazret-i İsa Ortaklığı- kuruldu. Bu tarikatın amacı, kiliseyi yalnız protestanlığa karşı savunmak değil, bütün insanlığı Hristiyanlaştırmaktı. Bu papazlar, bütün işlemlerde aldatma ve dolap çevirmeye çok başvurduklarından, dünyayı titrettiler.

Cizvitlerin Roma'ya büyük ve saltuk bir bağlılıkları vardır. Bunlar her ülkeye gittiler, her deliğe girdiler. Bu 'tarikat'ın kurcusu, kutsanmış (aziz)lardan sayılan Ignas de Loyola, 1556'da öldüğünde bu ortaklığın 14 'valiliği', 100 yüksek okulu (medresesi), 1000 üyesi bulunuyordu. Bunlar İspanya ve İtalya'yı ele geçirmiş, Avusturya ve Bvayera'ya girmiş, Fransa'yı tehdit etmişlerdi. Kutsanmışlardan Fransua Gnaviye Hindistan'a dek gidip dini yaymak istedi. Yürekli misyonerler ta Brezilya'ya, Uzay Doğu'ya, Habesistan'a dek gittiler.

İşte gücünü yeniden kazanan katolik kilisesi, artık protestanlıkla uzlaşma önerilerini geri çevirdi. 1545-1563 "Trent" Konsülü, katolik inancının değişmek sanından olmadığına gürültülü bir biçimde açıklıyor.

Gerçi Roma Reform dolayısıyla Avrupa'nın hemen yarısını yitiriyorsa da, bu anakaranın öbür bölümlerindeki etki ve görkemi iki kat olmuştu. (Roma daha sonra Orta ve Güney Amerikalıları da kazandı.)

Reform hemen bütün Avrupa'da kanlı savaflara yol açmıştır. Batı'daki anlaşmazlıklar 1614'den 1648 yılına dek sürmüş ve tarihte "Otuz Yıl Savafları" diye tanınmıştır. Bu savaflar Vestfalya Andlaşmalarıyla sona eriyor.

Biz, Hicri onuncu yüzyılda (16. yüzyıl) demek ki, Kanuni dönemine rastlayan bu büyük devrime, yabancı kaldık. "Hristiyan değildik ki buna katılalım", denecek. Amacımız bu devrimlerin düşünce alanındaki belirsizleri ve sonuçlarıdır. Bu yönü biraz sonra açıklayacağız.

O yüzyılda Avrupa'da her devlet din işlerini düzeltimden geçiriyordu. Almanya, İngiltere (ve İskoçya), Hollanda, İsveç, Norveç, Danimarka, Finlandiya, İsviçre protestanlığı kendilerine en uygun biçimlerle benimseyerek, her ulus, yeni mezhebi anlayışına uyarlayarak bir kilise ortaya çıkardı.

Katolik kalan öteki ülkeler ise protestanlığa karşı kendini savunmak için, katolik kilisesinin başvurduğu düzeltimlerden yararlandılar.

Orta Çağ dini ortadan kalkıp yerine bir yenisi geliyor. Artık inanç ve düşünce özgürlüğü temel oldu. Oysa o zamanlarda Doğu din adamları "skolastik"i olduğu gibi koruyorlardı.

Şurasını anımsatmak ölçülülüğün gereğidir: Doğu'da hiçbir zaman bilginler ve din adamları, Roma papazları ölçüsünde aşırılığa gitmediler. Ama Aristoteles felsefesi Batı'ya egemen olduğu gibi, Doğuda da kimi aktarmaların dışında düşünmek olanağı bulunmuyordu. Bu durum yasaların arınıp gelişmesine de engel oldu. Kafalar gibi uslamamalar da körleşti. Uzun süre, tanzimat dönemine değin, Osmanlı ülkesi hukuk alanında hiçbir gelişme gösteremedi; eski sınırlamalar her türlü özgürlüğü ortadan kaldırıyordu. Önde gelenler, ancak büyük bir bağlılıkla geleneğin korunmasına sarıkdılar. Tutuculuk Çini öldürdüğü gibi bizi de ruhsuz bıraktı; ilerleme olasılığını kaldırdı.

Yöneticilerimiz, dinde düzeltim (Reform) devriminden büsbütün habersizdiler.

Oysa bizde düzeltimlere girişilmesi hem kolaydı, hem de dinsel bir buyruktu. Müslümanlığın kendisi asıl olarak bir "düzeltim"dir: Sınırlı olan Hristiyanlık dünyasında on beşinci ve on altıncı yüzyıllarda yapıları, yüce Yalvaç (peygamber), çok zaman önce, yaygın dinde (İslâm'da) gerçekleştirmişti. Büyük Muhammed, İbrahim'in dinini düzelterek doğrulamak üzere gelmişti. Son din, yenilik (ictehad) özgürlüğü dini demektir. Çünkü bir din, insanoğlunun kesin dini olabilmek için, yenilik kapısını sürekli açık bulundurmak gerekir. İlk dönemde dört büyük imamın (görüşleri bakımından önde gelen kişinin) ortaya çıkması, gerek Endülüs'te gerekse Bağdat'ta tartışmaların son derece özgürlük içinde yapılmakta olması, görüşümüzü kanıtlamaya yeter. Ama ondan sonra bizim "skolastik"imiz, başka deyişle aktarımlar, us yürütmeye olanak bırakmadı. O günden beri uyuduk, ancak şu yıllarda uyanıyoruz. Doğu kafası ise daha 1500 yılına varmamıştır. Doğum (Milat) ve Göç (Hicret) takvimleri arasında aşağı yukarı 6 yüzyıllık fark var. Bir İngiliz Doğu ile Batı dünyası arasında da o ölçüde büyük bir fark olduğunu öne sürüyormuş...

Düzeltim ve onu izleyen değişik savaşlar dolayısıyla Osmanlılık Avrupa'nın saldırısından kurtulabilmiştir. Eğer din savaşları ortaya çıkmasaydı, Venediklilerin, Macarların ve Nemselilerin kışkırtmasıyla Pierre Lermite'in²⁰⁷ özendirilmesi sonucu ortaya çıkan haçlı birleşmesi gibi bir uzlaşma oluşur ve bize karşı yürürdü. Doğan böyle bir bilge kişi, neden sonra Balkan Birleşmesi biçiminde Osmanlılığın yapısını sarstı.

207 İlk haçlı savaşının kışkırtıcısı (1115).

Sözün kıyası, Doğu, düzeltim devinimiyle uyanmakla üç yüzyıl yitirmiştir; Türkiye'den başka Asya'nın bütün ülkeleri bugün de zarar etmeği sürdürüyorlar.

Buna karşılık düzeltim ile onun başlangıçlarındaki sıkıntılar, Türkleri bir haçlı savaşından kurtarmıştır.²⁰⁸

Ek: Luter üzerine Niçe'nin görüşü:

"Luter, şu uğursuz papaz, kiliseyi canlandırmış ve bundan bin kez daha ağır bir cinayet olmak üzere, çöküşü sırasında Hristiyanlığı yep yeni bir biçimde onarmıştır. Hristiyanlık, yaşamdan tiksirmek ve yaşamı istememek demek olup, din biçiminde yüceltilmiştir. Luter o güçbeğenir papazdır ki, bu güçbeğenirliğinden dolayı kiliseye saldırdı ve sonunda onun güçlü bir biçimde yerleşmesine neden oldu... Katolikler Luter adına bir bayram kurup O'nun onuruna büyümlü gösteriler düzenleseler haksız olmazlar."

208 Anlatığımız üç büyük devrim üzerine, o dönemin Osmanlı tarihçileri bağışlanmaz bir sessizlik gösteriyorlar. Yakın zamanlarda Avrupa eğitimi bize yayıldıktan sonra da bu devrim, bizce gereken ölçüde incelenip üzerinde düşünülmemiştir. Denilebilir ki Namık Kemal merhumdan başkası bu konuda dudaklarını bile kıpırdatmadı. "Cezmi"nin yazarı da romanının önsözünde, öyküye giriş olmak üzere, birkaç olaya değinmiş ise de, onların Osmanlı tarihiyle bağlantısını kurmak düşünden bile geçmemiş.

EK-5

Celal Nuri Bey'e

Benim soylu ve sanatçı dostum,

Büyük Fransız Devriminin o evrensel önemini, ortaya çıktığı zaman hiç kimse değerlendiremezdi. Bunun ayaklanma değil, devrim' olduğunu anlayıp açıklayarak zavallı Kral On Altıncı Louis'in aymazlığını gidermeye çalışan giysicibaşısı bile, inanıyorum ki, olayın niteliğini tam olarak anlayıp kavrayabilmiş değildi.

İşte bizim devrim de böyledir. Saltanatın kaldırılıp Cumhuriyetin kurulmuş olduğunu duyuran kararlar Ankara'daki Büyük Millet Meclisinde okunurken, büyük Alman ozanı Göte hazır bulunsaydı, bir zamanlar Valmi çarpışmasında olduğu gibi Ankara'nın şimdiki kararlarında da yeni bir dönemin başlamış olduğunu haber verirdi.

Kişiler uzaklaştıkça, nesneler ise yakınlaştıkça büyür. Bundan dolayı bütün gelecek kuşakların gözlerine bu etkinlikler ve bu devrim daha büyük ve daha açık görünecektir. Açıklık nesnelere de, olaylara da hakkını verir; yani onları belirsizliğin her türlü yanıltmalarından kurtararak, büyüklük ya da küçüklüklerini olduğu gibi gösterir. Türkiye'nin Devrimi, Edirne'den Van'a dek uzanan toprağa ve bu toprak üzerinde yaşayanlara ait ve bireysel bir olgu değildir. Emperyalist, yani para tüccarı Avrupa'nın elinde hayvan düzeyine düşmüş olan insan sürülerine, Türkiye Cumhuriyeti bir umut, bir ışık, bir

devinin yeteneği ve bir güç getirdi. Dumlupınar'da boğulan saldırı, örneğin Habeşistan dağlarında yok edilmiş bir İtalyan tümeni değil, bütün Avrupa ve Amerika'nın açgözlü ve yobaz ruhu idi. Dumlupınar dünyaya Valmi'den daha büyük bir Yeni Çağ getirmiştir. Biz olgunun içinde bulunduğumuz için her yanını göremeyiz. Ve bu nedenle önemini tam olarak kavramak bizim için olanaksızdır:

"O mahiler ki derya içredir, deryayı bilmezler"
(O balıklar ki deniz içindedirler, denizi bilmezler)

Talihin, seni olayları yakından izleyip inceleyecek bir konuma yöneltmişti. Anayasa görüşülürken tutanak yazmanlığı, yeteneğin dolayısıyla sana düştü. O pek büyük devinimi gördün, anladın. Eğer görüp anladıklarını gelecek kuşaklara gösterip anlatmayı savsaklamış olsaydın, işte o zaman, sevgili dostum Celal Nuri, tarihe karşı sonsuzluğa dek borçlu ve utanç verici bir durumda kalırdın.

Yayınlanmadan önce bana okumak iyiliğinde bulunduğun yapıtın, o borcun pek yüksek gönüllü bir biçimde yerine getirilmesidir. Seni kutlayanların ilki olmakla övünç duyuyorum.

Bilirsin ki bizde ulusun siyasal haklarını isteyip kovuşturmada yazın, Abdülaziz'in tahta çıkışına gelinceye değin hiçbir görev yerine getirmemişti. Ali Paşa'nın baskısı nedeniyle canından bezerek Avrupa'ya sığınan Ziya Paşa ile Namık Kemal Bey, kurdıkları gazete ve yazdıkları kitap ve yazılarla, bizdeki insan sürüsünü ilk uyandırmaya çalışan övgüye değer arkadaşlardandır.

Ama düşünce özgürlüğünü yazın ile yazıp

yaygınlaştırmaya Şinasi, Ziya ile Kemal'den önce, gürültüsüz, dahası, bilinen deyimlerle sessiz-secdasız çalışmıştı.

Namık Kemal'in Şinasi'ye bağlılığının nedenlerini pek çok inceleyip o zamanı kavramış olan kişilere sordum. Kemal, Divanı koltuğunda ve on sekiz yaşında, Sofya'dan İstanbul'a gelirken, düzyazıda pek güçlü bir yazar, şiirde eşi bulunmaz bir ozandı. Ama O'nun zekâsını Batı'dan çok Doğu'nun ve yalnız Doğu'nun güneşi aydınlatmıştı. Şinasi Kemal'e Batı'yı göstererek, ateşli anlatım dilini halkı uyandırma yolunda çalıştırmaya O'nu özendirdi. Şinasi, Kemal'in öğretmeni olmaktan çok yol göstericisidir. Öğrenci, yol göstericisinin üzerinde bir düzeye ulaştıktan sonra da, yaşamının sonuna değin saygılı ve minnet dolu kaldı.

Şinasi'nin İstanbul'da yayınladığı Tasvir-i Efkâr sayıları kitaplığında vardır. Bir yandan o zamanın koşulları, öte yandan Tasvir-i Efkâr'ın biçimi göz önüne getirilirse,

Tarz-ı selefe takaddüm ettim
Bir başka lûgat tekellüm ettim ²⁰⁾

dizelerinin Şeyh Galip'den çok Şinasi'nin diline yakışacağı kanısına varılır.

Şinasi'nin şiiri ikinci, üçüncü sırada kalacak ölçüde bayağıdır. Bununla birlikte Şiirler Dergisinin kimi dizeleri, Tasvir-i Efkâr kurucusunun bizde özgürlükçülerin babası olduğunu kanıtlar. Hicri 1287 yılı Şabanında (1871) ve kendi basımevinde bastığı Şiirler Dergisi, şiir ve dilden çok düşünce ve anlayış bakımından incelenmeye değer. Bu "divançe"de hiçbir Padışaha doğrudan doğruya verilmiş övgü-şiirlerine (kasideler) rastlanmaz. Yalnız askerler için

208 Benden öncekilerin biçiminin önüne geçtim ve bir başka dil konuştum.

yazılmış marş ile, Abdülhamid'in Hicri 1268'de (1852) Paris'te basılmış olan resminin çevresine yazılmak üzere birkaç dizesini, bir de önemsiz kimi tarihleri içerir. Tanrıya yakarıları ile ilahi ve süslemelerden sonra Büyük Reşit Paşa'ya yazılmış dört övgü şiiri gelir. Ozan, bunları yazıldığı tarih ya da abece sırasıyla değil, kendi seçimine göre dergisine almıştır. Birinci övgü şiiri (H. 1282=1866) tarihini ve "Eski Sadırazam merhum Reşit Paşa Hazretleri için" başlığını taşıyor. Reşit Paşa, Şinasi'yi daha sonra Şeyhülharem (Medine Kenti ve Çevresi Koruma Kurulu Başkanı) olan Ziver Efendi'nin yönlendirmesiyle, öğrenim görmek üzere Avrupa'ya göndermiş ve böylece o yenilikçi yazarın yetişmesini sağlamıştı. Korunan, koruyucusuna şükran duygusunu, O'nun ölümünden sonra da kendi yaşamının sonuna değin sürdürdü. O övgü şiirini, önemi nedeniyle buraya almak yararsız değildir:

Asfa aklına dilbestedir akl-ı faal
(İşleyen aklın salt aklına gönül bağlamıştır)
Cevher-i hılkatine olmuş gazez izz ü celal
(Yaratılışındaki cevhere yücelik ve erk düşman olmuş)
Zatın adlî azimetten dahi balater iken
(Kişiliğin olağan gidişin pek üstünde iken)
Sana bir paye midir mertebe-i aliyül al?
(Yücelerin yücesi sana bir orun mu olur?)
Gökte varsın arasın yıldızın chl-i tencim
(Varsın yıldızbilimciler yıldızını gökte arasınlar)
Nur-i irfân-ı cebinin sana necm-i ikbal.
(Sana yücelikler getirecek yıldız, alnındaki kültür ışığıdır.)

Süleyman Nazif

Türk Devrimi üzerine bildiğimiz ilk **toplumbilimsel** nitelikli değerlendirme olan bu kitabın yazarı Celal Nuri (sonradan İleri), özellikle II. Meşrutiyet Döneminde Osmanlı düşünce yaşamında “Yenileşmecilik” ya da “Batıcılık” diye bilinen akımın en önde gelen temsilcisidir.

Osmanlı Ayan Meclisi üyelerinden birinin oğlu olan Celal Nuri 1870 yılında Gelibolu’da doğmuş, orta öğrenimini Galatasaray Sultani’sinde, yüksek öğrenimini ise Hukuk Mektebi’nde yapmıştır.

Son Osmanlı Meclis-i Meb’usan’ında Gelibolu’yu temsil eden Celal Nuri, Kurtuluş Şavaşı’ndan başlayarak ölüm tarihi olan 1938 yılına değin Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde -bir yıl kadar süren Malta sürgünlüğü dışında- Çanakkale Milletvekili olarak bulunmuştur.

Yapıtlarının hemen tümünde **“Bütün insanlık tarihinde her sorunun ancak özgürlük ortamında çözülebileceği, kanıtlanmış bir yasadır.”** diyen Celal Nuri, *Türk Devrimi*’nde de ulus ve ülke olarak yıkılıp yok olmaktan kurtuluşumuzun bilim, sanat, hukuk ve teknoloji Avrupasına katılmamıza bağlı olduğunu vurgulamaktadır.

ISBN 975-17-2948-3



9 789751 729484

2.100.000.-TL